PROF. ALEXANDRU FILIPAȘCU
DE DOLHA ȘI DE PETROVA
DOCTOR ÎN FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE

ISTORIA MARAMUREȘULUI

Editura „GUTINUL" Baia Mare
- 1997 -

PROF. ALEXANDRU FILIPAŞCU DE DOLHA ŞI DE PETRO VA
DOCTOR ÎN FILOSOFIE ŞI TEOLOGIE

ISTORIA MARAMUREŞULUI

Editura „GUTINUL" Baia Mare -1997 -
Textul este reprodus după prima ediţie a lucrării, apărută în 1940 Ia tipografia ziarului „UNIVERSUL" Bucureşti

© Reeditarea s-a făcut cu acordul urmaşilor legali ai autorului: Prof. dr. Alexandru Filipaşcu şi artist plastic Livia Piso.

ISBN 973-9190-41-3

Prefață la ediția a II-a

Editura GUTINUL din Baia Mare, consecventă preocupărilor sale inițiale, de a promova lucrări cu conținut istoric, dând prioritate celor ce se referă la nord-vestul Transilvaniei în general, la Maramureş în*special, de această dată s-a oprit la cartea apreciatului profesor Alexandru Filipaşcu,* ***Istoria Maramureşului,*** *apărută la Tipografia ziarului „Universul" Bucureşti, în anul 1940, an de tristă amintire pentru români.*

Prin republicarea acestei opere în 1997, editura doreşte să marcheze împlinirea a 45 de ani de la plecarea dintre noi a doctorului în filosofic şi teologie prof. Alexandru Filipaşcu de Dolha şi Petrova, cu înalte studii făcute la Beiuş, Roma, Viena, Lwow-Lemberg, ca alți intelectuali patrioți din primul sfert al secolului nostrum pentru care numeroasele teorii neştiințifice vehiculate despre trecutul nostru îndepărtat au constituit serioase mobiluri spre cercetare şi aducere la lumină a adevărului istoric.

Concomitent cu activitatea de profesor la Zalău, Vişeul de Sus, Sighetu Marmației, Sibiu, Cluj, AL. Filipaşcu publică articole în presa zilei şi în unele reviste de specialitate, parcurgând în acelaşi timp o amplă şi bogată bibliografie istorică, dar mai ales valoroasa arhivă din Sighetu Marmației, redactând lucrări ce aveau sa ramână valori certe ale istoriografiei româneşti interbelice. Dintre acestea amintim **Roma şi frumusețile ei***, Zalău 1925; Adevărul istoric al Genesei, Oradea 1930; Revizionismul maghiar şi drepturile noastre asupra Daciei, Sighet 1936.*

Istoria Maramureşului *a redactat-o - cum însuşi Filipaşcu o recunoaşte* în ***Cuvântul autorului*** *- „fără pretenția de a fi elaborat un studiu complet şi întocmit după toate cerințele istoriografiei moderne" (p. 12). Tocmai de aceea, după cum arată I. Lugoşianu, prefațatorul primei ediții, cartea lui este mai mult decât o operă istorică; este munca unui om inimos, plin de iubire pentru nobilul pământ al străbunilor săi; este o lucrare trăită intens de un maramureşean care cunoaşte cele mai ascunse unghiuri ale provinciei lui şi simte adânc - prin intuiția pe care i-au lăsat-o moştenire înaintaşii lui - toată măreția unui trecut,*

care a dat neamului lui descălecători de țară... [M] (p.10). Ulterior, până sănătatea şi condiţiile politice îi permit, ne mai dăruieşte cărţile: ***De la românii din Maramureş. Oameni, locuri, cântece****, Sibiu, 1943, 87 p.; Le Maramureş, Sibiu, 1944, 52 p.;* ***Voievodatul Maramureşului, originea, structura şi tendinţele lui,*** *Sibiu, 1945, 32 p.*

Meritele dr. Alexandru Filipaşcu în redactarea ***Istoriei Maramureşului*** *constau în bogăția informației, în prezentarea proceselor istorice locale în contextul istoriei naționale românești, în faptul că respinge, argumentat, unele interpretări tendențioase ale istoriografiei din străinătate. Un merit incontestabil îl reprezintă evocarea trecutului îndepărtat - traco-dacic - al românilor, extinderea regatului marelui rege Burebista inclusiv peste teritoriul Maramureşului istoric. Filipaşcu este adeptul teoriei - la care subscriem şi noi - că ocupația romană din primele secole ale mileniului întâi după Cristos nu s-a oprit la Porolissum - cum îndeobşte recunoişte istoriografia modernă şi contemporană ci a cuprim întregul teritoriu al nord-vestului Transilvaniei. Municipiile Baia Mare, Satu Mare, Zalău şi împrejurimi conțin numeroase dovezi arheologice şi numismatice în acest sens la care se adaugă limba, portul, obiceiurile şi tradiţiie românilor de aici, religia lor creştină pe baze latine.*

Adtorul pune în valoare rolul cultural al primelor traduceri româneşti, prezintă contribuția maramureşenilor la evenimente marcante precum răscoalele din 1514, 1784, revoluția de la 1848, înfăptuirea unității statale depline a României în 1918. Biserica Maramuureşului în sec. XVI - XVII este prezentată cu detalii semnificative. Se dă lista detailată a celor 17 mănăstiri din teritoriul Maramureşului istoric, arătând numele întemeietorilor, al donatorilor de locuri şi moşii. Se aduc informații prețioase despre înființarea vicariatului gr. cat. de Maramureş, despre luptele dintre calvini şi catolici pentru câştigarea de partea lor a românilor. Este demascată politica habsburgică şi austro-ungară de deznaționalizare a românilor maramureşeni prin biserica ruteană de Muncaci, trecută la catolicism încă din sec. al XVII-lea.

Un loc central al cărții îl reprezintă vitejia oamenilor locului, prezenți în toate marile bătălii europene ale vremurilor trecute, de unde se întorc cu merituoase diplome de înnobilare; mai apoi, şi nu în ultimul rând, contribuția maramureşenilor în frunte cu voievozii Dragoş şi Bogdan la întemeierea statului

medieval Moldova, precum şi la populare acelei regiuni. Ceva mai târziu, din cauza nevoilor materiale, a împilărilor de tot felul - politice şi sociale numeroşi maramureşeni se vor strămuta cu familii cu tot în comitatele vecine (Sătmar, Năsăud, Solnoc Dăbăca, Chioar, Cluj ş.a.), întemeind acolo sate întregi. Numai din „Ţara Lăpuşului" sunt pomenite localităţile prospere azi: ***Cupşeni, Stoiceni, Coroieni, Groşi, Suciu, Peteritea*** *ş.a.*

Nu este mai puţin adevărat că lucrarea monografică ***Istoria Maramureşului,*** *premiată de Academia Română în 1941, are şi lipsurile ei, unele dintre ele putând fi atribuite perioadei în care a fost scrisă, altele aparţinând autorului, ca de pildă aprecierea faţă de calvinii unguri şi faţă de ruteni, pe ambele neamuri considerându-le în mod tendenţios a fi inferioare ca rasă şi ca situaţie socială (pag. 117). Nici faţă de evrei autorul nu este întotdeauna suficient de obiectiv, aprecierile sale nefăcând distincţie între elementele corupte şi oamenii cinstiţi. De altfel însuşi autorul îşi reconsideră unele afirmaţii în cea de a doua monografie, întitulată* ***Le Maramureş,*** *rezumat în franceză al primeia, dar scrisă „la un nivel mult superior cum aprecia arheologul Radu Popa.*

Dacă i se mai poate imputa ceva autorului este, dar numai în parte, lipsa indicării unor surse documentare, iar dacă cele mai multe afirmaţii au astfel de surse în text, modul lor de scriere nu respectă uzanţele istoriografiei moderne, fiind uneori incomplete. Mare interes ştiinţific prezintă însă bibliografia generală sub denumirea de ***„Lucrări consultate"*** *(209) ori* ***„Manuscrise principale din arhiva judeţului" (212),*** *scrise în limbile română, maghiară şi latină. Traducerea la vremea respectivă a numeroaselor citate latineşti în limba română ar fi dat lucrării un suport ştiinţific suplimentar, ar fi făcut din ea o operă scrisă pe înţelesul omului de rând.*

Folosirea termenilor de ***jidan*** *în loc de evreu, de* ***rutean****(ori rusneac) în loc de ucrainean, de* ***ţipţer*** *în loc de german, ori* ***ţigan*** *în loc de rom nu este o scădere a lucrări ori o rea intenţie a autorului, întrucât până în perioada interbelică acestea erau denumirile oficiale ale acestor grupări de populaţii, după cum pentru populaţia românească - aici, în Transilvania, în general în Austro-Ungaria - era cea de* ***valah*** *sau* ***olah.*** *Că aceste denumiri erau folosite uneori cu sens peiorativ de către răuvoitori ori regimurile politice trecute, şi*

acest lucru este adevărat dar faptul în sine nu poate fi atribuit autorului aceste\ cârți.

Atât de înrădăcinați erau în vorbirea curentă, dar şi în cea literară, juridică şi politică aceşti termeni, încât în Declarația de Unire cu Țara, votată la 1 Decembrie 1918, la Alba lulia, în salutul adresat națiunilor subjugate până atunci în monarhia austro-ungară, populația de origine slavă din Transilvania este denumită cu termenul consacrat anterior. Spre a înlătura orice dubiu, redăm în citat Cap. VI al acelei istorice Declarații: „ VI. Adunarea națională salută cu iubire şi entuziasm libertatea națiunilor subjugate până aci în monarhia austro-ungară, anume națiunile cehoslovacă, austro-ungară, iugoslavă, polonă şi ruteană şi hotărăşte ca acest salut să se aducă la cunoştință tuturor acelor națiuni" (M. Muşat, I. Ardeleanu, ***De la statul geto-dac la statul român unitar****, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Buc., 1983, p. 631).*

Acestea sunt doar câteva din considerentele pentru care Editura GUTINUL din Baia Mare şi~a propus să reediteze cartea dr. Filipaşcu, atât de căutată şi astăzi pentru bogăția informațiilor pe care le conține, pentru adevărul sincer şi nefardat al unor realități nu de puține ori trunchiate prin voința mai marilor zilei. Fără a interveni în nici un fel în conținutul cărții, editura şi-a permis doar să actualizeze ortografia şi eventual, să îndrepte unele erori tipografice evidente.

*Mulțumind celor care ne-au încurajat în reeditarea acestei lucrări, cum şi instituțiilor culturale pentru sprijinul financiar acordat, inclusiv Ministerului Culturii, încheiem cu un citat din Prefața primei apariții, încurajator pentru oricine s-ar strădui, din plan local, să mai umble cu lumina prin rafturile cu documente consacrate de istorie şi priceperea oamenilor: „***Pentru un popor e un semn de cultură atunci când cercetătorii locului se întorc cu pietate spre generațiile înaintaşilor şi caută să reînvie viața celor de altădată, din filele îngălbenite de vreme, peste care s-a aşternut pulberea istorică a arhivelor " (p. 11).**

Tinere generații, luați aminte ! *August 1997*

Prof. dr Valeriu Achim

Directorul Editurii GUTINUL

Prefață

Nu demult - acum câteva luni - venea să mă vadă un tânăr profesor maramureşean, doctor în filosofic şi teologie. învățase la Roma dar dragostea de pământul natal îl ținea legat de județul unde trăiseră - timp de secole - liberi, deci nobili, toți strămoşii săi. Aducea cu el, dactilografiat compact - scris de el însuşi la maşină - pe amândouă fețele, din motive de economie: „ Istoria Maramureşului", rodul a opt ani de cercetări harnice şi pasionate în arhivele - sau mai bine zis în ceea ce a rămas din arhivele maramureşene.

„Istoria Maramureşului" *vede astăzi lumina tiparului. Autorul, precum declară el însuşi cu modestie, nu are pretenția de a fi elaborat un studiu complet şi întocmit după toate cerințele istoriografiei moderne. Dar cartea lui este mai mult decât o operă istorică: este munca unui om inimos, plin de iubire pentru nobilul pământ al străbunilor săi: este o lucrare trăită intens de un maramureşean care cunoaşte cele mai ascunse unghiuri ale provinciei lui şi simte adânc - prin intuiția pe care i-au lăsat-o moştenire înaintaşii lui - toată măreția unui trecut care a dat neamului descălecători de țară, ca şi durerea de a vedea, de-a lungul veacurilor, declinul progresiv al Maramureşului, în luptă cu infiltrația slavă şi cu stăpânirea maghiară pe hotarele îndepărtate de miazănoapte ale românismului.*

îmbelşugată în documente cunoscute sau inedite, cartea profesorului Filipaşcu respiră astfel deopotrivă mândria de a fi aparținut unuia din cele mai glorioase trecuturi româneşti şi amărăciunea de a vedea secătuindu-se încetul cu încetul puterile acelei bărbăteşti aristocrații rurale a Maramureşului, odinioară leagăn de domni şi cuib de țărani nobili, astăzi încă atât de adânc şi puternic românesc, dar atât de sărac şi atât de primejduit în lupta lui dramatică împotriva apăsării străine, care începe din nou în zilele noastre.

Cititorii acestui volum vor putea urmări cu un viu interes lupta istorică de rezistență națională a românilor, autohtoni nediscutați în această provincie; li se va dovedi că în secolul al XIII-lea, Maramureşul era locuit numai de români; că familiile nobiliare din veacurile al XIV-lea şi al XV-lea sunt exclusiv româneşti; că țărănimea maramureşeană se scoboară din vechii nobili donatori români; că până în secolul al

XlX-lea funcţionarii locali ei înşişi erau în cea mai mare parte români; ei vor putea în fine constata cât de neînsemnată este minoritatea maghiară a Maramureşului şi vor putea urmări penetraţia elementului slav începută în secolul al XV-lea, care a înjumătăţit Maramureşul odinioară în întregime românesc şi care a lăsat urme şi în Maramureşul rămas românesc, în comunele ruteneşti, produs al unei infiltraţii istorice ulterioare.

Lucrarea d-lui profesor dr. Alexandru Filipaşcu este o preţioasă constituţie adusă istoriei regionale a ţării noastre. In Europa apuseană asemenea încercări istorice sunt foarte numeroase. Eruditi locali, pasionaţi de trecutul colţului de pământ unde s~au născut, răscolesc cu râvnă arhivele şi aduc istoriei mai mari a ţării lor rezultatele preţioase ale unei activităţi care îmbogăţeşte documentarea istoriografică şi lărgeşte înţelegerea trecutului. Pentru un popor e un semn de cultură atunci când cercetătorii locali se întorc cu pietate spre generaţiile înaintaşilor şi caută să reînvie viaţa celor de altădată din filele îngălbenite de vreme, peste care s-a aşternut pulberea istorică a arhivelor.

Şi în această privinţă, munca sârguitoare a autorului acestui volum merită să fie citată ca un exemplu si un îndemn.

L Lugoşianu

Cuvântul autorului

Crescut şi format în contactul permanent cu marii patrioţi maramureşeni, regretaţii Dr. George Bilaşcu, Dr. Gavrilă Iuga şi Dr. Vasile Filipciuc, deja ca elev am simţit o deosebită plăcere să urmăresc cu atenţie tot ce s-a scris despre vfaramureş şi să colecţionez de la săteni documente vechi; tir ca profesor să petrec o parte din timpul liber în arhiva judeţului, unde se mai păstrează câteva vagoane de materia[r] istoric.

Lipsa unei monografii a judeţului - a cărui întocmire a proiectat-o deja în 1896 regimul maghiar; în 1934 fostul prefect Gavrilă Mihalyi, iar în 1939 Serviciul Social - a făcut cc vechiul leagăn al Moldovei, din punct de vedere istoric, să fie încă un ţinut necunoscut: nu numai pentru străinii de judeţ, ci chiar - cu foarte puţine excepţii - şi pentru intelectualii din Maramureş.

Soluţionarea norocoasă a diferitelor probleme locale, precum şi apărarea cu succes a intereselor şi drepturilor naţionale şi etnice pretind o temeinică cunoaştere a evoluţiei lor istorice. De aceea m-am decis să dau publicităţii rezultatele cercetărilor mele, fără pretenţia de a fi elaborat un studiu complet şi întocmit după toate cerinţele istoriografiei moderne.

Cele mai vechi documente se găsesc în Mănăstirea Premonstratensă din Leles, situată aproape de ţărmul Lăturiţei, în jud. Zemplen. Aceasta a fost învestită cu dreptul de a redacta acte de notariat public, cu jurisdicţie şi asupra Maramureşului, însărcinare pe care a îndeplinit-o, cu mici întreruperi, din sec. al XlII-lea până în 1848. O mare parte a documentelor din sec. XIV - XV au fost publicate de Dr. I. Mihalyi în monumentala sa lucrare ***„Diplome Maramureşene",*** *iar altele au fost publicate şi comentate de arhivarul George Petrovay în revista de genealogie şi heraldică „* **Turul***" şi în revista de istorie* ***„Szăzadok".***

Evenimentele de cea mai mare importantă istorică ce s-au petrecut în Maramureş în sec. XIII - XV nu se pot reconstitui în întregimea lor, deoarece un mare număr de documente vechi au dispărut în decursul veacurilor. In sec. al XV-lea Mănăstirea Leles a fost jefuită de către magnaţii Paloczy şi P. Perenyi; un mare număr de documente, între care vestita colecţie a lui Ştefan Szilăgyi au fost duse în Ungaria; iar alte documente au fost duse în Moldova de Dragoş şi Bogdan, precum şi de însoţitorii acestora, fiind acelea proprietăţi personale. In fine, după ştergerea privilegiilor nobiliare, descendenţii nobililor nemaiînţelegând valoarea istorică a vechilor documente, le-au întrebuinţat ca hârtie de împachetat sau le-au dat copiilor

să se joace, aşa că numărul diplomelor ce s-au pierdut şi s-au distrus este enorm de mare.

Totuşi documentele dispărute se află menţionate în procesele verbale de investigaţie nobiliară, din anii 1751-1768, rezultând din ele următoarele adevăruri incontestabile: 1) Românii din Maramureş sunt singurii autohtoni, locuind acest ţinut încă din timpul epocii daco-romane. 2) In sec. al XlII-lea Maramureşul de pe ambele ţărmuri ale Tisei era locuit numai de români. 3) Toate familiile nobile donatoare din sec. XIV-XV sunt cu exclusivitate româneşti. 4) Enorma majoritate a ţărănimii maramureşene de azi descinde direct din vechii nobili donatari. 5) Până-n sec. al XlX-lea funcţionarii aleşi ai comitatului - cu foarte mici excepţii - au fost români. 6) In Maramureş nu s-a aşezat nici când populaţie ungurească, ungurii de azi fiind descendenţii coloniştilor saşi din sec. al XTV-lea; iar elementele slave au început să se infiltreze în Maramureş la finele sec. al XV-lea, slavizând o mare parte din români.

De încheiere ţin să mulţumesc domnilor foşti miniştri Ion Eugoşianu şi Prof Nichifor Crainic pentru preţiosul ajutor ce au binevoit să-mi acorde, fără de care lucrarea aceasta încă nu ar fi văzut lumina tiparului.

Bucureşti, la 10 Octombrie 1940

Autorul

Trecutul istoric al Maramureşului Voievodal din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre

1. Situaţia geografică şi etnografică. Derivaţia numelui

Situat la 23°, 40' longitudine răsăriteană şi 47°, 50' 58" latitudine nordică, Maramureşul a suferit în decursul veacurilor mai multe modificări. Pentru stabilirea întinderii iniţiale ne servim de documentele din sec. XIV - XV, care ne vorbesc despre un Maramureş mare, locuit numai de români şi condus de voievozi şi cneji independenţi, după normele dreptului valah. Faptul că în această epocă, la marginea Maramureşului, pe valea Bârjavei, îşi au reşedinţa voievozii românilor din Bereg şi Ung, care au legături politico-sociale şi de rudenie cu voievozii maramureşeni, este o dovadă că provinciile Maramureş, Ung şi Bereg formau pe vremuri un mare voievodat românesc, care se întindea până la valea Ondavei şi confluenţa Bodrogului cu Tisa.

Năvălirea ungurilor nimicind independenţa politică a românilor de pe văile Lăturiţa, Ung, Lăburţa şi Ondava, conducătorii lor se retrag, stabilindu-se de-a lungul văii Bârjavei, iar o mare parte din populaţia românească trece Bcschizii şi se aşază în Galiţia, unde întemeiază voievodatele româneşti din Zambor şi Sanoc. Vechii voievozi de Ung şi Bereg, protejaţi de voievozii maramureşeni, îşi mai păstrară titlurile şi privilegiile străvechi până în sec. al XV-lea, când urmaşii lor înglobându-se în nobilimea feudală, titlurile împreună cu instituţia voievodală dispar.

La începutul sec. al XlV-lea Maramureşul avea ca hotare Carpaţii Păduroşi şi Munţii Rodnei, Lăpuşului, Oaşului şi Bârjavei; iar pe câmpia Tisei se întindea până la Teceu, de unde începea ţinutul locuit de coloniştii germani, aduşi de regele Andrei al III-lea. în 1329 câmpia Tisei până la Craia este anexată Maramureşului, care în 1385 se transformă în comitat feudal al Ungariei. în 1454, la cererea nepoţilor fostului Voievod Seneslau de Ung şi la intervenţia lui Iancu Huniade, se mai anexează Maramureşului şi ţinutul superior al văii Bârjava, cu 5 localităţi şi hotarele lor, care formau proprietăţile voievodului român de Ung (cf. dr. I. Mihalyi Dipl. M. p. 2, 4, 51, 219).

După aceasta Maramureşul rămâne neschimbat până în 1920, când reprezenta o suprafaţă de 10.354 km^2, cu 939.991 jug. păduri, 303.251 jug. fânețe, 215.040 jug. pășune, 186.086 jug. arături, 5.808 jug. grădini cu pomi, 181 jug. vii, 181 jug. papură şi 37.060 jug. neproductiv; adică în total 1.689.139 jug. Populaţia atingea cifra de cca. 400.000 suflete, locuind 157 comune împărţite în 10 plase administrative.

în 1920 Maramureşul din dreapta Tisei a fost cedat Cehoslovaciei, iar în 1939 Ungariei, reducându-se Maramureşul la o suprafaţă de 3.381 km^2, cu 338.100 ha. ce se împart în 165.911 ha. păduri şi goluri de munte, 113.605 ha. păşuni şi fâneţe, 34.836 ha. teren însămânţat, ce produce cantitatea de hrană necesară populaţiei pe 2 luni, 3.609 ha. grădini cu pomi şi 20.058 ha. neproductive. După informaţiile statistice din 1938, populaţia se ridică la 169.177 suflete, şi anume: 97.269 români, 4.734 ţipţeri, 19.864 ruteni şi elemente rutenizate, 9.880 elemente maghiarizate şi 37.430 evrei; iar după confesiune sunt 107.922 greco-catolici, 9.13? ortodocşi, 11.238 romano-catolici, 3.434 calvini şi 37.430 mozaici. Populaţia locuieşte în 58 comune rurale repartizate în 4 plase administrative şi într-o singură comună urbană, Sighetul. La 5 sept. 1940, Maramureşul a fost ocupat de trupele maghiare şi reunit cu părţile sale integrate de peste Tisa.

Ca nume Maramureşul este foarte vechi şi se pierde în limba unui popor dispărut în negura preistoriei. în documente el nu figurează decât după ce vine în contact cu ungurii, fiind amintit pentru prima dată în 1199. în documentele latine poartă numele de: Maramorisius, Maramurus, Maramorosius, Maramoros şi Marmaţia; iar în cele greceşti, slavone şi poloneze: Maramureş şi Maramorâş.

Interpretarea etimologică a numelui diferă de la autor la autor. Canonicul I. Bunea îl detivă de la Marmore, un Marus din neamul lui Maurus, care ar fifost primul descălecător şi de la care şi-ar fi luat numele râul Mira şi familia Mariş. Ca argument invocă faptul că în actele Patriarhiei Constantinopolitane din anii 1390 - 1400 Moldova se numeşte Maurovlahia, ce ar însemna ţara vlahilor originari din Maramureş. N. Densuşianu şi Maior I. Marţian îl derivă din cuvântul Marimorusa, care în limba Cimbrilor însemna mare moartă (cf. Plinius Hist. Nat. L. IV C. 13), nume ce s-ar fi dat Maramureşului din cauza maselor de ape care înainte de era neolitică acopereau întregul şes al Panonici, până în munţii Bucovinei. Părerea pare să fie confirmată şi de numele Mortua, Mortva şi Moitua Magna, sub carc figurează în unele documente medievale nişte mlaştini dintre bazinele Dunării şi Tisei. Istoricul Timon susţine că Maramureşul şi-ar fi luat numele de la râul Mara, care in mai multe documente din sec. XIV - XV figurează sub numele de: fluvius Maramorisius, Maramoris şi Maramarus (cf. I. Mihalyi o. co. **DipL** 13, 17, 76, 100, 222, 247). Dr. I. Mihalyi este de părere că Maramureşul ar deriva din cuvântul marmură, cu intercalarea unui a, ca şi la cuvântul aramă derivat din armă. Aceasta pare să fie adevărată, deoarece marmură de calitate inferioară se găseşte în cantitate marc în mai multe localităţi din Maramureş, ca la Săcel, Borşa, Repedea, Ariniş şi Nireşel.

Ca o curiozitate mai amintim că ungurii încearcă să derive numele din cuvântul unguresc: „măr ma rossz" (azi e rău), iar evreii din cuvântul ebraic: „marmaraiş", forma superlativă a adjectivului mar - amar.

2. Epoca preistorică şi daco-romană

Nu se poate determina începutul locuirii Maramureşului şi nici rasa căreia i-au aparţinut primii săi locuitori. Faptul că Maramureşul putea să ofere din abundenţă toate cele trebuincioase vieţii omeneşti trebuie să fi exercitat încă din cele mai vechi timpuri o puternică atracţie pentru aşezările omeneşti. Bogata faună, sarea ce se întinde de la Cuhea la Hust pe o lungime de 100 km, cele 234 izvoare minerale, păşunile bogate, excelentul mijloc de comunicare de-a lungul văilor, posibilitatea de lăzuirc a şesurilor pentru aşezări de sate şi pentru un început de agricultură, cantitatea enormă de lemn etc. nu puteau să rămână neobservate de ochiul ager al omului. Aceasta cu atât mai mult că Maramureşul, izolat de restul lumii, oferea locuitorilor săi un adăpost sigur împotriva invaziilor popoarelor care au stăpânit vremelnic provinciile învecinate.

Dacă vechea Dacie este leagănul civilizaţiei anti-elene şi primul pământ de descălecare pentru popoarele din Asia, în conflictul neîntrerupt care a existat între stăpânii Daciei şi noul popor năvălitor, o parte din cei biruiţi şi alungaţi trebuie să fi căutat refugiu în Maramureşul apărat de munţi şi de codri seculari. Repetarea deasă a acestor conflicte a înmulţit peste măsură numărul locuitorilor, umplând până şi coamele munţilor celor mai înalţi cu aşezări omeneşti. Aceasta se constată din terenurile muntoase, nepotrivite agriculturii, care poartă totuşi urme neîndoielnice de cultivare intensă şi îndelungată: cum sunt răzoarele înalte, ce despărţeau singuraticele parcele şi grupurile geometrice, rămăşiţele vechilor bordeie de locuit. Timpul acesta s-a păstrat în tradiţia populară sub numele de „poiede", când după aceeaşi tradiţie târgurile se ţineau pe muntele Geamăn, de unde se comunica cu târgul năsăudenilor şi bucovinenilor de pe Măgura Neagră.

De altfel de-a lungul văii Tisa, până la izvoarele ei, s-au descoperit unelte de fabricaţie neolitică, precum şi mai multe obiecte de bronz în diferitele comune maramureşene. La Sarasău s-a descoperit un obiect de bronz artistic decorat, greu de 9 kg, precum şi săbii şi brăţări, iar la Strâmtura o masă mare de diferite obiecte de bronz. Faptul că aceste obiecte s-au găsit şi pe locurile vechilor mine de sare, iar la Nireşel şi Poiana Craiului s-au descoperit chiar în corpul sării instrumente de exploatare primitivă, bazată pe principiul: „guta cavat lapidcm", constituie o dovadă că minele noastre au fost exploatate din cele mai vechi (impuri, chiar şi pentru export, putându-se transporta sarea cu uşurinţă pe văile Tisa, Taras, Talabârjava şi Iza (cf. E. Preissig, Szigeti Kozlony, 1873, nr. 21 - 29).

Sub Burebista, Dacia se întindea până la Vilna, uiprinzând şi Maramureşul. în acest timp Rodna Veche era un centru industrial înfloritor, avind cele mai bogate mine de aur. între Gelonos (Porolissum) şi Sarmisegetusa, dacii au construit o linie fortificată, presărată cu puternice cetăţi de apărare, situate pe coamele munţilor. Linia aceasta se termină la confluenţa Arieşului cu Someşul,

unde se afla o cetate care s-a menținut până în sec. al XIII-lea, când a fost distrusă de mongoli. De aceea expediția de cucerire romană nu s-a mărginit la ocuparea Sarmisegetusei, deoarece stăpânirea deplină a provinciei reclama și cucerirea liniei fortificate de la nord și nord-vest. Deci, ultima rezistență dacă a avut loc la hotarul Maramureșului, unde s-a retras populația civilă, precum și luptătorii daci care au supraviețuit înfrângerii lor definitive.

Rămășițele dace și-au organizat în Maramureș o patrie nouă, o Dacie liberă, pentru apărarea căreia au construit o mulțime de cetăți, a căror amintire o păstrează numirile „cetate [1] și „cetățuie" din diferitele comune. Urme de cetăți dace se mai recunosc la Bălcești, amintită în 1480 sub numele de Belavâr, unde se păstrează amintirea altor două cetăți, una situată pe vârful unui deal, iar alta pe țărmul stâng al Târâșului; la Bărănica, pe valea Bârjavei, pomenită în 1454 (cf. L Mihalyi o. c. nr. 319 și 212); la Apșa dealul Cremenița; la Onceşti urmele altor două cetăți; cetatea lui Drăguș de pe vârful unui deal și alta la răsărit de Bârsana, pe un deal frumos cu platou larg, numit și azi Cctățea; la Cuhca, dealul Cetățelul și platoul frumos din fata comunei cu urme neîndoielnice ale unei cetăți străvechi; la Sarasău urmele unei puternice întărituri în locul numit Poarta de Fier, pomenită în 1389 și 1408 („Waskapu" cf. ib. nr. 53 și 78), unde într-o groapă de 8 m adâncime s-au descoperit obiecte de bronz și romane. Ținutul Onceștilor în sec. al XlV-lea se numea „Subcetate" sau „Vâralya" (cf. ib. nr. 14). Tot în scop de apărare, dacii au construit și o linie fortificată de-a lungul granitei, a cărei amintire o păstrează dealul numit „Gruiul Valului" de lângă Cuhea.

Romanii, pentru a exploata în liniște minereurile din Rodna, au închis accesul din Maramureș spre Valea Someșului cu două fortificații puternice de pământ, ale căror urme se văd și azi. Una la intrarea spre valea Sălăuței, lângă Salva, pe locul numit Dumbrava; iar alta la sud de Romuli, la 10 km de la (recâloarea Șetref, la o înălțime de 500 m, pe locul numit Tarnița Neagră, de pe țărmul stâng al Sălăuței.

După câteva decenii de consolidare internă, dacii liberi au început - după pilda bastarnilor din nordul Bucovinei - să facă incursiuni de pradă pe văile înfloritoarei provincii romane. Ca urmare, romanii au fost siliți să pună capăt independenței ultimei țărișoare dace, pe care au anexat-o ținutului Porolissum din Dacia superioară.

In Maramureș romanii au construit drumuri, au reparat cetățile și au pus în exploatare minele de sare de pe Ronișoara, pentru apărarea cărora au construit o fortăreață, numită Castellum, după care își luă numele satul Coștiui. De-a lungul Izei, plantată cu castani, se aflau vilele patricienilor din Rodna Veche; pe Dealul Viei de la Teceu s-a cultivat vie, iar văgăunile munților noștri au servit ca sedii de oracole romane.

Amintirea originii daco-romanc se păstrează încă vie în tradiția poporului maramureșean. După o tradiție din Rozavlea, Maramureșul a fost locuit la început de uriași; din

care cu timpul n-a mai rămas decât un singur uriaş bătrân, care avea o fiică cu numele Rozalia. Plimbându-se od ată pe ţărmul Izei, fiica uriaşului a văzut o mulţime de oameni minusculi, din care luând câţiva în poala hainei sale, îi duse să-i arate tatălui ei. Uriaşul văzându-i, îi spuse fiicei sale că piticii aceştia sunt oameni din neamul romanilor care vor stăpânii în viitor Maramureşul. Rozalina rugă pe Dumnezeu ca pe unul dintre voinicii romani să-1 facă ceva maf marc, iar pe ea ceva mai mică. Dumnezeu ascultându-i rugămintea, fata de uriaş se căsători cu alesul inimii sale, căsătorie din care s-au născut românii din Maramureş.

Amintirea dacilor a eternizat-o, poporul din Maramureş în credinţele sale despre Baba Dochia, ce se comemorează în primele zile din martie. Unele obiceiuri s-au păstrat veacuri de-a rândul, încât pentru stârpirea lor a fost nevoie de intervenţia oficialităţii comitatense. O diplomă din 1586 ne spune că vicecomitele Vasile Radu din Comeşti, însoţit de cei 4 pretori, s-a deplasat în comuna Budeşti pentru a ancheta unele obiceiuri dace, pe care poporul le practica într-un templu dacic, construit în acest scop (cf. ib. p. 61). Din limba dacilor ni s-au păstrat mai multe nume de sate, văi şi munţi, ca: Borşa (Bora - Vifor), Leordina (leorda - scaiu sălbatec), Petrova (Petrodawa), Tursad, bras, Iza (Pons-Izez), Tisa, Taras (Tyras şi Thrax), Bârjava, Talabârjava, Ondava, Bratila, Dârmoxa, Codrava, Târmoxa, Toroiaga, Zimbroslava ş.a. Tot de la daci ne-a rămas portul ţărănesc, iţarii, sumanul şi gubade lână; cămaşa deschisă la piept, cureaua de peste mijloc, opincile, cojocul, părul lung purtat în bucle şi acoperit cu căciulă, cajrinţele, broderiile de pe cămăşile femeilor, salbele de mărgele sau de monede; forma de zidire a casei cu balustradă de stâlpi sculptaţi, cu uşa de intrare la mijloc, în tindă, având în dreapta vatra cu cuptorul şi locul de dormit, iar în stânga casa cea mare împodobită cu ţoluri, perini şi farfurii învelite cu ştergare brodate, destinată oaspeţilor; gardul de nuiele, portiţa şi vranita de la intrare, superedificatele gospodăreşti ş.a.

Despre stăpânirea romană ne vorbesc o mulţime de monede, descoperite în diferite sate şi mai ales în apropierea vechilor mine de sare. S-au descoperit astfel: banul lui Comodus (187) la Ciuleşti, banul lui Traian (105) în Ieud, banul lui Marcian (450) în Slatina, o medalie cu inscripţia „Via Traiana" în Petrova. în 1874 s-a găsit la Teceu, lângă drumul ce duce spre vechile mine o oală de lut conţinând peste 1 100 dinari de argint, provenind din epoca de la Vitelliu şi Vespasian până la Septimius Sever (69-193). Monede s-au mai găsit pe locurile vechilor cetăţi din Bărănica, Crăciuneşti, Coştiui şi Sarasău. Inscripţii romane avem numai două, una săpata într-o piatră înaltă de 1,80 m, descoperită în hotarul Crăciuneştilor şi purtând inscripţia: „V B H S V"; iar alta o tablă votivă a lui lanuarius, schimbător dc bani din a doua jumătate a sec. al II-lca, cu inscripţia: „D1ANAE AVC'SACR IANVARIVS AVGG'LJB' NVMMVL' EXVOTO'LDD"

Stăpânirea romanilor se mai constată din obiceiurile romane păstrate până azi la nunți şi înmormântări, din marele număr de cuvinte curat latine, ca: păcurar, păcuini (oi cu lapte), toți huc, puț, a la ş.a., precum şi întreaga terminologie creştină. De la romani se mai păstrează şi nume de sate, văi, munți şi persoane, ca: Coştiui (castellum), Rona de Jos şi de Sus (rudus, rodus şi roncius, însemnând aramă nelucrată şi folosindu-se ca numiri pentru stațiunile miniere şi metalurgice); Virişmort (Vires Martis), Bocicoi şi Bocicoel (bosco - pădure), Valea Liberului de lângă Bocicoel, amintind pe Liber Pater, pomenit de mai multe inscripții romane din Dacia; Muntele Cibleşul, consacrat zeiței Oibclc, Mama Mare sau Magna Mater Deorum; Mons Formozus, cum se numeau încă în sec. al XV-lea Munții Crasna de pe Taras şi Popivanul din Petrova (cf. ib. nr. 362 şi 71); Ursova şi Lupova din hotarul Uglei, Traianul din hotarul Săcelului, Dealul Arieteua din hotarul Apşelor, pomenit în 1453 (cf. ib. nr. 229); Capul Mundului de lângă Şetref (mundulus - frumos); Vârful Omului, amintind pe Saturn, onorat cu numele de Homodor; marele număr de munți şi de dealuri care poartă numirea de Muncel şi Muncelaş, derivând din cuvântul moticcllo; numiri ce le găsim deja în sec. al XV-lea (cf. ib. nr. 215 şi 266); apoi Lupu, Ursu, Mandrea, Albu, Maxim, Lungu, Crăciun, Negrea, Lupa Ursa, Marusa, Sandrina ele.

Romanii au exploatat sarea din minele maramureşene pe o scară foarte întinsă, iar metodele de exploatare le-au transmis urmaşilor lor, care au continuat să exploateze sarea neîntrerupt până la venirea ungurilor. Documentele din sec. X1V-XV fac amintirea mai multor mine de sare deja foarte de mult timp părăsite, ca: în 1411 salis fodinis din Talabârjava şi veteres foveas seu salis fodinas, vulgo Soakna vocatas din Ariniş; în 1355 fodinas salium din Giuleşti; în 1418 locum antique fodinac salium din Crăciuneşti ş.a. (cf. ib. nr. 97, 18, 126). De aceea o lucrare de la începutul secolului al XîX-lca, intitulată: ,,Tentamen eruitionis qua salisfodina Rhonensis ad aetatem Regiminis Divi Stephani I-i Regis Hungariac coinciderit ?" şi redactată de către un inginer de mine pune pentru sec. al H-lea începutul exploatării de sare din Dragomircşti, feud, Giulcşti, Rona de Jos, Slatina; Nireşel Neaga, Teeeu, Ocna Must şi Bereneu, spunând între altele

următoarele: „aedem ipsae Romanorum coloniarum rclique fodinas has ultro prosequi, ad epochamque ipsius Hungarorum in Marmatiam introitus continuare dehuerint... oportebat Romanos per totam longe Marmatiam salcm indagasse, ut nobis eorundem vestigia relinquantur; illos moduni, methodum, operationisque therminos tcchnicos introducere, ut nos, quod imitemur, haberemus" (cf ib. p. 618).

Stăpânirea romană de un leac şi jumătate a fost suficientă pentru a romaniza elementele dace din Maramureş. Aceasta s-a putut face fără constrângere, deoarece nu era vorba de expansiunea unei rase, ci a unei culturi superioare, care se bucura de un prestigiu imens şi de care indigenii erau lăsați să se apropie liberi, respectându-li-se toate obiceiurile străvechi. Lipsită de o limbă culturală proprie, pătura superioară a fost silită să învețe de la început limba latină, iar poporul de jos încuscrit cu coloniştii romani, imitând exemplul fruntaşilor lor, s-a ajuns la o repentină deznaționalizare. De altfel, romanii tindeau în permanență la crearea unei preponderențe naționale prin colonizarea de elemente romane şi romanizate, putând astfel să transplanteze în Maramureş sufletul Romei antice, viața şi civilizația romană, instituțiunile, legile, drumurile, oraşele, cetățile şi obiceiurile romane. Tot la aceasta a contribuit în mare măsură şi creştinismul primit în forma latină, care a cimentat în sufletul strămoşilor noştri cultul față de limba romană şi față de tradițiile imperiale. Accst creştinism a pătruns în Maramureş pe calc paşnică, nu prin domnitori, ci prin oameni de rând, muncitori, păstori, negustori, coloniști şi legionari. Se ştie că în anul 170 în Panonia staționa legiunea XII „Fulminatrix" care lupta împotriva quadonilor şi a marcomanilor din Slovacia de azi. Această legiune fiind compusă în întregime din ostaşi creştini, se prea poate ca din contactul cu ei, creştinismul să fi pătruns în Maramureş şi dinspre Vest.

3. Năvălirile barbare şi primele organizaţii politice

In anul 271, Imperiul Roman fiind necontenit invadat de goţii care au coborât din Peninsula Scandinavă, împăratul Aurelian a fost nevoit să-şi retragă legiunile dincolo de Dunăre. Deodată cu aceasta s-a retras numai oficialitatea romană, populaţia însă a rămas pe loc. în timpul lungii dominaţii romane se închegase deja o legătură indisolubilă între pământ şi muncitori, legătură consfinţită de sudoarea frunţii şi de tradiţie. Generaţiile de plugari şi de păstori erau la ei acasă şi aveau ca ideal păstrarea şi lărgirea moşiei strămoşeşti, preferând să se îngroape într-însa decât să o cedeze străinilor. Acestea deci nu puteau să se expună vagabondajului pe plaiuri străine şi nici să-şi părăsească familiile, prietenii şi locul natal, fară de care viaţa nu mai avea nici un farmec şi nici un înţeles. Teama de barbari nu putea să fie mare, deoarece era vorbă de nişte popoare cu care erau în contact deja de mai multă vreme şi a căror prietenie nu putea să-i coste cu mult mai mult decât aspra fiscalitate romană. De altfel, ei locuiau într-o puternică fortăreaţă naturală, uşor de apărat, care nu era situată în drumul năvălitorilor şi chiar de aceea ci s-au putut menţine în tot decursul epocii de năvăliri fără să fie înghiţiţi de popoarele năvălitoare. De altă parte năvălitorii fiind în necontenită luptă între olaltă, precum şi cu Imperiul Roman, erau avizaţi la o convieţuire paşnică cu autohtonii. Astfel maramureşenii au rezistat cu succes tuturor vitregiilor din acele vremuri şi-au menţinut limba şi puritatea rasei, precum şi numele de roman, păstrând totodată amintirea vechii împărăţii şi a marelui împărat, care odinioară stăpânea întreg pământul.

Amintirea unor barbari, longobarzi, bastarni şi huhurezi (unguri) s-a păstrat numai în legendele populare. Despre sarmaţi ne aminteşte muntele Sărmăţieş din hotarul Budeştilor, iar despre cumani, familia Coman şi Muntele Piciorul Comanului de pe Valea Râului. De la goţi am împrumutat cuvântul cneaz pentru jude, numele de botez Tatomir, Dragomir, Lodomir ş.a., precum şi construirea bisericuţelor de lemn în stil gotic cu turnuri drepte ca o săgeată, ce se aseamănă cu Ştarkirchen-urile din Norvegia. Zidirea bisericilor în stil gotic începe deja în sec. al IV-lea sub stăpânirea goţilor - şi nu sub influenţa coloniştilor germani,

stabiliți în Maramureş la finele sec. al XlII-lea, deoarecc de la aceştia, după o convieţuire de 7 veacuri, nu am împrumutat nici un cuvânt şi nici un obicei. Stilul gotic păstrat până azi prezintă adesea acoperişuri duble, cu galerii sprijinite pe columne, cu turnul înalt şi cu câte 4 turnurețe mici şi subțiri, care dau un ansamblu arhitectonic de o frumusețe rară. Cele mai vechi biserici zidite în acest stil le avem în Ieud (1360), Apşa de Mijloc (1400), Budeşti, Călineşti, Cuhea, Duboşari, Nireşcl, Rozavlea ş.a. Tot în acest stil, dar de proporții mai mari, s-au zidit şi catedralele din Bremen (1253), Mainz (990), Strasbourg (1000), Wursburg (1168) ş.a.

Urme mai adânci au lăsat slavii, care au pătruns în mod paşnic şi în grupuri mici şi izolate. De la aceştia am învățat iubirea de libertate, deoarece slavii erau liberi cu toții, încât după un timp îşi eliberau şi sclavii. De aceea maramureşeanul nobil n-a asuprit niciodată pe fratele său iobag, cu care a stat totdeanuna în raporturi de prietenie şi cu care a participat împreună la sarcinile susținerii aceloraşi biserici; încât inscripțiile bisericeşti ne-au păstrat amestecate numele binefăcătorilor nobili şi iobagi. Tot de la slavi am împrumutat numele de voievod pentru funcțiunea de duce deja existență, precum şi alte multe cuvinte, care s-au acomodat naturii limbii româneşti şi care au continuat să se mențină în mare parte datorită influenței de veacuri a limbii slavone, uzitată în biserica românească. De aceea enorma majoritate a numelor maramureşene de botez din sec. al XlV-XVI-lea, ca: Balea, Bălir, Bogdan, Dragoş, Dunca, Fedea, Bilțiu, Hrihor, Hodor, Iuga, Iura, Iurca, Mih, Mihnea, Mihalca, Paşca, Steţiu, Stețcu, Stan, Slav, Seneslau, Tomşa, Vlad ş.a. sunt de origine slavonă.

In conservarea naționalității noastre a jucat un rol hotărâtor creştinismul latin, care ne-a dat organizarea ierarhică atât de necesară în acele vremuri. Ideea de credință şi predica latină a misionarilor romani au apropiat sufleteşte pe daci de romani, realizând contopirea amândurora într-o singură națiune cu grai latin, iar prin păstorirea unui episcop daco-roman (Sf. Nichita Remesianul) pe ambele maluri ale Dunării s-au intensificat legăturile dintre cei de aceeaşi credință şi dc aceeaşi limbă, dând naştere conştiinței dc unitate şi de solidaritate națională. Creştinismul roman este cea mai puternică probă a

permanenței vieții romane în Dacia, deoarece populația care întrebuințează şi azi vorba creştină a Romei pe teritoriul vechii Dacii nu poate să fie alta decât aceeaşi care continua să locuiască în Dacia încă din timpul când acolo era stăpână aceeaşi Romă.

In anul 535 Justinian cel Marc a înființat în satul său natal Taurezium, Procopolie de azi, mitropolia Prima Justiniană, pusă sub jurisdicția Papei de la Roma, căreia îi aparțineau toate bisericile de rit latin din Imperiul Roman de răsărit, deci întregul Iliric răsăritean, din care făcea parte şi Dacia. în anul 732 împăratul iconoclast, Leo Isaurul a desființat Mitropolia Prima Justiniană, iar împăratul Vasile Bulgaroctonul a supus bisericile româneşti Mitropoliei din Ohrida şi prin ea Patriarhiei din Bizanț. Astfel românii ajung în comunitate de viață politică şi religioasă cu bulgarii şi slavii transdanubieni, care devenind elemente dominante în stat şi biserică au desființat episcopiile latine din Dacia, înlocuindu-le cu episcopii slavone şi introducând în biserică, în locul limbii latine, ritul şi limba slavonă. După Xenopol: „Slavii au fost totdeauna un popor netolerant, care a căutat să impună şi popoarelor conlocuitoare religia lor, considerând de eretici şi de apostați pe toți acei care se închinau în altă formă lui Dumnezeu... întoarcerea românilor de la creştinismul roman la cel bulgar se datorează unei presiuni exterioare, căci nu există nici un motiv care să determine pe români ca să lepede o formă de religie pe care o înțelegeau şi să ia pe una pentru care nu aveau nici o înțelegere".

Deşi rupți definitiv la 1054 de „Roma, Maica Noastră cea Bătrână ', maramureşenii au păstrat necontenit amintirea marelui popă de la Râm, precum şi credința în întâietatea Sfântului Apostol Petru, pomenit de atâtea ori în frumoasele legende din vremea: „când umbla Dumnezeu cu Sf Petru pe pământ".

In tot decursul acestei epoci întunecoase, maramureşenii s-au condus după principiile sănătoase ale dreptului roman, stabilind obiceiuri adânci, cunoscute azi sub numele dc: „Jus, Consuctudo şi Mos Vallachicum, pe care au fost siliți să le respecte mai târziu atât ungurii, cât şi polonii. Obiceiul roman de a nu da pământ fetelor, în Maramureş era în vigoare încă şi în 1414, când autoritatea comitatului constată oficial că „în disctrictu Maramorosiensi filiabus nostris non

possessione tenemur sed rebus" (cf ib. nr. 109); controversele privitoare la dreptul de proprietate se regulau prin arbitri şi prin: „reambulatio et metarum erectio, juxta modum Olachorum" (cf. ib. nr. 16); pedeapsa exilului practicată de romani, în anii 1395 şi 1453 încă se pronunța de către congregația nobililor (cf. ib. nr. 64 şi 213); legea romană: „ne patribus cum plebe connubium sit" se respectă şi azi în Maramureş, încât rar se întâmplă ca un țăran de viță nobilă să se căsătorească cu o țărancă de viță iobagă; ura față de străini şi de venetici este tot atât de pronunțată şi azi ca pe vremea romanilor, care considerau pe străini de duşmani; drumurile construite pe moşiile lor, după metoda romană, constituiau o avere particulară şi personală, fiind menționată prin cuvintele: „viis et aliis transitihus juxta modum Olachorum" (cf. ib. nr. 16), ca pe un obicei încă necunoscut pe pusta ungară.

Maramureşeanul de azi întâlnind în drum spre satul său vreun consătean îl întreabă: „ce porunceşti acasă?", la care i se răspunde: „le poruncesc voie bună şi sănătate!"; întocmai ca strămunii romani care întrebuintau formula: „iubeo te avete" (cf Szabo Szilvester: **Latin-Magyar szotâr,** Gyorott, 1878, p.50). Maramureşenii au continuat să exploateze minele de sare după metoda învățată de la romani, pe care au transmis-o ungurilor. Ei se ocupau şi cu exportul sării, ce se facea nu numai pe calea fluviilor, ci şi pe drumuri construite în acest scop, drumuri amintite şi de două diplome din 1355 şi 1456: „stratam publicam", ce ducea de la Giuleşti la Baia Sprie, şi „via Southa", adică drumul sării, ce ducea de la Giuleşti spre Țara Oaşului (cf. ib. nr. 17 şi 222). Anuarul de Fulda din anul 892 aminteşte că Arnulf al Germaniei a oferit lui Vladimir al Bulgariei alianța sa, cu condiția să nu mai vândă sare moravilor, cu care germanii erau în duşmănie. Deoarece în Bulgaria nu existau mine de sare se presupune că moravii se alimentau cu sare din Ardeal şi Maramureş.

Din cele mai vechi timpuri, teritoriul maramureşean a fost împărțit în ducate sau voievodate, iar acestea în județe sau cnezate. Ducele era şeful unei confederații de juzi de pe una sau mai multe văi. El hotăra neînțelegerile dintre săteni, le îndruma viața publică, supraveghea disciplina şi educația lor militară. Unul din voievozi era

şeful suprem al întregului ţinut, care în caz dc primejdii convoca şi prezida sfatul voievozilor. Atât voievozii, cât şi cnejii, aleşi din cei mai viteji români, pentru slujba lor aveau anumite avantaje materiale, ca: zcciuială după vite, braţe de lucru pe moşia lor, drept de lăzuire în măsură mai mare ş.a. Amintirea vechilor duci au păstrat-o legendele maramureşene sub numele de Robonbani. Dintre aceştia se preamăreşte şi azi în cântece lungi viteazul Romoniţă Robonban, care pare să fie identic cu „Ramung Konig der Wallachcn" din Niebelungenlied.

Mai târziu, demnităţile dc voievozi şi cneji devin ereditare, prin care se stabileşte o ierarhie socială stabilă şi se formează o nobilime românească a cărei origine se pierde în trecutul cel mai îndepărtat. Natura ereditară a acestor funcţiuni rezultă chiar şi din documentele din sec. al XlV-XV-lea, din care vedem de ex. că după voievodul Ştefan urmează fiul său Bogdan, apoi luga, fratele lui Bogdan, iar pe urmă Ştefan şi Ioan, fiii lui Iuga; iar în Moldova, lui Dragoş îi urmează fiul său Sas, apoi Balcu, fiul lui Sas etc. Nobilimea românească nu s-a creat cu forţa şi în detrimentul masei poporului - ca nobilimea feudală -, ci a evoluat în mod normal pe baze de merite şi cu consimţământul poporului întreg, ale cărui libertăţi şi drepturi de proprietate au rămas neatinse. O parte din hotarul comunei era destinată folosinţei în comun, pentru păşunat, focărit şi lemn de construcţii, precum şi pentru realizări de venituri pentru acoperirea cheltuielilor reclamate de construirea şi întreţinerea drumurilor, podurilor, bisericilor şi a altor edificii publice. Aceste averi comune, transformate în sec. al XlV-lea în composesorate nobiliare şi care în parte mai există şi azi, au continuat să servească acelaşi scop până în zilele noastre. Această organizaţie politico-socială a fost o creaţie specific maramureşeană, care s-a menţinut încă multă vreme după alipirea Maramureşului la Ungaria şi pe care au cerut-o de repetate ori şi românii din alte provincii ale fostei Ungarii („sccundum quod ctiam alli wolacy in Maramorozio... potirentur libertate", - cf ib. nr. 28 din 30 sept. 1364).

Maramureşenii, trăind izolaţi de lumea civilizată, au fost siliţi să-şi fabrice din lemn toate instrumentele necesare diferitelor ramuri dc gospodărie, inventând şi construind cu multă dibăcie din lemn: morile de apă, vâltorile pentru spălatul covoarelor, piua pentru

îngroşatul stofei, carul cu toate anexele lui, plugul şi grapa, oloiernițcle, covata găurită pentru desfăcutul porumbului, cumpăna de măsurat, blidele şi blidarele (țiitoarc de farfurii), lingurile şi lingurale, diferitele instrumente şi vase ciobăneşti, berbințe, puține, coleşere, cănițe, coveți, solnițe, pâlnii, cofe, cleşte de spart alune, fluiere ş.a.; apoi tiara sau războiul de țesut cu toate anexele sale; melița pentru zdrobitul cânepii, hrebăul cu dinți de lemn ori cu piele de ariciu pentru pieptănatul lânii şi al cânepii, fusul şi caierul de tors, urzoaica şi vârtelnița ş.a. Aceste obiecte caracteristice ale unei vieți româneşti străvechi - despre care nici cronicile nu pomenesc - au imprimat poporului maramureşean un tipar arhaic; care fiind la adăpost de curentele de prefaceri a rămas aproape intact până în zilele noastre.

Cu nimicirea ultimelor triburi avare (802 - 814) se inaugurează o epocă de pace şi prosperitate până după încrcştinarea ungurilor şi consolidarea statului lor; epocă de care maramureşenii au profitat pentru a-şi desăvârşi organizația lor politică şi militară. în toată epoca de năvăliri Maramureşul a primit continue primeniri, în urma aşezării aici a elementelor alungate de năvălitorii de la sud şi de la vest. O însemnată parte din ausonii de limbă latină - pe care retorul Priscus, ambasadorul împăratului Teodosiu, îi găsi locuind în mare număr în jurul capitalei lui Attila s-au stabilit în regiunea deluroasă a Ugocei, unde au înființat 28 sate, care formează Țara Oaşului de azi, locuită numai de oşeni sau ausoni. Un grup de ausoni s-a stabilit pe Valea Cosăului, unde a format un cnezat care în 1381 încă purta numele de „Keneshtum possessionis nostrae Olachalis Ozon vocatae" (cf. ib. nr. 24).

4. Invazia ungurilor. Căderea ducelui Almos. Teutonii în Maramureş

Năvălirea ungurilor, căreia i-au căzut jertfă mai întâi cetăţile româneşti Ung şi Bârjava, a fost o lovitură grea pentru elementul românesc de pe văile Lăturiţa, Ung şi Lăburţa. Că în ce măsură am fost reprezentaţi în acele părţi ne arată mulţimea numelor româneşti de sate, văi şi munţi, ca: Bârjava, Bilca, Certeza Română, Cozmina, Comlăuşul, Chicera, Băbeni, Buşteni, Drăgoeşti, Fata, Izvorul, Lăturiţa, Longodar, Mocira, Negrileşti, Repedea, Romanova, Răstoaca, Sărcad, Timşor, Zimbrilova, Corna, Izvorul, Vizia, Bârlău, Bursucina, Cioncaş, Cornii, Dumbrava, Măgura, Muncel, Mureş, Plai, Râpa, Roman, Săliştioara, Stânca, Strâmtura, Tomnatec ş.a. care s-au păstrat până azi româneşti. Chiar şi numele Bereg sau „Silvae Bergu", cum apare în cele mai vechi documente, trebuie să fi fost nume românesc, fiind sinonim cu Bârgăul Năsăudean. De aceea istoricul ungur T. Lehoczy (o.c. I., p. 1 16) este silit să admită că „la venirea ungurilor, în părţile răsăritene ale Beregului au locuit populaţiuni româneşti, care însă n-au fost capabile să alcătuiască state".

O ceată de unguri, sub conducerea ducelui Âlmos, tatăl lui Arpâd, trecând pe sub muntele Toroiaga în Valea Râului, a străbătut până la Vişeu, de unde a coborât până la Cuhea, unde a fost măcelărită în întregime de români. Mai târziu, cavalerii teutoni au ridicat pe locul luptei o biserică de rit latin închinată lui Sf. Ştefan, care în mijlocul unei populaţii de rit răsăritean nu putea să aibă alt rost decât să comemoreze un eveniment important din istoria ungară. Despre această biserică - ale cărei urme se văd şi azi, din sus de Cuhea, lângă drumul ce duce spre Dragomireşti - face pomenire un document din 1471 (cf. I. Mihalyi o.c. nr. 293: „unam particulam terrae ecclesiae sancti regis Stephani in ipsorum possessione Kohnya fundatae"). Primul care a avut curajul să aştearnă pe hârtie în temeni precişi acest eveniment a fost Petru Joody, fisc comitatens, care într-o scrisoare din 7 sept. 1796, adresată agentului din Viena, Ioan Olsavsky, scria următoarele: „Nune adest tempus quo opressae nostrae genţi (românilor) sucurere...

quamnam in arduis circumstantiis simus in hac terra Maramorosiensi, ab omnibus inimicis semper sustentata, et quia Scytac occiso per ducem Vallachicum in Kohnya, Almo duce Scytharum, ad liane terram nullatenus admişi fuissent" (cf ib. p. 507). Desigur acest om, de mare răspundere şi de mare autoritate în judeţ, n-ar fi putut să facă o asemenea afirmaţie categorică, dacă acest eveniment cu 150 de ani în urmă nu ar fi fost îndeobşte cunoscut. Nu este de mirare că ungurii nu cunoşteau locul căderii lui Âlmos, deoarece primele lor cronici datează abia din sec. al Xll-lea. Chiar şi mormântul lui Arpâd, care a murit în mijlocul a lor săi, azi nu se mai cunoaşte, deşi se ştie că deasupra mormântului său din Buda s-a clădit mai târziu o biserică, care a dispărut fără urme. Despre ducele Âlmos, cronicile ungare nu spun decât că: „in patria Erdelw occisus est, non enim potuit in Pannoniam introirc", deşi ungurii, în calea lor de cucerire a Panoniei, nu au atins Ardealul.

După aşezarea lor între Dunăre şi Tisa, timp de un veac, ungurii s-au ţinut de incursiuni de jaf, ce au dus la destrămarea unităţii lor politice. Când era să dispară de pe arena politică a Europei, au avut norocul de a avea în fruntea lor pe Ştefan-Voicu, care prin căsătoria sa cu Ghizela a Bavariei şi prin încreştinarea sa şi a poporului său în formă latină, a câştigat protecţia Papei de la Roma şi a împăratului roman-german, în mâinile cărora se aflau destinele lumii. Ştefan reuşi să concentreze în mâna sa toate puterile naţiunii şi să dea ţării sale o constituţie după cerinţele unei monarhii creştine, căreia i s-a încredinţat rolul de propagator şi de apărător al civilizaţiei catolice în sud-estul european. Astfel în Ungaria se împământăneşte sistemul feudal, care a luat naştere împotriva spiritului evanghelic, prin abuzul şi tirania celui mai tare, în înţelesul căruia coroana era singura proprietară a pământului ţării, pe care îl distribuia după interesele politice ale dinastiei. Populaţia se împărţi în nobili şi iobagi, primii fiind singurii în drept de a ocupa funcţiuni publice şi de a participa la viaţa de stat. Nobilii se împărţeau în seniores - descendenţii vechilor şefi de triburi, preoţimea înaltă; nobiles servientes regis, recrutaţi din acei care se distiugeau prin vitejie; iobbagiones castri, care în schimbul moşiei primite erau obligaţi să servească toată viaţa în armată; şi oaspeţii

regali, adică diferiţii colonişti, mai ales germani, aşezaţi la graniţa ţării şi însărcinaţi cu paza frontierelor. Oaspeţii nu erau nobili adevăraţi, decât oameni liberi în persoana lor şi cu drepturi dc a poseda proprietăţi scutite de impozite. Masa poporului era formată din iobăgimea lipsită de orice drepturi de proprietate, care trebuia să plătească zeciuială proprietarului nobil, precum şi toate impozitele către stat, după pământul pe care-1 lucra. Armata era de două feluri: naţională, destinată apărării hotarelor ţării, şi regală, care lupta dincolo de frontierele ţării şi cucerea ţinuturi nu pe scama Ungariei, ci pe seama regelui. Această organizaţie, revizuită prin Bula de Aur a lui Andrei 11 din 1222, cu mici modificări, a rămas legea fundamentală a Ungariei până în 1848.

Regele Ştefan n-a intenţionat să întemeieze un stat naţional ungar - care, după cuvintele sale adresate fiului său Emeric, ar fi fost „imbecile et fragile" -, ci un stat a cărui putere să se bazeze pe alianţa tuturor popoarelor conlocuitoare. De aceea românii din Bereg, Ugocea şi Ung, transformate în domenii regale şi destinate de apanagii reginelor, au continuat să rămână pe locurile de baştină, încredinţându-li-se paza pădurilor regale. O diplomă de la începutul sec. al XIII-lea vorbeşte despre Vadu şi Vulcanu „custodes silvae Bergu" (cf. Lehoczy o.c. II. 409). Tot în acest veac, transformându-se aceste ţinuturi în comitate feudale şi acordându-se episcopiei din Agria dreptul de zeciuială asupra românilor, se rupe vechea legătură dintre pământ şi muncitor, încât populaţia românească a început să emigreze în Galiţia şi Maramureş. Mase compacte dc români au mai rămas încă multă vreme de-a lungul văii Bârjava şi a afluenţilor săi. Maramureşul, rămas neatins de invazia ungară, şi-a păstrat independenţa politică până spre finele sec. al XlV-lea, deoarece în tot acest limp, ungurii ocupaţi cu războaiele de cucerire împotriva Ardealului, Croaţiei, Zarei şi Haliciului, precum şi cu revoltele anticreştine, apoi cu reclădirea ţării după năvălirea tătară şi cu o serie lungă de certuri pentru domnie, n-au avut răgazul să întreprindă ceva serios împotriva unei ţărişoare locuite de viteji, în sec. al Xl-lea în Moldova se stabilesc cumanii, faţă de invaziile cărora Maramureşul a rămas neatins: In 1086 o oaste cumană, plecând să încoroneze pe prinţul fugar Solomon, a fost nimicită la

Muncaci, iar o parte din fugari s-au refugiat în Maramureş. în anii 1141 - 1218 au avut loc mai multe expediţii militare ungureşti împotriva Haliciului, a căror bază de acţiune a fost ţinutul Beregului. Maramureşenii au avut probabil faţă de acest conflict o atitudine de neutralitate, deoarece în acest timp în ţinutul Haliciului locuiau şi numeroşi români. Un document din 1164 aminteşte de fuga lui Andronic la Halici, unde a fost prins de nişte români şi predat împăratului Manuel Comnenul. în 1199 regele Emeric vânează în Maramureş, prin care nu se poate înţelege decât o pădure mărginaşă dinspre ţinutul Bereg.

În 1205, Papa Inocenţiu III scrie Arhiepiscopului din Calocia despre existenţa unui episcop răsăritean „in terra filiorum Belaknese" ţinut care poate să fie identic cu cnezatul Cosăului din Maramureş, despre care ştim că înainte de 1361 aparţinuse lui Stan-Feyr, zis Băl, după care partea de sud a comunei Berbeşti în 1423 se numea Băleni sau „Belafalva" (cf. Mihalyi o.c. nr. 24 şi 150). Cu un an înainte, la 7 noiembrie 1204, Ioniţa Asan trecuse la catolicism împreună cu toţi supuşii săi, fiind încoronat de împărat de către trimisul Papei Inocenţiu III; aşa că interesul pe care-1 avea Papa în acest timp faţă de românii de pretutindenea se înţelege de la sine. După 33 de ani, după cum mărturiseşte bulgarul Paisie, Asan II, urmaşul lui Ioniţa, s-a lepădat de unire şi trecând în cele două Valachii a dat poruncă sub tăierea limbii să se părăsească mărturisirea romană şi să nu se mai citească în grai roman, ci numai în cel bulgăresc. Maramureşul în acest timp putea să fie bine cunoscut în cercurile romane, deoarece în acest timp misionarii catolici se străduiau pentru încreştinarea cumanilor din Moldova, unde în 1227 au şi înfiinţat o episcopie cumană, căreia i-au aparţinut cumani, secui şi români, care trăiau cu toţii într-o frăţească armonie. în 1231 Papa Grigorie IX autorizează pe Ep. Teodosie al Cumaniei ca să sfinţească un episcop de rit răsăritean pentru români, care să funcţioneze în calitate de vicar al său. Nu este exclus ca acest vicar român să fi activat şi prin părţile maramureşene.

In 1211, la intervenţia grafului din Turingia, cuscrul lui Andrei II al Ungariei, Cavalerii Teutoni au primit donaţie regală asupra ţinutului Bârsei, cu obligaţia ca să propage creştinismul printre păgâni,

să apere frontierele, să exploateze zăcămintele miniere şi să zidească cetăţi şi oraşe. Aceşti călugări militari, cu mantie albă şi cu crucea neagră pe piept, având în sarcina lor apărarea întregii frontiere dinspre Cumania, de la Braşov şi până în Galiţia, au înfiinţat o zonă militară cu un comandament unic; instituţie ce s-a păstrat şi după plecarea lor şi care încă există în 1349, când Andrei Laczky se intitula: „Comes Siculorum de Bistercia, de Maramorozio et de Brassau". Pământul ocupat de teutoni era eximat de sub orice jurisdicţie vlădicească, fiind supus direct Papei de la Roma, situaţie care continua să dăinuiască şi la finele sec. al XlII-lca, când Maramureşul era mărul discordiei între episcopiile catolice din Agria şi Ardeal, în vederea obţinerii aşa-zisului „jus decimale et jurisdictionem spiritualem in Maramorosio" Regele se pronunţase în favoarea Agriei, dar la 10 august 1299 revine şi supune Maramureşul episcopiei din Ardeal. La 6 ianuarie 1300 Agria apelează la Roma şi, după discuţii îndelungate, procesul se termină în 1346 în favoarea Agriei, deşi judeţul Ugocea rămăsese şi pe mai departe sub jurisdicţia episcopici din Ardeal (cf. Mihalyi o.c. nr. 15, 1 şi 12).

Teutonii au defrişat pădurile din bazinul Tisei până la Teceu, întemeind oraşele Vişc, Hust şi Teccu (deutsch), precum şi cetăţile Hust, Vişc, Nealabul pe lângă Craia şi Bărănică de pe Valea Bârjavei. Tot ei au exploatat minele de sare din Ariniş, numit de ei Irholcz (erle-holz) din cauza marelui număr de arini, amintiţi şi într-o diplomă din 1411 („arbore Egerfa nominatae"), precum şi minereurile de pe Valea Râului, care se mai numeşte până azi şi râul Vasser, nume ce se întrebuinţează deja la 1549, deşi coloniştii germani s-au aşezat în Vişeu de Sus abia la mijlocul sec. al XlX-lea (cf. ib. nr. 216, 97 şi p. 369). în scopul propagandei catolice, teutonii au zidit biserica Sf. Ştefan din Cuhea, pe locul luptei unde a căzut ducele Âlmos, Mănăstirea Sf. Maria a Paulicianilor din Remeţi, afiliată celei din Satoralyaujhely, precum şi impozanta biserică de piatră din Sighet, închinată Sf. Emeric, unde preoţi români uniţi cu Roma oficiau după ritul slavonesc. Biserica din Sighet, zidită în stil bizantin şi decorată cu picturi orientale, a fost nimicită de groaznicul incendiu din 10 august 1859, dar reclădită, ea constituie şi azi una din cele mai frumoase podoabe ale capitalei voievodale. Copiile vechilor picturi murale,

executate la stăruința directorului St. Szilaghi, se păstrează şi azi în Muzeul Național din Budapesta (cf. **Akademiai Ertesîto** 1850 p. 234). Părerile unora că această biserică ar fi fost proprietatea unei bogate colonii greceşti care, reducându-se ca număr, ar fi vândut-o calvinilor sau că ar fi fost proprietate românească nu par verosimile. Nu avem nici o urmă istorică despre prezența de coloniști greci la Sighet, iar calvinii au ajuns în stăpânirea ei în sec. al XVI-lea, în urma trecerii la calvinism a comunității catolice din Sighet. De altă parte devin inexplicabile motivele ce ar fi îndemnat pe români să clădească o biserică de proporții atât de uriaşe într-un stil neîntrebuințat de ci şi într-un loc care nu era nici barem reşedința unui voievod. Mai ştim că biserica aceasta a fost dăruită de către Ludovic cel Mare coloniştilor germani şi catolici de rit latin într-un timp când regele având mare nevoie de credința maramureşenilor, prin răpirea ei i-ar fi provocat la cea mai disperată revoltă.

Maramureşenii n-au privit cu dușmănie activitatea teutonilor, deoarece prezența lor însemna un puternic ajutor împotriva cumanilor, precum şi o piedică serioasă în calea expansiunii ungureşti. Trăind deci în raporturi amicale cu populația autohtonă, teutonii au putut să cutreiere în libertate întregul ținut maramureşean. Mai târziu, încercând ei să se emancipeze de sub stăpânirea regelui ungar şi din teritoriul donat lor să întemeieze un stat independent sub vasalitatea fictivă a Romei, au atras asupra lor mânia lui Andrei II, care şi-a revocat donația făcută şi în 1224 i-a alungat cu forța armată, după 13 ani de activitate civilizatoare. Aşezămintele teutonice de pe valea Tisei au fost preluate de oamenii regelui şi puse sub administrația comitelui Ugocei. De aceea în 1231 regele Andrei II vorbeşte despre Maramureş ca despre un feud regal, iar în 1299 şi 1305 Mauriciu şi fiul său Nicolae se intitulează: „Comes dc Ugocsa et de Maramorusis", cuvinte ce se refereau numai la câmpia Tisei (cf. **Wenczel Codex Dipl. Arp.** X. p 202 şi **Fejer Codex Dipl. I.** p. 147).

în 1241 năvălirea tătară nimiceşte Imperiul Cuman şi invadează Ungaria, pe care o pustieşte de-a lungul şi de-a latul; fără ca să străbată în Maramureş, unde s-au refugiat mulți dintre creştinii alungați de pe moşiile lor. După aceasta tătarii au întemeiat un imperiu pe locul vechii

Cumanii, devenind un pericol permanent pentru Maramureş La chemarea lui Bela IV, au intrat în Ungaria o mulţime de neamuri străine, mai ales de seminţie germană, dintre care saşLi în 1246 s-au aşezat la Beregsas, apoi la Seleuş şi pe uiiră pe câmpia Tisei până la Teceu, unde au refăcut oraşele şi cetăţile teutonice. în 1262 regele Bela a făcut o vizită colonişlilor săi din Maramureş şi cu ocazia aceasta a dăruit fiicei sale Cunigunda, care-1 întovărăşea, o mină dc sare din hotarul Tcceului, in care, după tradiţie, noua proprietară şi-a aruncat inelul de aur. încercarea ungurilor de a aplica această tradiţie la mina de sare Sf. Cunigunda din Slatina nu are nici o bază, deoarece mina aceasta a început să fie exploatată abia în veacul al XVIII-Iea, iar împrejurările de atunci nu erau de atare natură, ca regele sâ se poată aventura până în inima Maramureşului. Tot cu acest prilej, regele a eliberat o diplomă privilegiară pentru saşii din Seleuş. în 1272 Ştefan V vânează în pădurile Maramureşului, când totodată dăruieşte cetatea Vişc vitejilor săi Micu şi Ştefan, iar oaspeţilor săi din Sasul Ugocei le permite să pescuiască în lisa până la hotarele Maramureşului. Este probabil că tot de numele lui Ştefan V este legată zidirea cetăţii Seleuş care apare în documente pe la finele sec. al XHI-lea. Regele Andrei al IlI-lea, ultimul bărbat din familia sa, a elaborat un plan vast de cuceriri în părţile maramureşene şi tătărăşti, în care scop în 1300 a revocat donaţia lui Ştefan din 1272 şi cetatea Vişc a transformat-o într-o cetate puternică, cu destinaţia de a ocroti şi apăra pe oaspeţii regali („maxime in subsidium populorum et Hospiturn nostrorum in Maramarus congragatorum" - cf. Mihalyi o. c. nr. 2). Vechii proprietari au primit ca despăgubire localităţile Răcas, Nirteleg şi Ardăul din Ugocia. La 14 ianuarie 1301 Andrei III moare, lăsând executarea planurilor sale unei alte dinastii regale.

5. Starea politică şi socială a Maramureşului la începutul sec. al XlV-lea

După cum am văzut în primele veacuri de stăpânire a Panoniei, ungurii n-au reuşit să pătrundă în Maramureş decât pe o mică porţiune de pe cursul de jos al Tisei, dar şi aceasta numai datorită teutonilor. Imensele bogăţii naturale din acest ţinut trebuie să fi atras de mult privirile lacome ale regilor ungari, veşnic strâmtoraţi şi avizaţi la noi surse de venituri. Sarea, care forma un monopol al coroanei, pe lângă venitul însemnat, era şi un excelent mijloc de răsplată a serviciilor făcute, de plată a salariilor în natură şi de ajutorare a diferitelor instituţii de stat şi bisericeşti. Deja în 1223, Andrei II distribuia gratuit 144.000 drobi de sare pe seama instituţiilor diferite, cărora să le servească de venit extraordinar. Situaţia Maramureşului trebuia să fi fost perfect cunoscută de către regii ungari, deoarece Maramureşul era deja înconjurat de comitate ungureşti, iar una din principalele obligaţii ale comiţilor era aceea de a ţine contact permanent, de a spiona teritoriile încă necucerite şi de a raporta regelui starea politico-socială şi economică din acele părţi. Dacă totuşi Maramureşul a reuşit să-şi păstreze independenţa se datorează exclusiv împrejurării că era locuit de români curajoşi, viteji şi iubitori de libertate, aliaţi cu înălţimile munţilor şi cu desişul pădurilor, familiarizaţi cu toate trecătorile, cu toate colţurile de văi şi ascunzişurile din păduri, cu toate cazanele de munţi, asupra cărora se putea arunca cu pietre în stare să spargă orice duşman. Deci, maramureşenii puteau să devină tot atât de periculoşi pe cât de folositori intereselor pe care le aveau regii ungari în Cumania şi Halici.

Este de domeniul fanteziei teoria ungară cârc susţine că Maramureşul ar fi fost un teritoriu nelocuit şi că românii ar fi fost colonizaţi de Laslău Cumanul, în 1248, ca o răsplată pentru vitejia ce ar fi arătat-o aceşti români originari din Bizeia şi Constantiniana de pe ţărmul Mării Negre, ca trimişi ai împăratului Andronic Paleologul în lupta ce ar fi avut-o regele ungar cu tătarii de Nogai uniţi cu cumanii. Teoria aceasta se bazează pe Letopiseţul Voskrenskaia din sec. al XVI-

lea (teorie) pe care istoriografii serioşi au dovedit-o ca fiind o scornitură fantezistă. De altfel nu există nici un document care să confirme că regele Laslău ar fi colonizat şi ar fi dăruit cuiva pământ în ţinuturile Maramureş, Bereg şi Ung şi în acest caz ar fi inexplicabile motivele pentru care acest rege colonizator a respectat şi după aceea independenţa Maramureşului.

în cele mai vechi diplome ungureşti, românii din Maramureş apar ca un popor numeros, independent şi cârmuit de voievozi şi cneji proprii, ca popor statornic, privilegiat şi stăpânul exclusiv al întregului ţinut. Naţionalitatea lor este determinată în diplome prin expresiile „Olahus" „Olahi „Volahus" şi „Volaci", expresii ce se întrebuinţează adesea şi cu referire la indivizi care deja făceau parte din cea mai înaltă nobilime a Ungariei. Nu există nici un document care ar face vreo aluzie că românii ar fi fost cândva şi de cineva colonizaţi pe pământurile locuite de dânşii.

Judecând prin prizma realităţilor, arhivarul G. Petrovay trage următoarele concluzii: „la români nu se potriveşte ipoteza istoriografiei ungare, care susţine că românii ar fi venit peste unguri, deoarece ei au fost învestiţi cu atari privilegii cum n-a putut să aibă niciodată un neam de păstori, emigrat pe încetul păscându-şi turmele. Or, ca un duşman de neam străin, prins în luptă şi neînrudit cu ungurii, să fie colonizat şi să fie încredinţat cu apărarea hotarelor e de-a dreptul un non sens. Românii din Bereg şi Maramureş n-au fost supuşi autorităţii comitatului şi a pretorilor judeţeni, ci erau subordonaţi voievozilor aleşi de ei înşişi, deosebit în fiecare judeţ; aceştia conduceau în războaie pe cei înarmaţi, îi judecau şi rezolvau procesele dintre dânşii. Asemenea privilegii, şi dacă mai adăugăm că dreptul contribuţiei trebuia să-1 dea numai a 50-a parte din turmele lor, a putut să primească numai un neam de viteji, crescut pentru luptă, aşezat de bună voie, primit cu drag şi numai un astfel de popor a putut să deştepte faţă de unguri o încredere atât de mare, încât să i se încredinţeze apărarea unei părţi din hotarele ţării.

Independenţa politică şi administrativă a românilor din Maramureş rezultă clar din termenii diplomelor din sec. al XlV-lca, câre privitor la Maramureş nu întrebuinţează termenul „Comitatus", ci

îl numesc consecutiv „Terra Maramorosiensi" şi fac amintire despre situaţia „Olahorum" (cf Mihalyi o.c. nr. 14, 20, 21, 24 etc,). Un document din 1336 vorbeşte despre Ungaria şi Maramureş ca despre două provincii autonome şi neunite, menţionând existenţa unui drum ce ducea din Maramureş spre Ungaria („transit quandam Stratam publicau de Maramorysio versus Hungariam ducentem"; cf. ib. no. 6); iar alt document din 1365, făcând paralelă între „terra Maramorosiensi" şi „terra Moldauana", ne face să înţelegem că în acel timp legăturile politice ale Maramureşului cu Ungaria erau identice cu cele existente între Moldova şi Ungaria (cf. ib. nr. 26).

Tot din aceleaşi documente rezultă că Maramureşul era împărţit în două voievodate, inferior şi superior, care se hotărniceau la confluenţa Izei cu Tisa. Reşedinţa Voievodatului de Jos era Ia Sarasău şi avea ca titular pe Solovăstru, pomenit la 1345 (cf ib. nr. 9). Centrul Voievodatului de Sus era Cuhca, unde rezida Voievodul Ştefan, amintit în 1326: „Stcphanus filius Nicolai quondam Vaivodae. comes de Maramorosis" (cf. Zimmermann Werner, **Urkundenbuch,** I. p. 407). Voievodatele erau subîmpărţite în mai multe cnezate, având în frunte pe cneji, în vestiţi cu diferite atribuţii de ordin militar şi administrativ. Deoarece deodată cu intensificarea legăturilor dintre Ungaria şi Maramureş unii dintre cneji au fost ridicaţi de la început la treapta nobiliară, iar moşiile lor au fost transformate în averi nobiliare, atât ei, cât şi moşiile lor îşi pierd denumirea de cneaz şi cnezate. De aceea documentele nu amintesc decât 13 cnezate, în Sarasău, Cosău, Bârsana, Cuhca, leud, Săccl, Moiseiu, Vişauă, Lipceni cu Ilorneţ, Coşna cu Rotunda, Şesul cu Duleni, Nircşclul şi Neaga. Şeful suprem era Voievodul din Cuhca, care prezida adunarea cnejilor, singură în drept de a delibera şi decide în problemele de interes general. Congregaţia cnejilor ca organ administrativ şi judiciar a continuat să funcţioneze şi sub regii ungari până la transformarea Maramureşului în Comitat feudal (cf. Mihalyi o.c. nr. 27).

Voievodul maramureşean era totodată îndrumătorul şi protectorul voievozilor români din Bereg şi Ung. începând cu secolul al XII-ea, românii din aceste ţinuturi, neputându-se împăca cu sistemul feudal, care le răpea cele mai sfinte drepturi, au început să emigreze în

masă în ţinutul Haliciului, unde fiind bine primiţi de regii Poloniei, la ale căror expediţii militare au participat şi ei, s-au organizat în voievodate şi au întemeiat sate pe baza dreptului valah. O mare parte din satele româneşti din Bereg şi Ung au fost nimicite de invazia tătară, care a dat un nou impuls emigrării spre Galiţia, unde au întemeiat voievodatele Zamborului şi Sanocului, impopulând întregul ţinut de jos al Galiţiei până la Ceremuş. Ei găsiră un mare protector în persoana lui Vladislac Opolsky, palatinul Galiţiei, care era căsătorit cu Elisabeta, fiica lui Basarab al Munteniei. In 1377 acesta dărui lui Vladimir Valahul câmpia Hodla din ţinutul Sanocului, ca să întemeieze acolo un sat după dreptul valah, iar lui Giurgiu, voievodul Zamborului - mai târziu demnitar la curtea lui Jagello - îi dărui satele Nowosczyca şi Stupnyca. La întărirea elementelor româneşti din aceste părţi a contribuitul mare măsură Ştefan, fiul lui Sas Vodă al Moldovei, care după descălecatul lui Bogdan se stabili în Polonia, unde regele Cazimir îi dărui o mulţime de sate din Galiţia, Polonia şi Litvania. Primele sate primite dc Ştefan în 1365 au fost Rybotycze, Welniki, Sycmionow, Godieza şi Honufriy. După prima sa moşie el sc numi „Szczcpan Wolozin (Valahul) Rybotyczky", dar era numit şi „Wangzin", adică ungurul, deoarece venise din părţile uiigurenc. Ştefan a avut fii pe Radu şi Ivancu, iar nepoţi pe Fctcu, Andrei, Mircca şi Ignat, fui lui Radu, Alexandru. Ghcorghe şi Vasile, fiii lui ivancu. Descendenţii acestora înmulţindu-se, şi-au luat diferite nume familiale, după numele moşiilor unde s-au stabilit, dând Poloniei 64 din cele mai de scamă familii nobile, care păstrează şi azi amintirea originii lor din Dragoş şi întrebuinţează pe blazonul nobiliar semne heraldice (stele, semiluna şi săgeata) identice cu ale familiilor conte Dragffy şi Petrovanu de Dolha şi de Petrova. Mai târziu câţiva membri ai ramurilor familiale Husovszky şi llniczky, descendente din Ştefan al lui Sas Vodă, s-au stabilit în Maramureş, unde descendenţii lor există şi azi. In 1424 un strănepot de-al lui Ştefan se numea „Vlad Dragosovici" şi primea donaţie regală asupra satului românesc Stary şi asupra luncilor Zabie şi Berzova (Bârjava) de lângă Ceremuş. In Lwow există şi azi o biserică greco-catolică ruteană, care se numeşte „Cerkov Voloska”adică biserica românească (cf. amănunte T. Holban şi L. Wyrostek în o.c.).

Pe locurile părăsite de românii din Ung şi Bereg s-au aşezat colonişti saşi, precum şi rutenii alungaţi de litvani, încât în anii 1299 - 1307 cornițele Grigore de Bereg se întitula: „Officialis dux Ruthenorum". Totuşi românii se mai găseau, trăind răsfiraţi, în toate părţile, precum o confirmă şi istoricul ungur T. Lehoczy (o.c. I. p. 135) prin cuvintele: „Hol Olâhok ketsegteleniil meg azclott is szorvânyosan talâltattak", adică unde românii se găseau trăind răsfiraţi chiar şi înainte de presupusa colonizare a lui Laslău din 1248. Unii din românii din Bereg, ca Danciu din 1296, magistrul Danci al lui Toma din 1312, Blasiu şi Paul, fiii lui Moys din 1332, ş.a. au fost ridicaţi la treapta nobiliară. Mase compacte de români se mai găseau la începutul sec. al XlV-lea în ţinutul Muncaciului şi de-a lungul văii Bârjava şi al afluenţilor săi. Aceştia stăteau sub conducerea voievozilor proprii, a voievodului de Bereg cu reşedinţa la Bilca şi a voievodului de Ung cu reşedinţa la Dolha, ambele la hotarele Maramureşului. în 1343 voievod de Bereg era Crăciun din Birca, fiul lui Tatomir, iar în 1413 George din Macaria, o rudă a familiei voievodale din Dolha (cf. Mihalyi op. c. nr. 7 şi 107). Voievod de Ung era Seneslau Vodă, fratele lui Crăciun din Bilca, pomenit în 1371 ca fiind deja decedat (cf. ib. nr. 35). Acesta mai stăpânea Sân- Miclăuşul din Bereg şi comuna Laz din jud. Ung, iar fiii şi nepoţii săi mai purtară vreme de un veac şi jumătate titlurile dc voievod de Dolha, dc Dolha Mare, de Rozavlea, dc Laz şi de Miclăuş, deşi pentru dânşii, făcând parte din cea mai înaltă aristocraţie a Ungariei, aceste titluri nu puteau să aibă decât o valoare istorică, de mândrie românească (cf. ib. nr. 54, 121, 91, 224, 262, 223 ctc.).

Maramureşenii se prezintă ca oameni profund religioşi, având în toate satele preoţi şi biserici. Preoţia se bucura de un mare prestigiu, încât ea era îmbrăţişată şi dc fiii celor mai dc seamă fruntaşi maramureşeni. în 1368 era preot Miroslav, fiul lui Giula din Ciuleşti şi nepotul lui Dragoş descălecătorul; în 1428 avem pe preotul Vlahta din Apşa, nepotul lui Solovăstru Vodă, iar în 1479 pe preotul David din Leordina, ginerele lui Mihai de Dolha, nepotul lui Seneslau Vodă ctc. (cf. ib. nr. 22, 159 şi 309). După funcţia de preot îşi iau numele familiale numeroasele familii Pop, precum şi unele locuri şi munţi, ca

Dealul Popii din Bârsana, amintit în 1390 şi Muntele Mihăiescu sau Mihai Pop de pe apa Rusului, amintit în 1411 (cf. ib. nr. 61 şi 99).

Maramureşenii aparţineau ritului răsăritean, la statornicia căruia a contribuit în cea mai largă măsură ura faţă de unguri, care au dat cultului latin un caracter naţional unguresc, fiind ungurii reprezentanţii oficiali ai catolicismului din aceste părţi.

Ura aceasta de veacuri era pe leplin justificată, deoarece maramureşenii au fost martorii oculari ai nimicirii atâtor organizaţii politice româneşti de către invazia maghiară, şi mai ales că ei făcură cunoştinţă cu ungurii încă în vremea când aceştia au îngrozit cu sălbăticia lor toată creştinătatea din Apus şi din centrul Europei, încât în Litania de îndurare au înserat şi versetul: „Et ab Hungaris libera nos Domine!". De aceea Papa Grigorie XI, cerând părerea mitropoliţilor din Strigoniu şi Calocia referitor la intenţia sa de a numi de episcop pe seama românilor din părţile tătărăşti pe călugărul minorit Antonio din Spoleto, un cunoscător al limbii române şi misionar printre români, scrie că românii nu sunt mulţumiţi de activitatea bisericească a preoţilor unguri („cum ipsi Wlachones, ut dicitur, de solo ministcrio sacerdotum Hungarorum non sint bene contenti"- cf. ib. nr. 40 din 1374).

Nu avem nici o informaţie privitoare la episcopia răsăriteană care ar fi exercitat jurisdicţie bisericească asupra Maramureşului. Se crede, însă, că până la mijlocul sec. al XH-lea, când s-a înfiinţat Episcopia din Halici de către prinţul Vladimirco Rotislav, Maramureşul a fost păstorit de episcopi pelerini, cu sau fără autorizaţie canonică. în Maramureş nu existau decât doar câteva mănăstiri de călugări, din care sunt pomenite cele din Peri (1389), Bârsana (1390) şi Ieud (1411) (cf ib. nr. 53, 61, 99 şi 110). Va mai fi existat în acest timp şi mănăstirea Uglea, despre care se spune că a fost întemeiată „a tempore immemorabili". în ţinutul Bereg, istoricul Timon (Tibisci) face amintirea unei arhimandrii la Sân-Miclăuş, iar în Galiţia se pomenesc arhiereul Chirii Românul, în 1353, episcop român cu reşedinţa la Przemysl, şi Simion, care în 1.391 era arhiereul românilor din cuprinsul Mitropoliei Haliciului (cf T. Holbau o.c,).

6. Expansiunea feudalismului sub Carol-Robert

După stingerea dinastiei Arpadiene, după o luptă de 7 ani ajunge pe tronul Ungariei Carol-Robert de Anjou, nepotul lui Ştefan V al Ungariei. în lupta aceasta a luat parte probabil şi o ceată de viteji maramureşeni sub conducerea voievodului Nicolae, care în consecinţă a primit titlul măgulitor de: „Nicolaus Voyewodae, filii magnifici Mauriti, comiţi de Ugocsa et Maramorusis" (cf. Fejer, Cod. Dipl. I. 147). După suirea sa pe tron, Carol-Robert trebui să mai ducă o luptă de 16 ani pentru nimicirea puterii oligarhilor maghiari, obişnuiţi să comande regelui. între aceştia cei mai puternici erau voievodul Ardealului şi Csâk Matei, care stăpânea întregul ţinut al Slovaciei de azi până la hotarele Maramureşului. în lupta aceasta i se alăturară lui Carol fruntaşii din Bereg şi Ugocia, sub conducerea lui Petru, comite de Bereg, Ştefan, castelan de Seleuş, şi Danciu, fiul lui Toma, cuceritorul cetăţii Nialab. Acesta din urmă devenind castelan de Muncaci şi comite de Bereg şi Ugocia, Ştefan, fiul lui Nicolae, care în acest timp urmă tatălui său în funcţiunea de voievod al Maramureşului, nu a primit decât titlul de comite de Maramureş. Aceasta, precum şi faptul că Dragoş din Ciuleşti, împreună cu fiii săi Giula din Giuleşti, Drag şi Dragoş din Bcdeu, au fost ridicaţi la treapta nobiliară în 1317 (cf. Produc. Nob. A. 1752 p. 60), arată clar că în aceste lupte a sprijinit cauza regelui şi o ceată însemnată de viteji maramureşeni. Din ceata aceasta pare să fi făcut parte şi Seneslau Vodă din Dolha, deoarece devine proprietarul teritoriului cetăţii Bărănica, care a fost distrusă în decursul acestor lupte (cf. 1. Mihalyi o.c. nr. 219). Despre cetatea aceasta tradiţia populară susţine că ar fi devenit cuibul unor cavaleri jefuitori, împotriva cărora populaţia din Bărănica a pornit într-o noapte la atac, mânându-şi vitele, pe coarnele cărora au aşezat făclii aprinse. In faţa acestui spectacol sinistru, cavalerii s-au aruncat de pe zidurile cetăţii în afunzime, încât şi azi se arată o urmă de copită ce ar fi lăsat-o pe zid calul căpitanului.

Carol-Robert nu putea să se mulţumească cu o politică ce se mărginea la puterile naţiunii maghiare. Urmărind scopuri mai înalte, avea nevoie de o naţiune mare şi puternică, pe care crezu că o poate crea prin extinderea

sistemului feudal la toate teritoriile şi la toate naţiunile de sub stăpânirea sa, ca astfel diferitele naţionalităţi să se poată îngloba numai în cele două categorii sociale, de nobili şi iobagi, iar deosebirile de sânge şi de limbă dintre diferitele popoare să le poată elimina prin introducerea limbii latine în afacerile de stat şi prin obligarea nobililor de a îmbrăţişa cu toţii religia catolică. In aceiaşi scop el lărgi atribuţiunile funcţionarilor, dar îi obligă să-1 urmeze pretutindenea în caz dc război, precum şi pe nobili, pe aceştia însă numai sub conducerea şi sub steagul regelui, numindu-se: ,,nobiles sub vexillo regio" (cf. ib. ir. 19). Pentru aţâţarea vanităţii, a acordat blazoane nolibiliare şi titluri pompoase de comite, liber baron, palatin şi magistri, după obiceiul italian. Ridicarea la treapta de nobil era împreunată cu donarea unei moşii, după care titularul îşi lua numele nobiliar. înnobilarea se acorda printr-o diplomă regală, publicată în Dieta Ţării şi în Congregaţia Comitatului, după care urma introducerea în posesiune, în prezenţa reprezentantului regelui (Homo Regius) şi a mănăstirii cu drept de jurisdicţie, care redacta actele privitoare la introducerea în posesiune, precum şi în prezenţa tuturor proprietarilor nobili vecini, care în cazul când prin introducere se vedeau lezaţi în drepturile deja câştigate, aveau dreptul să se opună. Accasta însă numai în cazul când donaţiunea se făcea cu menţiunea: „salvojure alicno" şi nu cu menţiunea de „nonobstante cuiusvis contradiction". Opozantul trebuia să-şi dovedească gestul în faţa tribunalului regesc şi după lămurirea cauzei se ordona o altă împroprietărire. Toate cheltuielile împreunate cu învestirea şi introducerea de nobil - cheltuieli destul de considerabile (cf. ib. nr. 211 din 1451) - căzeau în sarcina noului titular. După diploma nobiliară sc redactau mai multe copii, din care câte un exemplar se păstra în arhiva mănăstirii şi a comitatului. Astfel a devenit necesară instituirea oficiului arhivelor şi a funcţionarilor arhivari, datorită căreia s-au putut păstra până azi o mulţime de documente din cele mai vechi timpuri.

Mândria lui Carol-Robert nu putea să sufere independenţa Maramureşului, unde de altfel îşi câştigase şi un număr însemnat de aderenţi, în frunte cu Drag şi Dragoş din Bedeu, care la 1336 se aflau în mod oficial în slujba regelui („Dragh et Dragus Volahorum et serventium ipsius Domini noştri Regis" cf ib. nr. 6); în 1326 regele a intrat în Maramureş, unde probabil a obţinut cu uşurinţă dreptul de a aşeza de-a lungul frontierei dinspre tătari şi litvani garnizoane militare

şi de a extinde raza de expansiune a coloniştilor saşi până la Câmpulung, unde peste 3 ani s-au şi stabilit. Faţă de aceste concesii, fruntaşii români au fost recunoscuţi de nobili donatari ai coroanei ungare, cu dreptul de a fi judecaţi numai de rege, precum şi respectarea autonomiei şi a organizaţiei voievodale şi cneziale. Pentru aceasta însă trebuiau să plătească regelui jumătate din a 50-a parte după vitele supuşilor lor, iar jumătate constituia venitul lor („medietatem collectarum quinquagesimalium", cf. ib. nr. 45). Printre cei ridicaţi la treapta nobiliară îi găsim pe voievozii Ştefan din Cuhca, Seneslau din Dolha şi Crăciun din Bilca, apoi pe cnejii Seneslau din Bârsana, Bogdan şi Iuga, fiii lui Ştefan, Ion şi Ştefan, fiii lui Iuga, Maxim din Iloşva, Giula şi fiii săi din Giuleşti, Drag şi Dragoş din Bedeu ş.a. înnobilarea aceasta n-a adus nici un câştig material fruntaşilor maramureşeni, deoarece în locul moşiilor regale ce trebuia să li se doneze li s-au donat propriile lor moşii, pe care în baza dreptului valah le stăpâneau din moşi-strămoşi; iar ridicarea propriu-zisă la nobilat n-a fost altceva decât o asimilare a gradelor de voievozi şi cneji cu gradele corespunzătoare din ierarhia feudală. Ceea ce au primit în plus au fost doar nişte diplome scrise pe piele de câine, însoţite de blazoane strălucitoare, care până azi constituie aşa-zisa „fală mare în traistă goală" a maramureşenilor.

Se introduce astfel în Maramureş o administraţie mixtă feudo-valahă, având ca organ suprem de conducere congregaţia voievozilor şi cnejilor, prezidată de comitele suprem („praesen- tibus homine comitis ac Kenesis terrae Maramorisicnsis... convocatus omnibus kenesiis terrae praedictae et vicinis commetaneis suis", cf. ib. nr. 13 şi 14). Comiţii din Ugocia încetează de a mai exercita jurisdicţie asupra ţinutului colonizat din Maramureş, care trece sub autoritatea comitelui maramureşean, funcţiune *pe* care în 1326 o exercita Ştefan Vodă din Cuhea, fiul lui Nicolae Vodă. La 26 aprilie 1328 regele acordă privilegii speciale coloniştilor germani din oraşele Vişc, Uust, Teceu şi Câmpulung, scoţându-i de sub autoritatea organelor administrative locale şi ordonând să nu se atingă nimeni de lăzăiturile şi plantaţiile acestora („nullius idiomatis vel nationis homincs ab ipsis auferendi habcat facultateirT, cf. i. nr. 4). Prin aceasta s-a creat în Maramureş un

fel de stat în stat al coloniştilor saşi, care va sta în permanenţă la dispoziţia puterii centrale a Ungariei.

Documentele citate mai sus au darul de a răsturna din temelii afirmaţia unor istoriografi unguri că românii din Maramureş ar fi fost aduşi de Carol-Robert din ţinutul Munteniei, parte ca ostateci, în urma tratatului de pace din 1335, încheiat după lupta de la Posada, când arhiepiscopul Ladislau din Calocia trata în numele regelui cu castelanul din Caraş problema alimentării şi tranzitului din Muntenia în Ungaria a lui Bogdan, fiul lui Micula, şi a însoţitorilor săi, purtători de nume munteneşti ca: Seneslau, Tatomir, Maxim, luga, Litivoi ş.a.; parte din fruntaşii olteni, rude de ale lui Basarab Vodă al Munteniei, care, temându-şi domnia, a început să-i persecute, încât au fost nevoiţi să se refugieze în Ungaria. Afirmaţiile acestea par a fi confirmate şi de 2 autori români, B.P Haşdeu şi Miron Costin. Primul în scrierea sa „Negru Vodă" afirmă că strămoşii lui Dragoş Vodă au fost cneji din Romanaţi, din ramura basarabenilor plecaţi în 1285 şi că în 1358 Alexandru Vodă al Muuteniei a îndemnat pe Bogdan Vodă din Maramureş - un alt descendent din cnejii din Romanaţi, emigraţi pe vremea lui Bărbat Vodă - ca să ocupe Nordul Moldovei şi să scuture jugul unguresc; al doilea în poema sa poloneză din 1684 scria următoarele: „Este un sat numit Cuhea în Ţara Maramureşului, unde locuia cu ai săi Drăguş, fiul lui luga, iar Bogdan era mândru de înrudirea sa cu vechii domni."

Afirmaţiile acestea - deşi simpatizate de unii maramureşeni pentru ilustra origine a familiei lor - nu corespund adevărului, deoarece românii de pretutindeni păstrând aceleaşi obiceiuri străvechi, purtau şi nume de botez identice; iar documentul din 1335 ne spune numai despre o trecere proiectată a lui Bogdan; nu găsim însă nici un document care să confirme efectuarea acelui proiect. Or este de mai mare importanţă executarea decât proiectarea unui plan şi nu se poate admite ca un convoi compus din personalităţi ilustre, din numeroase persoane de serviciu şi turme de vite să fi putut parcurge un traseu de peste 1.000 km fără ca să fi lăsat undeva vreo urmă. Nu se poate admite nici presupunerea că neamurile domnului muntean să fi acceptat cedarea pământului lor mănos din Oltenia în schimbul unui

ţinut sărac, muntos, îndepărtat şi necunoscut al Maramureşului, unde de altfel regele nici nu putea să trimită pe ostatecii săi - de care avea absolută nevoie pentru a influenţa după plac mersul politicii munteneşti - deoarece în acest timp Maramureşul nefiind încorporat Ungariei şi fiind situat în apropierea ţinuturilor ocupate de tătari şi litvani, regele n-ar fi putut să exercite o supraveghere eficace asupra acelora. De altă parte constatăm cu certitudine că Maramureşul este locuit de o numeroasă populaţie românească deja înainte de anul 1335 (cf. ib. nr. 5), încât fruntaşii ei au fost ridicaţi la treapta nobiliară unii în 1317, iar alţii în 1326 (cf. ib. nr. 3 şi Produc. Nob. A. 1752 la familiile Rednic, Petrovay, Bedey-Bedeoanu, Tivadar din Bedeu ş.a.). Afară de aceasta, două documente din 1453, eliberate de Iancu Huniade pe seama cnejilor Mihai din Săcel, Petru Mandra şi Nan din Vişeu, afirmă că aceştia posedă cnezatele lor încă de pe vremea sfinţilor regi Ştefan şi Laslău din sec. al Xl-lea („ipsi et eorum praedecessores semper et ab antiquo Kenesiatum Szacsal possidissent", „ab antiquo et temporibus divorum regum veri, legitimi et perpetui kenesy fuissent", cf. I. Mihalyi, o.c. nr. 215, 216).

7. Descălecatul Moldovei în lumina documentelor maramureşene

Introduccrca feudalismului în Maramureş a provocat serioase nemulţumiri între o seamă de fruntaşi, în frunte cu Bogdan, fiul şi urmaşul lui Ştefan Vodă, care din cauza ţinutei sale dârze n-a fost învestit decât cu atribuţiunile de voievod, iar cele de comite au fost date lui Andrei Laczkfy (cf ib. nr. 13, 17 şi p. 6). Cormitele fiind ocupat cu organizarea de expediţii militare împotriva tătarilor, a avut ca locţiitor pe loan, fiul lui Dionisie din Kolcse, care a fost însărcinat şi cu supravegherea şi spionarea activităţii lui Bogdan. Maramureşul fiind înconjurat de garnizoane regale şi de comitate feudale. Bogdan a fost nevoit să suporte cu resemnare toate umilirile. In 1342 Bogdan, profitând de răscoala saşilor ce izbucni cu ocazia încoronării tânărului Ludovic, urmaşul lui Carol-Robert, a pus la cale o răzbunare împotriva

lui loan de Kolcse, ale cărui moşii au fost devastate de către voinicii maramureşeni, conduşi de Ştefan, fiul lui Iuga, şi de consângenii săi, fiii voievozilor din Bilca şi Dolha. Ancheta ordonată dc rege în 1343 constată vinovăţia lui Bogdan şi a nepotului său Ştefan, pe care îi declară de infideli de notorietate publică, iar pe ceilalţi acuzaţi i~a achitat („contra Karaehinum waywodam de Bylke et duos filios ejusdem super facto conflictus, quem Bogdan quondam woyvoda de Maramorosio noster infidelis contra prefatum Iohanncm filium Dyonisy et frates ejusdem in hieme nune praeterita habuit"... „Stephanus filius ejusdem Ige frater tuus, qui raperrime notam infidelitatis Bogdano quondam woyvoda patruo suo, noster et regni noştri infideli notorio adhaerendo incidit", cf. ib. nr. 7 şi 13).

Bogdan în consecinţă a fost înlocuit în funcţiunea de voievod cu fratele său luga, care însi n-a funcţionat decât puţină vreme, deoarece în 1349 această demnitate o deţinea fiul său Ioan („fideli suo lohanni filio Ige wayvodae Olahorum de Maramorosio", cf. ib. nr. 13). Faţă de ceilalţi Ludovic s-a arătat binevoitor, confirmându-le vechile privilegii nobiliare, acordate de către tatăl său şi scutindu-i de obligaţia de a îmbrăţişa religia catolică, impusă tuturor nobililor din Ungaria sub pedeapsa pierderii calităţii de nobili şi a confiscării averilor nobiliare. Ca motiv al nemulţumirilor s-au invocat probabil încercările de catolicizare, atât prin colonişti, cât şi prin activitatea preoţilor răsăriteni uniţi cu Roma de la bisericii din Sighet. Probabil pentru a curma definitiv aceste nemulţumiri, Ludovic desfiinţează serviciile răsăritene catolice din biserica din Sighet, pe care o cedează coloniştilor săi romano-catolici, profitând totodată de accasta, pentru a extinde expansiunea coloniştilor şi la Sighet, care devine centrul catolicismului din Maramureş, unde în 1346
găsim pe „Dominus Benedictus rector Ecclesiae dc Zygeth .....
Vicarius in Maramorosia". Totodată, Sighetul devine şi capitala întregului ţinut, unde aveau să se întrunească cnejii în frunte cu voievodul şi comitele lor, pentru a judeca cauzele de interes obştesc, iar în 1352 privilegiile regale s-au extins şi asupra coloniştilor din Sighet, prin care numărul oraşelor regale s-a ridicat la 5. Ca urmare, documentele locale se redactează la Sighet, imprimându-li-se sigiliul

cu cap de zimbru al acestui oraş. Primul document redactat la Sighet îl avem din 1349, iar cele mai vechi sigilii cu cap de zimbru sunt din anul 1383 (cf ib. nr. 12, 14,49).

Tot revolta Iui Bogdan a servit de pretext pentru transformarea tuturor moşiilor încă neocupate personal, precum şi a minelor existente în proprietăţi şi monopol al regelui, rămânând pe seama românilor numai dreptul de a se folosi liber şi fără taxe de apa sărată. De fapt în 1353 ţinutul minier al Coştiului figurează ca domeniu regal („jungit se ad terram domini regis", cf. ib. nr. 16). în consecinţă, oaspeţii regali devin mineri de profesiune şi se instituie serviciul de exploatare a minelor de sare sub conducerea unui comite salinar („comes camerarum salium regalium Maramosiensium"), care mai avea dreptul de a judeca toate delictele salinare şi toate cauzele ivite pe teritoriul salinar (cf ib. nr. 16, 313, 314). Primul comite salinar cunoscut în documente este Filip Pipo de Ozora, pomenit în 1404 (cf. ib. no. 73). La Coştiui, pe locul vechiului castel roman, s-a construit o fortăreaţă nouă, capabilă să apere minele şi pe mineri în caz de primejdii. Minerii locuiau în Teceu, Sighet şi Coştiui, în organizaţii proprii, sub conducerea primarilor proprii, aleşi de ei şi confirmaţi de comitele salinar; drepturi fixate printr-o lege specială, care s-a revizuit în anii 1435 şi 1498 (cf. ib. nr. 356). Sarea se scotea din mină cu ajutorul unor saci de piele de bivol, legaţi de o funie lungă, trasă de cai. Preţul sării se stabilea de Dictă, însă în Maramureş se vindea sub preţul oficial, pentru a combate contrabanda de sare din Polonia, cât şi pentru a-i obişnui pe maramureşeni cu consumul sării, întrucât aceştia întrebuinţau aproape în exclusivitate apa sărată, numită slatină. Contrabanda de sare se făcea pe scară întinsă, încât s-a simţit nevoia numirii unui comisar special, însărcinat cu urmărirea contrabandiştilor (cf. ib. nr. 233).

Expediţiile militare din 1340 - 1350 curăţiră Moldova de tătari, pe care i-au alungat dincolo de Nistru, spre Crimeea, iar Athlamos, căpetenie tătară, a fost prins şi decapitat. La aceste expediţii a participat şi o ceată de viteji maramureşeni, sub conducerea lui Dragoş din Bedeu, care ca răsplată pentru vitejia sa a fost numit voievod şi locţiitor regal în Moldova, cu reşedinţa la Baia. Asupra moşiilor din

Maramureş ale lui Dragoş s-au împărţit fraţii săi Giula din Giuleşti şi Drag din Bedeu, precum şi ruda lor - probabil cumnat - voievodul Seneslau din Dolha. După 2 ani, lui Dragoş îi urmează în domnie fiul său Sas, a cărui amintire o păstrează Valea Sasului de lângă Botiza, familia Sas din Şieu şi Valea Sasului de pe Taras, pomenită în 1411 (cf. ib. nr. 97). Giula şi fiii săi Dragoş, Ştefan, Tătar, Dragomir, Miroslav şi Costea au stăpânit întreaga vale a Marei fiind strămunii familiilor nobile din acest ţinut (cf ib. nr. 13). Drag din Bedeu a avut fiu pe Vasile, pretore în 1385 şi strămunul familiilor nobile din această comună. In 1456 moşia lui Drag şi Dragoş din Bedeu, primită ca donaţie regală în 1336, ajunge cu drept de moştenire în stăpânirea lui Mihail-Bogdan din Petrova, nepotul voievodului Seneslau din Dolha (cf. ib. nr. 51, 221).

După cronicile noastre, descălecatul Moldovei s-ar datora unei vânători de zimbri, care ar fi dus pe Dragoş până spre câmpiile mănoase ale Moldovei. Ele încep de regulă cu cuvintele: , La leatul 6867 de la facerea lumii cu ajutorul lui Dumnezeu s-a început Ţara Moldovei şi s-a început aşa: a venit Dragoş Voievod din ţara Ungurească, din Maramureş, la vânătoare de zimbrii şi a domnit 2 ani". Tot aşa scriu, cu mici variante, baronul Nicolae Zesky, ambasadorul Poloniei în anii 1470 - 1490, şi Marcus Bandinus, vizitator apostolic în Moldova în anul 1648. Cronicile acestea ne arată că descălecatul Moldovei n-a fost un fapt divers, ci un eveniment politic de o însemnătate covârşitoare, a cărui amintire tradiţia poporului a păstrat-o vie în toate timpurile. Pretextul vânătorii de zimbri nu este decât o creaţie a fanteziei populare, impresionată de prezenţa fiorosului animal în pădurile virgine ale Maramureşului şi al cărui cap a împodobit stemele Moldovei şi Maramureşului. Amintirea zimbrului o mai păstrează azi munţii Zimbroslavul din hotarul Borşci şi Vf. Boului dc pc Valea Râului, satul Boureni şi văile Tursad de lângă Vad şi Bouţ de lângă Boureni. Ultimul zimbru a fost împuşcat la Ţibău în 1852, când pielea şi coarnele zimbrului au fost donate preotului Alexandru Anderco din Borşa, de unde cu timpul au dispărut.

Partida lui Bogdan nu vedea cu ochi buni participarea maramureşenilor la expediţiile împotriva tătarilor din Moldova şi de

aceea Ştefan al lui luga a încercat să atragă de partea lui Bogdan pe Giula şi fiii săi din Giuleşti („quod ipsos a Via solitae fidelitatis divertere, ac suo et ipsius Bogdan quondam Voyvodae nostris infidelis notorii contubernio. et societati jungere nequivisset"), dar nercuşind, Ştefan le-a devastat moşiile şi le-a aprins casele („domos suas concremari, et comburri faciendo"). La aceasta regele Ludovic, care se afla în Bistriţa - de unde-şi dirija armatele sale - a dat dispoziţii voievodului loan ca să restabilească în moşiile lor pe Giula şi pe fiii săi (cf. ib. nr. 13 din 1349). Noua rebeliune a servit regelui de pretext pentru extinderea privilegiilor regale şi asupra coloniştilor din Sighet, cât şi pentru transformarea cetăţii Must într-o fortăreaţă inexpugnabilă, care în 1353 se afla sub comanda castelanului Dominic Macska. Deoarece noua cetate putea să ofere în caz de pericol un adăpost sigur pentru nobilimea din 4 comitate, cetatea Vişc a fost părăsită, încât la finele sec. al XlV-lea era numai ruine. După aceasta cetatea Hust devine centrul tuturor întreprinderilor militare din ţinuturile superioare ale Ungariei, stăpânirea ei fiind râvnită de toţi domnitorii ardeleni şi austrieci şi de toţi capii de revoluţie. Nu este exclus că contactul cu Maramureşul să fi sugerat lui Ludovic ideea de a modifica în 1351 dreptul de moştenire, în sensul ca moşiile nobiliare să nu se poată transmite decât în linie bărbătească, şi în caz de stingere a acesteia moşiile să revină coroanei.

Alungarea tătarilor, înfrângerea litvanilor şi înfiinţarea statului românesc al Moldovei ofereau lui Bogdan posibilitatea unei evadări de sub autoritatea regală. Credincioşii săi pregăteau în acest scop, pe ascuns, terenul în Maramureş; iar alţii complotau în surdină în Moldova, căutând să înjghebeze un partid potrivnic domniei ungureşti, reprezentată prin Dragoş şi fiul său Sas. In răstimp maramureşenii participară sub conducerea comitelui Andrei la expediţiile împotriva Neapolului din 1349 - 1351, ducând cu sine peste mări şi ţări faima vitejiei româneşti, în martie 1352, maramureşenii participară la expediţia împotriva litvanilor, când armata regelui a fost nimicită sub cetatea Belcz, undc-şi pierdu viaţa Tatomir, fiul lui Dragomir şi nepotul lui Sas Vodă, a cărui vitejie - încă şi după 35 dc ani - a servit ca motiv de răsplată regească pc seama fratelui său loan Valahul (cf.

ib. nr. 52). Tot în această expediție s-a distins şi Ştefan al lui Iuga, rccâştigându-şi astfel grația regelui, carc la 14 mai 1353 îi dăruieşte, lui şi fratelui său loan, ținutul Cuhici („Stephani et Iohannis Olachorum filiorum Ige similiter Olachy, fidelium Servencium dicti Domini Regis", cf. ib. nr. 16).

în 1359, Bogdan, profitând de împrejurarea că Ludovic conducea personal o expediție împotriva lui Duşan al Serbiei, iar comitele Oliver îşi petrecea timpul la curtea reginei, precum şi dc împrejurarea că tocmai murise Sas Vodă, el plecă însoțit de grosul populației din 300 sate din Bereg şi Ung, precum şi de o mulțime de viteji din Maramureş. în drumul său (Sighet-Giuleşti- Vălcni, Bârsana-Săcel-Moisei, Borşa-Prislop-Bistrița-Aurie) a mai pârjolit o dată moşiile fiilor lui Giula din Giuleşti şi pe ale lui loan din Rozavlea, care au refuzat să-l însoțească. Bogdan pare să nu fi întâmpinat rezistență mare în Moldova, pe care ocupând-o a alungat pe fiii lui Sas Vodă în Ungaria. Regele Ludovic se grăbi să vină în ajutorul credincioşilor săi şi să aducă la ascultare pe răzvrătitori, iar în drumul său, între Vad şi Onceşti îşi astâmpără setea la o fântână, care în 1411 se numea Fântâna Craiului (cf. ib. nr. 100). în oastea regelui se aflau Balcu, Drag, loan şi Ştefan, fiii lui Sas Vodă, Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, împreună cu fiul său loan, Ştefan, fiul lui luga, Dragos, fiul lui Giula, Stan al lui Petru din Săpânța, Gerheş din Sarasău, Vănciuc din Onceşti, fiii cneazului Locovoi din Cosău ş.a., care cu toții au avut parte de diferite favoruri regale. Ludovic a întâmpinat o rezistență atât de îndârjită din partea lui Bogdan, încât pentru a evita un eşec de proporții dezastruoase a recurs la dibăcia diplomatică a lui Dragoş lui Giula, care reuşi să stoarcă lui Bogdan o declarație de recunoaştere simbolică a suveranității regale şi să respecte moşiile aparținătoare familiei lui Sas Vodă. Însoțitorii regelui au fost răsplătiți din belşug, iar Ştefan, nepotul lui Bogdan, a fost numit de voievod al Maramureşului în locul fratelui său loan, probabil decedat de curând („Stephanus filius Ige Voyvoda noster Maramorusiensis dilectus nobis et fidelis", cf. ib. nr. 19, 24 şi 22). Recunoştința regală s-a revărsat mai ales asupra lui Dragoş al lui Giula, căruia i-a acordat o patentă donatară („nobilitatis titulo quo cactcri veri primi et natureles regni

noştri Nobiles sub vexillo regio gaudeant et fruantur") asupra moşiilor Breb, Slatina, Copăceni, Deseşti, Hărniceşti şi Şugatag pentru deosebitele sale merite: „specialiter autem in restauratione terrac nostrae Molclavanae... plures Olachos rebellantcs juxta suam industriosam virtutem ad constantem fidelitatem regiae Coronae observandam reducentes" (cf. ib. nr. 19). El a mai fost decorat din partea regelui şi cu o cingătoare preţioasă de cavaler, care în 1384 era în posesia fiului său Vasile şi era evaluată la suma de 26 fl. aur. (cf. ib. nr. 49).

însoţitorii lui Bogdan au întemeiat în Moldova sate noi pe care le-au numit după numele lor de botez sau după numele satelor din părţile maramureşene pe care le-au părăsit. în 1346 Bogdan s-a declarat independent, revocându-şi declaraţia anterioară şi ca semn al independenţei sale a bătut monedă cu inscripţia: „Moneta Moldaviae", „Bogdan Wajwo". Fiii lui Sas Vodă au încercat să-i reziste lui Bogdan, însă după o luptă crâncenă, în care au căzut mulţi dintre aderenţii lor, iar Balcu însuşi a fost rănit, au fost siliţi să se refugieze în Ungaria („non sine propriis suis cruoris effusione ac letalium vulnerum supportatione, fratrumque proximorum et quamplurimorum famulorum suorum morte crudelli sollicite et habiliter exhibuisse", cf ib. nr. 29). Regele, angajat în război cu turcii, n-a putut să facă altceva decât să declare pe Bogdan de infidel notoriu şi de duşman al imperiului, să-i confişte averile din Maramureş şi să le doneze fiilor lui Sas Vodă („revocatis a Bogdane Vaivoda et filiis suis nostris infidelibus notoriis, qui fulminante diabolo... in terram Moldauanam clandestine recedentes", cf. ib. nr. 29 din 2 febr. 1365). După aceasta regele, preocupat fiind de războaiele sale şi de afacerile Poloniei, al cărei rege devenise din 1370, n-a mai avut timp să se amestece în treburile Moldovei, care a putut astfel să se organizeze în toată liniştea.

Ştefan şi loan, fiii lui Iuga, fiii voievozilor Seneslau din Dolha şi Solovăstru din Sarasău, au rămas definitiv în Maramureş. Ştefan Vodă a avut fii pe Sandrin, Mihai, Alexa, Nicolae, Baba, Scora şi Margareta, căs. cu Petru din Baia Sprie, care sunt strănunii familiilor nobile din Vişauă, Borşa, Moisei şi Săliştea (cf ib. nr. 51, 207, 225). Copiii voievodului loan din Rozavlea au fost Andrei, Gheorghe, Ilie. Stana,

căs. cu loan Gerheş din Sarasău, şi Rozalia, căs. cu Ivaşcu-Ion, fiul lui Senceslau Vodă din Dolha, care devin strămunii familiilor nobile din Şieu, Poienile Şicului, Petrova şi Leordina (cf. ib. nr. 95, 143, 164). Copiii lui Solovăstru au fost cnejii Marus din Cuhca, Drăguş-Feir din Iapa şi Opriş din Sarasău, iar Opriş a avut fii pe Solovăstru din Uglea, pe Vlad, Luca şi Mihai din Apşe, pe Grigore Gerheş din Sarasău şi pe Stan din Săpânța, strămunii familiilor nobile din Săpânța, Sarasău, Iapa, Uglea, Crişăneşti, Dărvăneşti, Târnava, Apşe (cf. ib. nr. 237, 248, 288). Din voievodul Crăciun de Bilca descind familiile Komlosy, Bilkey şi Gorzo din Bilca, care s-au maghiarizat cu desăvârşire, trăind şi azi în jud. Ung şi Bereg, unde în decursul veacurilor au avut roluri din cele mai importante. Din voievodul Seneslau din Dolha descind familiile Dolhay, stinsă în 1709, familia Petrovay- Petrovanu din jud. Ung şi Heves, azi maghiarizată, precum şi familia țărănească de azi Petrovay-Petrovanu din Petrova, l eordina, Rozavlea, Dragomireşti şi Bârsana, care pentru deosebire, în sec. al XVIII-lea, au luat diferite nume de poreclă, după care azi se împart în ramurile: Bilaşcu, Filipaşcu-Filipciuc, Găborean, lenei, Ivanic, Mihalca, Pălcaş, Nicorici, Netrebici, Petrovay, Popan, Văsieş şi Vlădicaş.

8. Consecințele descălecatului: Desființarea autonomiei şi colonizarea rusnecilor

Cele două emigrări masive ale maramureşenilor în Moldova au lăsat goluri ireparabile în rândurile românilor rămaşi pe loc, slăbindu-le puterea de rezistență şi reducându-le importanța politică. Totuşi din considerație față de serviciile prestate de fiii lui Sas Vodă, regii au mai tolerat câtva timp autonomia patriarhală a românilor. Fiii lui Sas Vodă, cu excepția lui Ştefan, stabilit în Polonia, au participat la toate expedițiile lui Ludovic, vărsându-şi nu o dată sângele, iar cumnatul lor Dragomir a căzut eroic sub Vidin în mai 1365 (cf. ib. nr. 52). Ca răsplată, ei primesc donație regală asupra cetăților Hust, Niabab, Ciceu. Unguraş şi asupra oraşelor regale Sighet, Câmpulung, Teceu, Hust şi Vişc, precum şi o mulțime de alte sate, devenind astfel cei mai

puternici şi mai rcspcctaţi magnaţi ai Ungariei din părţile nordice, încât într-un timp regele Sigismund a recurs şi ia ajutorul lor bănesc. în 1365 Balcu n-a primit decât titlul de voievod, iar fratele său pe acela de magistru („Magister equitum"), funcţiune instituită încă de către cavalerii teutoni, deoarece comite în acel timp era magistrul Simion, fiul lui Mauritiu din Mediaş. începând cu anul 1372, Balcu şi Drag sunt curteni regali („aulac nostrac familiarcs") şi poartă titlurile de comiţi de Sătmar, Maramureş şi Secuime (cf. ib. nr. 29, 36, 48, 50, 52, 53, 57, 61, 62, 65, 67 ctc.). în 1384 Drag şi fratele său Ion Valahul, din ordinul reginei Maria, au condus o expediţie militară împotriva litvanilor, cu câre ocazie au reuşit să prindă pe Prezkoya, comandantul oştirii duşmane, dar totodată Drag a primit mai multe răni, între care o rană enormă în faţă (cf. ib. nr. 50). Pentru vitejia sa, Drag s-a bucurat de un prestigiu atât de mare, încât în 1386 făcea parte din comisia de 10 magnaţi care tratau la Gyor condiţiile de pace între regina Maria şi soţul ei Sigismund (cf. **Szâzadok** 1896, p. 143), Centrul administrativ al moşiilor sale îl avea în Lunca Pietroasă, care după aceasta se numi consecutiv Drăgoeşti, adică satul lui Drag. Fiii lui Drag au fost: Sandrin, strămbunul familiilor Roman şi Rişcu din Drăgoeşti, şi Gheorghe, strămbunul familiei Dragffy din Belteg, care a ocupat cele mai înalte demnităţi din Ardeal (cf I. Mihalyi, o.c. nr. 71). Despre loan Valahul, al treilea fiu al lui Sas Vodă, nu ştim altceva decât că în anul 1402 ocupa înalta funcţie de mai marele peste tabăra regelui şi că a avut un fiu, Vasile (cf. ib. nr. 71). Prin ocuparea aceloraşi demnităţi din partea fraţilor Balcu şi Drag s-a reluat o veche tradiţie strămbună, deoarece vedem acelaşi lucru pe vremea fraţilor Caracalla şi Geta, împăraţi ai Romei, Petru şi Asan, împăraţi româno-bulgari, Iancu Corvinul şi fratele său loan, bani ai Severinului ş.a. Tot un obicei străvechi este ca doi fraţi să poarte acelaşi nume de botez ca Drag şi Dragoş din Bedeu, Dragoş şi Dragomir din Giuleşti, Micu şi Neg din Bârsana ş.a, obicei care în Maramureş se păstrează până azi.

Feudalismul cu întregul său aparat administrativ se introduce în Maramureş încetul şi pe nesimţite. In 1373 începe seria neîntreruptă a comiţilor supremi şi Maramureşul poartă numele de comitat (cf ib. nr. 36). Cornişele, făcând parte din sfatul regelui şi din Dieta ţării,

petrecea mai mult la curtea regelui şi activitatea lui se mărginea numai la confirmarea locţiitorului său, vicccomitelc, ales dc către nobilii judeţului în congregaţia comitatului. în 1383 găsim pe primul vicecomite în persoana magistrului Lupii, iar în 1385 pe Bancu de Sarasău, locţiitorul comitelui Balcu (cf. "ib. nr. 47, 51). Mai târziu se creează şi funcţiunea de al doilea vicccomitc şi de substitut al primului, funcţiuni care sunt unite cu aceica de castelani sau pârcălabi ai cetăţilor Must şi Coştiui („castri Iluszt ct castelli de Ronaszck castellani, neenon vicccomites comitatus Maramorosicnsis" cf. ib. no. 136, 303). Tot în 1385 găsim pe primii 4 pretori ai judeţului în persoana românilor Cândea din Virişmort, Petru din Crăciuneşti, Dragomir din Giuleşti şi Vasile din Bedeu (cf. ib. nr. 51). Aceasta înseamnă că în Maramureş s-a făcut deja împărţirea administrativă în cele 4 plase existente până în 1871, plase care poartă numele: de Sus, Cosău, Sighet şi de Jos. Pretorii ţineau în evidenţă situaţia militară şi obligaţiile de contribuabili ale nobililor şi iobagilor, înmânau citaţiile pentru diferitele cauze, supravegheau bunăstarea drumurilor şi podurilor, îi asistau pc nobili în exercitarea drepturilor de judecată asupra iobagilor, iar in caz de război se puneau în fruntea banderiului alături de vicecomiţi, rămânând la vatră numai o pătrime de nobili şi o cincime de iobagi. Din cauza numeroaselor însărcinări, se instituie mai târziu şi funcţiunea de vicepretore, precum şi aceea asesori judecătoreşti. Pretorii reprezenta unitatea autonomiei comitatense, iar ca semn distinctiv al puterii lor, fiecare purta la sine câte o parte din sigiliul oficial, compus din următorul text: CO MI TA TUS MA RA MO RUS

întreaga organizaţie de stat se baza pe nobili, care, ajungând majoratul, depuneau jurământul faţă de rege şi care împreună formau aşa-numita „universitas Nobilimii", exercitându-şi prerogativele prin „congregatio generalis universitatis nobilium Comitatus Maramorosiensis", expresie pe care o întâlnim prima dată în 1408 (cf ib. nr. 86). Congregaţia se convoca obligator cel puţin o dată la an, pentru alegerea funcţionarilor şi a deputaţilor, controlarea activităţii şi pedepsirea abuzurilor dovedite împotriva funcţionarilor, amendarea nobililor pentru absenţele de la şedinţe ctc. Mandatul funcţionarilor

dura numai un singur an, iar acceptarea funcţiunilor era obligatorie, sub pedeapsa unei amenzi de 50 de mărci; însă după funcţionarea de un an, putea să refuze noile însărcinări timp de 5 ani consecutiv. Congregaţia proceda la alegerea celor 12 persoane, din care primii 4 primeau însărcinarea de pretori, iar ceilalţi îndeplineau funcţiunea de judecători („jurassores" sau „juraţi assessores"). Aceştia împreună cu vicecomiţii formau Tabla judecătorească („Saedes Judiciaria"), care se convoca tot la 15 zile şi ale cărei sentinţe - pronunţate în public - se puteau apela la congregaţie (cf. ib. nr. 339). Judecătorii nu erau funcţionari în înţelesul strict al cuvântului, fiind însă aleşi numai din nobili care se bucurau de un trecut nepătat şi de o absolută independenţă materială, ei se bucurau de atâta autoritate încât nimeni nu trăgea la îndoială bunacredinţă şi imparţialitatea lor în pronunţarea sentinţelor. Pe la finele sec. al XlV-lea, Maramureşul deja face parte integrantă din Ungaria; totuşi în unele documente mai continuă să poarte numele de: „terra Maramorosiensis", „districtus Maramorosiensis", „vicarius terrac Muramorosiensis" ctc., ca o reminiscenţă a vechii sale autonomii politice şi administrative (cf. ib. nr. 203, 299, 305, 307, 316). Feudalizarea n-a însemnat de la început aruncarea în servitute a masei ţărăneşti, ale cărei drepturi de proprietate s-au menţinut libere şi independente de latifundii, ca averile saşilor şi ale secuilor. Aceasta rezultă din expresiile: „alterius cuiusvis status et condicionis dicti comitatus Maramorosiensis hominum" (cf. ib. nr. 46, 93)

Instituţia voievodatului n-a fost desfiinţată în mod brusc, ci a dispărut de la sine, ca o instituţie devenită superfluă, deoarece în lunga domnie de 30 de ani a lui Balcu Vodă, maramureşenii s-au obişnuit să meargă cu plângerile şi nevoile lor la comite, care era totodată şi voievodul ţinutului. Cnezatele dispar în urma ridicării titularilor lor la treapta nobiliară şi a transformării moşiilor cneziale în moşii nobiliare; precum şi din motivul că atribuţiunile lor administrative şi judiciare au trecut asupra pretorilor. Totuşi ne întâlnim cu cneji şi cnezate încă şi în decursul sec. al XV-lea, însă atribuţiunile cnejilor se restrâng la încasarea quinquagesimalei, din care jumătate constituia beneficiul lor; precum şi la judecarea unor cauze mai mărunte ale supuşilor. Ei nu

mai sunt independenți de forul administrativ precum erau mai înainte, în înțelesul definiției: „Kenesiatus erat jus dominium exercendi in suis bonis, independens a publico magistratu. Itaquu quibus possessiones cum jure Knesiatus conferebantur, in iis foro dominali magistratui Cttatus competente utebantur, hoc est pari jurisdictione. Subditi corum praestabant Regnantibus tributa, sed jurisdictioni tantum kenesiorum suberant" (cf. ib. p. 7). Cnezatul continua totuşi să se confere „jure perpetuo et irrevocabiliter", iar în alte ținuturi se conferea: „morc et ad instar caeterorum Valachorum in comitatu Maramorosiensf[1] (cf. ib. nr. 181). Mai târziu cnezatele formează proprietăți personale ale nobililor, putând să dispună liber asupra lor. Astfel Simion din Bocicoel primește în 1454 cnezatul Cubei de la Ambroziu din Dolha; în 1419 Simion al lui Vlad primeşte de la Micu din Domneşti donație asupra cnezatului din Neaga, iar în 1444 nobilul Petru Gerheş din Sarasău face reclamații din cauza unor pagube cauzate cneazului său (cf. ib. nr. 220, 137, 187). Cnejii care au continuat să se mențină dispar definitiv în urma legii de servitute țărănească din 1514, când funcțiunile lor se transformă în acelea de juzi comunali.

Reginele Elisabeta şi Maria, în desele lor călătorii spre Polonia, precum şi în timpul şederii lor la Muncaci, ajung în contact cu românii din Ung şi Bereg, pe care i-au luat sub speciala lor ocrotire, pentru valoarea lor militară. In anii 1364, 1366, 1370, 1380 şi 1383 se ordonă comitatului Bereg şi oaspeților regali ca să respecte dreptul românilor de a-şi alege liberi voievodul care să-i judece în cauzele mai mici („Omnibus eisdem Volacis nostris ut voyvodam quem comunitas volachorum habere voluerit eligendi et praeficiendi habeat facultatem, secundum, quod etiam alii volacy in Maramorosio **potirentur** libertate" (cf. ib. nr. 28, 30,34, 44, 27, 46). în 1371 fiii lui Seneslau Vodă din Dolha primesc donație asupra cnezatului Nireşel de pe Taras, iar în 1383 asupra cnezatului Coşna de pe Bârjava (cf. ib. nr. 35, 45). în 1404 Sigismund dărui lui Ion din Domneşti cnezatul Lipceni, care încă din 1350 aparținea fiilor lui Crăciun Vodă, la protestul cărora li se restituie în 1412: „jure perpetuo et consuetudine terrae Maramorosiensis" (cf. ib. nr. 15, 103, 104). Cele 33 de comune ale domeniului de Muncaci, locuite numai de români, se numeau

posesiunile crăiesii („possessiones reginales", cf ib. nr. 27), iar în limba iobagilor ruteni posesiunile cralinei. După stingerea familiei princiare Koriatovici, domeniul de Muncaci s-a transformat în isprăvnicic sau şpanat, primind numele oficial dc „Kraina", nume ce s-a păstrat până azi şi care nu are nimic comun cu poporul ucrainean şi cu Ucraina. în Kraina aceasta, cnejii au continuat să se bucure de drepturile lor şi după 1514, fiind însărcinaţi cu colectarea dărilor pe seama crariului, menţinându-se în situaţia aceasta până în sec. al XVIII-lea, când dispar din cauza sistemului urbarial, introdus de Maria Teresia. în sec. al XVIII-lea mai existau în comitatul Ung aşa-numitelc „stationes vojvodales", unde se adunau iobagii ca să-şi plătească dările în natură (cf. Lehoczy o. c.).

Aşezarea rusnecilor în Ung şi Bereg se leagă de numele familiei Koriatovici, descendentă din Koriat, fiul lui Gedimin, întemeietorul unui puternic imperiu litvano-slavon. Sora lui Koriat se căsători cu Cazimir al Poloniei, iar nepotul său Jagjell luă în căsătorie pe Hedviga, fiica lui Ludovic al Ungariei, devenită regină a Poloniei. Koriat era stăpânul Novgorodului şi al Podoliei, dar în urma unui conflict avut cu fratele său Olgred a fost silit în 1339 să se refugieze în Ungaria. Mai târziu îşi reocupă tronul Lodomeriei, dar în 1351 fiii săi Teodor, Vasile şi Iuga, fiind alungaţi de către litvani, sunt siliţi să se refugieze, primii doi în Ungaria, iar Iuga - care pentru scurt timp a ocupat şi tronul Moldovei - în Polonia. Cu ocazia expediţiei din 1354 interveni la Breslav, lângă Bug, o înţelegere între Ludovic şi Teodor Korlatovici, în înţelesul căreia Teodor renunţă în favoarea lui Ludovic la drepturile sale asupra Podoliei în schimbul cetăţii Sator din Zemplin şi a domeniului din Muncaci. La 8 martie 1360, prinţul Teodor a întemeiat mănăstirea Sf. Nicolae, pentru trebuinţele sufleteşti ale credincioşilor săi, înzestrând-o cu moşiile Bobovişlea şi Lunca (cf. ib. p. 601). După descălecatul lui Bogdan, locurile rămase despopulate din Bereg şi Ung au fost colonizate de către Teodor Koriatovici cu 40.000 de ruteni veniţi din părţile galiţiene, fiind alungaţi de litvani. Timp de un veac, rutenii n-au reuşit să pătrundă în Maramureş, nici chiar pe cursul superior al Bârjavei, de la extremitatea ţinutului. Aceasta rezultă dintr-un document din 1461, carc face amintirea unui drum ce duce din

Coşna, pe valea Bârjavei, spre pământurile locuite dc ruteni („per quam vi am de dicta possessione Kusniczc itur ad terram Ruthinorum", cf. ib. nr. 266). Tot în acest timp un grup de ruteni s-a strecurat în Maramureş, în ţinutul stăpânit de voievodul loan de Rozavlea, carc i-a colonizat de-a lungul văii, numită după ei, Apa Rusului, unde au întemeiat satele ruteneşti şi iobăgeşti: Poienile de sub Munte, Repedea şi Ruscova de unde mai târziu nobilii din Petrova au colonizat câteva familii în cătunele Frumuşaua, Bistra şi Valea Vişeului. în a doua jumătate a sec. al XV-lea, nobilii români din satele din dreapta Tisei au început să-şi aducă pe domeniile lor iobagi ruteni din Bereg, care în 1489 aveau deja un preot rutean în satul iobăgesc Horneţi de pe Valea Neagului („in qua quidam Rutcnus presbiter resideret", cf. ib. nr. 346). Aşezarea rutenilor în Bereg şi Ung a fost un ic puternic în corpul neamului românesc, despărţind pentru totdeauna pe cei din Maramureş de fraţii lor din Bereg, Ung, Zemplen, Sabolci, ţinutul Tatrei şi Galiţia. Rutenii, lipsiţi până mai ieri de orice tradiţii şi idealuri naţionale, nereuşind să dea Maramureşului nici o familie nobilă, suportând cu pacienţă de martir toate vremurile de sclavie şi de iobăgie - încât ungurii îi caracterizau prin următoarele cuvinte: „Ruteanul se naşte, plăteşte dare şi moare" - devin puternice elemente de deznaţionalizare nu numai pentru românii din afara hotarelor Maramureşului, ci chiar şi pentru enorma majoritate a familiilor nobile din satele situate în Maramureşul din dreapta Tisei. Aceasta din motivul că rutenii au primit un puternic aliat în biserica cu limba slavonă, influenţată şi mult timp condusă efectiv de episcopii ruteni din Muncaci. Astfel se înstrăinează deodată cu falnicii români de odinioară şi cele mai roditoare şesuri împreună cu cele mai preţioase păduri din Maramureş.

9. înfiinţarea Exarhatului din Peri. Căderea lui Balcu Vodă. Amestecurile episcopilor sârbi în biserica Maramureşului

Încă sub Ludovic s-a organizat un vicariat romano-catolic al Maramureşului, cuprinzând parohiile Sighet, Coştiui, Câmpulung, Teceu, Hust, Vişc şi mănăstirea din Remeţi. Propaganda catolică condusă dc călugărul Anton din Sopleto reuşeşte să convertească în 1370 pe Teodor Laţcu al Moldovei, fiul şi urmaşul lui Bogdan descălecătorul. Această propagandă n-a obţinut în Maramureş decât rezultate izolate, convertindu-se abia câţiva nobili români în frunte cu Gheorghc, fiul magistrului Drag, întemeietorul familiei Conte Dragffy. Motivele eşecului propagandei catolice se rezumă la următoarele: la servicii se întrebuinţa limba latină, tot atât dc neînţeleasă publicului ca şi limba slavonă; antagonismul ce exista între Bogdăneşti şi Dragoşizi; plata dijmelor bisericeşti şi mai ales păstorirea preoţilor unguri. în lipsă de un număr mai marc de credincioşi, în Maramureş nu s-au putut înfiinţa parohii româneşti romano-catolice şi ca urmare puţinii convertiţi s-au maghiarizat.

Biserica românească continua să ţină legături canonice cu Haliciul şi după 1372, când s-a înfiinţat Mitropolia Moldovei, cu binecuvântarea Patriarhiei din Ohrida, deoarece Balcu Vodă se număra printre ctitorii Mitropoliei din Haliciu. În 1387 Haliciul a fost încorporat Poloniei şi astfel Mitropolia din Halici şi-a pierdut dreptul de jurisdicţie asupra teritoriilor din Ungaria. Profitând de această situaţie, Balcu şi Drag făcură o călătorie la Constantinopol, unde la 13 august 1381 au obţinut de la Patriarhul Antonie un decret de canonizare a Exarhatului din Peri, înzestrat din partea ctitorilor cu 182 jug. arător, 3.573 jug. pădure şi o moară cu 2 roţi. în fruntea Exarhatului a fost numit Egumenul Pahomie cu o jurisdicţie quasi episcopală asupra Maramureşului, Sălajului, Mediaşului, Ugocei, Bârjavei, Ciceului, Bolovăneţului şi Almaşului din Bihor. Egumenul nu atârna de nici o episcopie, dar, neavând ordul vlădicesc, trebuia să se îngrijească de un episcop, care să-i hirotonisească preoţii. Dreptul de alegere al egumenului s-a acordat ctitorilor şi credincioşilor („dilecti filii et generoşi Vajvode Balicza et Drag Meşter, qui habend Ecclesiam sive

monasterium perpetuum in Maramoras in nomine Sancti Michaeli Archangeli fundatum... qui venerunt ad nos et humilitati nostrae supplicarunt", cf. o.c. nr. 62). Balcu şi Drag au primit totodată şi dreptul de a alege pe urmaşii arhiereului Simion, păstorul românilor din Rusia mică şi din Polonia de sud (cf Holban o.c.). Tot atunci Patriarhia din Constantinopol s-a interesat şi de biserica moldovenească, numind acolo, în 1393, pe grecul Eremia, pe care moldovenii refuzară să-1 primească. Ca urmare Antonie al IV-lea a anatemizat Moldova, iar conflictul ivit se termină în 1401, când a fost recunoscut mitropolitul Iosif.

Domnia despotică a lui Sigismund a provocat nemulţumiri între magnaţii ţării, care au chemat la tron pe Ladislau Durazzo. In Maramureş încă s-au format două tabere adverse, divizând chiar şi pe membrii aceleiaşi familii, cauzându-şi reciproc o mulţime de volnicii şi de pagube materiale. în fruntea partidei lui Sigismund se aflau prinţul Teodor şi comitele Filip de Ozora, iar în fruntea răsculaţilor nu se afla nici o persoană mai de seamă. Drag şi Balcu au avut la început o atitudine neutră, însă regele, temându-se de puterea lor în continuă creştere, le-a pus în coastă pe favoritul său Gavrilă Perenyi. Acesta, reuşind să pună mâna pe scrisori de donatare ale lui Drag, referitoare la proprietăţile din Ugocia, ocupă cetăţile Nialab şi Seleuş, provocând pe Drag ca să-şi prezinte scrisorile justificative ale drepturilor sale de proprietate asupra proprietăţilor ocupate. Drag murind înainte de ce s-ar fi putut răzbuna, Balcu ridică steagul revoltei şi ia personal comanda revoltaţilor (cf. Mihalyi, o.c. nr. 72, 73). Văzând că populaţia oraşelor regale refuză să i se supună, se împacă cu moldovenii şi obţine de la ei un ajutor armat. Ca urmare, oastea moldovenească a devastat oraşele regeşti, iar incendiile provocate de ea au pustiit o mulţime de case, nimicind totodată şi o mulţime de documente nobiliare. De aceea în anii 1406-1408, Sigismund a eliberat noi diplome pe seama păgubaşilor („ex incensione et ex praeconcepta maliţia facta per nonnullos emulos infideles et invasores de Muldva, more latrocinio procedentes... inter caeteia ipsorum nobilium bona perdita et in praeda deducta combustae fuissent", cf. ib. nr. 81, 83, 87).

După înăbuşirea revoltei, Sigismund a acordat o amnistie generală, însă pe Balcu îl destitui din toate demnităţile avute, confiscându-i toate oraşele regeşti, precum şi cetăţile. Nialabul şi

Seleuşul au fost dăruite lui Petru Perenyi, comite de Ugocia şi Maramureş. Despre Balcu, care n-a mai avut rol politic, ultima dată auzim în 1405, când Sigismund ordonă o anchetă din cauza unor volnicii comise de Balcu şi fiul său Dumitru împotriva nobililor din Domneşti (cf. ib. nr. 75), Din acest Dumitru descind familiile nobile din leud.

Dispariţia lui Balcu de pe arena politică a fost o grea lovitură pentru nobilii români, pe ale căror moşii încep să se urce cetăţenii oraşelor regeşti, precum călugării Mănăstirii din Remeţi, provocând o serie de scandaluri şi de procese interminabile (cf. ib. nr. 156). Mănăstirea Peri, nemaiavând un protector de autoritatea lui Balcu, n-a putut să-şi apere independenţa. La 19 iunie 1427 Sigismund, în schimbul cetăţilor din Sârbia, cedează lui Gheorghe Brancovici o mulţime de moşii, care se întindeau aproape fără întrerupere de la graniţa Sârbiei până-n Maramureş. Pe moşiile acestea Brancovici a zidit biserici şi a rânduit preoţi sârbi, iar în fruntea lor a numit un episcop sârb, cu reşedinţa la Belgrad, care reuşi să câştige juridiceşte şi asupra bisericii din Maramureş şi să impună credincioşilor diferite taxe, ce se încasau cu ajutorul funcţionarilor comitatului. Astfel se creează un precedent periculos, care să justifice amestecul episcopilor străini în afacerile bisericii din Maramureş, fără considerare la drepturile exarhiale ale egumenilor din Peri.

După restabilirea ordinii, Sigismund a răsplătit din belşug pe aderenţii săi. în locul lui Petru Perenyi, devenit palatin, a fost numit de comite al Maramureşului prinţul Teodor, cel mai puternic şi mai autoritar magnat după căderea lui Balcu. Principalii colaboratori ai acestuia au fost fiii lui Ivaşcu Vodă din Dolha, cărora încă în 1398 le-a dăruit moşia Sărcad, iar în 1404-1419 ei mai primesc de la Sigismund diplome donatoare asupra moşiilor bunicului lor Ion Vodă din Rozavlea, precum şi Valea Romanului şi Muntele Cucu de pe Bârjava (cf. ib. nr. 68, 73, 94, 95, 96). Seneslau din Dolha a devenit vicecomite, iar fratele său Gheorghe curtean regal şi castelan de Hust (cf ib. nr. 109, 106, 129). După moartea prinţului Teodor atribuţiunile de comite au fost girate timp de doi ani, 1414 - 1416, de Seneslau din Dolha. Acesta, încasând pentru sine veniturile cuvenite comitelui, întâmpină

un protest din partea principesei văduve Vahala şi a fiicelor sale Ana şi Maria (cf. ib. nr. 115, 116). Dolhăeştii devin astfel cei mai bogaţi proprietari, dispunând de sute de mii de hectare în Bereg şi Maramureş.

Nobilii români au participat la toate luptele lui Sigismund şi ale ginerelui său Albert, câştigând necontenit laurii vitejiei şi recunoştinţa regală. Unii din fiii vitejilor, ca Petru lui Mihai din Domneşti, au fost luaţi ca paji la curtea regală (cf. ib. nr. 93), iar alţii, ca Valentin Balea din Ieud, au participat la războaie pe spesele lor proprii (cf. ib. nr. 141). Cele mai strălucite acte de vitejie le-au făcut fraţii din Dolha, care au însoţit pe Sigismund în toate războaiele sale, în cursul cărora vărul lor, Mihai al lui IIie, a căzut în luptă cu polonii (cf. ib. nr. 95). De aceea regele nutrea o simpatic deosebită faţă de dânşii, iar pe Gheorghe îl intitula: „fidelis noster dilectus Georgius, filius Ioannis Volachus de Dolha, auiae nostrae familiaris" (cf. ib. nr. 129). Bogdan de Dolha, fiind citat în faţa scaunului de judecată al regelui, pentru a se dezvinovăţi de unele învinuiri, refuză să se prezinte şi ca urmare a fost judecat la confiscarea averilor sale. Când comisia se prezentă pentru executarea sentinţei, Bogdan o alungă cu arma. Totuşi la intervenţia fratelui său Gheorghe, regele 1-a iertat, anulând toate sentinţele de condamnare („revocamus, cassamus et anullamus nulliusquc vigoris esse pronunciamus", cf. ib. nr. 128, 129). în anii 1414-1418, o suită de maramureşeni, condusă de vicecomitele Seneslau din Dolha, a însoţit pe Sigismund la Conciliul Ecumenic din Konstanz, unde au făcut furori din cauza giuvaerelor mari care le împodobeau mâinile şi armura. De fapt, acestea nu erau decât un fel dc cvarţ, numit diamant de Maramureş, care-ţi dă iluzia unui diamant veritabil.

Războaiele husite au avut două consecinţe însemnate asupra Maramureşului. Elusiţii, propovăduind pentru întâia dată nevoia scrierii şi citirii cuvântului lui Dumnezeu în limba maternă, au exercitat o oarecare înrâurire şi asupra preoţimii maramureşene. Unul din aceşti preoţi a tradus în româneşte Apostolul, Evanghelia şi Psaltirea, dând gândului românesc prima formă literară. Manuscrise s-a păstrat probabil la Mănăstirea Peri, de unde a dispărut împreună cu alte documente preţioase. O copie s-a descoperit la Mănăstirea Voroneţ şi tot în părţile moldoveneşti s-a găsit actul fundaţional al

Exarhatului din Peri. Aceleaşi războaie au nimicit Mănăstirea Pauliciană din Sator, prin care s-a pecetluit şi scarta Mănăstirii din Remeţi. Călugării din Remeţi, dornici de a-şi rotunji moşiile, au provocat mari nemulţumiri în rândul nobililor români din Săpânţa, încât aceştia, profitând de ocazie, au devenit agresori, cauzând călugărilor atâtea stricăciuni încât i-au silit să evacueze mănăstirea. în 1556, mănăstirea deja nu mai exista, iar averile ei au fost secularizate şi dăruite lui Paul Literatus din Sighet. Biserica mănăstirii, zidită în stil gotic, mai există şi azi, servind de biserică parohială pe scama românilor rutenizaţi din Remeţi.

Nobilii români au avut o nețărmurită dragoste față de moşia strămoşească, pentru apărarea căreia nu evitau nici cele mai odioase crime. în 1417, fraţii Seneslau şi Gheorghe din Dolha răspund volniciilor comise de principesa Koriatovici cu volnicii similare, atacându-i moşiile şi jefuind de la iobagii ei 1.000 fl. şi 600 piei de jder (cf. ib. nr. 116); în 1419 Bogdan din Dolha alungă cu arma, fiind gata să ucidă pe membrii comisiei încredinţate cu executarea unei sentinţe de confiscare a averilor sale: Micu din Domneşti ucide pe Ion al lui Dumitru, iar Nan şi Ivan, fiii lui Vladimir din Săpânţa, ucid pe însărcinatul regelui Ştefan din Domneşti (cf. ib. nr. 128, 134, 138); în 1424, nobilii din Bedeu încep o luptă dârză împotriva coloniştilor din Teceu, în care cade victimă Ştefan din Bedeu, reprezentantul regelui (cf. ib. nr. 153, 176); în 1436, Tatul din Ariniş, atacând moşia lui Stancu din Bedeu, îi aprinde casa şi-1 lasă să cadă victimă flăcărilor, răneşte mortal pe Danciu, reprezentantul regelui, iar de pe haina soţiei lui Stancu taie nasturii de argint (cf. ib. nr. 176); în 1442 începe o duşmănie de 3 ani între Nan Pop din Giuleşti şi Petru Gerheş din Sarasău, reprezentantul regelui, şi vicecomitcle Andrei Thary, încât cazul a fost dezbătut chiar şi în Dieta din Hatvan (cf. ib. nr. 185, 186, 191); în 1457, nobilii din Sarasău,
Săpânţa şi Apşa luptă cu îndârjire împotriva coloniştilor din Câmpulung (cf. ib. nr. 236); în 1464 Mihai Stibor din Giuleşti, atacând curia lui Petru Gerheş din Sarasău, îi sparge uşile, îi confiscă diplomele şi toată averea mobilă, iar pe fiul său Simion îl face prizonier (cf. ib. nr. 168); în 1465 Ambroziu din Dolha îneacă în Tisa

pe Eustatie-Ostaş din Săpânța (cf. ib. nr. 283); etc. Aceste certuri vor continua în toate timpurile, fără să se țină seama de opreliştile energice ale Dietei din 1443. Uşurința cu care se comiteau aceste răzbunări se explică cu aceea că legile de atunci nu urmăreau din oficiu pe delincvenți, ci numai la reclamația părții lezate, care, dacă în răstimp se împăca cu adversarul, putea să-şi retragă reclamația, anulându-se astfel întreaga procedură penală, chiar şi în cazul când sentința de condamnare era deja pronunțată.

Aceiaşi nobili dârzi şi certăreți posedau în cel mai înalt grad sentimentul dragostei frățeşti şi al recunoştinței, virtuți care pot să servească de pildă şi generațiilor de azi. în 1410, Tatomir şi Petru din Ariniş, „ob dilectioncm fraternam", împărtăşesc în drepturile lor de moşie pe vărul lor Stan al lui Miroslav, iar Ion al lui Ugrin din Miclăuş şi Bud al lui Mihai Dărman din Voincşti dăruiesc fiilor lui Mihai din Ariniş o moşie dc pe valea Teceului (cf. ib. nr. 90 şi 93); în 1413, Sandrin şi llie, fiii voievodului Gheorghe din Măcăreşti, „ob dilectionem consanquinitatis et proximitatis lineae unioncm", cedează lui Seneslau, fiul lui Ivaşcu din Dolha, 7 părți dintr-o moşie (cf. ib. nr. 107); în 1418, fiii lui Micu din Domneşti, „volentes eidem grata vicissitudinc occurerre et mutuo gratitudine responderc" dăruiesc moşia lor din Găneşti lui Tatul din Ariniş (cf. ib. nr. 125); în 1419, fiii magistrului Solovăstru din Târnova şi Tatul din Ariniş, „attentis et considcratis mutiphariis ac variis et diversis beneficiis", dăruicsc o moşie mai multor rude din Uglea, iar fiii lui Micu din Domneşti, „considcratis servitiis et obsequiis", dăruiesc cneazului Simion al lui Vlad jumătatea moşiei lor din Neaga (cf ib. nr. 135, 137); în 1420, fiii lui loan din Dolha, „zelo fraternalis et proximitatis dilectionis", dăruiesc lui Petriman din Şieu o treime de moşie şi o jumătate de moară (cf. ib. nr. 144); în 1423, Costa Albu din Cosău şi rudele sale, „zelo fratemali ducti", dăruiesc moşia Bălineşti fiilor lui Bârlea (cf ib. nr. 150); în 1420, Tatul al lui Mihai din Ariniş şi Sandrin al lui Solovăstru din
Târnova, „ob amorem fraternalis dilectionis et unionem proximitatis", dăruiesc fiilor lui Petru un sfert de moşie din Uglea **(cf.** ib. nr. 141); în 1428, loan Lungu-Huzău din Apşa, „ob proximitatis, consaguinitatis et

affinitatis zelum et amorem", dăruieşte o parte din moşie lui ban, fiul preotului Vlahta (cf ib. nr. 159); în 1430 fiii lui loan din Dolha, „ob fraternalem amorem", dăruiesc verilor lor Gerheş din Sarasău părți de moşie de pe valea Izei (cf. ib. nr. 164); în 1454, Ambrozie din Dolha împreună cu frații săi, „attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis" dăruiesc cnezatul Cuhiei lui Simion Marus, „jure perpetuo etorrevocabiliter" (cf. ib. nr: 220).

10. Corvineştii. Vitejia de la Baia. Luptele cu coloniştii şi cu episcopii străini. Alungarea Dragffyenilor şi împământenirea Pogăneştilor. înființarea domeniului regal din Bocicoi

Maramureşenii au participat cu aceeaşi vitejie la toate expedițiile militare conduse de eroul Iancu Huniadc şi de fiul său Matei Corvinul, vărsându-şi sângele din abundență pentru cauza creştinilor. Printre cei răsplătiți pentru vitejie şi credință găsim pc frații din Dolha, Bogdan şi Mihai din Petrova, fiii lui Pancu din Crăciuneşti, Simion din Bocicoiel, Gheorghe Mariş - căzut eroic în 1446 - din Cuhea, Mihai şi Bogdan din Ariniş, Gostoian, Dan şi Şusca din Săcel, Petru, Mandrca şi Nan din Vişcu, Grad şi Vlad din Săliştea, Simion Gerheş din Sarasău ş.a. („Unde nos attentis et in memoriam nostam revocatis mulți modis fidelitatis fidelium et servitiorum meritis praefadtorum... in diversisi exercutuum nostrorum contra sevissimos Turcos noturum expeditionibus cum ipsorum sanguinis effusione fideliter et constanter exhibitis et impensis", cf ib. nr. 189, 184, 194, 196, 204, 209, 210, 212, 214, 215, 216, 217). Chiar şi după depunerea mandatului său de guvernator, Iancu Huniade a intervenit la rege în interesul vitejilor săi maramureşeni. Astfel în 1454, la intervenția sa, Laslău al V-lea scoate de sub autoritatea comitatului Bereg comunele Dolha, Mărgineni, Rotunda, Coşna şi Bărănica, anexându-le Maramureşului, pentru ca proprietarii lor, familia voievodală din Dolha, să-şi aibă toate moşiile într-un singur comitat (cf. ib. 219).

Matei Corvinul a luat contact cu Maramureşul îndată la începutul domniei sale, când veni la Bistrița pentru înăbuşirea răscoalei saşilor. Dintre maramureşeni îşi recrută o parte însemnată din faimoasa lui armată neagră, în amintirea căreia populația din mai multe sate poartă şi azi sumane negre. Din cauza aceasta, Matei nu uita să-şi răsplătească vitejii din Maramureş chiar şi în preajma celor mai grele lupte (cf. ib. nr. 261, 279), iar ca o favoare specială a numit în fruntea comitatului doi comiți supremi români, în 1465 pe Simion Bizău şi în 1467 pe eroul bănățean Paul Chinezul (cf. ib. nr. 272, 280). Simion Bizău, ai cărui descendenți trăiesc şi azi în Cuhea, a reprezentat Maramureşul în 1463 în calitate de vicecomite şi deputat la Dieta din Şopron, care 1-a delegat să ducă în Secuime vestea regăsirii coroanei regale (cf. ib. nr. 267, 274).

însoțitorul credincios al lui Matei în toate războaiele sale a fost Ambroziu, fiul vicecomitelui Seneslau din Dolha, căruia în 1460 regele i-a acordat speciala favoare de a-şi zidi o casă de piatră în Dolha (cf. ib. nr. 252). în loc de aceasta, Ambroziu şi-a zidit un castel fortificat, pe care, în urma deciziei date de Art. L.XX1X al Dietei din 1471, a fost silit să-1 demoleze, primind ca despăgubire iertarea impozitelor cuvenite statului după imensele sale averi (cf. ib. nr. 298). Totodată, regele i-a confirmai diploma donatară, eliberată în 1451 de lancu Huniade, asupra moşiilor sale de pe Valea Bârjavei („attentis fidelibus serviciis rebusquc egregie gestis pro defensione sacrae regni mostrac curonac, partim contra Turcuos christiani nominis inimicos, part im adversus alios acmolos regnum nostrum populantes gessit. Considerantes ctiam quod ipse Arnbrosius saepc numero cum hoste confiixerit et non solum ccrtamcn gloriosum inivit, sed ctiam cruenta vulnera suscipere et sanguincm habunde funderc non formidavit", cf. ib. nr. 210, 263). între acestea Ambroziu devine ucigaşul lui Eustatie din Săpânța şi este citat de mai multe ori să răspundă pentru fapta sa în fața scaunului de judecată al regelui. Deşi petrecea în permanență la curte şi în societatea regelui, el nu s-a prezentat la termenii fixați şi, ca urmare, regele a fost nevoit să-1 judece la confiscarea averilor sale, pe carc le dărui Elisabetei, văduva lui Iancu Huniade. Aceasta însă, după puțin timp, nimici toate decretele eliberate de rege în favoarea ei,

dăruind şi restituind în întregime lui Ambroziu moşiile confiscate („consideratis fidelibus serviciis fidelis noştri egregii Ambrosii de Dolha", cf ib. nr. 286).

în 1467 Matei plecă în fruntea unei oştiri de 40.000 luptători împotriva Moldovei, cu gândul să înlocuiască pe Ştefan Vodă cu Berindei. La 2 noiem. regele se afla în Sighişoara, de unde ordonă comitatului să apere moşiile lui Ambroziu din Dolha, pe care 1-a luat sub speciala sa protecție (cf. ib. nr. 279). Ajungând la Baia, s-a încins un chef mare, pentru a serba Crăciunul, fiind seara de 25 decembrie. Ştefan, atacând inopinat armata lui Matei, a produs o panică şi un măcel îngrozitor, căzând victimă mai mulți maramureşeni, între care Vasile şi Gheorghe, fiii lui Mihail Bogdan din Petrova, precum probabil şi Berindei, despre care nu s-a mai auzit nimica. însuşi Matei a primit câteva săgeți în spate, pe care le-a simțit toată viața, scăpând numai datorită vitejilor maramureşeni, care cu trupurile lor au făcut zid în jurul său şi-1 transportară pe targa la Braşov. La 31 dec., Matei scria din Braşov comitelui Paul Chinezu să apere moşiile protejatului său Ambroziu de Dolha, care pare să fi fost şi de data aceasta cel mai viteaz între viteji (cf. ib. nr. 280). Peste doi ani, la 17 sept. 1469, Matei, aducându-şi aminte de vitejia maramureşenilor de la Baia Moldovei, ridică la rangul de liber-baron şi-i scoate de sub autoritatea comitatului pe Coroiu din Onceşti şi pe fiul său loan, pe Mihai din Petrova, Nan Mihai din Slatina, Petru Leucă din Vad, loan Miclea din Şugătag, Petru din Berbeşti, Simion al lui Pop dc Uglea, Lupşa din Berbcşti, Stețcu din Biscrica Albă şi Gheorghe Avram din Onceşti, supunând atât persoanele, cât şi averile acestora judecății personale a regelui („Praestertim in partibus Moldaviae ubi laborassemus, - et quadam noctc cum Stephano waywoda Moldaviae... conflictum habuissemus... ipsos tantum modo personali praesentiae nostrae regiae majestatis judicio et judicatui reservandos", cf. ib. nr. 289). Acest privilegiu, care sc acorda foarte rar şi numai pentru calități războinice excepționale, se numea liber-baronat, iar beneficiarii lui liberi-baroni. Afară de cei pomeniți mai sus, acest privilegiu nu l-au avut în Maramureş decât Ambroziu din Dolha şi Bogdan din Petrova. Deoarece în Ardeal nu era rege care să exercite de drept atribuțiunilc de judecător al liber-

baronilor, Dieta din 1550/51 a şters această instituţie şi a statorit o pedeapsă de 200 fl. amendă pentru uzurpatorii în viitor ai acestui privilegiu, precum şi pentru funcţionarii care vor tolera acest abuz. Totuşi puţinele familii descendente din vechii liberi-baroni au continuat să se numească baronaşi şi nobili de frunte, făcând parte din „prima classis Personalistarum Nobilium ab Omni contributione immunium".

După dezastrul de la Baia, Ştefan n-a urmărit pe Matei. A trimis însă în Maramureş o oaste care a incendiat şi a jefuit avutul coloniştilor din oraşele regeşti, care s-au refugiat în cetatea Hust. De aceea Matei a eliberat noi documente nobililor ale căror diplome donatare au căzut pradă incendiilor provocate de moldoveni („Stephanus Wajwoda Moldavus quosdam latrunculos mi serat in liane terram devastandam eam, tune plures possessiones et oppida hujus districtus per ignem fuerunt combusta et plures ex nobis suam perdidcrunt privillcgia et litteras atque litteraria instrumenta", cf. ib. nr. 362, 363). La 2 aug. 1472 a reînnoit privilegiile coloniştilor regali, ca răsplată pentru suferinţele îndurate pentru credinţa lor faţă de rege („Tum vero perccpta combustione ac dcvastationc ac desolationc corundem oppidorum nostrorum, quas superioribus temporibus eadem penes fîdclitatcm ipsorum nobis observandam per Valachos et alios aemulos nostros suscepcrunt", cf. ib. nr. 229). Tot în acest an a intervenit o înţelegere între Ştefan şi Matei, care a inaugurat domnia moldovenească asupra Ciceiului şi a cetăţii de Baltă. Se presupune că mijlocitorul acestei înţelegeri ar fi fost Nicolae Dragffy - înrudit de aproape cu Ştefan care în scurt timp după aceasta primeşte donaţie regală asupra moşiilor Bârsana, Iza, Apşa de Jos, Rozavlea, Strâmtura, Şieu, Ruscova, Botiza, Bedeu, Băleşti, Crăciuneşti, Sub-Cetate, Bocicoiu, Biserica Albă, Vişauă şi Borşa din Maramureş, cf. ib. nr. 300). Despre Birtoc Dragffy, fiul lui Nicolae, se presupune că şi-ar fi început cariera diplomatică la curtea lui Ştefan. In anii 1475 şi 1476 Birtoc şi fraţii săi Gheorghe şi Petru primesc întăriri regale asupra Cetăţii Chioarului, iar în 1480 Birtoc primeşte donaţie regală asupra moşiilor maramureşene Bedeu, Băleşti, Strâmba, Taras, Apşa de Sus şi de Jos, Bocicoiu, Crăciuneşti, Botiza, Şieu, Ruscova, Voineşti, Rona

de Jos şi Vişauă, precum şi asupra drepturilor regeşti din satele Giuleşti, Crăceşti, Hărniceşti,
Doroslău, Deseşti şi Nirişel (cf. ib. nr. 319, 321). Totuşi din cauza opunerii energice a vechilor proprietari, introducerea lui Birtoc în posesiune nu s-a putut executa decât în Bocicoiu, Lunca, Crăciuneşti, Virişmort, Apşa de Sus şi Domneşti, care între timp, în urma stingerii liniei bărbăteşti a vechilor proprietari, au revenit coroanei (cf. ib. nr. 300, 319, 321, 340),

în anii 1448, 1457, în fruntea Maramureşului se aflau comiţii Angello şi Odoardo Maninio din Florenţa. Probabil nu-i o simplă coincidenţă faptul că tot în acest timp apare în părţile maramureşene episcopul Macarie, fostul călugăr al Mănăstirii Ciprian din Constantinopol, propovăduind unirea religioasă cu Roma, pentru care se strădui timp îndelungat şi Mitropolitul Grigore Ţamblac şi pe care, la 6 iulie 1439, au semnat-o la Florenţa reprezentanţii bisericii răsăritene, în frunte cu imp. loan Paleologul, patriarhul Iosif al Constantinopolului, Mitropolitul Damian şi protopopul Constantin al Moldovei ş.a. Macarie avea sub păstorirea sa vreo 30 - 50.000 de români uniţi cu Roma, petrecând timp îndelungat în părţile de către Tisa şi în Galaţii Bistriţei, unde a primit şi moşii din partea regelui Matei. Puţinele convertiri ce se semnalează în acest timp în Maramureş nu se datorează activităţii lui Macarie, ci încuscririi cu familiile catolice şi contactului cu civilizaţia apuseană, datorită căreia nobilii din Maramureş scriau şi citeau în limba latină. Obiceiul de a scrie cu litere latine a fost transplantat de maramureşeni şi în Moldova, unde s-a menţinut până după unirea de la Florenţa, când, după cronicarii Grigore Ureche şi Dimitrie Cantemir, mitropolitul Teoctist al Moldovei, de origine bulgar şi fost secretar al catolicofobului Marcu din Ffes, a sfătuit pe Alexandru Vodă să înlocuiască literele latine cu cele slavone, ca să taie prilejul tineretului de a citi cărţi latineşti şi catolice. In acelaşi scop, el a născocit şi câteva litere pentru expresiile latineşti şi fiind sfinţit de către patriarhul Nicodim al Serbiei, ,,s~a dus la dânsul pentru învăţarea legii şi a luat de acolo pentru Moldova preoţi şi cărţi sârbeşti de toată orânduia!a bisericii".

Cu tot catolicismul lor, Corvineştii şi Las Iau al V-lea au apărat pe nobilii români şi pe egumenii din Peri împotriva poftei fără saţ a coloniştilor şi a călugărilor pauliciani din Remeţi. în 1438 se ordona stabilirea hotarelor moşiilor Mănăstirii Peru pentru a pune stavilă ocupării acelora de către coloniştii din Câmpulung (cf. ib. nr. 178). în 1456 egumenul Simion Sălăgcanul, împreună cu Petru Gerheş din Sarasău şi Luca din Săpânţa protestează împotriva câmpulungenilor, care le-au ocupat părţi însemnate din moşii (cf. ib. nr. 222). Ca urmare, Laslău al V-lea ordonă comitatului să apere mănăstirea şi să oblige pe câmpulungeni la restituirea moşiilor răpite (cf. ib. nr. 230, 231). La aceasta, câmpulungenii năvălesc înarmaţi asupra moşiilor reclamanţilor, cauzând diferite pagube şi răpind 24 vite cornute, iar primarul Deâk Miklos ucide un iobag din Sarasău. La 9 noiembrie 1457 vinovaţii au fost amendaţi cu 100 mărci, iar primarul asasin cu 25 fl. aur. La 28 februarie 1458 se ordonă punerea reclamanţilor în posesiunea teritoriilor litigioase, până la terminarea anchetei, care desigur s-a pronunţat în favoarea lor (cf. ib. nr. 236, 238). La 17 octombrie 1459 Matei permite călugărilor pauliciani să-şi demarchcze hotarele moşiilor dinspre Săpânţa. Profitând de aceasta, ei au defalcat teritorii însemnate din hotarul săpânţenilor şi, văzând protestul acestora, ci au mai ocupat cu forţa mai multe moşii româneşti, fiind ajutaţi de câmpulungeni şi de sigheteni. La 5 februarie 1461 Matei ordonă o anchetă pentru stabilirea vinovăţiilor şi după cinci ani de certuri continue, la 23 aprilie 1465, vicecomiţii şi pretorii comitatului declară de vinovaţi pe călugării pauliciani, îndrumându-i să se prezinte în faţa scaunului de judecată al regelui (cf ib. nr. 250, 255, 272).

Profitând de certurile acestea, episcopii sârbi, probabil sub pretextul că apără interesele bisericii româneşti, au reuşit să-şi extindă jurisdicţia şi asupra Maramureşului, impunând credincioşilor diferite taxe bisericeşti. Amestecul ilegal al episcopilor sârbi în drepturile rezervate egumenilor din Peri au provocat nemulţumiri generale şi turburări, încât în 1479 însuşi mitropolitul loanihic al Belgradului a intervenit la rege, pentru scutirea de orice sarcini bisericeşti a preoţilor români de credinţă grecească din Maramureş (cf. ib. nr. 313). Nu mult după aceasta episcopii sârbi îşi pierd definitiv orice drept de jurisdicţie

asupra ţinuturilor dinspre Tisa. Preoţii ruteni din Bereg şi Ung, obişnuiţi de atâta timp să aibă în fruntea lor un episcop de neamul lor, şi-au ales un episcop propriu cu reşedinţa la Mănăstirea Sf. Nicolae din Muncaci. Titularii noii episcopii rutene, bazaţi pe identitatea de credinţă, de rit şi de limbă liturgică, precum şi pe cazurile de precedenţă ale episcopilor sârbi, se vor strădui necontenit să-şi extindă jurisdicţia şi asupra Maramureşului şi să pună mâna pe averile Mănăstirii din Peri.

Deodată cu schimbarea domniei, când Vladislav Jagello zis „Dobje", îi urmă lui Matei Corvinid, episcopul loan al rutenilor s-a aşezat la Peri, ocupând pentru sine veniturile egumenului. La 13 iunie 1491 el mai obţine de la rege un ordin, prin care preoţii şi credincioşii maramureşeni au fost obligaţi la plata taxelor bisericeşti obişnuite şi în alte părţi (cf. ib. nr. 348). La 14 mai 1494, egumenul Ilarie, profitând de prezenţa regelui la Caşovia, exoperează o confirmare regală a drepturilor sale prevăzute în documentul fundaţional din 1391, Totodată, pentru a-1 apăra împotriva episcopului rutean, regele, de acord cu Toma Bococi, episcopul Agrici, scoate Maramureşul de sub jurisdicţia episcopului din Agria şi-1 supune episcopului din Ardeal (cf. ib. nr. 352). Aceste favoruri acordate unui egumen răsăritean şi considerat schismatic, din partea unui rege apostolic şi episcop catolic nu se poate explica decât admiţând că acest Toma Bococi, născut în Ardudul din Sătmar, a fost de origine român şi descendent al familiei nobile româneşti Bococi din Uglea Maramureşului, din câre în 1485 Simion Bococi de Uglea îndeplinea funcţiunea de „Homo Regius" (cf. ib. nr. 327). Aceasta cu atât mai mult că în acest timp poporul român din Maramureş şi-a pierdut importanţa sa politică de odinioară, că regele tolerase deja timp de trei ani activitatea unui episcop rutean în Maramureş şi că prin anexarea Maramureşului la Ardeal, episcopul catolic al Auriei renunţa la o jurisdicţie exercitată timp de două veacuri, pentru câştigarea căreia se improcesuase timp de 50 ani cu episcopul catolic al Ardealului. Acest Toma Bococi, după studii strălucite în Italia, şi-a început cariera politică ca secretar al lui Matei, apoi cancelar şi episcop de Agria şi în fine cardinal şi arhiepiscop de Strigoniu, iar în 1511 a candidat la tronul papal, obţinând numai opt voturi.

Un alt sprijinitor puternic al intereselor româneşti din Maramureş va fi fost şi Birtoc Dragffy, care din 1493 era şi voievodul Ardealului. Puterea şi autoritatea crescândă ale acestuia au produs mare îngrijorare şi invidie între magnaţii unguri, la intrigile cărora, la 9 septembrie 1495, regele îl pune în rivalitate cu familia Pogány de Cseh din Jud. Zala, nobilă din 21 iulie 1328 şi reprezentată prin Petru, comite de Bratislava, şi fraţii acestuia Sigismund, Gheorghe şi Ioan, care primesc donaţie regală asupra satelor Domneşti, Virişmort, Apşa de Sus şi Crăciuneşti. Acestea fiind în posesiunea lui Birtoc, el protestează prin administratorul său Valentin Tăutu din Bocicoi (cf. ib. nr. 354). în 1497, voievodul Birtoc mijloci o pace între Ştefan al Moldovei şi Albert al Poloniei, fratele lui Vladislav al Ungariei, care înaintase până la Suceava. Ştefan a ospătat regeşte pe ruda sa Birtoc, pe care 1-a trimis la ale sale încărcat cu mari şi multe daruri. Bătaia suferită după aceasta de regele Albert a însemnat disgraţierea lui Birtoc, care în 1498 a şi fost destituit din demnitatea de voievod al Ardealului, iar Dieta Ţării din 1502, prin Art. L.VIII, a interzis pentru viitor posibilitatea unui român de a deveni voievod al Ardealului. La 18 noiembrie 1498, Birtoc şi-a revocat protestul din 1495 şi poate prin acest gest a determinat pe rege să ordone comitatului ca să apere drepturile egumenului Ilarie împotriva episcopului rutean, care continua să încaseze taxe de la credincioşii români şi veniturile Mănăstirii Peri (cf. ib. nr. 359, 360). La 24 mai 1500, Pogăneştii s-au introdus fără opunere în posesiunea moşiilor pomenite mai sus, care de aici încolo vor avea un rol conducător în Maramureş, aproape neîntrerupt, până la ştergerea privilegiilor nobiliare. Deodată cu aceasta s-a format în Maramureş şi un domeniu regal, cu centrul administrativ la Bocicoi, cuprinzând întregul ţinut al Tisei superioare, de la Crăciuneşti şi până la izvoarele Tisei.

11. **Cele** mai **vechi numiri de munți şi** văi. **Originea** numelor de **familie**

„Numirile de locuri cu adevărat ungureşti dovedesc îndeajuns că Maramureşul a fost un pământ maghiar, deşi populația lui vorbea româneşte şi că nobilul, ori care i-ar fi fost limba maternă, în calitate de membru al sfintei coroane. în botezarea localităților, drumurilor şi a părților dc hotar, s-a închinat în fața ideii de stat maghiar" (cf. Dr. S. Mârki o. c.).

Este adevărat că redactorii diplomelor, adică călugării Conventului Leles, în enorma lor majoritate slovaci maghiarizați, au căutat cu tot prețul să înlocuiască numirile româneşti cu numiri ungureşti, fie traducându-le, fie creînd după firea limbii ungureşti numiri fără de nici un înțeles, ca de ex: Batizafalva (Botiza), Busteafalva (Buşteni), Hernecsfalva (Hărniceşti), Krâcsfalva (Crăceşti), Desze (Deseşti), Vajnag (Voineşti) ş.a. Unde nu puteau să facă aceasta, dădeau numiri slavone. Tendința de înstrăinare a numirilor româneşti apare deja din primele documente, când au încercat să schimbe numele comunei Dolha în aceea de Hosszumezo, precum şi al muntelui Popivanul sau Frumosul din hotarul Petro vei, pe care în 1402 îl numesc: „Formoza alio nomine Zephavasa" (cf 1. Mihalyi, o. c. nr. 71) ş.a. Totuşi, în aceleaşi diplome s-au strecurat şi o mulțime de numiri curat româneşti, ca Ruginoasa, Răchita, Pârlog, Spini, Bătrâna, Lazu, Ştiol, Prislop, Petrosu, Vălcănescu, Sărmăteşti, Moişelu, Cucu, Guşatu, Bârjava, Cearcănu, Stogu, Țibleşu, Strâmba, Gârbova, Nireşel ş. a., precum şi un număr impresionant de nume de botez tipic româneşti.

Românii, cu toate încercările de maghiarizare, au continuat să întrebuințeze numiri româneşti, de care mai târziu a trebuit să țină seamă şi hartografii austro-ungari, în ale căror hărți întâlnim următoarele numiri de munți, care înconjoară jur-împrejur Maramureşul istoric: Turbatul (1792), Bratoa, Plosca şi Cucu (1540) la izvoarele Tisei Negre; Pleşca, Oprişa şi Carpenul pe Valea Săpurcei; Tâmpa, Totdeasca, Tătăruca, Lotundu, Plaiu, Păpădia (1740), Bustul,

Strânsul, Neamțul (1550) şi Groapa, pe Valea Târâşului; Hovârla (2057), Petrosul (2020), Şesul, Muncelul, Turcul (1932), Brebenescu şi Tomnaticul (2016), de la izvoarele Tisei Albe; Strungii, Şesul, Muncelul, Negrovățul (1712), Târmocsa şi Ursova dintre Taras şi Talabârjava; Râpa, Gamba, Călinul, Trihotar, Guşatu şi Crainicul dintre văile Neagu şi Talabârjava; Tomnaticul, Plaiul, Bârjava (1598), Măgura, Splina, Prislop, Muncel, Cucu (1365), Voloşanca şi Mihaiu de pe Valea Bârjavei; Muncelul, Preluca, Şerbanul, Pop-Ivanul (1940), Bărlibaşu, Petrosul, Paltinul şi Tomnaticul din hotarul Petrovei; Petriceaua, Farcăul (1961), Băndreasca, Neneasca, Vinderelul, Iurcescu, Corbu (1700), Stogu, Copilaşul (1599), Furatecul, Lădescu, Budescu, Lutoasa, ş.a. de pe văile Repedea şi Apa Rusului; Prislopaşul, Grebenul, Noviciorul, Făgetul, Pecealul, Băița, Şuligul, Păpădia (1526) şi Lostunul de pe Valea Râului; Toroiaga (1939), Stâna lui Vârtic, Piciorul Caprei (1807); Piatra Arsă, Piciorul Comanului, Ciarcănul (1841), Măgura Cataramei, Ciahlăul, Zimbroslavul (1608), Țibăul, Bratila, Bârjava, Prislopul, Giamănul, Ştiolul (1619), Vf. Omului (2135), Gârgălăul (2180), Bălțatul (2057), Vălcănescu, Vf. Puzdrelor şi Petrosul (2305), din hotarul Borşei; Bohăiescu (2066), Bătrâna (1713), Traianul, Besaraba (1703), Muncelul, Şetreful (1202), Ştefănița (1204), Comarnicul şi Țibleşul (1842), dinspre Năsăud; Vf.Cârligăturii, Măgura Paltinului, Secul, Văraticul, Prislopul, Sărmăteşti (1310), Măgura Mare, Gutâiul (1447), Vf. Petrii, Breaza, Pleşca Mare, Vf. Rotunzilor, Tribşorul, Rotunda, Frăsinaşul, Lăpuşul, Frasinul ş.a. dinspre Lăpuş, Chioar şi Țara Oaşului.

Românii din Maramureş la început nu aveau decât nume de botez, la care pentru deosebire mai adăugau numele unuia din părinți ori numele de ocupație al acelora, aşa cum se întâmplă şi azi, când maramureşenii nu întrebuințează numele de familii decât în acte de identitate şi în fața autorităților publice. începând cu sec. al XlV-lea românii ridicați la rangul de nobili au primit şi nume nobiliare, după numele satului unde rezidau, numindu-se de Apşa, de Dolha, de Ieud. de Petrova, de Seliştea etc. Sub domnia principilor ardeleni se introduce corespondența în limba maghiară, ba în această limbă se redactează şi o însemnată parte din actele oficiale, precum şi procesele

verbale ale comitatului şi ca urmare în acestea numele nobiliare au fost scrise după cerinţele limbii maghiare, transformându-se în Apşay, Dolhay, Jody, Petrovay, Szelestyey etc., forme de nume familiale care au rămas definitive, ba au fost introduse astfel chiar şi în acte redactate în limba latină.

Cu timpul, membrii familiilor nobiliare s-au înmulţit atât de mult, încât pentru deosebire au fost siliţi să adopte după acelaşi străvechi obicei românesc nume secundare ori nume de poreclă. Acest obicei îl menţionează adesea şi procesele verbale de investigaţie nobiliară din anii 1751 - 1768, în care între multe altele, despre familia Iura din Onceşti se spune că: „Vallachico idiomate a dicto Jeorjio Jura illud cognomen in hodierum diem duxisse " sau şi mai clar la familiile din Apşa, unde ni se spune textual următoarele: „... familiis ad distinetionem liniarum more gentis valahicae Nomen Patris Baptismale pro cognomene assumere solitae, diversa cognomina a diversis donatariis stipibus venisse et quidem familiae Mihaly cognomen hoc Mihaly a Miehaele filio Opris, familiae Ivancsuk seu Vancsuk a Vancsone, familiiae denique Simon a Siriene filio Vancso adhesisse... Ivan seu Ioannem filium Vlad cognomen Huzeu ad posteritatem postae transmissum assumpsisse..." (cf. Protoc. A. 1763 - 1768, p. 29).

Excepţie găsim numai la familia Petrovay de Dolha şi Petrova, la care numele secundare sau de poreclă nu au devenit nume familiale independente decât numai după ştergerea privilegiilor nobiliare. Despre familia aceasta ni se spun următoarele: „Antonius Petrovay Comitatus Ungvariensis Ordinarius Vicecomes cum fîliis Antonio et losepho, Georgius, Elias, Ladislaus, Paulus, Volfgangus, Volfgangus alter, loannes, Stephanus, Nicolaus, Gregorius, Demetrius, Elias, Theodorus, Natalis, Ladislaus, Georgius, Ladislaus, Theodorus, Ionas, loannes, Elias, Ladislaus, Nicolaus, Stephanus, Ladislaus, Gregorius, Ionas, Elias, Volgangus, Michael, Georgius, Gregorius, lacobus, Ionas, Stephanus, Stephanus alter, Nicolaus, loannes, omens Petrovay in posesiunea Petrova degentes; Gregorius, Nicctas, loannes, Simon, Nicolaus, Nicctas, Demetrius, Gregorius, Michael, Volfgangus, loannes, et hi quoque Petrovay in Rozalya degentes. Nicolaus, loannes, Stephanus, quoque Petrovay in Dragomerfalva degentes[1], „Hi inquam

praevio modo annotati ex acterintatis vinculo, ut ipsi învicem coram nos perhibuissent, juneți, Siquidem tam productionem certarum donationalium quondam Garoli primi Regis Hungariae dc Anno 1326 emanatarun, antiquitatem familiae suae Petrovayanae alius Dolhayanae de Petrova edoctam fecissent, quam communicatione et productione subsentarum quarundam Littcrarum ctiam huius Comitatus Recognitionalium, candem familiam ah antiquo et quidem teompore longissimo possessionatarn esse. plurisbus in possessionibus haereditariam et possessionatarn esse, constarct, per Nos pro indubitatis nobilibus habiti et recogniti, in conformitate Gratiosi lntimati Excclsi Consiliis Locumtenentialis regiis iuxta primum punctum a Entiori productionem feeisse determinantur". „Ex parte Fiscalis Comitatensis: quaad familiam Petrovay nil posset contraveni, quominus pro indubitatam familiam habeat donataria '. „Resolutio Comitatus: Est indubitata et possessionata in possessionibus Petrova, Leordina, Ruscova,
Rus-Polyana, Rosalya, Dragomirfalva, ac alios, pro indubitata determinate" (cf. Protoc. A. 1751 p. 1 - 2).

Având în vedere că în documentul de mai sus, printre reprezentanții majori ai familiei Petrovay găsim 6 Ioani, 5 Vasile, Ştefan, Nicolae şi Grigore, 4 Lupu şi Ilie ş.a., este evident că aceştia, pentru deosebire, au fost nevoiți să întrebuințeze în contactul zilnic şi nume secundare, pe care de altfel le găsim şi în unele documente oficiale, dintre care primul este: „Clasificatio Personalistarum" din 1763, în care la poziția 193 membrii aceleiaşi familii sunt înşirați în următoarea ordine: „Georgius, Petrovay senior, Natsul Petrovay, Elias Petrovay, Nakutsa Petrovay, Georgius Petrovay Mihalyko, Gregorius Petrovay lancsi, Michacl Petrovay Mihalyko, Georgius Petrovay Bilasko, Elias Petrovay lancsi, Stephan Petrovay Nikorits, Elias Petrovay Ivanik, Gregor Petrovay Ivanik, Ivan Petrovay Nikorits, Gregor Petrovay Stephan, lonas Petrovay Ivanik, Simon Petrovay, Iacobus Petrovay Gaboran, Iacobus alter Petrovay Gaboran, lonas Petrovay Pauli filius (Pălcuş), Ladislau Petrovay Stephan (Vlădicaş), Gabricl Petrovay, Ladislau Petrovay, Voiffgangus Petrovay **M**ihalyko, Stephanus Petrovay, Georgius Petrovay Phaliptsuk, lonas Petrovay

lancsi, Ladislau Petrovay Ivanis, Ladislau Petrovay Bilasko, Ivan Petrovay senior, Petras Petrovay, Gregor Petrovay a Popi (sic !)".

Motivul pentru care familia aceasta evita întrebuințarea oficială a numelor de poreclă era acela că de numele Petrovay erau legate şi privilegiile liber-baronatului, bucurându-se astfel de o autoritate atât de mare încât simpla înrudire cu această familie sau moştenirea legală de la aceasta constituia pentru o persoană dovadă suficientă pentru a fi recunoscut de nobil. Aceasta rezultă din următoarele: „îoannes. Urda, Stephanus, Gregorius. Stephanus, îoannes, Nicetas, Gregorius. Urda, in possessione Leordina. Hi ergo siquidem penes triplicis ordinis iitteras, unam quidem de Anno 1427 emanatas, îoannes Urda de Leordina frater carnalis agnoscitur Ioannis de Petrova, praeterea succesor in Donis quondam Michacl is de Dolha espressatus, item in aliis Litteris tain Curiam nobiliarem habuisse, quam nobile titulo gavisam eadem familia Urda, ex eo quidem farniliae homines cognomine Urda specificați, pro indubitatis Nobilius et antiquis iure et merito reputari valent" (cf. Protoc. A. 1751 p. 2).

Tot din documentul privitor la familia de Petrova rezultă că recunoaşterea privilegiilor nobiliare se făcea cu foarte mare precauție, ca să nu se strecoare printre nobili şi persoane neîndreptățite. Pe lângă documentele prezentate, nobilul trebuia să fie recunoscut de atare şi de toți membrii aceleiaşi familii. Documentele erau examinate de cei mai de seamă juriști, în fața comisiei exmisă de comitat, asistată de către procurorul comitatului, care avea ultimul cuvânt. De aceea găsim în aceleaşi procese verbale mai multe cazuri de respingere a cererilor de a fi recunoscuți de nobili, ba mai găsim şi cazuri când membrii țărani ai unei familii refuzau să recunoască de rude pe membrii intelectuali şi mai bogați şi aceasta cu scopul de a le moşteni averile. Astfel a făcut mare senzație când în 1763 membrii familiei Rednic au refuzat să recunoască de rude şi de nobili pe vicecomitelc Ştefan Rednic de Giuleşti şi pe vărul acestuia, protopopul Andrei Rednic, fratele episcopului Atanasic din Blaj. Ruşinat de contestația făcută, vicecomtcle a demisionat din înalta sa funcție şi a intentat un proces dc lungă durată, în cursul căruia a dovedit cu prisosință drepturile

nobiliare şi descendenţa indubitabilă din familia Rednic, atât referitor la sine, cât şi la vărul său Andrei.

Uzurpatorii drepturilor nobiliare, fiind denunţaţi, erau imediat puşi sub cercetare oficială şi readuşi la statutul iobăgesc. Astfel, în 1763 se dovedeşte că fraţii Constantin şi Vasile din Rozavlea, ai căror părinţi n-au figurat nici într-unui din documentele producţionalc din anii 1751, 1752 şi 1756, au uzurpat pe nedrept numele şi drepturile familiei Petrovay, ai cărei iobagi erau mai înainte. în consecinţă ei au fost readuşi la statutul iobăgesc şi obligaţi să locuiască în comuna iobăgească Strâmtura, unde descendenţii lor au continuat să întrebuinţeze numele familial Petruvan în loc de Petrovay.

12. Satele şi proprietarii lor în sec. XIV - XV

Deja în documentele sec. XIV - XV figurează toate satele nobile din Maramureş, precum şi numele proprietarilor acelora, în procesele verbale de investigaţie nobiliară din anii 1751 - 1768 se constată în mod oficial că proprietarii legitimi ai aceloraşi comune erau descedenţii indubitabili ai aceloraşi proprietari români din sec. XIV - XV, ai căror descendenţi, purtând acelaşi nume familiale, stăpânesc şi azi străvechile proprietăţi româneşti. Dăm mai jos lista întreagă a comunelor maramureşene şi a celor mai vechi proprietari cu observarea că anii din paranteză ce urmează după fiecare familie nu arată vechimea familiei respective, ci vechimea documentului prin care şi-a dovedit descendenta si drepturile nobiliare.

I. Ieraşul de Jos cuprindea comunele de pe văile Bârjava (1353 „Borsua", 1391 „Berzava", cf. I. Mihalyi, o.c. nr. 16, 62), Neagu (transformat de unguri în Nagyfolyo apoi în Nagy-Âg), Hust, Săclânţa, Talabârjava, Taras şi afluenţii acestora.

Bărănica (rut. Bronyka, ung. Szuhabaranka), în 1454 „Pracdium Boronica", proprietatea familiei voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 219).

Coşna (rut. Kusnița, ung. Kovâcsret), în 1383 „Kukniche" formează împeună cu Rotunda un cnezat, proprietatea fam. de Dolha (cf. ib. nr. 77). Coşna, nume de sat în Jud. Câmpulung.

Dolha, în 1383 „Hozyoumezcif, în 1404 „Dolha", reşedința şi proprietatea fam. voievodale dc Ung (cf. ib. nr. 46, 73). Dolhasca, Dolheşti şi Dolheni, nume de sate în jud. Baia, Fâlciu şi Someş.

Lipceni (rut. Lcpcsa, ung. Lipcse), în 1350 „Lypche", împreună cu comuna Horneț a format un cnezat român, proprietatea voievodului Crăciun din Bilca, în 1459 „Lipsy" (cf. ib. nr. 15, 103, 248). O ramură a familiei voievodale din Bilca şi-a luat după această comună numele nobiliar de Lipcsey, din carc mai trăieşte o ramură țărănească în Rona dc Jos. Lipceni şi Lepşa, nume de sate în jud. Orheiu şi Putna (cf. ib. nr. 17 - 20, 29, 75, 76 etc.).

Rotunda (ung. Kereczkc), în 1383 „Kercchkey" (cf. ib. nr. 45). Mărgineni (rut. Zadnea, ung. Zârnya), în 1409 „Zadnya, situată la marginea domeniului voievodal din Dolha (cf. ib. nr. 89). Marginea şi Mărgineni, nume de sate în jud. Rădăuț, Neamțu şi Bacău.

Mcstecăniş (rut. Bereznic, ung. Bereznek), comună de dată mai recentă, care a primit numele după mestecenii din acel loc.

Poiana Teiului (rut. Lepcsa Polyana, ung. Lipcsemczo), proprietatea nobililor români din Lipceni, Teiu, sat în jud. Piteşti.

Poiana Vulpii (rut. Lişița, ung. Rokamezo), în 1465 „Lisicza" (cf. ib. nr. 273).

Berezeni (Berezna), în 1416 „Bereznamezeu", proprietatea nobililor din Domneşti, iar în 1475 proprietatea nobililor români Sandrin şi Paul Tegzea (cf. ib. p. 524), strămunii familiei Tegzea din Berezeni (1534).

Bereneu (ung. Husztbaranya), comună cu mănăstire veche, în 1389 „Berenoy" (cf. ib. nr. 53).

Bistra de Jos (ung. Alsobisztra), comună mai recentă.

Crăiniceni (ung. Mihalka), situată la poalele Muntelui Crainicu, în 1389 proprietatea familiei române Mihalca din Ariniş şi poartă numele „Karajnokfalva" (cf. ib. nr. 53, 317).

Copăceni (Gernyes), sat dc dată mai rcccntă.

Dănileşti (rut. Danilovo, ung. Osândorfalva), idem.

Duboşari (ung: Szaldobos); în 1389 „Zaldobos", proprietatea Magistrului Drag (cf ib. nr. 71, 262), străbunul familiilor: Rişcu (1402), Roman (1402), Roşea din Bârsana, Silaghi (1620) şi Oros alias Rişcu din Drăgoicşti şi Bedeu (1634). Drăguşcni, nume de sate în Covurlui, Dorohoiu, Baia şi Putna.

Horneţ (Hcrincsc), în 1349 şi 1412 „Haryncha seu Zeleumezeu" formează cu Lipccnii un cnezat român (cf. ib. nr. 14, 103).

Hust, nume derivat din cuvântul slavon hustoie-desiş, în 1329 oraş regesc, colonizat cu saşi (cf. ib. nr. 4). Ruinele cetății se văd şi astăzi.

Iza, în 1387 „Isaa" era proprietatea fiilor lui Sas Vodă (cf. ib. nr. 52), cătun iobăgesc.

Ocna-Hust (ung. Husztsofalva) în 1390 „Huzth-Okna" (cf. ib. nr. 59), cătun iobăgesc.

Năneni (rut. Nankova, ung. Husztkoz), de dată mai recentă.

Poiana Uliului (ung. Kcsclymezo), în 1450 „Keselewmezcw", cătun iobăgcsc (cf. ib. nr. 203).

Săelânța (rut. Sokiernița, ung. Szcklenczc), în 1389 „Zeklenche", cătun iobăgesc (cf. ib. nr. 53).

Săliştea de Jos (ung. Alsoszelistyc), în 1485 Szelestihyr", proprietatea nobilului român Costa (cf. ib. nr. 329), Săliştea, nume dc sate în Neamțu şi Hotin.

Vişc, în 1300 se anexează Maramureşului şi în 1329 oraş regesc colonizat cu saşi (cf. ib. nr. 2, 4).

Zlotari (ung. Otwosfalu), în 1413 „Wthusfalva", cătun iobăgesc (cf. ib. nr. 106).

Boureni (rut. Volovoie, ung. Okormezo), situat la confluența Văii Bouți cu Neagu, în 1415 „Wkermezew", în 1456 „Ekerpataka", proprietatea nobililor români din Domneşti (cf. ib. nr. 113, 229). Bouşor şi Valea Boului, nume de sate în Vaslui şi Câmpulung.

Bistra de Sus (ung. Kispatak), comună mai recentă.

Călăceni (ung. Kelecseny), în 1457 „Ke^cze!!", proprietatea familiei voievodale din Bilca (cf. ib. nr. 235).

Deluşor (rut. Horb), comună mai recentă.

Făget (rut. Bukovecz, ung. Biikospatak), în 1463 „Biikvecz", proprietatea fam. voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 266).

Izvorul (ung. Felsohidegpatak), comună mai recentă.

Lazuri (ung. Alsokalocsa), idem.

Leşeni (rut. Lyahovecz, ung Lengyelszâllâs), idem.

Livada (rut. Lojancsa, ung. Cserjes), idem.

Moidanca (ung. Majdanka), idem.

Moşneni (rut. Vicskava, ung. Vucskomezo), idem.

Negreşti (rut. Negrovecz, ung. Fclsoszinever), idem.

Poiana Seinilor (ung. Fclsoszinever), idem.

Poinița (ung. Polonya), în 1463 ,,Polonya", proprietatea fam. voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 266).

Prepelița (rut. Pilipccz, ung. Fulopfalva), în 1433 „Verpelipecz", propr*. fam. voiev. din Dolha (cf. ib. nr. 266).

Prislop (ung. Pereszlo), comună mai recentă.

Răchita (ung. Reketyc), idem.

Răstoaca (ung. Rosztoka), idem.

Recea (ung. Alsohidegpatak), idem.

Repedea (rut. Repenei, ung. Repcnye), în 1457 „Rypina", propr. fam. voiev. de Bilca (cf. ib. nr. 235).

Satul Nou (rut. Novoszelita, ung. Tarujfalu), comună recentă.

Satul Vechiu (rut. Stariszelita, ung. Tarfalu), idem.

Seini (ung. Alsoszinever), idem.

Stărișoara (rut. Podobovecz, ung. Padocz), idem.

Tătuşca (Tyuszka), idem.

Turnu (ung. Toronya), idem.

Vâlcele (ung. Vizkoz), în MTS^Wyzkez" (cf. ib.. nr. 235).

Ariniş (rut. Jalova, ung. Irholcz), în 1406 „Ilhocz", propr. lui Tatomir, fiul lui Mihaiu lui Solcvăstru, şi a fiilor săi Petru, M hai, loan şi Ştefan. In 1415 proprietar Petru, Ştefan şi loan, fiii lui Mihai lui Tatomir, iar în 1494 a lui loan, Gheorghe şi Mihai zis Mihalca, nepoții lui Tatomir (cf. ib. nr. 139, 163, 605); stiăbunii familiilor: Mihalca (1405), Cionca, alias Mihalca (1527), Pop (1474) şi Biben sau Buben (f. arm. 1678). în 1411 încă se mai face amintirea unui mare număr de arini: ,,arbores Egerfa nomiantae" (cf. ib. nr. 97).

Băleşti (rut. Bilovarecz, ung. Kiskirva), în 1436 „Belawar", locul unei cetăţi vechi (cf. ib. nr. 176).

Brusturi (ung. Brusztura), comună de dată mai recentă.

Călineştii de Jos (rut. Kalinova, ung. Alsokâlinfalva), idem.

Crăsnişoara (rut. Krasnişora, ung. Taraczkraszna), idem.

Delureni (rut. Dubovoie, ung. Dombo), situată în faţa colinei numite şi azi Delur, iar în 1485 „Mons Domb" (cf. ib. nr. 331).

Găncşti (ung. Ganya), în 1402 „Ganyafalva", propr. fiilor lui Sas Vodă (cf. ib. nr. 71). Găneşti, sat în Covurlui.

Peleşoaia (rut. Pudplcsa, ung. Pelesalja), comună recentă.

Lunca Lată (ung. Szeleslonka), idem.

Mocra Nemţească şi Mocra Ruteană, idem.

Nireşelul de Jos (ung. Nyercshâza), în 1374 „Balk filius Zolon Olachus dc Nyrcs et possessio sua Nyrcs vocata", în 1411 proprietatea nobililor români din Ariniş (cf. ib. nr. 39, 97).

Nireşul de Sus (ung. Tarczujfalu, rut. Nereşniţa), în 1371 Felseu-Nerezlenke era cnezat român, proprietatea familiei voievodale din Dolha (cf. ib. nr. 85).

Neaga (rut. Negova, ung. Nyagova), în 1415 „Negova", proprietatea nobililor români din Domneşti (cf. ib. nr. 113, 137, 307).

Poiana Craiului (ung. Kirâlymezo); comună mai recentă.

Rotunda (ung. Kirâlyvolgy); în 1390 „Kerekvelg" (cf. ib. nr. 59).

Strâmba (rut. Kriva, ung. Nagykirva), în 1374 „Krivahaza", proprietatea nobilului român Lodomir (cf. ib. nr. 39). Strâmba, sat în Bălţi.

Taras (nit. Tereşva, ung. Taraczkoz), îl J373 „Tharaz", proprietatea fiilor lui Sas Vodă (cf ib. nr. 36).

Tărăşel (ung. Tereselpatak, şi Taraczkraszna), comună recentă.

Târaova (rut. Ternovo, ung. Kokenyes), în 1411 „Kukenyes", era proprietatea nobilului român Sandrin al lui Silvestru, străbunul familiei Tâmoveanu, zis Kokenesdy (1663) şi Ternovi (1688) din Hust (cf. ib. nr. 97). Târnova, sat în Soroca.

Bărdani (ung. Ujbard), în 1389 „Ujbarfalva", proprietatea Magistrului Drag (cf. ib. nr. 53).

Buşteni (rut. Buştina, ung. Bustyahâza), în 1379 „Boztafalva", în 1389 „Bustahâza", propr. fiilor I. Sas Vodă (cf. ib. nr. 36, 53).

Ciumuleşti (ung. Csomânfalva), în 1406 „Chomalhâza", propr. nob. rom. Drag (cf. ib. nr. 79), apoi a familiei din Crişăneşti.

Crişăneşti (rut. Kriciova, ung. Kriesfalva), în 1402 şi 1406 ,.Krysanov", în 1411 „(Ychfalva" în 1450 „Kirsfalva" proprietatea nobililor români loan, Ivascu, Ştefan, Stoica, Mihai, Andrei şi Benedict, fiii lui Laţcu din Uglea (cf. ib. nr. 71, 80, 99, 206 şi pag. 294, 333, 569,' 599); strămunii familiilor: Bcnţa (1480), Crişănescu zis Kricsfalvy (1591). Dărvănescu zis Darvay din Dărvăneşti (1600), Pop alias Nemeş din Crişăneşti şi Dărvăneşti (1670) şi Stoica (1 505).

Dărvăneşti (ung. Darva), în 1411 „Darwa", proprietatea nobililor români din Crişăneşti (cf. ib. nr. 97).

Domneşti (ung. Urrnezo), în 1397 „Urmezcw", proprietatea fiilor lui Sas Vodă, din 1409 proprietatea altor nobili români, iar din 1495 propr. fam. Pogány (cf. ib. nr. 67, 88 şi p. 610).

Duleni (ung. Dulfalva), în 1420 „Dulfalua", proprietatea nobililor români din Ciumuleşti, iar în 1485, împreună cu comuna Şesul, forma un cnezat român (cf. ib. nr. 145, 329).

Huţa (ung. Ferenczvolgy), cătun de dată mai recentă.

Remetca (ung. Pâlosremete), în 1465 „Remcthc'\ proprietatea călugărilor pauliciani şi a nob. rom. din Săpânţa (cf ib. nr. 279).

Şesul (rut. Tercblea, ung. Talaborfalu), în 1389 „ThalaburV proprietatea Magistrului Drag (cf. ib. nr. 53); situată lângă râul Talabârjava, amintit deja în 1411 sul) numele de „Thalaborsova" (cf. ib. nr. 97).

Teceu (rut. Tiacevo, ung. Tecso), în 1329 oraş regesc co onizat cu saşi, în 1389 „Nog-Techeu", propr. Mag. Drag (cf. ib. nr. 6, 53).

Teceuţi (ung. Kistecso), în 1389 „Kis-Techeu", proprietatea Magistrului Drag (cf. ib.nr. 53).

Uglea, numită astfel după un Uga, după care şi-au luat numele Valea Ungului şi judeţele Ung şi Ugocea. în 1402 „Uglya", propr. fiilor lui Sas Vadă, apoi trece în proprietatea nobililor români loan, Sandrin, Silvestru-Erdeu, Ilie şi Mihai, fiii lui Petru; lacob al lui Ştefan, Andrei,

loan şi Roman-Volos, fiii lui Stan-Albu; Balcu, Ştefan, Litovoiu, Petru şi Mihai-Negrea- Fechete, fiii lui Andrei şi ai lui Stan etc. (cf. ib. nr. 53, 71, 88, 97 şi p. 170, 310, 312); strămunii familiilor Bococi (1440), Bococi din Teceu (1599), Bogdan alias Erdeu (1548), Danciu alias Erdeu (1548), Erdeu şi Erdos (1440), Fechcte (1439), Feir, alias Albu (1439), Francişca (1752), Holupca. alias Erdeu (1629), Motra (1752), Negrea (1439), Negrită (1752), Pop (1439), Selever, alias Manoilă (arm. 1617), Stan, alias Erdeu (1440), Voios şi Volosan, alias Erdeu (1440), Bahici (arm. 1625).

Voineşti (ung. Vajnâg), în 1389 „Vajnokhâza" propr. 1. Mag. Drag, apoi a nobililor români Nicolae Demian-Dorman, Bud I. Nicolae I. Demian şi Mircea 1. Bud (cf ib. nr. 53, 259 şi pag. 263, 540), strămunii familiilor: Dcmco (1627), Mircea (1410), Pop (arm. 1624) şi Popovici (arm: 1595). Voineşti, sate în Iaşi, Tutova şi Orheiu.

Bedeu (rut. Bedova, ung. Bcdo bâza), în 1336 proprietatea vitejilor Drag şi Dragoş, iar în 1424 propr. nob. rom. Seneslau, Ştefan şi loan, fiii I. Augustin I. Vratislav L Lodomir (cf. ib. nr. 6 şi pag. 266); strămunii familiilor: Bedeoanu zis Bedey (1326), Bedeoanu din Ciuleşti (1568), Cotârla (1426), Marcuş (1645), Pop (1474), Pop alias Oros (1752), Mihâly alias Bedeoanu (1326) şi Tivadar, alias Bedeoanu (1326).

II. Ieraşul Sighet

Apşa de Jos (ung. Alsoapsa), în 1387 „Also Vapsa', 1406 „Apcha Inferior", împreună cu Apşa de Mijloc era praprictatea nobililor români Ion I. Vlad, Vănciuc şi Simion al lui Vancea, în 1450 Balaj, Toma şi Daniil-Dan, 1458 Cosma, loan Creţu-Cozup, Ion şi Sandrin, 1428 Huzău-Longin, 1474 Mihai Vida etc. (cf. ib. nr. 52, 81 şi pag. 143, 149, 147, 151, 349, 389, 419, 273, 468, 522, 593); strămunii familiilor: Albu, alias Cosma (1580), Borca (1539, 1609), Fedea (1420), Filip (1656, 1696), Ioanes (1435), Lazar (1648, nu este identică cu familia Lazar de Purcăreţ arm. din 1658), Pop, alias Simon (1649); Simon şi Simion (1649), Vida (1474) şi Vlaşin (1435), precum şi a familiilor nobile din Apşa de Mijloc.

Apşa de Mijloc (ung. Kozepapsa), în 1406 „Apcha Media", proprietatea strămbunilor familiilor: Cozup alias Creț (1752), Cosma (1500), Crețu (1458), Dan (1406), Huzău (1406), Ivanciuc (1407), Marina (arm. 1584), Marina din Crişăneşti şi Bedeu (arm. 1591), Mihali (1407), Opriş (1407), Plantis alias Opriş (1763), Pop (1456), Popilcan (1678), Popşa (1431), Şiman (1406), Vlad (1407), Vultur (1666).

Apşa de Sus (ung. Felsoapsa), în 1406 „Apcha Superior", în anii 1406 - 1495 propr. nob. rom. din cele două Apşe, apoi a fam. Pogany (cf. ib. nr. 81, 151 şi pag, 369, 610).

Apşița, cătun românesc pc valea Apşiței.

Biserica Albă, numită astfel după Cavalerii Teutoni (ung. Tiszafejercgyhâz), în 1373 „Feyreghaz", în sec. al. XV-lca propr. nob. rom. Simion Paşcu, Mihai Pop ș.a. (cf. ib. nr. 36 şi pag. 390, 423, 549), strămbunii jâmiliilor: Danciu (1505), Hrin (1586)?Paşca (1459), Paşca din Călineşti (1609), Pop (1456) şi Ştefanca (1752).

Câmpulung, 1329 oraş regal colonizat cu saşi, 1373 „Huzymczeu", 1383 „Longopratho" (cf. ib. nr. 4, 38, 48).

Coştiui (ung. Ronaszek), nume derivat din Castellum, în 1474, Castellum de Ronaszek" (cf. ib. nr. 303).

Crăciuneşti (ung. Tiszakarâcsonyfalva), în 1385 „Karachonfalva", în 1442 „possessio volachalis", proprietatea lui Pancu din Crăciunești, iar mai înainte, în 1423 era proprietatea lui Grigore I. Cristian şi a lui loan I. Bud (cf. ib. nr. 51, 151, 184).

Virişmort (ung. Tiszaveresmart), în 1385 ^Wercsmarth^ proprietatea pretorelui român Cândea (cf. ib. nr. 51), strămbunul familiei Batin din Berbeşti şi Bârsana (1550, 1581).

Peri (ung. Szentmihâlykortvelyes, rut. Hruşovo), în 1389 „Monostar" (cf. ib. nr. 53); reşedința vcchilor egumeni români.

Rona de Jos (ung. Alsorona), în 1390 „Also Rowna", proprietatea nobililor români din Săpâița (cf. ib. nr. 60).

Rona de Sus (ung. Felsorona), îr 1360 „possessio olachalis Felseurona", proprietatea lui Stan „Fily Petri Olahy" (cf. ib. nr. 21). Ajungând o parte din comună în proprietatea nobililor din Petrova, aceştia au colonizat câteva familii rutene, ca iobagi.

Iapa (ung. Kabolapatak), 1406 „Kapalapathaka", 1459 „Lopataka", în anii 1406 şi următorii proprietatea nobililor români Stan, Teodor, Opriş, loan, Ser slau şi Clemente, fiii Cneazului Dragoş Feir, al lui Mihai al lui Clemente etc. (cf. ib. nr. 78, 247 şi p. 136, 138, 276); strămunii familiilor Bercia alias Laden (1553), Bledea (1752), Cotârla (1693), Danciu (1497), Danciu alias Pop (1505), Giurgiu alias Cosa (1630), Grigor (1590), Hrihor (arm. 1624), Mihâly (1497), Ofrim (1693), Ona alias Onişa (1588), Rachiş (1 634),"Simion (arm. 1649), Şomlea alias Mih (1672) şi Vida (1636).

Ocna-Slatina (ung. Aknaszlatina).

Săpânţa (ung. Szaploncza), 1373 „Zapancha", proprietatea lui Stan, Petru, llie, Mihai şi Sandrin al lui Stan al lui Gerheş, precum şi al lui Nan, Stan, Petru, Teodor-Tivadar şi Dan, fiii lui Vladimir lui Gerheş (cf. ib. nr. 38 şi pag. 48, 97, 136, 306, 465 etc.). Strămunii familiilor: Boşa (1457), Finta (1685), Giurgiu (1672), Nan (1404) din Săpânţa şi Rona de Jos, Pop (1482), Stan (1360), Stcţcu alias Stan (1608), Săpânţan zis Szaplonezay (1383), Titc (1608), Tivadar alias Săpânţan (1419), Tivadar, alias Săpânţan din Rona de Jos (1482), Holdiş (arm. 1408) şi Turda (arm. 1608).

Sarasău (ung. Szarvaszo), 1345 „Kenesyatum de Zorwazoif, proprietatea fiilor lui Solovăstru Vodă (cf ib. nr. 9 şi pag, 48, 237, 288); strămunii familiilor: Bancu (1429), Birtoc (1360), Gerheş din Sarasău şi Cuhca (1360), Giurgiu, alias Gerheş din Poienile Izei (1430), Mih (1345) şi Mih din Iapa (1672).

Slatina (ung. Faluszlatina). în 1406 proprietatea lui loan fiul 1. Nan şi a descendenţilor acestuia (cf ib. nr. 88 şi pag. 200, 297, 313, 419, 422, 498, 522, 599, 620); strămunii familiilor:
Bardz alias Negrea (1566), Nan (1417), Negrea (1442) şi Ştefan alias Zoicici (arm. 1652).

III. Domeniul din Bocicoiu

Bălini (ung. Bilin) de dată mai recentă.
Bogdan (ung. Tiszabogdâny), idem.

Bocicoiu (ung. Nagybocsko), situat pe ambele maluri ale Tisei, în 1442 „Willa Olachalis Bochko", propr. valahului Pancu din Crăciuneşti (cf ib. nr. 184).

Borcut (ung. Tiszaborkut), de dată mai recentă.

Cărpiniş (ung. Gyertyănliget, rut. Kobila), idem.

Cosăuți (rut. Kisva-Polyana, ung. Kaszamczo), idem.

Frasin (rut. lasina, ung. Korosmezo), idem.

Lunca (ung. Lonka), situat pe ambele țărmuri ale Tisei, în 1442 „Villa Olachalis Lonka". propr. „Filiorum Gcorgy Pank Volachorum de Karachonfalva" (cf ib. nr. 184).

Rahău (ung. Raho), de dată mai recentă.

Tăietura (rut. Rosucica, ung. Raszocska), idem.

Trcbuşeni (rut. Trăbuşa, ung. Tcrebcsfejcrpatak); idem.

IV. Ieraşul de Sus

Bistra (ung. Visobisztra), cătun iobăgcsc al Pctrovei.

Borşa, în 1365 „Borş", propr. lui Bogdan Vodă. apoi a lui Ştefan Vodă şi a fiilor săi (cf. ib. nr. 29); strămunii familiilor nobile: Grec alias Moldovan (1752), Malina alias Ştcţcu (1641), Mihaly (1 594), Sandrin, alias Sândor (1456) şi Timiş (1456).

Frumuşeaua, cătun iobăgcsc al comunei Petrova,

Gura Tisei, azi Valea Vişeului (ung. Visovolgy), fost cătun iobăgcsc al comunei Petrova.

Lcordina, în 141 1 „Lcorgya", 1450 „Ordonafalva", 1411 proprietari Toma şi preotul David, ginerii Iui Mihai din Dolha, iar în 1466 Mihai Urda al lui Toma, Mircea Ivaşcu şi loan, fiii lui David (cf. ib. nr. 95 şi 207 şi pag. 531, 621); strămunii familiilor: Lazor (arm. 1684), Lcordcanu zis Leordinay (1411), Mircea (1466), Sofroms, alias Leordean (141 1) şi Urda (1427).

Moiseiu (ung. Majszin). în 1365 „Movse". în 1453 „Kcnesiatum", 1465 „Dominium", 1468 „Nobilitas", propr nobililor 3in Borşa şi Vişauă (cf. ib. ar. 29, 217, 274, 281), strămunii Omiliilor: Coman (1548), Pop, alias Coman (1548), Pop, alias Tomoiaga (1636) şi Ylaşin (1468).

Petova, în 1411 „Petrowa", propr. voievodului loan din Rozavlea, apoi prin încuscrire a familiei din Dolha; strămunii familiei Pe trovanu-Petrovay de Dolha şi Petrova şi a tuturor ramurilor sale din Petrova, Leordina, Rozavlea, Dragomireşti, Bârsana, Chioar, Moldova şi Ungaria (cf.ib. nr. 95 ctc.).

Poienile Rusului, azi Poienile de sub Munte (ung. HavasmezS), în 1411 „Ruskopolyana", propr. I. loan Vodă (cf. ib. nr. 95).

Repedea (ung. Oroszko), idem.

Ruscova (ung. Visooroszi), în 1390 „Orozfalu", 1411 „Ruskova", propr. lui loan Vodă (cf. ib. nr. 57, 99).

Vişeul de Sus (ung. Felsoviso), 1549 „Ujviso", numit la înccput Intre Râuri; propr. descendenților lui Ştefan Vodă, strămunii familiilor: Andreica (1549), Bota (1597), Dobica alias Andrcica (1752), Giurgiu (arm. 1676), Moga alias Simon (1459), Simon (1456), Țicală (1763), Tomoiaga alias Vlaşin (1445) şi Pop alias Tomoiaga (1636).

Vişeul de Mijloc, numit împreună cu Vişeul de Jos în 1365: „Kct-Viso", 1453 „Utraquc Wiso", cnezat propr. lui Petru, Madra şi Nan, precum şi a familiei voievodului Ştefan (cf. ib nr. 29, 216, p. 85, 350, 362, 369, 482 - 492, 594, 638 ctc.); strămunii familiilor: Ciuban (1638), Grad alias Hotico ((589), Hapca alias FI otic o (1589), Hojda alias Coman (1541)., Hotico (1450), lusco (1445), îvaşcu (1641), Laza (arm. 1624), Mariescu (arm. 1521 şi 1624), Simon alias Moga (1456), Sima (arm. 1595) şi Ştețcu (1489) din Vişeul de Mijloc, precum şi strămunii familiilor: Bandrea (1463), Bilț (arm. 1658), Bora (1658), Braicu (1699), Cozma (1463), Costca şi Costin (1463), Mandrea (1463), Mihuț (1624), Năsui (1628). Pop (1463). din Vişeul de Jos, precum şi Pop din Bârsana, Petrova şi Drăgoieşti.

Bocicoicl (ung. Kisbocsko), 1365 „Bachkow", 1444 „Kysbachko", propr. cneazului Simon (cf. ib. nr. 29, 189). Băîcoi, sat în Lăpuşna.

Botiza, în 1373 „Batizahaza", propr. nob. români din Ieud (cf ib. nr. 36). Botiz, comună în Sătmar.

Cuhea (ung. Izakonyha), în 1353 „Kohnya", propr. voievozilor Ştefan şi loan, fiii lui Iuga-Vodă, în 1447 şi urm. „Kenesiatum de Kohnya", propr. cneazului Mariş şi a fratelui său loan Bizău şi a lui Ion

Buftea (cf. ib. nr. 16, 197, pag. 20, 326, 332, 373, 414, 459, 465, 508 etc.); strămunii familiilor: Bizău (1456), Buftea (1471), Mariş (1444) şi Stanca (1609). Cuhneşti, sat în Bălți.

Dragomireşti (ung. Dragomerfalva), 1385 „Dânfalva", 1435 „Dragomerfalva", propr. lui Dragomir, ginerele lui Sas Vodă, şi a descendenților săi (cf. ib. nr. 51, 170, pag. 355, 505, 508, 627); strămunii familiilor: Bodruma alias Fițigău (1749), Deac alias Dragomir (1489), Fițigău (1549), Font (1653), Gricl (1549), Ostaş (1470), Pop alias Fițigău (1579), Sacalâş (1549), Tomşa alias Dragomir (1699), Țurcuş (1451), Zubaşcu (1587) şi Conci alias Turcuş (1672). Dragomireşti, sate în Neamțu şi Tutova.

Glod (ung. Glod), comună iobăgcască, propr. nobililor din Şieu. Glodeni, sat în Bălți.

Icud (ung. Jood), în 1385 „Jod", în 1419 „Kenesiatum Volahorum Nostrorum regal ium"... „Valenti Volachi fily Thador" şi a rudelor sale Dragomir, Dragoş, Sandrin, loan, Ivaşcu, Gorzo ş.a. (cf. ib. nr. 29, 141, pag. 245, 269, 290, 427 ctc.); strămunii familiilor: Balea (1419), Bilțiu alias Dancuş (1595), Dancuş (1514), Ciceu alias Perța (1583), Cudrici alias Balea din Bărsana (1752), Demian alias Gorzo (1511), Feth alias Balea din Rozavlcă, Florea alias Balea din Ieud, Şieu şi Poienile Izei (1613), Gorzo alias Balea (1427), Icudeanu zis Joody (1419). îl ie şi II ea alias Balea (1613), Ivan (1419), Ivaşcu (1427). Chindriş alias Balea (1459), Marchiş alias Balea din Strâmtura (1706), Oprea alias Fițigău (1579), Paşcu (arm. 1607), Paşcu din Vişcul de Jos (1649), Perța alias Ciceu (1583), Plcş alias Balea (1592) şi Pop alias Fițigău (1579).

Poienile izei (ung. Sajomezo), 1430 „Sajo-Polyana", 1458 „Poyanfalva", propr. I. Ion-Vodă din Rozavlea şi a nobililor din Şieu precum şi a fam. Cosor alias Giurgiu (1752) şi Ilieş alias Gerheş (1752 } (cf. ib. nr. 164, 244).

Rozavlea (ung. Rozâlia), 1373 „Villa Iohannis YVoyvodaeV 1390 „Hrozallya", propr. lui Ioan-Vodă (cf. ib. nr. 36, 57) şi a
Familiilor: Petrovanu de Dolha şi fetrova (1326), Pop (arm. 1688), Popan alias Petrovay (1699) şiHac (arm. 1688).

Săcel (ung. Szacsal), 1453 „Kenesiatum Kis Zachal", 3ropr. lui Şuşea, Gostoian şi Dan, fiii cneazului Mihai şi a nepoţilor săi Petru şi Mihai ai lui Şuşca, loan şi Dan ai lui 3ostoian (cf. ib. nr. 215); străbunii familiilor: Beg alias Şuşca :i684), Bodnar (1699), Boer (1647), Burnar alias Gostolean '1453), Danciu alias Magdău (1451), Gostolean (1451), Magdău ilias Danciu (1451), Peter alias Şuşca(1486), Sima (1579), Sima 'arm. 1608), Şusca (1451) şi Vancu alias Şuşca (1459).

Săliştea (ung. Felsoszelistye), situată pe ambele ţărmuri ale "zei, era considerată ca două comune, având de altfel şi două parohii. în 1365 „Keetzeleste", propr, lui Bogdan Vodă, apoi a descendenţilor lui Ştefan Vodă: luga, Radu, Ivan şi Marin, fiii lui Vlad, loan Chişu şi Dumitru Bâleanu, fiii lui Nan etc. (cf. ib. nr. 29 şi pag. 369, 483, 578, 580 etc.); străbunii familiilor: Bondor 11670), Buja alias Vlad (1638), Bâleanu (1642), Bercam (1699), Florca alias luga (1584), luga (1468), Chişiu alias Bulean (1486), Matieş alias vlad (1683), Nistor alias luga (1699), Rusu (1699), Şofrac (1699), Tcnchiş alias Giurgiu (1644), l it (1681), Trifan şi Trufan alias luga (1584), Tutuia (1547), Ungur (1670), Trifan din Descşti (1660), Vlad (1468) şi Vlad din Poienile lzei şi Şicu (1645).

Şieu (ung. Sajo), 1373 „Sayo", propr. lui loan Vodă din Rozavlea şi a descendenţilor săi (cf. ib. nr. 36 şi pag. 166, 169, 229, 244, 248, 279, 285, 328, 421 ctc.); străbunii familiilor: Coteţ (1751), Dunca (1373), Man (1419), Hodca (arm. 1645) din Şieu, Rozavlea şi Poieni, Muntean (arm. 1627) şi Sas (1582).

Slătioara (ung. Izasopatak), 1430 „Zlatyna", 1458 „Zlathayfalva", propr. fiilor lui loan Vodă din Rozavlea (cf ib. nr. 164, 244) şi a fam. Vcrdeş (arm. 1639).

Strâmtura (ung. Szurdok), 1411 „Zwrdog", propr. lui loan Vodă din Rozavlea (cf. ib. nr. 95).

V. Ieraşul Cosău.

Cuprinde satele de pe Văile Mara şi Cosău şi de pe cursul inferior al lzei. în 1390 „Fluvius Kaso", în 1390 „Kenesiatus possesionis Olachalis Ozon", propr. fiilor cneazului Loeovoiu

„Olachorum", în 1405 „Kaszou" şi „Kenesiatus Kozo" (cf. ib. nr. 24, 61, 76, 77).

Bârsana (ung. Barczânfalva), în 1326 propr. cneazului Stan Bârsan şi a fiilor săi Radu, Vancu şi Nicolae, iar în 1408 „Zurdok alio nomine Barczânfalva", propr. lui Lațcu şi Drăguş, nepoții lui Radu (cf. ib. nr. 3, 85); strămunii familiilor: Bârsan (1408), Andreica alias Bârsan din Călineşti şi Breb (1633), Boilă alias Hodor (1668), Cora (1326), Fodoruț alias Bârsan din Deseşti (1641), Galbin alias Rus (arm. 1670), Hodor alias Bârsan (1491), Ilyes (1558), Mârza (1699), Ofrim (1500), Ofrim din Dragomireşti (1609), Petrişor (arm. 1613), Pop alias Petrişor (1643), Radu (1408), Ştiopci alias Hodor (1700). Bârseneşti şi Bârseşti, sate în Botoşani, Bacău şi Putna.

Berbeşti (ung. Bartfalva), în 1402 „Barkfalva", în 1423 partea de sud a comunci „Bclfalva", propr. cneazului Băl-Albu, apoi a lui Boilă, fiul lui Loeovoiu, şi a fiilor săi Mihai Negru zis Fechcte, Voicu şi Manoilă, Moisc şi Teodor, fiii lui Mihai al lui Voicu etc. (cf ib. nr. 71, 150 şi pag. 259, 498, 503, 512 etc.); strămunii familiilor: Bârlea alias Fechcte (1473), Fechcte (1473), Jo (1345), Manoilă din Berbeşti şi Săpânța (1463 şi 1481), Moiş, Moiscnt din Budcşti, Moisil din Năsăud şi Moiş din Biscrica- Albă şi Țara Oaşului (1435 şi 1473), Pop (arm. 1620) şi Ştef (1495). Bărbeşti, sat în Cernăuț, Bălcni şi Bălineşti, sate în Covurlui şi Câmpulung.

Brebi (ung, Hodpataka şi Breb), numită astfel din cauza marelui număr de castori ce trăiau acolo pe vremuri. In 1360 „Villa Olahalis I latpatokfalva", propr. lui Giula din Giuleşti (cf. ib. nr. 19); apoi a familiilor Boşa (1599), Bota (1599), Demeter (arm. 1640), Pctric (arm. 1610) şi Tămaş (arm. 1640).

Budeşti (ung. Budfalva), numită după Buci, fiul cneazului Loeovoiu. In 1402, „Buthfalva", era contopită cu „Yynces" sau Viuțeşti (cf. ib. nr. 71), propr. fiilor lui Bud, Vinț, Drăguş, Sandrin-Bălin, Ştefan, Mihai, Creții. Petru şi Corul (cf. ib. pag. 50, 132, 603 ctc.); strămunii familiilor: Bennde (arm. 1587), Bud (1405), Ciceu alias Berinde (1613), Cupcia (1609), Drăguş din Budcşti şi Berbeşti (1471). German alias Creț (1361), Giurgiu (KoK), Marinca (1594), Mircea alias Bud (1505), Onița (1642), Opriş (1494), Pintca (1494),

Pop (1505), Tămaş (1505), Tibil (arm. 1587) şi Vinț (1505). Budeşti şiBudeni, sate în Lăpuşna, Roman şi Baia.

Călineştii de Sus (ung. Felsokălinfalva), în 1406 „Kălinfa va", în 1459 „Kănyafalva" (cf ib. nr. 76, 248). în 1459 propr. Ican Nemeş şi Gheorghe Iurca, fiii lui luga 1. Sandrin, 1. Lucovoin, apoi Mihai al lui Sandrin şi nepotul său Şorba (cf. ib. pag. 425, 468, 520, 555 - 562); străbunii familiilor: Iurca (1569), Nemeş din Călineşti şi Budeşti (1450), Paşca (arai. 1609), Şerba - Sorba - Şerban (1470), Şerban din Cerneşti (1609) şi Zob (1645). O parte cin comună, în sec. XV - XVI se numea Iurceşti.

Cerneşti (ung. Somfalva), în 1424 „Kozo", în 1442 „Felscvfeyerfalva", în 1470 „Somosfalva" (cf. ib. nr. 153, 186, 290), propr. fam.: Radu (1577) şi Fuior (1696). Corneşti, sate în Bălți, Cetatca-Albă şi Someş.

Crăceşti (ung. Krăcsfalva), în 1415 „Karachfalva", proprietatea lui Giula din Giuleşti (cf ib. nr. 1 1 1) şi a fam. Tupița (1670).

Deseşti (ung. Dcsze), în 1360 „Dcszehâza", „Villa olaclialis \ proprietatea lui Giula din Giuleşti şi a descendenților săi (cf. ib. nr. 19); străbunii familiilor: Dragoş sau Drăguş (1505), Pop alias Drăguş (1505), Popa alias Pop (arm. 1673), Roman alias Drăguş (1505) şi Tupița (1622).

Fereşti (ung. Fejcrfalva), în 1402 „Fcyrfalva", în 1361 proprietatea cneazului „Stan clictus Fcyr similiter Olahus^ şi a cneazului Locovoiu (cf. ib. nr. 71, 24), precum şi a descendenților acestora; străbunii familiilor: Âgotha (arm. 1629), Albu (1423); Ciplca alias Fcir (1590), Feir alias Albu (1423), Pintclei (1585); Pop (1405), Vancea (1642) şi Vlaşin (1636).

Giuleşti (ung. Gyulafaiva), în 1349 „Gyulafaiva", împreună cu comunele azi dispărute „Nyres" (Nireşcl, situată pe locul numit azi Valea-Mare) şi „Kopaoh" (Copăcel sau Copăceni) erau propr. lui Giula din Giuleşti (cf ib. nr. 13, 19, 26, 33, 96, 149 etc.), precum şi a descendenților săi; străbunii familiilor: Bcrcea (1500), Bercea din Călineşti (1623), Coman alias Bercea din Călineşti (1593), Mielea din Şugătag şi Chioar (1435), Feir alias Albu (1494), Fița (1457), Pârja alias Fița (1494), Pop (1425) şi Rednic (1317).

Hărniceşti (ung. Hernees), în 1390 „Hemicshaza villa olachalis", propr. lui Dragoş, fiul lui Giula (cf. ib. nr. 19).

Hoteni (ung. Hotinka), sat de dată mai recentă.

Năneşti (ung. Nânfalva), în 1412 „Nânfalva" (cf. ib. nr. 104). Ocna Şugatag (ung. Aknasugatag), cu mine de sare deschise în 1777. In 1360 „Zalatyna", propr. lui Dragoş al lui Giula. Forma propr. nobililor din Giuleşti şi se numea „La-Sare". In apropierea ei era situată comuna Doroslău, pomenită în 1412 şi 1450, azi dispărută (cf. ib. nr. 149, 199).

Onceşti (ung. Vâncsfalva), împreună cu Năneşti şi Valea Porcului forma ţinutul Cetăţii, care în 1360 era propr. lui Oancea, fiul lui Lupu Stan „Wanchuk fily Farkstan... possessio Olachalis Waralia" (cf. ib. nr. 20). După acest Oancea comuna şi-a schimbat numele în Onceşti („Varalya alio nomine Vanchokfalva") (cf. ib. nr. 86 din 1408). Proprietari în permanenţă descendenţii lui Oancea (cf. ib. pag. 339, 353, 421, 485, 498, 522, 605 ctc.); strănunii familiilor Coroiu (1326), Danciu (1469), Drăguş (1642), Godja alias Vancea (1634), Grigor alias Nemeş alias Gogea (1647), Iura (1508), Nemeş (1450) şi Vancea (1366). Oancea, sat în Covurlui. .

Sârbi (ung. Szerfalva) s-a format din contopirea satelor Balotcşti şi Comârzana, pomenite în 1405. In 1459 „Zcef , în 1465 „Zcrptalva", iar în 1475 „Szirpfâlva" (cf. ib. nr. 76, 248, 272, 291, 315). Proprietar Sandrin Bălin, fiul lui Bud şi descendenţii săi; strănunii familiilor: Bălin (1740), Borody alias Bălin (1610), Demian (arm. 1755), Duma (1474 şi 1479), Faur alias Tulbure alias Marinca (1752), losip alias Mircea (1531, 1615) şi Pop alias German (1715). Sârbi şi Balotina, sate în Sătmar şi Bălţi.

Satşugatag (ung. Falusugatag), în 1360 „Villa olachalis Sugatagfalva", propr. lui Dragoş al lui Giula (cf. ib. nr. 19).

Vad (ung, Farkasrev), în 1383 „Farkasrcv", în 1459 „Farkasfahr, propr. lui Balcu din Vad şi a fratelui său loan Codrea, fiii lui Vladimir; apoi a lui Andrei şi Leucă, fiii lui Balcu (cf. ib. nr. 47, 247, şi pag. 79, 113, 260, 405, 498); strănunii familiilor: Codrea (1411) şi Leucă (1411). Partea de apus a comunei, numită azi „Dealul Satului", în 1411

sc numea „Thurzad", cum se numeşte şi azi valea de lângă Vad (cf. ib. nr: 98). Vaduri şi Vădeni, sate în Neamţu şi Cetatea Albă.

Valea Porcului (ung, Disznopataka), în 1390 „Dyznopatak" (cf. ib. nr. 60). Porceşti şi Valea Porcului, sate în Roman şi Someş. Văleni (ung. MikolapataL), 1405 „Patak", 1450 „Mikolapatak" (cf. ib. nr. 76, 208), popr. fam. nob. din Bârsana şi Onceşti, precum şi a fain. Mărgineanu, libertină din sec. al XVII-lea. Văleni, sate în Baia, Roman şi Someş.

VI. Sighet, capitala actuală a Maramureşului, înainte de sec. al XlV-lea nu era locuită şi nici nu era reşedinţă voievodală. Ea servea de loc de adunări şi de târguri, din care cauză rutenii au numit-o Sihot. Ungurii, profitând de aspectul de insulă a Sighetului, fiind situat la confluenţa lzei cu Tisa şi a Ronişoarei cu Iza, i-au dat numele Sighet, nume pe care 1-a păstrat până azi. Prima dată figurează într-un document din 1346, sub numele de „Zyget" (cf. ib. nr. 12). Totuşi, în decursul veacurilor Sighetul poartă într-o mulţime de documente oficiale numele de „Marmaţia", iar alte documente se redactează în Marmaţia, „Datum Marmatiis". Aceasta a îndemnat în sec. al XV-lea pe cronicarul Bonfini, lectorul reginei Beatrix, să susţină că Maramureşul s-a numit în vechime Marmaţia (cf Rerum Hungaricum decades, 1. Lib. I.). Cunoscând acestca, ar fi de dorit să se revină cât mai de grabă la străvechca numire, în locul Sighetului de rezonanţă şi de provenienţă străină. De altfel numele Sighet n-a reuşit nici până azi să se impună la românii de pe văile Vişeu şi Iza, care nu întrebuinţează decât termenul „Oraş".

13. Revoluția lui Dozsa, dezastrul de la Mohâcs şi triumful calvinismului

Etatizarea pădurilor, minereurilor şi a domeniului din Bocicoiu, acordarea de moşii româneşti pe seama familiei Pogány şi nerespectarea drepturilor Exarhatului din Peri au însemnat pierderi ireparabile pentru românii din Maramureş. Majoritatea nobililor români au fost reduşi la moşioare modeste, ba au ajuns să fie şi disprețuiți de magnații puternici, care le storceau prin abuz diferite taxe ilegale. Astfel, între românii din Maramureş domnea o nemulțumire generală, tot atât de pronunțată ca şi la românii din Ardeal, cu care erau în permanent contact, mai ales de când se țineau marile târguri din Bistrița. De aceea, când izbucni revoluția țărănească a secuiului Gh. Dozsa, în 1514, au ridicat steagul revoltei şi nobilii din Maramureş, ca să se răfuiască cu împilatorii lor. Magnații s-au refugiat în fortăreața Hust, care fiind inexpugnabilă, revoltații n-au îndrăznit s-o atace, în schimb ei au asediat cetatea Nialab, pe care o ar fi cucerit dacă în ultimul moment nu ar fi sosit comitele G. Pereny în fruntea unei armate regulate. După înăbuşirea revoluției din Ardeal de către voievodul loan Zâpolya, secondat de loan Dragffy, comandantul armatei nobile, tulburările din părțile maramureşene s-au liniştit de la sine.

Dieta din Râkos, convocată cu scopul de a legifera legi drastice, în stare de a anihila pe viitor orice revoltă țărănească, prin Art. L.XXXIV, constata că aproape toți nobilii din Maramureş s-au alăturat revoluționarilor („omnes fere nobilcs Comitatus Maramorusiensis partem rusticorum tenuisse"). La 20 oct. 1514 regele Vladislav confiscă moşiile a lor 32 nobili maramureşeni, dăruindu-le lui St. Verboczy, judele țării, şi lui Sig. Pogány. Printre cei condamnați la confiscarea averilor găsim elita nobilimii româneşti, reprezentată prin loan de Petrova, fost vicecomitc în anii 1507/8, loan de Leordina. Bogdan de Cuhea, IIie Pop de Vişeu. Simion Gorzo, Lazar şi Domucuş zis Dancuş de leud. Teodor şi Ştefan Deac de Dragomireşti, loan şi Petru Peterman de Bârsana, Teodor Iurca de Călineşti, Bud Fița de Giuleşti, Andrei Fița de Fereşti, Gheorghe de Onceşti, Ilie şi Toma

Bancu de Sarasău, loan şi Mihai Gerheş de Sarasău, Lazar de Vad, loan de Berbeşti, Simion de Budeşti, Balaş de Apşa de Jos şi Simion Costea de Apşa de Mijloc. Aceştia, unindu-şi toate puterile pentru apărarea moşiilor străbune, au făcut apel la Dietă, care prin Art. L.XXXV a ordonat în cauză o anchetă. Nu cunoaştem rezultatul acestei anchete, ştim însă cu toată certitudinea că Verboczy nu a reuşit să pună mâna nici pe un petic de pământ din averile româneşti din Maramureş. Acest călău al neamului nostru, descendent din familia Kcrepeczy de Bereg şi născut în comuna Verbocz din Jud. Ugocea, cunoştea bine Maramureşul şi, fiind el un mare acaparator de averi, i-ar fi convenit să joace în aceste părţi un rol de mare importanţă politică.

Legislaţia Dietei din Râkos, cunoscută sub numele de "Tripartitum Verboczynum", a introdus un control al noblilor, punând în fruntea lor câte un jude care exercita anumite atribuţiuni, subdelegate de către pretore Pentru nimicirea puterii masei nobililor mici, s-a introdus principiul „pars potior" şi „vota non numerantur sed ponderantur" Totuşi la alegerea funcţionarilor comitatului s-a respectat şi pe mai departe votul majorităţii. De aceea şi în tot decursul sec. al XVl-lea congregaţia comitatului va fi reprezentată numai de nobili români, iar funcţionarii comitatului - cu excepţia comiţilor şi vicecomiţilor, care aveau nevoie de confirmare superioară - au fost aleşi numai din romări, ca şi în veacurile anterioare.

Mai mult au avut de suferit ţăranii iobagi, a căror libertate era considerată ca un atentat la privilegiile nobilimii. Noua stare de drept a iobagului se definea prin cuvintele: „Rusticus praeter mercedeni laboris suae nihil juris habet" el fiind osândit la „mera et perpetua servitute". El nu putea să se mute, trebuind să rămâie legat de pământ şi să locuiască în sate îobăgeşti, fiind controlat de judele iobăgesc, numit de stăpânul moşiei. Iobagul nu avea dreptul nici să improcesueze pe nobil, decât prin intermediul procurorului comitatens, care îi era reprezentantul, avocatul şi singurul purtător dc grijă în faţa congregaţiei. Starea aceasta de inferioritate a adus pe ţărani la un aşa grad de abrutizare încât protopopul llosvay din Strigoniu scria cu ironie în 1710: „Rusticus sit quasi Rind, nisi quod sibi cornua absint' (ţăranul ar fi ca şi un bou, dacă nu i-ar lipsi coarnele). Magnaţii s-au opus în

toate timpurile încercărilor de îmbunătățire a sorții țărănimii, considerând că: „soarta iobăgimii este legea lui Dumnezeu, care a dispus starea lor inferioară".

în dezastrul de la Mohâcs din 1526 a pierit şi floarea nobilimii române din Maramureş. în frunte cu vicecomitele lacob Mircea de Voineşti şi cu 6 membri ai familiei din Dolha, amestecându-şi sângele cu al lui loan Drăgffy, fiul lui Birtoc, care „a încununat cu jertfa sa meritele de credință ale întregului neam al Dragoşizilor din Maramureş". Cu aceasta începe domnia de 150 de ani a turcilor asupra Ungariei. în Ardeal s-a constituit o locotenență domnească, din care a făcut parte şi Gâspâr Drâgffy, fiul lui loan. Majoritatea enormă a magnaților au ales de rege pe loan Zâpolya, voievodul Ardealului, care prin înăbuşirea revoltei țărăneşti şi-a câştigat merite neperitoare în fața magnaților. La 25 sept. 1528 Zâpolya bate la Sârospatak oastea lui Ferdinand şi devine stăpânul cetății Muncaci şi al ținuturilor dinspre Tisa. Ostilitățile încetează în 1538, cu pacea de la Oradea, când Maramureşul, împreună cu celelalte județe cunoscute sub numele de „Partes Regni Hungarie", a fost anexat Ardealului.

După dezastrul de la Mohâcs au început să se răspândească în Ardeal sectele protestante. în Maramureş predicatorii calvinismului au fost Matei Ramasy, Toma Huszty şi loan Surdaster. Deja în 1556 toate bisericile catolice din Maramureş se aflau în stăpânirea calvinilor. Tot în acest timp se întemeiază la Sighet o şcoală calvinească, în care se pregăteau şi viitorii preoți şi învățători calvini. în 1569 preda la această şcoală renumitul magistru Albert Szegedy, care a revizuit şi perfecționat statutul de funcționare a şcolii. Şcoala calvină, fiind singura şcoală din județ, va atrage şi pe fiii dornici dc cultură ai nobililor români, care astfel se vor infecta de calvinism şi cu timpul unii din ei se vor deznaționaliza. Calvinismul a făcut de la început cuceriri însemnate şi printre familiile nobile româneşti din Maramureş, care s-au grăbit să urmeze pilda lui Gâspâr Dragffy, trecut şi el la calvinism. S-au calvinizat astfel familiile româneşti Darvay, Dolhay, Bilkey, Ilosvay, Kisfalusy, Komlosy, Lipescy şi o ramură a familiei Stoica. Deodată cu domnia principilor ardeleni se inaugurează astfel în

Maramureş o epocă de dccădcre şi dc înstrăinare a românilor, tot atât de tristă ca şi epoca fanariotă din Principate.

în noua constelație politică a statului ardelean. Maramureşul are nenoricirea de a fi un teritoriu strategic, de importanță covârşitoare. Aceasta din cauza cetății inexpugnabile din Hust, a imenselor sale bogății naturale şi a vecinătății sale cu Polonia şi cu domeniile oligarhiei din ținuturile superioare ale Tisei. De aceea, conducerea comitatului se încredințează celor mai proeminente personalități politice maghiare, ca Gâspâr Kornis, Ştefan Bethlen, Francisc Rhedey, Emeric Thokolyi, Mihai Teleky, Nicolae Bethlen ş.a. Aceştia, ajungând la cele mai înalte funcțiuni politice din stat, vor sprijini cu toate mijloacele acțiunea de transformare a Maramureşului într-un comitat cu adevărat unguresc. Congregația Comitatului, care era expresiunea solidarității nobililor români, devine un instrument de maghiarizare. Pentru nimicirea puterii exercitate de colectivitatea nobililor români în Congregație, principii au deschis larg porțile intrării în statul nobiliar, pe seama coloniştilor maghiarizați din oraşele regeşti. In acest scop s-a inventat „nobiliatul armalist", care nu acorda titularului moşii, decât diplomă, blazon şi nume nobiliar, precum şi toate privilegiile nobiliare personale, împreună cu dreptul de a câştiga proprietăți nobiliare şi de a ocupa orice funcțiuni în comitat. Ca urmare, la investigațiile nobiliare din anii 1752 - 1768 îşi dovediră drepturile de nobili armalişti peste 120 de familii maghiarizate din oraşele regeşti. Cu ajutorul acestora şi cu exercitarea unei terori asupra nobililor români mai săraci, puterea centrală reuşeşte să-şi formeze în Congregație o majoritate permanentă, care să asigure triumful intereselor calvineşti şi ungureşti. Astfel, în tot timpul domniei principilor ardeleni nu am avut decât un singur vicecomite cu adevărat român, în persoana lui loan de Petrova (1612 - 1645), iar printre pretori figurează şi vreo 20 de unguri.

Cea mai mare nenorocirc a fost desființarea Exarhatului din Peri, care a dus în mod fatal la calvinizarea oficialității bisericii maramureşene. Dieta din 1579 a obligat pe episcopii români să depună jurământ de credință față de principe şi să-şi ia o serie de angajamente potrivnice spiritului vechiului creştinism, fie trebuiau să promită că vor

propaga calvinismul, propovăduind cuvântul lui Dumnezeu după cum stă scris în catehismul calvinesc; vor trimite pe candidaţii de preoţi spre examinare la superintendentul calvin; vor recunoaşte pe superintendentul calvin de superior al lor; nu vor întreprinde nimica fără întrebarea şi aprobarea acestuia etc. în Maramureş, drepturile şi datoriile episcopilor au fost reglementate şi statornicite de Congregaţie, care le controla activitatea, îi alegea, îi confirma, îi ancheta şi la nevoie îi destituia ori îi arunca în închisoare. Ei sunt siliţi să participe la şedinţele Congregaţiei fie pentru apărarea intereselor bisericeşti, fie pentru a putea răspunde învinuirilor ce li se aduceau. De accea în Maramureş se succede la mici intervale un număr impresionant de episcopi, a căror activitate se mărgineşte la încasarea veniturilor şi la lupta pentru menţinerea lor în scaunul vlădicesc, Ei nu se bucurau în public şi în faţa credincioşilor de autoritatea vechilor vlădici, fiind consideraţi ca funcţionari ai statului şi ca agenţi politici şi religioşi ai guvernului calvinesc. Ca să se poată menţine în scaun, vlădicii trebuiau să simuleze că sunt calvini buni şi că execută întocmai toate dispoziţiunile date de superiorii lor pentru calvinizarea bisericii româneşti. Chiar şi despre mitropolitul Simion Ştefan se afirmă că în faţa calvinilor se arăta că nu scrie slavoneşte şi nici nu are legături cu Principatele, dar în taină stătea bucuros de vorbă cu catolicii, sfinţea câte un vlădică unit, căruia, îi spunea: „ce bucuros as face si eu ca Sfinţia Ta" (cf. N. Iorga, **Ist. Bis. Rom.** I. p. 332). Atitudinea făţarnică a episcopilor şi purtarea scandaloasă a unora dintr-înşii au avut o influenţă dezastruoasă asupra caracterului nobilimii şi a preoţimii române ce a dus la crearea unei stări de anarhie morală şi sufletească care a facilitat mult înstrăinarea şi deznaţionalizarea maramureşenilor.

14. Domnia principilor ardeleni. Ocupația austriacă

Toate averile erarhiale din Maramureş au intrat în proprietatea lui Zâpolya, care în 1530 le-a arendat lui Toma Nâdasdy. Acesta numi de locțiitor al său şi de castelan la Hust pe Cristofor Kavassy, un om volnicos şi avar, care trecu de partea lui Ferdinand. Kavassy a reținut multă vreme în cetate pe un artist gravor cu numele Nicolac, care a executat acolo mai multe opere de artă. Nu este exclus ca acesta să se fi ocupat şi cu falsificarea de bani străini, meserie pe care a exercitat-o mai târziu în cetatea din Muncaci, unde castelanul M. Budy instalase o fabrică de falsificat bani ungureşti şi polonezi, la care lucra şi gravorul Toma din Hust. In 1539 se iau măsuri pentru repararea castelului din Coştiui, ca să poată rezista unui eventual atac venit din partea turcilor. în 1550 se produce prima grevă minieră cunoscută în Europa. Arendaşii, în pofta lor de câştig, s-au atins şi de drepturile minerilor. Din cauza aceasta minerii şi-au părăsit posturile şi s-au mutat la Baia Mare, de unde nu s-au reîntors decât numai după ce li s-au asigurat vechile privilegii. În sept. 1555 Ştefan Bâthory a primit în Maramureş pe regina Isabela şi pe fiul ei loan, care veneau din Polonia însoțiți de 500 călăreți şi de 500 pedestraşi. în alaiul regal se aflau şi domnitorii români Pătraşcu cel Bun şi Alexandru Lăpuşneanu, trimişi de Soliman Magnificul ca să asiste la înscăunarea în domnia Ardealului a minorului loan Sigismund. Alaiul şi-a luat drumul spre Sighet, de unde urmând cursul Marei a trecut Gutîiul. Cu această ocazie, regina a dat ordin să se asedieze cetatea Hust, care încă era credincioasă împăratului. Garnizoana însă a rezistat timp de doi ani, până la 20 ian. 1557, când s-a predat numai din cauza lipsei de alimente, deşi numărul apărătorilor capabili de luptă s-a redus la 12. în 1566, Soliman, declarând război lui Maximilian, a pus la dispoziția regelui loan Sigismund o arniată tătărască, cu care a asediat cetatea Tokay. între timp murind Soliman, regele, temându-se ca oastea tătărască să nu se întoarcă împotriva sa, a concediat-o. Tătarii, în loc de plecare, an început să pustiască şi să jefuiască comitatele din vecinătate, între care şi Maramureşul, până ce cu mare greu au fost distruşi de o armată

ardelenească. Acesta este primul caz de invazie tătărasca în Maramureş.

Din 1571 funcţia de castelan al Hustului o deţinea Gâşpâr Korniş, care prin soţia sa Ileana, fiica lui Petru din Dolha, era înrudit cu cele mai de seamă familii nobile româneşti. El era ccl mai apreciat şi mai intim consilier al principilor, dar era simpatizat şi de români. în 1576 a trecut prin Maramureş delegaţia polonă care a oferit lui Ştefan Bâthory coroana Poloniei; şi tot în Maramureş, la Teceu, a primit noul rege polonez omagiile noilor săi supuşi. în 1585 Petru Cercel, fiul lui Pătraşcu cel Bun şi fratele lui Mihai Vitcazu, alungat din domnie, jefuit şi deţinut la Mediaş, a fost trimis ca prizonier la Hust, fiind încredinţat pazei personale a lui Korniş. Peste doi ani, Korniş trebuind să asiste la încoronarea noului rege al Poloniei, prizonierul princiar a reuşit să evadeze din cetate cu ajutorul unei frânghii făcute din hainele de pat şi să fugă la Roma. în 1593 Sigismund Bâthory, fiind în conflict cu boierii săi, a plecat peste Maramureş în Polonia. La reîntoarcerea sa a mai poposit câtva timp la Hust, unde Korniş a reuşit să mijlocească o împăcare între principe şi boierii săi. în 1594, o oaste de 40.000 de tătari, condusă de hanul Ghasigirai, a trecut din Polonia, peste râpe neumblate, în Maramureş ca să răzbune intrarea principelui ardelean în alianţa creştină. Urmând Valea Neagului, tătarii ajung până în apropierea Hustului, unde au împrăştiat oastea lui Korniş, silind pe acesta să se refugieze în cetate. Oferind daruri bogate hanului, el reuşi să scape cetatea de asediu. Tătarii s-au aşezat în Sătmar, de unde au făcut incursiuni de pradă în comitatele vecine, până în 1598, când s-au reîntors tot peste Maramureş.

în 1599, Ştefan Bâthory, locţiitorul cardinalului Andrei, s-a refugiat cu toată familia la Hust, de unde a plecat în Polonia. Tot în acest an. Hustul a căzut în mâinile lui Basta, care a instalat aici o puternică garnizoană în stare să reziste unui eventual atac din partea lui Mihai, eroul de la Şelimbăr. în 1600 Baba Novac, generalul lui Mihai, s-a întâlnit în Ardeal cu G. Korniş, care a fost alungat de Basta. Se susţine că datorită acestei întâlniri Korniş ar fi pus la dispoziţia lui Mihai - care era fugar şi urmărit de duşmani - câţiva din oamenii săi credincioşi, cu ajutorul cărora, călăuzit printre mii de primejdii şi pe

drumuri ascunse, a reuşit să ajungă la Viena. La reîntoarcerea sa, Mihai se împacă cu Basta la Satu-Mare, întocmind împreună planul de luptă pentru cucerirea Ardealului... Se prea poate ca în acest timp Mihai să fi vizitat şi Hustul, deoarcce îndată după victorie el s-a interesat de veniturile erahiale din Maramureş şi a cerut între altele împăratului şi cetăţile Hust şi Chioar, cu drept de moştenire şi asupra fetelor, ca să nu fie izgonite din Ardeal,. Acestei cereri i s-au împotrivit atât Basta, cât şi vicecomitele Jurj Pogány din Maramureş. Acesta din urmă nutrea o ură de moarte lui Mihai, deoarece după cucerirea Ardealului, Mihai îi eonfiscasc moşiile Strâmbii şi Sâghi. în lupta de la Goroslău, Korniş a luptat alături de Bâthory şi în fuga sa a fost prins de o ceată din oastea lui Mihai. care 1-a ucis pe loc, deşi îşi spusese numele şi se provocase la serviciile prestate lui Mihai.

După tragedia de pe Câmpia Turzii s-au dat ordine pentru închiderea graniţei dinspre Moldova. Dornic de îmbogăţire, Basta a lăsat numai mizerie. El s-a atins şi de preţul sării, ridicându-1 atât de mult încât transportatorii de sare au renunţat la meseria lor. De aceea maramureşenii s-au alăturat cu bucurie la răscoala din 1605, condusă de Ştefan Bocskay şi Gavril Bethlen, dând ajutor preţios la ocuparea cetăţii Hust şi a comorilor adunate acolo de Bathoreşti şi de Basta. Bocskay, voind să creeze peste tot gospodării mici şi libere de sarcinile latifundiare, a ajuns repede în conflict cu magnaţii, ceea ce a însemnat sfârşitul mişcării sale. în 1636, principele Gh. Răkoczy 1-a atacat la Hust pe comitele Ştefan Bethlen, însă acesta se dovedi mai puternic. Totuşi ei se împăcară şi, din recunoştinţă, principele a scutit pe nobilii din Maramureş de obligaţia personală de a însoţi pe şeful statului în război. în schimb, comitatul a fost obligat să se în jghebească de apărarea graniţei şi să pună la dispoziţia principelui 50 de călăreţi şi 150 de pedestraşi. în 1640, Râkoczy scrie regelui Poloniei, protestând împotriva incursiunilor poloneze în Maramureş, ameninţându-1, totodată, că dacă dezordinele nu vor înceta, va da ordin maramureşenilor să invadeze Polonia. Totuşi la 5 apr. 1646, Congregaţia protesta din nou împotriva dezordinilor de la graniţa Poloniei. La 17 iulie 1648, comitele Fr. Rhedey scria din Vinţeşti principelui că va pune capăt abuzurilor funcţionarilor comitatului care

în luaga guvernare a lui Ştefan Bethlen s-au obişnuit să-şi facă de cap şi să neglijeze slujba.

La 14 ian. 1657 sosea la Vişc o oaste de 40.000 de luptători, condusă personal de principele Gh. Râkoczy al Il-lea. El era însoţit de soţia sa Sofia Bâthory, de fiul său Francisc, de ambasadorii ţărilor aliate şi de Ştefan Vodă al Moldovei. După ce îşi adăposti familia la Hust şi nunii de locţiitor al său pe Fr. Rhedev, şi-a condus armata în Polonia, urmând cursul Văii Neagului şi trecând printr-o zăpadă până în brâu peste Prislop. După dezastrul suferit în Polonia, principele a sosit în Maramureş la 17 iulie, fiind travestit şi însoţit abia de câţiva credincioşi. Încă în timpul când principele se afla în Polonia, o armată neregulată dce polonezi, condusă de mareşalul Lubomyrszky, a trecut Beschizii, pustiind numai în Bereg peste 300 de sate şi incendiind oraşele Muncaci şi Beregsas. La reîntoarcere, oastea poloneză, în care se găsea în calitate de stegar şi viitorul rege loan Szobieszky, a trecut peste Maramureş,, pe Valea Neagului. însă aproape de Prislop a fost atacată prin surprindere de o ceată de maramureşeni, care reuşi să răpească un mare număr de cai şi de vite. După aceasta mai intră în Maramureş şi o altă oaste aliată cu principele, care veni şă-şi încaseze soldele neachitate. Comitatul numai cu mari greutăţi a reuşit să alunge pe jefuitori şi la 24 august să aşeze paze puternice la toate trecătorile. Pentru răscumpărarea fruntaşilor ardeleni căzuţi în robia tătară, împreună cu loan Kemeny, s-au impus câte 20 fi. asupra fiecărei porţi (casă nobilă). Cu încasarea impozitului în Ieraşui Superior au fost încredinţaţi fraţii Ştefan şi Ilie de Petrova împreună cu verii lor Văsuc de Petrova şi Griga Petrovanu din Rozavlea, care apoi au făcut parte şi din delegaţia care a dus banii în Moldova. Ştefan al Moldovei, ca despăgubire, a primit învoirea să-şi recruteze o armată din comitatele Maramureş, Ugocea şi Sătmar şi pare să fi fost căsătorit cu o unguroaică din familia Seredy. Aceasta în 1661 se afla în Zemplen, de unde la 1 aug. scria ungureşte juraţilor din Bartfa, semnându-se „Saphta Conthoralis Illstr. D. G. Stephany Vajvodae Moldavensis" (cf **Adalekok Zemplen Vm. Tortenetehez,** IV p. 151).

In răstimp, Râkoczy a fost destituit, fiind înlocuit cu Rhedey. Acesta refuzând domnia, turcii desemnează de principe pe Mihai

Apafi, pentru apărarea căruia, o oaste turcească, condusă de Ali Paşa, a intrat în Ardeal, iar în 1661 a trecut peste Gutâi în Maramureş. Ca să evite asedierea cetății Hust, unde erau adăpostite familiile celor mai de seamă magnați ardeleni, Kemeny a părăsit Maramureşul. Ca urmare, turcii au trecut în grabă peste comitat, stabilindu-se în Ugocea, de unde făcceau incursiuni de jaf în ținuturile învecinate, însă intrarea lor în Maramureş a fost împiedicată de garnizoana din Hust. în suita lui Ali Paşa se afla şi vestitul călător turc Evlia Cselebi, care a lăsat posterității 10 volume de călătorii, în care descrie şi cetatea Hust. In 1662, Kemeny cade în lupta de la Sighişoara, iar supraviețuitorii oştii sale s-au refugiat în Maramureş. In 1633, M. Apafi, ca să-i câştige pe coloniştii oraşelor regeşti, le-a acordat dreptul de măsurat vin. In 1667 murind Rhedey, îi urmează în funcțiunea dc comite nepotul său minor Emcric Thokoly, iar cu girarea atribuțiunilor de castelan şi de comite a fost delegat M. Teleky, puternicul cancelar de mai târziu. în 1670, Fr. Râkoczy I. ridică steagul revoltei împotriva imperialilor, cu care se aliase şi Apafi, inaugurând seria de lupte dintre curuțeşti şi lobonți. Râkoczy fiind înfrânt, se refugiază în Maramureş 800 de luptători, printre care 85 de magnați, în frunte cu Fr. Râkoczy şi soția sa Elena Zrinyi. în 1671, imperialii au demolat cetatea Nialab, care a servit de adăpost revoluționarilor din Ugocia. După moartea prematură a lui Râkoczy, curuțeştii au ales de comandant suprem pe E. Thokoly. Acesta, reuşind de la început să obțină câteva victorii asupra imperialilor, a cucerit şi pe Elena Zrinyi, frumoasa văduvă a lui Râkoczy, care i-a adus ca zestre puternica cetate din Muncaci. Prin aceasta însă a provocat mânia lui M. Teleky - cu a cărui fiică era logodit mai dinainte - care de supărare a trecut de partea împăratului. După victoria lui Sobiesky la Viena, Thokoly a fost silit să se refugieze în Turcia, lăsându-şi familia în Muncaci şi încredințându-şi averea în bani şi aur lui Gheorghe de Dolha. în 1690 el reveni în Ardeal în calitate de principe, dar văzând că toți foştii săi tovarăşi de arme se află deja în tabăra adversă, s-a retras definitiv în Turcia, murind la 13 sept. 1706 în Nicodemia, tocmai când fiul său vitreg ridicase steagul revoltei. Soția sa încă a mai rezistat la Muncaci timp de 7 ani, când a fost silită să capituleze.

în 1685, armata imperiala condusă de generalul Veterani a ocupat Maramureşul, unde a petrecut toată iarna, cauzând populației pagube nespus de mari. La reclamațiile repetate, împăratul a delegat pe N. Bethlen să examineze plângerile la fața locului. Bethlen a venit din Bistrița călare şi a ascultat sub jurământ peste 1.500 de persoane din toate clasele sociale, constatând că armata nedisciplinată a cauzat populației pagube în valoare de peste 2 milioane fl. ceea ce pentru un comitat sărac ca Maramureşul însemna completa sa ruinare. în 1686, armata părăsi Maramureşul, pentru a se aşeza în Sălaj, dar în septembrie reveni ca să mai petreacă o iarnă în Maramureş. în 1687 armata părăsi definitiv Maramureşul, iar Veterani a fost numit guvernator militar al Ardealului, căzând mai pe urmă în lupta de la Lugoj (1692).

Staționarea atât de îndelungată a armatei în Maramureş a sărăcit populația până Ia os, încât mulțimea de flămânzi s-a organizat în bande de haiduci. Teleky, care-şi făcu un ideal din moştenirea imenselor averi ale lui Gheorghe de Dolha, ultimul bărbat în familia sa, acuză pe acesta că în calitate de fost prieten al lui Thokoly ar fi organizatorul bandelor de haiduci. Acuza nedreaptă a provocat o mare indignare în rândurile nobilimii şi mai ales în rândul familiei nobile țărăneşti de Petrova, moştenitoarea de drept a lui Gh. dc Dolha. Cauza s-a dezbătut în şedința din 11 iulie 1686 a Congregației, când întreaga nobilime română a susținut şi a dovedit cu prisosință nevinovăția lui Gh. de Dolha. Totuşi Teleky a continuat să persecute şi să expună la diferite primejdii pe Gh. de Dolha, încât acesta, bătrân şi suferind, pentru a-şi recâştiga liniştea ultimilor săi ani, a fost silit să declare prin testament pe Teleky de moştenitor al întregii sale averi. Nu mult după această nelegiuire, la 21 august 1690, Teleky căzu în lupta de la Zărneşti, urmându-i în demnitatea de comite al Maramureşului şi de cancelar al Ardealului istoriograful Nicolae Bethlen. Totuşi banditismele au continuat să preocupe cercurile oficiale, încât în 1688 Dieta din Făgăraş, prin Art. L.XIV, ordona să se înființeze gărzi înarmate care să însoțească pe comercianți şi pe funcționari până când bandele de hoți vor fi complet extirpate, în acest timp îşi face apariția şi Grigore Pintea din Budeşti, eternizat de legende sub numele de Pintea Viteazu. Acesta

şi-a înjghebat o puternică bandă de haiduci, cu care teroriza toate împrejurimile, dar mai ales staţiunile miniere din Baia Sprie şi Cavnic, precum şi pe negustorii care aduceau vite din Polonia în Maramureş şi Ardeal. Mai multe documente ne vorbesc despre faptele lui Pintea, iar câteva şedinţe ale Congregaţiei au avut ca obiect măsurile de luat împotriva acestui temut haiduc, care găsea adăpost sigur între stâncile din Muntele Gutâi şi în pădurile imense din împrejurimi. Oficialitatea comitatului, văzând ineficacitatea măsurilor luate, a ajuns să acuze pe unii dintre funcţionari şi nobili de cooperare secretă cu Pintea, însă acuzaţii au reuşit să-şi dovedească nevinovăţia. Poporul de jos vedea în Pintea pe un apărător al intereselor sale împotriva asupritorilor şi de aceea nu se găsea suflet de om care să trădeze ascunzişurile sale. Se mai arată şi azi piatra, pivniţa, izvorul, fântâna, masa. piatra de moară, peştera şi alte lucruri de ale lui Pintea, care după tradiţia poporului nu putea să fie ucis decât cu trei gloanţe de argint, amestecate cu 3 boabe de secară şi cu 3 cuie de potcoavă de mânz de primăvară. In biserica din Budeşti se mai păstrează cămaşa de zale şi coiful lui Pintea, pe care le-a îmbrăcat un voinic din Maramureş ea să defileze în faţa tribunei regale la marea serbare naţională de la Alba-lulia din 20 mai 1929.

Ca să-şi poată păstra domnia, Mihai Apafi a fost silit să încheie o învoială cu împăratul. După moartea sa (1690) urmă în principat fiul său minor Mihai Apafi al 11-lea, lângă care se numi o regenţă în frunte cu Mihai Teleky. în 1696, devenit major, tânărul principe a renunţat la domnie şi a plecat în Austria, unde s-a stabilit definitiv. în 1701 el a vândut lui Leopold pentru suma de 175.000 fl. Hustul, domeniul din Bocicoi şi minele de sare., care au fost transcrise pe numele erariului. În 1702, Leopold a confirmat din nou privilegiile oraşelor regeşti, care încă au fost răscumpărate de la Ştefan Bethlen. Astfel toate bogăţiile şi fortificaţiile Maramureşului au ajuns în proprietatea casei de Habsburg

15, Biserica Maramureşului în sec. XVI - XVII

Ştefan cel Mare a înfiinţat o episcopie românească la Mănăstirea Vadului, care a fost înzestrată, probabil tot de Balcu Vodă din

Maramureş, cu moşiile Vad şi Slatina din ţinutul Ciceului. Dintre titularii acestei vlădicii cunoaştem pe Ilarion (1523), Varlaam (1527), Anastasiu (1529), Tarasie (1546) şi Gheorghe din Sângeorz (1550). Aceştia au păstorit cu toată probabilitatea şi Maramureşul, deoarece episcopii ruteni din acest timp nu erau instituiţi decât pentru Muncaci şi nici nu purtau titlul episcopiei de Maramureş. în 1544 Petru Rareş şi-a reprimit moşiile din Ardeal, însă înainte de aceea adversarii săi au demolat cetăţile Ciceu şi Unguraş, din materialul cărora s-a zidit cetatea Gherlei. Lipsit de cetăţi, domnitorii Moldovei n-au mai putut să-şi valideze în practică drepturile asupra moşiilor din Ardeal şi, deodată cu pierderea acestora, se suprimă şi episcopia Vadului, iar Maramureşul ajunge iarăşi sub păstorirea episcopilor ruteni.

La 1 iulie 1557 s-a proclamat libertatea confesională în Ardeal. Totuşi în 1566 Dicta din Sibiu supune pe toţi românii păstoririi lui Gheorghe din Sângeorz, cu care începe seria episcopilor româno-calvini. Tot în acest an, sinodul calvinesc din Dobriţin cerea să se numească pentru români protopopi destoinici, care să se îngrijească de convertirea preoţilor la calvinism. Sinodul din 1567 transformă pe preoţii români în pastori ai bisericii româneşti, impunându-le să propovăduiască cuvântul lui Dumnezeu în limba română, pe orice cale şi în orice formă a cultului. în răstimp episcopul din Muncaci şi-a făcut intrarea în Maramureş, unde colecta taxe de la credincioşi. La protestul românilor, comitatul a luat măsuri împotriva abuzurilor acestui episcop. La 1 octombrie ordonă comitatului să nu împiedice pe episcopul Vasile în drumul său de colectare a competinţelor sale de la credincioşii săi şi cu toată pâra celor din Maramureş să-1 sprijinească. La 26 februarie 1556 Gh. Bâthory ordona funcţionarilor dc pe domeniul din Bocicoi să predea Mănăstirea Peri şi toate veniturile aceleia episcopului Larion din Muncaci, pe care 1-a trimis să păstorească Maramureşul. Acelaşi ordin îl repetă în 1566 şi Râkoczy, tot în favoarea lui Larion. care continua să domicilieze la Peri. Din cauza lungii sale şederi în Maramureş, Larion pierdu favoarea funcţionarilor din Muncaei, carc au comis faţă de el mai multe abuzuri. La plângerea sa, Maximilian ordona la 23 octombrie 1569 nobililor din Muncaci să înceteze cu abuzurile şi să nu mai împiedice pe episcop în

vizitarea credincioşilor săi. Dependența de Muncaci a Maramureşului încetează deocamdată cu pacea de la Speyer din 10 august 1570, care reconfirma anexarea Maramureşului la Ardeal.

La 3 august 1572, Bâthory învesti cu jurisdicție asupra Maramureşului pe egumenul Eftimie al Neamțului, povestitorul în slavoneştc al unei părți din viața lui Lăpuşncanu. Fiind episcop şi al Adcalului, Eftimie nu-şi putu valida drepturile asupra bisericii din Maramureş, care astfel a fost silită să țină şi pe mai departe legături cu Muncaciul. Aceasta cu atât mai mult că episcopul Cristofor, numit la 6 iunie 1574 pentru Ardeal, n-a primit jurisdicție şi asupra Maramureşului. Este probabil că în acest timp, precum şi după aceasta, cpiscopii ruteni să 11 petrecut un timp din an la Mănăstirea Peri, despre carc o scrisoare din 1607 afirmă că şi înainte de aceea era loc dc reşedință pentru episcopii români (Duliskovics, Ist. Cscrtcj, II, 69). Pare că tot din cauza rezidenției sale la Peri episcopul Vasile ajunge în conflict cu funcționarii domeniului din Muncaci, împotriva cărora plecă la Praga în fruntea unei delegații de preoți ca să se plângă împăratului Rudolf. La 26 martie 1597 împăratul ordona Muncaciului să permită reîntoarcerea vlădicului la reşedința sa. ordin pe carc a doua zi îl repeta şi arhiducele Matei, guvernatorul Ungariei. La finele anului 1597 Vasile din Muncaci a fost înlocuit cu egumenul Scrghie din Tismana, carc a venit în Ardeal cu alaiul lui Mihai Viteazul, la a cărui recomandație a fost numit cpiscop dc către Sigismund Bâthory. In 1599, Mihai, care a ars în public cărțile otrăvitoare ale reformatorilor, a numit pe loan de „Arhiepiscop şi Mitropolit al Belgradului, Vadului. Maramureşului şi al Episcopilor din Ardeal".

în 1601, Mihai întări pe Serghie la Muncaci, iar la 26 aprilie, Ferdinand Gonzaga ordona castelanului din Muncaci să protejeze Mănăstirea Sf. Nicoale şi să nu stânjenească pe Serghie în exercițiul atribuțiunilor sale de episcop. Serghie păstori şi asupra Maramureşului, dar Basta interzicându-i orice legături cu Moldova, el a trebuit să ceară în 1603 întărirea canonică de la Mitropolia din Kiev. Bocskay a secularizat moşiile Mănăstirii Peri şi le-a făcut dependente de cetatea Hust. La 3 dec. 1604, Serghie scria comandantului Toina Kendy, care asedia Hustul, să-i cruțe lucrurile pe care le avea acolo. La 17

decembrie 1606, Bocskiy scria lui Valentin Drughet să ia sub protecția sa pe Serghie, recomandație pe care o primi favorabil. La 9 martie 1607, La intervenția lui Simion Movilă al Moldovei, precum şi la intervenția Comitatului, Drughet a restituit lui Serghie Mănăstirea Peri, cu toate moşiile ce-i aparținea, cu condiția ca să asculte întru toate de căpetenia cetății. Românii, nemulțumiți cu păstorirea Muncaciului, au rugat pe Movilă să le trimită un alt vlădici. Voievodul le-a răspuns că le-a numit un om învățat şi cucernic, pentru care la 30 august 1608 ceru lui Bethlen un paşaport. Se vede că principele a refuzat eliberarea paşaportului, deoarece la 12 aprilie el supuse Maramureşul lui Spiridon al Vadului. Serghie, ajuns în disgrație, în 1610 s-a refugiat în Polonia, de unde la invitația lui Radu Mihnea a trecut în Moldova. In 1616 el revine la Muncaci, dar Maramureşul nu-i mai aparținea. în timpul pribegiei sale, Gh. Homonnay a supus Maramureşul şi Muncaciul păstoririi lui Atanasie Krupesky, episcop unit de Przemysl, însărcinat cu convertirea la catolicism a românilor şi rutenilor. La 21 februarie 1615 primeşte jurisdicție şi asupra Maramureşului Tcofil din Prislop, predicator calvin din Alba lulia, căruia îi urmează călugărul moldovean Augustin. în 1619 avem pe fostul superintendent calvin Spiridon, susținut probabil şi dc vicccomitele loan de Petrova. Tot în acest an Spiridon sc plângea lui Bethlen, împotriva lui Drăgan din Bârgăul de Sus şi a lui popa Tămaş din Năsăud, care refuzară să-i restituie o țundră, un paloş, o carte, 80 11. şi alte obiecte, pe care le-a lăsat lor spre păstrare în drumul său spre Moldova. La 21 august 1620 Bethlen numi de episcop peste Abauj, Sâros, Zemplen şi Maramureş pe grecul I crem ia, fostul Mitropolit al Pelagoniei şi Perlatului, refugiat din cauza turcilor, care însă după Paştele din 1621 a plecat în Rusia. în 1622 se intitulează „Vlădică în Ardeal şi Maramureş" călugărul moldovean Dosoftei, protejatul lui Ştefan Tomşa. La 10 februarie 1623 Bethlen extinde jurisdicția lui Petroniu din Muncaci şi asupra Maramureşului, cu condiția să rămână credincios lui şi succesorilor săi, apoi îl recomandă bunăvoinței lui loan Bâlling, căpitanul cetății Muncaci. La 1 iunie 1623 este numit şi pentru Maramureş Eftimie al Vadului, dar după aceasta Maramureşul iarăşi ajunge sub Muncaci.

în 1630, comitatul eliberează paşaport lui loan Gregorovics din Muncaci, numit la 1 ianuarie 1627, pentru a-şi vizita credincioşii din Maramureş. în 1633 Râkoczy ordona introducerea limbii române în biserică, însă Muncaciul va continua să mențină limba slavonă în biserica Maramureşului, unde preoții români vor copia manuscrise slavoneşti încă şi în sec. al XVIll-lea. La 15 ianuarie 1634, Râkoczy confirmă pe favoritul său Vasile Tarasovics, un om cu multă ştiință şi sfințit de Varlaam al Moldovei. Comitatul recunoscu lui Tarasovics dreptul de a încasa de la fiecare biserică câte 22 lumânări, 21 bani şi 4 piei de miel, iar pentru sfințirea unei biserici un floren, obligând totodată pe pretori să-1 însoțească şi să-1 ajute în vizitele sale, iar pc preoți să i se supună, sub pedeapsa unei amenzi de 12 fl., să-i dea de mâncare şi de băut, dar nu până la turmentare. Românii, nemulțumiți cu păstorirea ruteană, au sprijinit activitatea necanonică a unor protopopi români localnici, cum avem în anii 1628 - 1638 pe Popa loan ,,chipul vlădicesc din Maramureş", din Icra şui de Sus, din Vişeu. Acesta administra vechea episcopie a Vadului şi părțile superioare ale Maramureşului, izolând pe vlădicii ruteni ia părțile de jos. Ei exercita dreptul dc a numi şi depune protopopi în ținuturile Bistriței, Mocodului, Budacului şi Moisciuliu, care îi dădeau seamă de rândul veniturilor vlădiceşti. Ca secretar îl avea pc părintele Aurelie, carc îi împrumuta şi pecetea pentru a-şi întări răvaşurile. Comitatul, nemulțumit de activitatea acestui chip vlădicesc, precum nici de activitatea episcopului rutean, la 28 octombrie 1634 recunoaşte dc episcop pe Dosoftei, căruia îi votează câte 3 bani de nobil, ca spese de călătorie la principe,, pentru exoperarca confirmării sale legale, pe care o şi obținu la începutul anului 1635. Totuşi Dosoftei nu s-a putut menține față dc Tarasovics, şi atunci Congregația, la 5 martie 1635, recunoaşte dc episcop pe: „Nobilis Demetrius Papp Prcsbyter possessionis Majszen", căruia îi votează câte un floren de preot şi câte o pălracă de nobil. La 5 noiembrie 1637 Congregația îl intitulează încă: „Episcopus graecae scctac in comitatu nostro", însă în şedința din 18 decembrie a acestui an, vicecomitele Nicolae Torday îl acuză de trădare şi se ordonă împotriva sa o anchetă, al cărei rezultat nu se cunoaşte. Vina lui Dumitru va fi fost probabil nerespectarea

instrucțiunilor calvineşti şi solidarizarea sa cu colegul său din Vişeu. Peste doi ani, Tarasovics revine în Maramureş şi la 16 iulie 1639 ține un sobor preoțesc, iar peste trei zile Congregația îl recunoscu de episcop cu condiția ca să respecte drepturile nobililor şi să se abțină de la beție.

Încă în 1593, episcopii din provinciile Halici şi Kiew, în număr de 8, se uniră la Sinodul din Brest cu biserica Romei. Acest eveniment a avut de altfel nn mare răsunet şi în Principate, unde ceru unirea mitropolitul Gheorghe Movilă al Moldovei, iar după el se ocupară cu acelaşi gând domnitorii Matei Basarab, Grigore Ghica, Şerban Petriceicu şi Şerban Cantacuzino. Tot sub influența acelei uniri au început mişcări unioniste şi între preoții ruteni din Muncaci. Tarasovics, punându-se în fruntea acesteia, pierdu protecția lui Râkoczy, la al cărui ordin, castelanul Bâlling îl smulse dc la altar (13 dec. 1640) şi, aşa cum era îmbrăcat în odăjdii, îl transportă la închisoarea din cetate. Se ordonă apoi o anchetă care să stabilească raporturile de drept existente între episcopii din Muncaci şi căpetenia cetății. După ascultarea mai multor martori, ancheta a stabilit că episcopii au depins întotdeauna de cetate, care i-a numit, i-a recomandat mitropoliei din Moldova spre hirotonisirc, i-a admoniat, pedepsit şi destituit. La 22 febr. 1641, Ferdinand interveni fără succes pentru eliberarea lui Tarasovics, care nu scăpă din închisoare decât la 5 aprilie 1642, dar şi atunci numai datorită unei mişcări populare. Ferdinand i-a fixat o rentă viageră de 200 fl. anual şi, la sfatul protectorului său, Tarasovics s-a retras în Nagy-Kâllo, unde a trăit până în 1648. în ultimul an al vieții sale, la 20 iunie, el mai sfinți un antimis la Nireşelul de pe Taras, iar la 10 aug. primea dreptul de pescuit şi de tăiat lemne din pădurile erariale ale Maramureşului. înăbuşirea cu mijloace brutale a încercărilor de unire a dat rezultate contrare. Poporul, mişcat până la lacrimi de suferințele vlădicului său, a prins dragoste pentru catolicism şi la Sinodul din Uzhorod (24 aprilie 1646), prezidat de episcopul Gh. Jakusich al Agriei, întregul cler şi popor a cerut unirea cu Roma, care a şi fost dusă la îndeplinire de către Petru Partenie Rotosinszky. Acesta fusese mai înainte secretarul lui Tarasovics, la recomandarea căruia a fost ales în 1648 de 400 de preoți

adunați la Sinodul din Târnavia. în 1659 a fost confirmat şi de Leopold, apoi a păstorit până în 1670. Răspândirea catolicismului printre ruteni nu era pe placul familiei Râkoczy, stăpâna Muncaciului, care pentru contrabalansarea activității catolice a sprijinit activitatea unor episcopi necanonici, cum au fost: Porfirie Ardan (1649), Ioanichie Zekany (1658 - 1684) cu reşedința la Miştița, losif Volosinovsky (1648), Ieronin Lipnicky (1685 - 1688) şi Metodiu Rakoveczky (1688 şi 1690), preot reformat cu familie şi cu reşedința la M-rea Uglea din Maramureş.

La 19 martie 1641, Congregația trimite doi soli la principe cu cererea de a le numi un vlădică. Ca urmare este numit IIie Iorest, pe carc la 1 octombrie 1641 Congregația îl deleagă cu urmărirea hoțului care a răpit pe fata lui Ivancu Bcdeoanu şi trăia cu ca în nelegiuire. Nu se ştie dacă tot Iorest este vlădicul căruia Congregația la 29 aprilie 1642 îi aprobă ținerea unui sobor a treia zi de Rusalii pentru încasarea veniturilor sale din cele patru icraşe. La 6 mai 1643 sc numeşte loan Jurko, fostul preot rutean din Dragobart, care pare să fi păstorit Maramureşul până la numirea egumenului Silvestru, confirmat de Congregație la 26 aprilie 1646, deoarece în actul de numire din 10 octombrie 1643 a lui Simion Ştefan, Maramureşul nu figurează. La 12 aprilie 1650 avem pe Savul Popa, în a cărui diplomă de numire figurează şi condițiile: va predica cuvântul lui Dumnezeu după Biblic, va introduce catechismul din 1640, crucile şi alte semne din biserică vor fi socotite numai ca podoabă, pomenirea morților nu se va mai face cu superstiții băbeşti, va trimite pc candidații de preoți pentru supraexaminare la Alba Iulia, în administrație va asculta de sfatul protopopilor, care se numesc „seniores", în cazurilc grele va recurge la sfatul şi ajutorul superintendentului ş.a. La 7 iulie 1651 este numit cu aceleaşi condiții Mihai Molodecz, al cărui nume îl citim pc o Evanghelie a bisericii din Vişeul de Jos. Sub păstorirea acestuia s-a înjghebat protopopiatul românilor calvini din Sighet, în fruntea căruia s-a numit la 11 august 1652 Simion Pătraşcu, cu învoirea superintendentului Gh. Csulay. Pătraşcu primi aceleaşi condiții de ascultare față de superiorul său, „episcopul ortodox unguresc , cu

adaosul că va lasa la o parte „boscoanele celea de la botez şi de la cununie".
Protopopiatul acesta a găsit cel mai puternic sprijin în familia Stoica din Crişăneşti şi în ramura acesteia Darvay din Dărvăneşti, care în consecinţă au putut să dea comitatului mai mulţi vicecomiţi. Molodecz a fost destituit din cauza vieţii sale scandaloase şi la 9 ianuarie 1659 este confirmat Sava Brancovici, iar peste câteva luni Ghenadie din Bălgrad. La 4 martie 1662 se anunţă în Congregaţie numirea lui Sava Brancovici, care la 28 iulie şi-a prezentat personal decretul de numire. în 1665 el era încredinţat cu strângerea unui taler de la fiecare preot pentru nevoile ţării, iar în 1672 sfinţeşte M-rea Moisei. El păstori până în 1680, când a fost destituit şi întemniţat. La 28 dec. 1680 Maramureşul a fost supus lui Iosif de Pischinţ, iar după aceea urmaşilor săi din Alba lulia: loasav (1682), Sava Vestemeanul (1682 - 1685), Varlaam (1685 - 1691), care în prefaţa Molitvedniculuisău din 1689 se intitula episcop şi de Maramureş, Teofil (1692 - 1697) şi Atanasie Anghel (1697 - 1715).

16. Starea culturală şi legăturile cu Principatele în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea

Şcoala calvină din Sighet, fiind sub protecţia specială a principilor ardeleni, a luat un avânt foarte mare. în lipsă de alte şcoli, tinerii români au fost siliţi să frecventeze şcoala calvină. Deşi la 20 febr. 1669 M. Apafi ordona episcopului român să înfiinţeze câteva şcoli, mai ales la Alba lulia, Maramureş şi Chioar, unde să se înveţe scrisul şi cititul româneşte şi, după putinţă, şi latineşte şi deşi ordinul acesta se repeta şi în 1680, cu ocazia numirii de episcop a lui I. Budai dc Pischinţ, nu avem nici o cunoştinţă despre existenţa unei şcoli româneşti în Maramureş, în 1690 Congregaţia decide să se încaseze taxe atât de la elevii unguri, cât şi de la cei români pentru susţinerea şcolii ungureşti. La 23 iunie 1696 Congregaţia dăruieşte 100 fl. pentru plata meditatorilor din Sighet şi decide ca de la elevii români să nu se încaseze taxe mai mari ca de la cei unguri, ci să se perceapă taxe egale

de la toți. La şcoala aceasta, venind în contact cu cărțile româneşti ale reformatorilor, tinerii români au învățat să citească şi să scrie româneşte, întrebuințând mai târziu limba lor maternă în corespondența particulară, ba chiar şi pentru redactarea diferitelor contracte şi învoieli, pe care apoi le autentificau în original la comitat, ai cărui funcționari fiind români nu aveau nevoie de traducerea în ungureşte a documentelor redactate în limba română. Un asemenea act românesc de împărțaştină, redactat la 24 mai 1593 şi publicat de Dr. 1. Mihali (o.c. nr. 366) poartă pe dos următoarea clausulă oficială: „Exhibitae coram sedria generali I. Cottus Maramor. 28-a Juny 1593 celebrata. In absentia D.D. notariorum Îoannes Petrovay m. p. jud. I. Cottus Mar am".

Unii dintre tinerii români s-au apucat să adune poezii populare, întrebuințând în acest scop litere latine. In 1671 Nicolae de Petrova, fiul pretorelui Ştefan şi nepotul vicecomitelui loan din 1619, a adunat mai multe poezii populare româneşti şi ungureşti. De la el ne-a rămas un manuscris cu litere latine şi ortografie ungurească, cuprinzând Tatăl Nostru şi poezii populate româneşti, publicate de Alexici (în Rcev. p. ist. şi filologie Bucureşti 1913, p. 279 - 283). Puțină carte românească se va fi făcut poate şi la Mănăstirea Peri, unde se instalase o tipografie, din care ieşi un Moliftelnic şi o Evanghelie în limba română, precum şi câte un Petencostar, Bucvar şi Iriod în limba slavonă, tipărite de fugarul Svoipold Fiol, fost tipograf în Cracovia.

Preoții nu se deosebeau de credincioşi decât prin darul preoției. Ei îşi făceau educația în tinda bisericii şi în casa preotului. Fiind preoția ereditară în aceeaşi familie, preotul se îngrijea singur de'un urmaş dintre fiii săi, dintre rude sau un eventual viitor ginere, pe care-1 învăța scrisul şi cititul, întrebuințarea cărților bisericeşti, cântarea diferitelor melodii şi îndeplinirea ceremoniilor sacre. Unii îşi trimiteau copiii la mănăstirile din Moldova, ca Popa Gheorghe din Borşa, care avea un „cocon" la învățătură în M-rea Dragomirna, de dorul căruia plângea adesea maică-sa. Alții cu dare de mână îşi aduceau pe lângă copii câte un călugăr din Moldova, ca Popa Lupu şi protopopul din Moisei, care în 1685 cer magistratului din Bistrița un paşaport pentru un călugăraş din Humor, care învăța pe un fecior de al lor, candidat la

preoţie şi care vrea să meargă până acasă, să vadă dacă i-a mai rămas ceva pe urma prădăciunilor făcutc de Ieşi (cf. lorga, **Doc. Bistr.).** Această educaţie nu era completă nici pentru cunoaşterea temeinică a complicatelor rânduieli bisericeşti, cu atât mai inult lăsa de dorit pregătirea lor de ordin dogmatic, unde domnea o mare ignoranţă. Despre starea culturtlă a preoţimii noastre ne vorbeşte un neamţ, care în anul 1657 - 1659 a însoţit pe fugarul Gheorghe Ştefan al Moldovei. Stând de vorbă cu un diacon, care-şi mâna singur boii de la car, acesta îi mărturisi că nu cunoaşte decât scrisul şi cititul, după cum a învăţat de la tatăl său, iar din orânduielile bisericeşti ştie despre cele două posturi mari ale anului, despre slujba bisericii pe care o face de câteva ori pe an şi despre predică, pe care o citeşte, căci dacă ar rosti-o fără carte, credincioşii nu i-ar da crezare. De aceea în 1700 Stoica convoca un sobor la Moisei: „pentru colectarea dajdiei, judecarea proceselor în apel şi pentru examinarea preoţilor cu privire la cunoştinţele lor în legătură cu sfintele Taine, căci cei mai mulţi din ei erau neştiutori de carte". Sub influenţa calvinisniului, preoţii se recăsătoreau, obicei pe care-l întâlnim în cazuri rare şi în sec. al XVIII-lea. în 1789 Popa Gogea lonaş din Onceşti se căsătorea pentru a treia oară, fiind cununat de ginerele său Popa Matei Ivanciuc din Corneşti, care încă era recăsătorit (cf. Bârlea o.c.).

In schimb boierii din Maramureş corespondează româneşte cu vecinii (somsazii) lor din Bistriţa, pe care îi informează asupra evenimentelor petrecute în Maramureş. în 1594 Jurs Pogan, şpanul, şi Toma Bilţu, juratul Ioraşului de Sus, informează pe bistriţeni despre sosirea unor oameni năimiţi de Korniş împotriva tătarilor. Tot în acest an scriu bistriţenilor Esac Pogan, vornic de gloată, şi Toma Bilţu iar în 1601 le scrie Jurj Pogan din Domneşti, în 1599, vicecomitele loan Dunca scrie birăului din Bistriţa despre o ceartă ivită între doi oameni pentru nişte oi, din care unul a fugit în Maieru, la feciorul Lăzăroaiei şi-l roagă să fie trimis acasă. în 1638, loan, chipul vlădicesc, scrie magistratului în chestia unor telceni. în 1602 Toma Bilţu dă de ştire despre trecerea unor lotri, pe care urmărindu-i i-a prins şi bătut. în 1650 Popa Lupu din Moisei avizează Bistriţa că din cauza omătului mare nu au putut să meargă cu oile la muntele lor (cf. Iorga Doc.Bist.).

Deodată cu zidirea unei biserici noi, nobilii români îşi fixau locurile în ordinea vredniciilor, ce se stabileau de anumite norme, recunoscute de întreaga obşte. Pentru evitarea certurilor, se redacta un document asupra învoielii făcute, care se păstra cu multă grijă. Totuşi se nasc o mulţime de conflicte, mai ales între „jupânese", pentru întâietatea locului, încât pentru tranşarea lor e reclamată intervenţia săborului preoţesc. Astfel, la 5 dec. 1689, săborul din Săpânţa judecă cearta dintre soţia lui Simion Săpânţan şi o femeie din familia Pop, stabilindu-le locurile în conformitate cu declaraţiile martorilor. La 17 aprilie 1698 săborul din Sighet amendează pe jupâneasa Codrea Axenia cu 24 fl. şi 3 fl. cheltuieli de judecată, deoarece a împins în biserică în ziua de Paşti pe Mărioţa jupânului Lupu Şteţ, a tras-o de păr şi a izbit-o de pământ în sfânta biserică, „pe locul de moşie al ştefenilor". în 1699, săborul din Sighet judecă certurile dintre familiile Gerheş şi Pop din Sarasău „pentru cuvenitele locuri din biserică rămase din strămoşi". Ordonă să sc redacteze copii după vechilc scrisori, carc au fost rupte dc nişte hoţi, iar copiile să fie întărite cu semnăturile a doi asesori de omenie. La 2 oct. 1704, săborul din Sighet judecă în apel sentinţa săborului din Sarasău, pronunţată la 29 sept., dând câştig dc cauză soţiei lui loan Birtoc faţă de soţia lui Gheorghe Birtoc, deoarece a jurat în faţa săborului general. Certurile de natura accasta vor continua să izbucnească în permanenţă, ba chiar şi azi se înregistrează numeroase neînţelegeri, deoarece descendenţii de azi ai vechilor nobili ţin încă morţiş la locurile din biserică, moştenite din neam în neam.

În 1523, lui Petru Rareş, reprimindu-şi moşiile din Ardeal, i se alăturară şi câţiva maramureşeni, în frunte cu Nicolae Vlad din Sălişlea. în 1529, armata lui Petru Rareş a intrat în Maramureş dinspre Cârlibaba, de unde coborî în Valea LăpuşuluL pentru a apăra Ciceul împotriva lui Ferdinand. în 1542 Petru Rareş revenind la domnie, unii dintre adversarii săi s-au refugiat în Maramureş, unde boierul Tudor din Orbaş a petrecut mai multă vreme. Tot în acest an, comandantul cetăţii Unguraş este Paul Bancu din Sarasău, iar Petru Porcmbsky, secretarul regelui, îşi exprima teama ca nu cumva românii, care locuiesc mai multe ţinuturi şi vorbesc aceeaşi limbă, să se unească cu

moldovenii. Legăturile maramureşenilor cu Principatele au continuat neîntrerupt şi pare că în amintirea domnitorilor români au fost botezaţi munţii maramureşeni: Ştefăniţă de lângă hotarul ţinutului nasăudean, Poiana Ştefanului din Giuleşti, Besarabul din hotarul Săcelului, Romanul şi Maximul din Vişeu de Jos.

În sec. al XVI 1-lea, legăturile cu Moldova sunt intense, încât oamenii trec fără greutăţi dintr-o provincie în alta, pentru orice cauze. în 1650, egumenul şi călugării din Voroneţ cer paşaport şi scutire de vamă de la Bistriţa pentru doi călugăraşi trimişi în Maramureş după milostenie. în 1672 boierii din Maramureş poftesc pe călugării din Putna la sfinţirea M-rei din Moisei, afiliată Putnei, iar egumenul Sava din Putna cere Bistriţei paşaport pentru doi călugări de-ai lor, care, fiind trimişi să asiste la sfinţirea Mănăstirii Moisei, nu pot să se reîntoarcă pe drumul pe care au mers (adică Borşa - Cârlibaba) din cauza omătului. în 1583, câmpulungenii se interesează dacă este adevărat că au intrat tătarii în Maramureş. în 1707 un om din Câmpulungul Moldovenesc căuta în Maramureş un cal pierdut, pe care apoi îl găsi la Popa Gheorghe din Rodna Veche. Aceste legături sunt întreţinute mai ales dc comercianţii ambelor provincii, cum era negustorul Vasile Bora din Vişcude Jos, pe al cărui nume îl citim pe o evanghelie dăruită de el bisericii din sat. Târgurile moldoveneşti sunt foarte cercetate de maramureşeni, iar cu ocazia unui ţârg din 1662, Popa Nicolae din Vişcu dc Mijloc s-a întâlnit la Suceava cu Lupşa Gavrilă din ţinutul năsăudean, care i-a plătit un sărindar. Comerţul cu Maramureşul este de marc importanţă pentru Moldova, încât în 1669, domnitorul încredinţa pe Nacu din Câmpulung ca să restabilească comunicaţia cu Maramureşul, „stricată din cauza răutăţilor şi a tâlhăşagurilor ce se făceau negustorilor".

Maramureşenii sunt la curent cu literatura religioasă din Principate. în 1655, diacul loan din Nănenii Mustului copiază Cele 7 Taine, tipărite dc Vasile Lupu în 1641, iar manuscrisul de 369 pagini în 4-o, se află în biblioteca Maior Marţian din Năsăud. în 1651 se cumpără în Vişcu de Mijloc Evanghelia de Bucureşti din 1645. în 1647 sc cumpără în Budeşti Cazania de la laşi din 1643. în 1690 se copia la Cuhea Biblia lui Şerban Cantacuzino. în drumul său spre Viena, Şerban

Cantacuzino a făcut cunoştinţă cu vlădicul rutean necanonic Zekany, căruia i-a acordat ajutoare pentru restaurarea bisericii de la M-rea Sf. Nicolae din Muncaci, în care s-a şi eternizat numele său prin inscripţia: „Konstantina Vojevodu Multyanskaho". Totuşi, bisericile maramureşene, ba chiar şi M-rea Moisei, cumpărau în tot acest timp un impresionant număr de cărţi bisericeşti slavone, precum şi antimise ruseşti. Cărţile bisericeşti erau păstrate cu mare grijă, iar pentru legarea lor se găseau mai mulţi legători iscusiţi, cum era loan de Petrova, pomenit în 1657. (cf. lorga, Hurmuzaki şi Bârlea o.c.).

17. Luptele dintre calvini şi catolici pentru câştigarea românilor

Calvinismul, ca orice religie întemeiată pe forţa brahială, a început să decadă pe măsura în care sprijinitorii săi îşi pierdeau influenţa politică. In 1662, calvinismul din părţile superioare ale Tisei primeşte lovitură de moarte, prin trecerea la catolicism a Sofiei Bathory şi a fiului ei, Francisc Rakoczy I. Femeia aceasta, din calvină intransigentă ce era, a devenit o catolică atât de fervent㠄, încât în 1666 a adus pe iezuiţi la Sarospatak, apoi, secondată de castelanii Mihai Vertes din Nagykallo şi Gheorghe de Petrova din Tokav, a început să persecute şi să întemnițeze pe preoţii calvini. La 20 aprilie 1690 se instala la Muncaci ca episcop vicar losif de Camilîs, care, la recomandaţia cardinalului Kolonic, la 5 noiembrie 1689 a fost numit episcop cu titlul de Sebaste. Om foarte învăţat şi propagandist iscusit, Camilis îndată la începutul activităţii sale reuşi să convertească pe episcopul rutean necanonic Metodiu Rakoveczky, pe carc îl numi egumen la M-rea Sf. Nicolae din Muncaci. Pentru convertirea românilor din părţile ungurene, Camilis a găsit un preţios colaborator în persoana lui Isaia Sfetagoreţ, fost călugăr la Muntele Atos, care în 1689 înfiinţase M-rea Bixad, terminată în 1700. în 1693, el avea sub ascultarea sa mai mulţi preoţi români din Sătmar, Crasna şi Baia Marc şi îşi avea reşedinţa la Bixad, unde la 15 mai 1701 a fost ucis de nişte bandiţi necunoscuţi, puşi la cale de calvini. în vara anului 1692,

Camilis cerea împăratului ca să-i extindă jurisdicţia şi asupra Maramureşului. în acelaşi scop, el a recurs şi la intervenţia episcopului Fenesy din Agria, precum şi a cardinalului Kolonih din Strigoniu. Nobilii români şi preoţii din Maramureş au fost desigur la curent cu aceste mişcări, precum şi cu doctrina catolică, întrucât încă din 1636 exista un catcehism catolic românesc tradus de Gheorghe Buitul din Caransebeş, iar în 1696 ieşea din tipografia iezuiţilor din Târnavia o ediţie românească, cu litere chirile a catechismului lui Canisius.

După instaurarea stăpânirii habsburge în Ardeal, boierii calvini, pentru a-şi salva situaţiile politice, nu mai îndrăzneau să se opună făţiş propagandei catolice, ba unii din ei au şi trecut la catolicism. La sfatul conducerii centrale a calvinismului din Ardeal, calvinii din Maramureş sprijinesc alegerea unui episcop localnic, în persoana lui Iosif Stoica, om cu bunăstare materială şi cu frumoase legături familiale, ale cărui rude au dat deja mai multe dovezi de credinţă faţă de calvini. El se sfinţi în Moldova şi fiind confirmat de Consiliul Ardelean, îşi începe activitatea vlădicească la începutul anului 1690.

La 15 mai 1690, Stoica ţine un sinod preoţesc la Budeşti, iar în 1693 pe un antimis slavonesc se intitula fără modestie: „Episcop ortodox al Maramureşului, Exarh al Stavropighiei Constantinopolitane şi administrator al Mitropoliei Bălgradului din Ardeal". Totuşi, el funcţiona numai în baza unui regulament impus de Comitat, cu însărcinarea de a se opune tendinţelor de catolicizare ale Muncaciului şi de înfăptuire a unirii bisericii româneşti cu biserica calvină. De la început ei ajunge în conflict cu Muncaciul din cauză că sfinţea pe toţi candidaţii de preoţi respinşi dce Muncaci pentru motive de incapacitate şi nedemnitate, care apoi, reîntorcându-se in eparhia lor, refuzau supunerea datorată episcopului şi îndemnau pe ruteni la părăsirea unirii cu Roma. La 14 aprilie 1698 apare decretul imperial care asigura românilor toate privilegiile bisericii cu care se vor uni, iar la 18 dec. 1698 acesta a fost publicat oficial în şedinţa Congregaţiei Maramureşului. La 16 februarie 1699 apăru Diploma lui Leopold, care conferea toate privilegiile bisericii romano-catolice pe seama românilor care se vor uni cu dânsa; diplomă care în Maramureş a fost publicată şi în traducere românească, cu litere latine şi ortografie

ungurească, in acest timp funcţionau mai mulţi preoţi în fiecare sat din Maramureş, în unele chiar câte 8-10 preoţi. Conscripţia din 1707 aminteşte numele a câte 5 preoţi în Dragomireşti, Cuhea, Săliştea etc. şi numele a 8 preoţi în Borşa.

Privilegiile oferite prin diplomele imperiale nu puteau să aibă valoare practică, decât numai pentru preoţimea ruteană. Întreaga preoţime maramureşeană, precum şi enorma majoritate a ţărănimii româneşti, fiind compusă din nobili, se bucura de toate drepturile şi privilegiile claselor nobiliare, încât unirea cu Roma pentru românii din Maramureş nu prezenta nici un interes de ordin material şi social. Totuşi, la Sinodul unirii din Alba Iulia din 7 iulie 1898 s-au prezentat şi 61 de preoţi, în frunte cu protopopii: Ilie din Duboşari, protopopul Ieraşului de Jos: Vasile din Rona de Jos (Ronilis), protopopul Ieraşului Sighet şi Luca din Săliştea, protopopul Ieraşului de Sus. Aceşti preoţi români şi nobili nu au putut să facă drumul lung, obositor şi costisitor până la Alba Iulia de dragul unor privilegii de care se bucurau deja timp de veacuri şi într-un grad mult mai înalt, ci au mers din consideraţii mai înalte, de ordin spiritual şi naţional. Aceasta cu atât mai mult că plecarea lor nu se datorează nici unei constrângeri exterioare, deoarece conducerea calvină a Maramureşului avea chiar interesul ca la sinodul convocat pentru unirea românilor cu biserica catolică românii din Maramureş să nu fie reprezentaţi. Se pare că chiar şi episcopul Stoica sc ocupa serios cu gândul trecerii la catolicism, deoarece la 6 august 1698 comitele şi vicecomitcle protestează împotriva nerespectării regulamentului din partea vlădicului...

I a 26 sept. 1699 se constitui o comisiune oficială care să cerceteze dorinţele românilor cu privire la biserica cu care vor să se unească. Comisiunea constată cu surprindere că românii din Maramureş doresc în unanimitate să se unească cu calvinii, cu care trăiesc de veacuri în cea mai perfectă ordine şi în dragoste frăţească. Se vede că oficialitatea a găsit mijloacele eficace pentru a ţine departe pe preoţii partizani ai unirii cu Roma şi pentru a prezenta comisiei numai preoţi şi nobili din solda calvinilor. Unirea cu calvinii a fost o monstruozitate lipsită de cea mai elementară logică, care deodată cu calvinizarea ar fi adus cu sine şi o repentină maghiarizare a întregului popor din Maramureş. Nu se cunoaşte atitudinea avută de ep. Stoica

faţă de unirea cu calvinii şi nici felul cum înţelegea el să apere interesele bisericii româneşti. în tot cazul, nu avem nici un document care să ne spună că ar fi protestat împotriva ei sau barem că s-ar fi împotrivit cât de slab. Din contră, el continuă să se arate duşman înverşunat al catolicismului şi prieten intim cu calvinii. în ce-i priveşte pe calvini, ci au luat în serios declaraţia unirii bisericii româneşti cu dânşii şi ca urmare vor considera încă mult timp biserica română ca făcând parte integrantă din biserica calvină, iar pe români ca pe fraţii lor, care stau sub scutul şi apărarea aceleiaşi biserici calvine.

Unirea cu calvinii a atras atenţia forurilor conducătoare din Ardeal asupra lui Stoica şi în 1702 au dispus ca vlădica să fie dus la Cluj şi Alba lulia, „sub honesta custodia", pentru a discuta cu Bethlen şi cu grai Rabutin. Cu ocazia aceasta, Stoica a înaintat împotriva unirii cu Roma un memoriu, despre care Bethlen scria în memoriile sale că nu a crezut să poată ieşi din cap de român un răspuns ca acela. Memoriul va fi fost întocmit de calvinii din Sighet, deoarece după alte mărturii Stoica era ignorant („rudissimus") în materie religioasă. El s-a reîntors sănătos şi în 1704 ţinea un săbor la Sarasău. în răstimp izbucni revoluţia lui Rakoczy, care, deşi catolic, era silit din motive politice să cedeze întru toate calvinilor. în 1703, Rakoczy alungă din scaun pe Camillis, căruia în 1701 îi instituise o fundaţie de 2.741 11, înlocuindu-1 cu Petroniu Kamenszky. care i-a făcut mai multe servicii în Polonia, ba fusese în cauza lui şi în misiune la ţar. Peste un an, Camillis muri în Preşov, fiind înmormântat în biserica minoriţilor de acolo. Pentru Maramureş Rakoczy avea candidat pe credinciosul său Ţirca Iov din Gâmbuţ, jud. Alba Inferioară, fost preot în Botizhaza şi candidat împreună cu Atanasic la scaunul vlădiccsc din Alba lulia. Supărat din cauza nereuşitei, el trecu la calvinisin, pentru care a fost deţinut şi întemniţat în închisoarea din Alba lulia, de unde reuşi să evadeze şi să se refugieze în colegiul calvinesc. In aug. 1700 Gh. Banffy şi N. Bethlen acuzau pe Atanasic că ar fi deţinut ilegal pe Ţirea, care fiind calvin, prin deţinerea lui, Atanasic ar fi vătămat grav drepturile bisericii calvine. Ţirea mai petrecu câtva timp în colegiul calvin din Aiud şi într-o parohie română calvină din Hunedoara, apoi plecă în Moldova, de unde se reîntoarce ca partizan al revoluţiei. La 27 febr. 1705. Popa loan din Ariniş, protopopul Sighetului şi nobilul loan

Popovici din Voineşti au adus în plin săbor acuze grave la adresa lui Stoica, încât vicecomitele Fr. Darvav obligă pe vlădică să jure că va respecta întru toate un statut cu 20 dc paragrafe. Acesta prevedea între altele ca în aplicarea pedepselor vlădica să respecte legile ţării şi ale comitatului, va pronunţa divorţuri şi va depune preoţi numai cu aprobarea săborului, va da socoteală despre administrarea fondurilor, va încasa de la fiecare biserică şi nu de la fiecare preot câte un floren, se va abţine de la abuzurile ce i se impută, dar mai ales se va feri de beţie. Se vede, însă, că Stoica nu s-a ţinut de aceste angajamente, deoarece la 15 martie din acelaşi an a fost depus şi întemniţat la Hust, unde a rămas vreme îndelungată. Pentru dovedirea vinovăţiei sale s-a ordonat o anchetă, care a ascultat sub jurământ 678 de persoane, preoţi, nobili, iobagi, femei şi copii din 48 de sate. Toţi martorii au declarat împotriva lui Stoica, imputându-i un număr enorm de fărădelegi, unele chiar indescriptibile, care ne dau o icoană înspăimântătoare despre personalitatea sinistră a acestui vlădică simoniac, beţiv şi preacurvar.

Ţirea, vrednicul urmaş al lui Stoica, în 1707 intra în fruntea armatelor victorioase în Alba Iulia şi ocupa scaunul lui Atanasie, refugiat la Sibiu. El ţinu aici un sinod, în care protopopii l-au numit: „scelestissimus impostor mitraque indignus". Neavând încredere în victoria finală a revoluţiei, el reveni în Maramureş, unde i s-au tolerat toate apucăturile nedemne pentru un episcop. Când însă el a încercat să calomnieze pe unii din funcţionarii comitatului, şi-a tăiat creanga de sub picioare. La 12 sept. 1709 Congregaţia ordonă anchetarea activităţii lui Ţirca, anchetă care s-a şi ţinut în zilele de 5 - 6 febr. 1710 şi care a constatat, între altele, că vlădica a oprit ilegal sate întregi de la ascultarea slujbelor, dar pentru bani a ridicat opreliştea; a pronunţat ilegal sentinţe de divorţ; a permis recăsătoria preoţilor; a stors bani în mod abuziv de la preoţi, pe care i-a înjurat şi maltratat în tot chipul; a fost hoţ, beţiv şi desfrânat; a spart M-rea Uglea, furând de acolo obiectele de valoare; a aranjat orgii cu fete şi femei la M-rea Moisei, unde în stare de ebrietate a împuşcat cu arma, alarmând pe păzitorii de la graniţă, ş.a. Ca urmare, Congregaţia a pronunţat sentinţă de moarte împotriva lui Ţirca, care însă reuşi să fugă la timp. O parte din păcatele sale au fost ispăşite de către Popa Ştefan Oros din Năneşti, complicele

său principal, care, deşi încercase să arunce toată vina asupra vlădicului, a fost amendat cu 400 fl.

După fuga lui Ţirca, calvinii se gândiră să readucă în scaun pe Stoica, care însă muri în curând. Astfel săborul alege de episcop pe Ştefan de Petrova, protopopul Ieraşului de Sus, care devenind văduv se sfinţise ca episcop în Moldova, luându-şi numele călugăresc de Serafim, humele său îl citim şi pe o cazanie cumpărată de biserica din Glod în 1700. Vlădica Serafim era nobil de frunte, făcând parte din ramura petrovană a familiei voievocale din Dolha. Vărul său, loan de Petrova era vicecomite al Ungului, un catolic practicant şi mare duşman al calvinismului. Probabil şi acesta a contribuit la hotărârea lui Serafim de a desăvârşi unirea bisericii maramureşene cu Roma. Calvinii, cunoscându-i sentimentele, refuzara să-1 confirme. La 10 martie 1711 boierimea calvină protestează împotriva lui Serafim, care a plecat în Ardeal şi s-a unit cu vlădica Atanasie şi ca urmare ei declară că nu-1 recunosc de vlădică. Serafim fusese de fapt la Alba lulia şi, reîntors în Maramureş, el a informat pe primatele din Strigoniu asupra tratativelor avute cu Atanasie şi cu iezuiţii, rugându-l să-1 primească în sânul bisericii catolice cu întreg clerul şi poporul de sub păstorirea sa. Fără considerare la protestul calvinilor, el continua să funcţioneze ca episcop, şi într-un document din 10 martie 1712 el se intitulează: „Popa Ştefan alias Serafim, episcopul celor de lege grecească din Comitatul Maramureş".

Cererea lui Serafim a fost trimisă de primate iezuitului Gavril Hevenesy spre informare. Acesta, după o anchetă făcută la faţa locului, a răspuns că episcopul nu are pregătirea cerută, că în Maramureş neexistând o mănăstire iezuită, călugărul ataşat pe lângă persoana vlădicului n-ar avea din ce să trăiască: că preoţimea este ignorantă, lipsită chiar şi de cele mai elementare cunoştinţc profesionale şi că unirea trebuie lăsată în grija elementelor tinere, care îşi fac pregătirea în şcolile catolice. In urma acestui raport, conducătorii catolicismului din Ardeal şi Ungaria au abandonat cauza lui Serafim, abandonare la care a contribuit în cea mai marc măsură şi episcopul rutean din Muncaci, care prin vicarul său Gh. Bizanczy, numit în 1705, lucra zi şi noapte pentru zădărnicirea încercărilor de înfiinţare a unei a doua vlădicii

româno-unite, care ar fi pus capăt pentru totdeauna păstoririi Maramureşului de către Muncaci. La 22 sept. 1707, împăratul numi la Muncaci pe losif Hodermarszky, însă Roma, sub pretextul că episcopia Muncaciului încă nu-i canonizată, refuză confirmarea acestuia, numind de vicar pe Poli carp Filipovics, episcop titular de Bodon, pe care însă refuză să-l confirme împăratul. La 14 noiem. 1715 Hodermarszky, care continua să funcţioneze totuşi ca episcop, renunţă de bună voie, în schimbul titlului de abate, al veniturilor M-rei Nicolae şi al unei treimi din veniturile vlădiceşti. La 5 febr. 1716 este numit episcop Gh. Bizanczy, fostul vicar din Maramureş, care numi de locţiitor al său pe Procopie Hodermarszky, fratele fostului episcop.

La 23 febr. 1713 Comitatul scrie delegaţilor săi din Alba Iulia ca să intervină la forurile în drept pentru a apăra interesele românilor uniţi cu calvinii împotriva încercărilor de catolicizare ale lui Serafim. La aceasta cercurile conducătoare calvine informează comitatul că problema unirii lui Serafim a fost abandonată şi dacă Serafim mai stăruie este numai ca să nu se facă de râs. Dacă vor să scape de el să-l confirme de episcop. Ca urmare la 9 mart. 1713, săborul alege de episcop pe Serafim, care la 16 mai primi şi cuvenita confirmare oficială. Serafim acceptă oferta calvinilor numai în credinţa că oferta sa de unire cu Roma a fost respinsă numai din motivul că nu era episcop confirmat. Gestul său însă a fost considerat de catolici ca o renunţare definitivă la unirea cu Roma, iar activitatea sa ca o piedică în calea realizării aceleiaşi uniri. La cererea episcopului rutean de a destitui pe Serafim, la 14 febr. 1714 Comitatul răspundea că vlădica fiind ales după toate legile în vigoare, nimeni nu are dreptul de a-l destitui sau de a-l împiedica în funcţiunea sa. Atunci episcopul rutean veni personal în Maramureş, unde ţinu un sinod preoţesc, în care se declarară 60 de preoţi uniţi cu Roma şi se constată oficial că unirea românilor cu calvinii s-a făcut a forţa. Pe Serafim, sub pretextul că-i lipsesc documcntele justificative ale funcţiunii sale de episcop, îl deţinu şi-l întemniţă cu ajutorul colonelului Br. Schweininger. Scăpând din închisoare Serafim prinse o ură şi mai mare faţă de calvini, care, se dovedii, atât de neputincioşi cu ocazia întemniţării sale, începând activitate anticalvină. În 1714 Comitatul scrie

consistorului calvinesc că „nici reprezentanţii calvini din congregaţie şi nici fraţii noştri de legea lui nu mai pot să sufere păcatele lui Serafim". în noiem. calvinii porniră o campanie contra lui Serafim, reuşind să-1 întemnițeze, însă el a evadat cu ajutoriul numeroşilor săi prieteni şi s-a stabilit pe moşiile sale din Petrov, şi Bistra. în locul său calvinii numesc de „inspector al biserici româneşti" pe Popa Ionaşcu din Moisei, iar săborul preoțesc din1715 alege cu 46 voturi de vlădica pe protopopul Andrei al Cosăului. Consiliul Ardelean, considerând că activitatea unui asemenea vlădică nu mai are nici un rost, a refuzat confirmarea vlădicului Andrei, despre care nu mai auzim nimica.

Serafim, ultimul episcop canonic al Maramureşului, fără considerarea la cele petrecute, continua să se considere de episcop, şi pe un act din 9 iunie 1715, eliberat pe seama iobagului său Al. Bodnar din Ruscova, se semna: „Serafim Episcop". Tot în acest an, a petrecut în Maramureş timp de 8 luni un misionar catolic, la care preoții şi nobilii români veneau noaptea pe ascuns de frica calvinilor. Totuşi se mai convertiră la catolicism doi protopopi şi 10 preoți români. în 1716 numărul preoților români uniți cu Roma se ridica la 120, cu toate că, precum rezultă din protestul vicarului rutean, preoții şi nobilii români cu sentimente catolice erau expuşi la cele mai nemiloase persecuții din partea calvinilor. În 1717, calvinii ordonau din nou arestarea lui Serafim, dar ordinul nu se putu executa. în 1720, Serafim era încă în viață, deoarece în acest an. nobilul Vasile Stoica se plângea împotriva vlădicului Serafim că acesta ar fi declarat în public că regretă că nu a smuls barba iobagilor lui Stoica. Concomitent cu aceasta, comitatul decide să încunoştințeze pe guvernator despre isprăvile Vlădicului Serafim, care în tovărăşia fiilor săi bate oamenii. După aceasta nu mai auzim nimica despre Serafim, despre care tradiția din Petrova susține că a domiciliat la M-rea Bistra, o ctitorie a familiei de Petrova, iar descendenții săi poartă şi azi porecla de „vlădicaş" şi „a vlădicului". Serafim a sfințit preoți şi pentru Ardeal, între care găsim pc Crăciun din Dumbrava şi pe Costin din Râpa de Jos, pe care în 1733, Vlădica Clain îl primi în sânul clerului unit. În lipsa unui episcop confirmat, încă din 1717, calvinii au sprijinit activitatea clandestină şi necanonică a lui Dositei Teodorovici, sfințit la Suceava şi domiciliat la M-rea Uglea,

din care cauză se numea şi Ugolsky. Acesta se mărgini să sfințească de preoți pe candidații respinşi de episcopii uniți din Ardeal şi Muncaci şi, după cum apare dintr-un tablou statistic (cf. V. Şotropa), a sfințit 56 de preoți numai pentru ținutul Năsăudului. în urma mai multor proteste şi denunțuri, la 18 oct. 1726, guvernul ordonă ducerea lui Dositei la Cluj, însă „sub honesta custodia". Comitatul execută ordinul, dar numai de formă, pentru a arăta că respectă ordinele superioare. De fapt Dositei era sprijinit de toți funcționarii superiori ai comitatului, chiar şi de comitele losif Bethlen, care încasa de la vlădică 100 fl. anual. Sinodul preoților uniți din Mănăştur (1728) protestează împotriva lui Dositei şi ca urmare la 18 oct. Comitatul ordonă demiterea din funcțiune a preoților sfințiți de el. în 1729 Dositei trimite pe fiul său la episcopul din Ardeal pentru a-1 ruga să-i admită ca să se retragă într-o mănăstire, promițând că se va abține de la orice activitate vlădicească. Totuşi el recăzu în vechea greşeală, încât provocă protestul episcopului Clain, la care, împăratul ordona guvernului (20 oct. 1730) să supravegheze de aproape activitatea lui Dositei. în 1733 Dositei plecă în Moldova, ducând cu sine documentele vechi ale mănăstirilor. în călătoria sa a fost însoțit şi dc câțiva clerici, între care de Fîlip Opriş, preotul unit de mai târziu din Călineşti, care în 1726 fusese sfințit diacon de către Dositei, iar în 1733 se sfințea de preot de către Antonie al Moldovei. In toamna anului 1733 Dositei se afla iarăşi în Maramureş, unde i se imputau vechile păcate. După aceasta moşneagul octogenar, slăbit şi aproape orb, s-a retras în liniştea M-rei Uglea, unde s-a stins în vara anului 1735. La 15 noiem. din acelaşi an, guvernul ordona comitatulu să i zădărnicească încercările unor preoți de a alege un vlădică nou şi ca urmare Comitatul a fost silit să împrăştie pe puținii preoți filocalvini din Icrasele de Jos şi Sighet, convocați în sinod de către protopopul Ion Stoica din Drăgoieşti. Calvinii au mai tolerat totuşi activitatea clandestină a lui Gavril din Bârsana, despre care nu ştim altceva decât că în 1739 a scris Comitatului despre nehirotonisirca unui tânăr. Ultima încercare de a provoca tulburări religioase între românii din Maramureş a făcut-o în 1761 călugărul Sofronic din Cioara, însă fără de nici un rezultat. Singurul care i s-a alăturat a. fost preotul rutean loan Martinecz din Biesca, carc părăsi Maramureşul.

După cum se vede din felul cum s-au petrecut lupta acestea, la carc masa poporului asista mai mult pasiv, nu aveau un caracter confesional pronunţat, ci mai mult politic. Pregătirea profesională a preoţimii române se reducea doar la cunoaşterea unor forme rituale mai principale şi a unor obiceiuri moştenite din bătrâni, care împreună formau esenţa religiei lor. Străină de subtilităţile dogmatice, preoţimea română avea ca principală preocupare menţinerea independenţei bisericii ei faţă de calvinii unguri şi faţă de ruteni, ambele popoare inferioare ca rasă şi ca situaţie socială. Lupta se dădea de fapt între calvini şi catolici, luptă care a deschis pentru români orizonturi noi, oferindu-le totodată mijloace mai eficace pentru apărarea naţionalităţii lor atât de ameninţată în acele timpuri. Unirea românilor ardeleni cu biserica Romei oferea maramureşenilor posibilitatea de a scăpa de pericolul calvino-maghiar, cât şi de cel rutean. De aceea se prezentară şi ei la sinodul unirii, iar după aceea au continuat să se considere ca făcând parte din Episcopia română unită a Ardealului. La fel şi episcopii din Ardeal se considerau de episcopi legitimi şi ai Maramureşului, însă episcopii ruteni ţineau cu încăpăţânare la vechea lor jurisdicţie asupra Maramureşului, conturbând liniştea sufletească a credincioşilor români.

La 22 aug, 1720, împăratul ordona Comitatului să respecte drepturile episcopului din Muncaci asupra credincioşilor din Maramureş. In 1721 el făcu o călătorie triumfală în satele maramureşene, unde găsi 144 de preoţi uniţi cu Roma. Românii protestară împotriva amestecului vlădicului rutean în afacerile bisericeşti ale Maramureşului. Chiar şi oficialitatea Comitatului împiedica cu toate mijloacele activitatea vlădicului rutean şi a vicarului său sub pretextul că Maramureşul aparţine Episcopiei române unite din Ardeal In urma acestor fricţiuni, un decret imperial din 1725 încadra pe românii din Maramureş în Episcopia română unită a Ardealului. La aceasta vicarul rutean, asistat de călugărul minorit Adalbert Kovacs, ţinu o anchetă pentru stabilirea drepturilor jurisdicţionale ale Muncaciului. Ei ascultară numai 38 de preoţi din Ieraşul de Jos, care mărturisiră cu toţii că Maramureşul aparţine Muncaciului încă de pe timpul lui Tarasovici, că singur Muncaciul are meritul de a fi răspândit

unirea în Maramureş, asupra căruia episcopii din Ardeal nu au avut niciodată jurisdicţie. Încercând vicarul să aducă prin teroare şi corupere pe preoţii români la supunere faţă de Muncaci, întâmpină un protest energic din partea protopopului Rednic Văsuc din Giuleşti, care era probabil vicarul episcopului lui Pataky. El înaintă în numele său şi al întregii preoţimi române un memoriu la guvern, în care arătă persecuţiile ce le îndură ei din partea Muncaciului, cerând totodată ocrotire împotriva abuzurilor. Ca răspuns, guvernatorul Sig. Korniş ordona Comitatului ca să apere pe românii şi rutenii din Maramureş împotriva Muncaciului, deoarece în baza decretului imperial aceia aparţin episcopiei din Ardeal. Un protest similar a înaintat şi episcopul Pataky la nunţiatura din Viena. Aceasta însă, după ce s-a consultat cu Roma, a răspuns că vlădicia din Alba Iulia s-a înfiinţat pentru românii uniţi din Ardeal, iar cea din Muncaci pentru credincioşii uniţi din Ungaria. înainte de toate, deci, trebuie să se stabilească cui aparţine de drept Maramureşul ca teritoriu politic, Ardealului sau Ungariei. Ura faţă de Muncaci s-a accentuat şi mai mult în 1730 din cauza excesului de zel al păr. Crisostom, superiorul ordinului piarist, pe care îl delegă Muncaciul să ţină locul de vicar şi să judece preoţii: „in omnibus causis suis spiritualibus, delictis et defectis". El aplica pedepse grave, chiar şi închisoarea, pentru cele mai mici abateri. După câteva luni de activitate, Crisostom se îmbolnăvi grav de ochi încât a fost silit să părăsească Maramureşul, fiind înlocuit în vicariat de Simion Olszavszky. în 1731 protesta la împărat şi episcopul Clain împotriva abuzurilor Muncaciului, ba interveni şi personal, arătând că Maramureşul aparţinea Ardealului încă din timpuri când în Muncaci nu exista episcopie canonică. Părerea aceasta era unanim admisă şi de preoţimea maramureşeană, fapt ce rezultă şi dintr-o însemnare de pe un Octoih al bisericii din Săcel, care ne spune: „s-a cumpărat în 1732 când vlădică era Clain" (cf. Bârlca o. c. p. 163).

18. Revoluția lui Rakoczy. Năvălirea tătarilor. Pintea Viteazu şi Popa Lupu. Anexarea Maramureşului la Ungaria

Năzuințele anticonstituționale ale Vienei, recrutările forțate şi sarcinile enorme impuse pentru susținerea războiului pentru succesiune spaniolă au alimentat necontenit nemulțumirile. Nobilii nu vedeau alt mijloc de scăpare decât să capaciteze să se pună în fruntea lor pe tânărul Francisc Râkoczy, care, crescut în spirit german şi căsătorit cu o principesă germană, Sarolta Amalia, trăia retras pe moşiile sale din Sâros, hotărât să nu se amestece în politică. Văzând însă mizeria poporului şi nădejdea ce s-a pus în el, în vinele sale s-a reaprins sângele revoluționar al Racoțeştilor, Zrinieştilor, Frangepanilor şi Batoreştilor. în februarie 1701, sub pretextul unei serbări de carnaval, Nicolai Bercsenyi, cornițele de Ung, reuni în palatul său Întreaga nobilime din ținuturile superioare ale Tisei, în frunte cu Fr. Râkoczy.

Aici s-a pus la cale o acțiune revoluționară pentru eliberarea Ardealului de sub habsburgi, proiectându-se şi o aliarță cu Franța: Râkoczy încredință pe căpitanul Longueval cu ducerea unei scrisori la regele Franței. Fiind însă în serviciul secret de spionaj, căpitanul a predat scrisoarea curții vieneze. Ca urmare, Râkoczy a fost întemnițat la Nemet-Ujhely, unde fusese decapitat, tot pentru complot, unchiul său Petru Zrinyi. Ceilalți revol uționari au reuşit să scape în Polonia, unde după scurt timp sosi şi Râkoczy, care evadă, ajutat fiind de soția sa. Pentru prinderea sa se institui un premiu de 10.000 fl.

în 1702, ridicându-se prețul sării, poporul s-a revoltat şi a jefuit oficiile şi magaziile salinare. Pentru reprimarea revoltei, oficialitatea a întrebuințat toate rigorile legii marțiale, încât nădejdea tuturor se îndrepta spre fugarul din Polonia, care împreună cu Bercsenyi petrecea pe moşia din Brezau a voievodului Sziniavsky. în martie 1703, o delegație de țărani de pe moşiile lui Râkoczy, în frunte cu Mihai Papp şi Gheorghe Bige, pleacă în Polonia, fără să poată determina pe Râkoczy ca să intre în acțiune. Atunci, poporul se hotărî să se organizeze pe cont propriu şi la 7 iunie o armată de răsculați se

ciocneşte la Dolha cu armata regulată a comitelui Alexandru Kârolvi din Sătmar. Răsculaţii au fost bătuţi şi împrăştiaţi în pădurile din apropiere, iar cadavrele celor căzuţi au fost adunate de Gheorghe de Dolha şi înhumate în capela familială zidită pe vremuri, de vicecomitele Ambroziu. Pe locul luptei s-a ridicat la 7 iunie 1903 un monument comemorativ. Râkoczy, auzind despre aceasta, dar mai ales mişcat de rugămintea unui preot rutean, care-l purtase pe braţe, plecă în Maramureş, unde sosi la 16 iunie şi peste 3 zile dădu o proclamaţie. Poporul, fără deosebire de limbă şi credinţă, se adună în jurul său şi la sunetul marşului racoţian depuse cu entuziasm jurământul de credinţă pe steagurile ce purtau inscripţia: „Fr.(anciscus) R.(âkoczy) de F.(elso) V.(adâsz). S.(ancti) R.(omani) I.(mperii) Pr.(inccps). Cum Deo pro Patria et Libertate!" Tot atunci, Bercsenyi sosi la Tokay, reuşind să câştige pentru Râkoczy ofiţerimea şi nobilimea, care era în impas din cauza revoluţiei ţărăneşti, neputând să conteze pe ajutorul împăratului, angajat în războiul de succesiune spaniolă. La 17 august Emeric de Iloşva intră travestit în cetatea Hust, unde reuşi să răzvrătească garnizoana împotriva comandantului Br. Eithner, pe care împuşcându-l deschide porţile cetăţii pentru revoluţionari. In răstimp, Kârolyi se plimba la Viena în nădejdea unei răsplate împărăteşti pentru succesele obţinute; însă în loc de aceasta, el a fost luat în râs. De supărare, Kârolyi trecu de partea lui Râkoczy, întărind astfel foarte mult cauza revoluţiei. El întrebuinţa obişnuita tactică a magnaţilor, de a trece în Ardeal ca să tune şi să fulgere împotriva împăratului, ca mai târziu să se lase plătit de acesta pentru a reveni la datorita fidelitate.

Primul român din Maramureş care sări în ajutorul lui Râkoczy a fost Grigore Pintea, care la 14 august 1703 asedia cu haiducii săi Baia Mare, sfărâmând porţile oraşului. în cursui luptei, Pintea a fost rănit şi prins, apoi la 22 august împuşcat din ordinul consilierului Ştefan Decsy şi înmormântat pe locul rezervat răufăcătorilor. Râkoczy scrie cu admiraţie despre Pintea în memoriile sale. El a ordonat chiar şi o anchetă pentru descoperirea asasinilor săi, însă aceştia devenind în răstimp unii din cei mai buni partizani ai revoluţiei, ancheta s-a muşamalizat.

Cu conducerea şi apărarea Maramureşului a fost încredinţat Gheorghe de Dolha, în calitate de castelan de Hust şi de prim căpitan al districtului.

Profitând de noua situație, el a exoperat de la principe anularea testamentului său, pe care 1-a redactat silit în favoarea lui M. Teleky. Maramureșul a pus la dispoziția lui Râkoczy 4.000 de pedestraşi şi 800 de călăreți, între care găsim pe căpitanul Lupu Sândor din Borşa, pe hodnojii Balea Năcuț din Ieud, Dumitru Birtoc din Sarasău, Pop Gheorghe din Apşa ş.a înainte de plecarea oastei au sosit în Maramureş 400 de luptători tătari din Basarabia, pe care populația i-a primit cu entuziasm După cucerirea Ardealului, un manifest, redactat la 13 iunie 1707 în cetatea Hust şi semnat de către 341 de nobili, proclama independența Ardealului şi Partesurilor, precum şi detronarea habsburgilor.

La 3 august 1708, revoluționarii pierd lupta de la Trencseny, după care norocul războiului a trecut de parte, imperialilor. Tot în anul acesta moare şi Gheorghe de Dolha, unul din stâlpii revoluției, iar peste un an fiică-sa Varvara duce cu sine în mormânt numele de Dolha, ilustrat de atâția bărbați mari şi viteji din trecutul Maramureşului. Cele câteva sute de mii de hectare ce pământ din ținutul Dolhei şi de pe văile Iza, Vişeu şi Apa Rusului, aparținătoare familiei de Dolha, au revenit cu drept de moştenire numeroşilor nobili români din familia colaterală Petrovay de Dolha şi de Petrova (Despre Gh. dc Dolha, cf. **Tort. Tar, 18*0,** p. 442 şi **Râkoczy Târ,I.** p. 169 - 170, II. p. 31, III. p. 184 - . 96, 228).

Imperialii, reocupând Ardealul, restrâng activitatea revoluționarilor la numai 5 comitate. în acest timp sosi în Maramureş, în fruntea unei cete de români, ucraineni şi tătari, voievodul Kiewului, Iosif Potoczky, un descendent de-al lui Ieremia Movilă. Acesta, fiindcă simpatiza cu regele Carol al Suediei, a fost întemnițat de țarul Petru cel Mare, dar, evadând din închisoare, a fost urmărit de oamenii țarului ca o fiară sălbatică până-n codrii Maramureşului. Potoczky nu mai putea să ajute nimica cauzei lui Râkoczy, deoarece deja începuse şirul nesfârşit al trădărilor din partea magnaților, precum şi debandada luptătorilor. În 1710, trupele poloneze şi suedeze, sub pretextul neprimirii soldelor la timp, se răscoală şi, părăsind Agria, se îndreptară spre Polonia, peste Maramureş, jefuind toate satele întâlnite în cale. După aceasta izbucneşte ciuma, ba îşi fac apariția şi bande de haiduci, încât pentru împiedicarea panicii şi a capitulării au trebuit să se ridice spânzurători în toate satele. Din cauza aceasta au eşuat şi tratativele cu Franța, al cărei reprezentant, marchizul de Saleur, a fost transferat la

Constantinopol, unde a plecat în 1711 peste Maramureş şi Principate. Pentru salvarea revoluției, lui Râkoczy i-a rămas o singură nădejde: ajutorul rusesc pentru obținerea căruia el plecă în Polonia ca să se întâlnească cu țarul. înainte de plecare, el încredința pe Kârolyi cu conducerea tratativelor cu imperialii, pe care deja le începuse la Hust. La câteva zile după plecarea lui Râkoczy, Kârolyi a transferat pe răspundere proprie sediul tratativelor la Satu Mare, unde a acceptat condițiile impuse de imperiali, iar la 1 mai 1711, pe Câmpia Moftinului, armata revoluționară a depus jurământul de credință față de împărat. Astfel magnații au revenit la vechea fidelitate şi slugărnicie, împărțind între dânşii moşiile (circa două milioane jugăre) lui Râkoczy, pe care printr-un articol de lege al Dietei din Onod l-au declarat de trădător. în schimb, nobilii români din Maramureş au rămas statornici în credința lor față de Râkoczy, încât, de pildă, în satele Ieud, Şieu, Dragomireşti, Săliştea, Cuhca şi Săcel, unde în 1707 au depus jurământul pentru Râkoczy 823 de nobili români, în iunie 1711 nu s-au găsit decât abia 30 de nobili ca să jure credință împăratului. Totuşi, începând cu 9 iulie 1711, în fața forței armate, au fost siliți şi maramureşenii să se supună împăratului. Amintirea revoluției se păstrează încă vie în tradiția poporului, iar în Apşa de Mijloc şi Budeşti se mai păstrează câte un steag rakoțian. La nunțile țărăneşti, lăutarii au obiceiul să întâmpine pe miri şi pe naşi cu marşul rakoțian. Râkoczy s-a exilat de bună voie în Turcia, murind la 8 aprilie 1735 în Rodosto. Rămăşițele lui pământeşti au fost aşezate mai târziu în cripta catedralei din Caşovia, lângă generalul său Nicolae Beresenyi.

Înfrângerea lui Râkoczy a însemnat o nouă lovitură pentru moşiile româneşti din Maramureş. Îndată după liniştirea spiritelor, familia Teleky a revendicat pentru sine toate moşiile lui Gheorghe de Dolha, declarând de nule dispozițiile luate în această privință în timpul revoluției. La protestul familiei de Petrova s-a ordonat o anchetă, care a ascultat sub jurământ 138 de nobili fruntaşi, care au declarat cu toții că Gh. de Dolha a fos un om de o cinste exemplară şi că şi-a redactat testamentul în favoarea lui Teleky numai sub influența amenințărilor şi a persecuțiilor continue. Nobilul loan Popovici din Voincşti a declarat că într- un rând Teleky i-a propus lui ca să-1 atragă pe Gheorghe de Dolha la granița dinspre Moldova, unde să-1 ucidă. Rezultatul cercetărilor a fost trimis curții supreme din Viena care,

judecând cauza sub aspectul ei politic, s-a pronunţat în favoarea familiei Teleky şi ca urmare imensele moşii ale lu Gheorghe de Dolha, moştenite pe bază ereditară de la voievozi români Seneslau din Dolha şi loan din Rozavlea, au trecut in stăpânirea unei familii străine de Maramureş şi potrivnic intereselor româneşti.

în 1717, la ordinul sultanului, a trecut din Moldova in Ardeal o oaste compusă din 3.700 moldoveni, 300 cazaci ş 10.000 tătari, în frunte cu domnitorul Mihai Racoviţă, cu hanul Agiamet Gherei şi cu Colceag Aga. în drumul lor, ei aprind Rodna şi asediază Bistriţa. Tătarii, prevăzând un asediu de lungă durată, s-au despărţit de moldoveni şi au pleeat să prade satele şi oraşele de pe valea Someşului. Racoviţă, auzind despre victoria imperialilor la Belgrad, s-a reîntors în Moldova şi la Vama a ridicat un stâlp de piatră cu următoarea inscripţie: „Acest stâlp l-am ridicat când am mers prin munţii ce se cheamă Mestecăniş şi prin Muntele Suhardul, pogorându-ne prin Coşna".

La 30 august tătarii incendiau conacul lui Kârolyi din Sătmar, acela în care la ultima consfătuire a capilor revoluţiei au promis lui Râkoczy continuarea luptei până la ultima picătură de sângs. De aici ei se îndreptară spre Maramureş. Vestea că tătarii vin ca aliaţii lui Râkoczy a produs o mare însufleţire printre locuitori, încât toată suflarea era gata să pună mâna pe arme şi să reînceapă vechea luptă pentru libertate. Când însă au zărit în depărtare fumul ce se ridica deasupra satelor incendiate, dar mai ales când au auzit de la refugiaţi grozăviile săvârşite de păgâni, oamenii şi-au luat avutul şi s-au refugiat în păduri. La 31 august tătarii poposiră la Vişc, având cu dânşii vreo 12.000 de robi creştini legaţi în lanţuri. în noaptea de 1 septembrie, ei încercară să sce furişeze neobservaţi pe sub cetatea Hust, însă o ceată dc voinici, condusă de Moisc Codrea şi Sig. Stoica, a atacat ariergarda, tăind mai mulţi tătari şi eliberând câţiva robi. Speriaţi de atacul neaşteptat, tătarii o luară în galop, mărginindu-se numai la jefuirea şi incendierea satelor întâlnite în cale. In Sighet, ei pun mâna pe comorile bogătaşilor, îngrămădite în biserica calvină, apoi s-au îndreptat spre Bârsana, unde au sosit la 2 sept. între strâmtorile dintre Bârsana şi Strâmtura, ei au fost atacaţi de 300 miliţieni şi de mai mulţi ţărani, conduşi de pretorii loan Stan, Simion Săpânţan şi Sig. Nagy. Lupta dată de pe înălţimi s-a terminat cu pierderi însemnate pentru tătari, iar maramureşenii

au avut 10 morți şi mai mulți răniți. Chiar şi pretorele Nagy s-a ales cu 14 răni. Enervați de noul atac, tătarii au nimicit totul în calea lor până la Borşa, unde au sosit vineri la amiază (3 sept.). Aici încercară să incendieze bisericile, însă la biserica din jos i-a întâmpinat un grup de femei bătrâne cu strigăte ascuțite şi cu o ploaie de pietre, ceea ce a făcut pe tătari să renunțe la planul lor. Fără să bănuiască vreo primejdie, tătarii au înaintat până la Gura Fântânii, apoi au intrat în strâmtoarea Cheia de sub Prislop, unde s-au oprit ca să petreacă noaptea.

În acest timp protopopul Borşei era Lupu Sândor (Sandrin), fostul căpitan al lui Râkoczy, un bun cunoscător al artei militare din acel timp. La auzul apropierii tătarilor, el transformă strâmtoarea Cheia într-o capcană. Pentru a abate pe tătari de la gândul înaintării lor pe Valea Cislei, le-a trimis la Moisei pe un tânăr ca să li se ofere de călăuză. în zorii dimineții de 4 septembrie, la semnalul lui Lupu au început să se rostogolească asupra tătarilor copacii din împrejurimi şi mii de bolovani de pe vârful munților: Poporul înarmat cu coase, securi şi furci de fier năvăli asupra păgânilor, începând un măcel îngrozitor, care a durat până seara. în timpul luptei vreo 4.000 de tătari au reuşit să iasă din capcană şi să se îndrepte spre muntele Ştiol. Aici însă au întâmpinat furia elementelor naturii, deoarece s-a dezlănțuit un vifor puternic, care, provocând surparea terenului muntos, a cauzat moartea a peste 2.000 de tătari. Pe locul măcelului s-au numărat peste 6,000 cadavre tătărăşti, dar şi vreo 4.000 de morți din rândul robilor creştini. Din cei 10.000 de tătari nu au scăpai nici 2.000 cu viață, dar şi aceia plini de răni. Chiar şi fiul hanului a murit peste câteva luni în urma rănilor ce le-a primit. Locu măcelului se numeşte azi Preluca Tătarilor, iar locul unde surpat pământul, îngropând pe tătari, se cheamă Jgheabul Tătarilor. Dintre robii creştini şi-au reprimit libertatea 7.085, din care 1.454 erau din Ugocea.

După sfârşitul luptei a sosit şi vieceomitele Vasile Stoica în fruntea miliției, precum şi o oaste trimisă de Al. Kâroh Aceştia, nemaiavând ce să facă, au împărțit între dânşii prăzi părăsite de tătari, între care şi câteva mii de cai. A doua zi s-a trimis 70 de care pentru transportarea cadavrelor, iar alti cai pentru transportul copiilor părăsiți de tătari de-a lungul Izei, după hăituiala de la Strâmtorile Bârsanei. Majoritatea acestor copii au murit de foame, de frig, de spaimă şi de oboseală. Multe din

obiectele tătărăşti s-au păstrat vreme îndelungată la diferiic familii. Se spune că eroii trimişi de Kârolyi la reîntoarcere s-au dedat la tot felul de prădăeiuni prin satele părăsite de locuitori.

Despre pierderile borşenilor nu avem nici o informaţie, da ştim că Popa Lupu şi vitejii săi n-au avut parte din prăzi şi nici de vreo altă răsplată. Singură biserica s-a ales cu 2 eclopote aduse de tătari din Suciu de pe Lăpuş. în schimb vicecomitelc Stoica din lupta de la Borşa şi-a făcut un titlu de glorie. Părăsind calvinismul, el a trecut la religia romano-catolică, intrând astfel în graţia specială a împăratului, care în 1749 a acordat celor 3 fii ai săi titlul de baron. Unul din fiii săi a devenit episcop romano- catolic de Alba lulia, iar descendenţii celor doi s-au maghiarizat. Ultimul descendent din ramura aceasta s-a stins în preajma războiului mondial la Lugoj, unde şi-a petrecut ultimii ani în cea mai neagră mizerie, după ce gustase din plin toate plăcerile de la curtea imperială. Tot din această familie, dar din altă ramură, face parte Alexandru Stoica, actualul episcop rutean şi mare patriot maghiar din Ungvâr. Numele lui Popa Lupu îl citim pe o Cazanie a lui Varlaam dăruită de el bisericii din sat în 1717, probabil din recunoştinţă pentru victoria ce a repurtat asupra tătarilor. Generaţia unirii i-a dedicat o stradă în Sighet, dar sperăm că va sosi ceasul când se vor ridica monumente la Borşa şi un bust la Sighet în amintirea strălucitei sale victorii româneşti.

Încă la pacea din Sătmar, Maramureşul şi-a exprimat dorinţa de-a rămâne şi pe mai departe unit cu Ardealul, însă Dieta din Caşovia a hotărât ca Partesurile sâ fie reunite cu Ungaria. La apelul maramureşenilor, împăratul numi o comisie, compusă din cei mai devotaţi oameni ai săi, care şi-a început activitatea în 1723. În 1725 s-au semnalat incidente între populaţia civilă şi armată în mai multe locuri, iar în 1730 a fost prins în Lipceni un agitator rakoţian care întreţinea legături cu revoluţionarii întemniţaţi la Muncaci. Acestea, precum şi lupta îndârjită a românilor împotriva episcopici rutene au determinat pe membrii comisiei să propună împăratului anexarea Maramureşului la Ungaria, susţinând că în Maramureş încă pluteşte spiritul revoluţionar şi din cauza aceasta Maramureşul formează o punte de legătură între revoluţionarii din Ardeal şi între cei din părţile superioare ale Ungariei. Ca urmare, în 1732 împăratul a decretat anexarea Maramureşului la Ungaria, decret pe care

Dieta Ardealului din 1733 l-a ridicat la valoare de lege. Astfel maramureşenii, rupți de frații lor din Ardeal, au fost dați pradă ungurilor şi rutenilor. Lipsiți de instituții culturale proprii, precum şi de protectori puternici, românii din Maramureş au fost siliți să se acomodeze noilor împrejurări şi sâ suporte cu pacienţă jugul politic al ungurilor şi jugul bisericesc al rutenilor, M-rea din Peri, înfiinţată cu scopul de a apăra românismul, deja dispăruse. Moşiile sale au fost secularizate încă de Mihai Apaffy I şi dăruite pentru 1.000 fl. lui Ştefan Frater, căpitan din Hust, iar edificiile sale au fost incendiate şi distruse în 1703 de către bandele rutene nedisciplinate de la începutul revoluției rakoțiene. Ruinele ce au mai rămas au fost întrebuinţate de locuitorii satului de fundament la casele lor. Fr. Râkoczy a împărțit averile mănăstirii între partizanii săi, iar după căderea revoluției, ele au trecut în stăpânirea statului, de la care în 1754 le-a răscumpărat Francisc Buday, un erede al fam. Frater. Tot în acest an a încercat fără succes egumenul Macarie Suhajda ca să câştige acele moşii pe seama M-rii Sf. Nicolae din Muncaci. Pe locul străvechii mănăstiri azi străjuieşte o cruce, vestind trecătorilor vrednicia marilor ctitori români din sec. al XIV lea.

Până în 1867 Ardealul şi Ungaria nu sunt decât simple provincii creditare ale casei de Habsburg. Lipsite de suveranitate economică şi de resorturile finanțelor, externelor şi ale războiului, adunările lor naționale nu sunt decât organe de control al privilegiaților. Spiritul revoluționar s-a menținut încă multă vreme în Maramureş, deoarece poporul nu putea să uite că până când sub Râkoczy plătea dare numai 12 fl., sub împărat a ajuns să plătească 30 fl. Mişcările cu caracter revoluționar au reizbucnit în 1737, când apăru pe scenă losif Râkoczy, fiul marelui revoluționar, numit de turci principe al Ardealului. Ele au fost însă de scurtă durată, fiind reprimate la timp de armată. In 1749 direcția salinelor s-a mutat la Sighet, iar după câțiva ani castelul din Coştiui s-a transformat în ruine. La 3 iulie 1768 un trăznet provoacă explozia pulberei din cetatea Hust, cauzîndui stricăciuni grave, încât în 1777 cetatea a fost părăsită definitiv, iar maşinăriile şi instalațiile de apărare au fost transferate la Caşovia. în 1773 se înființează la Frasin, Rahău, Mocra Germană, Vişeul de Sus şi Borşa Handal centre forestiere pentru exploatarea pădurilor aparținătoare Erariului, în care scop centrele acestea au fost colonizate eu țipțeri din

Zips. Tot atunci s-au mai înfiinţat şi alte centre pe văile Tisa şi Taras, care au fost colonizate cu huţuii din Galiţia, ale căror fizionomie,, port şi datini se deosebesc foarte mult de ale celorlalţi slavi, apropiindu-se mai mult de români, mai ales că în limba lor au multe cuvinte româneşti. (Cf. Miklosich şi Fr. Kaindl, care i-au studiat la faţa locului.) în 1775 se înfiinţează o fabrică de fier la Cărpiniş, în 1780 a fabrică de hârtie la Dolha, iar în 1777 două centre miniere noi cu oficii salinare proprii, la Ocnaslatina şi la Ocnaşugatag. Toate aceste centre au devenit după câteva decenii centre de întărire şi de expansiune teritorială pentru poporul maghiar din Maramureş, format numai din elemente deznaţionalizate. In 1785, Iosif al II-lea a aşezat, cu scop de germanizarc, 10 familii germane la Sighet, 7 la Câmpulung şi 16 la Hust. Fiecare din ele a primit gratuil pământ de cultură, casă zidită de Erar, 2 boi, 2 cai, 1 vacă, diferite unelte agricole, 1 car, transpoit şi scutire de impozit pe 10 ani. Dar şi aceste familii, ca şi ceilalţi colonişti, au fost sortite să îngroaşe rândurile maghiarimii, care a reuşit astfel să devină beneficiara nu numai a bogăţiilor, ci şi a majorităţii funcţiunilor din comitat.

Maria Tereza inaugurează o eră de reforme sociale, de prosperitate economică şi de mare ieftinătate. Pentru strângerea legăturilor dintre nobilime şi dinastie, în 1760 se înfiinţează garda personală a reginei, compusă din 120 nobili din Ungaria. în aceasta a servit timp de 10 ani (1767- 1776) Gavrilă de Petrova, care după aceea s-a stabilit pe moşiile sale din Rozavlea, unde a lăsat urme neşterse în amintirea poporului, în ale cărui legende figurează sub numele de “Cavalerul Crăiesii”. In anii 1751 - 1768 se controlează situaţia de drept a nobililor, fiind obligaţi cu toţii să-şi prezinte documentele în faţa Comitatului. Procesele verbale ale acestor investigaţii se păstrează şi azi în arhiva judeţului. Un decret imperial din 1768 (urbarium), publicat şi în româneşte cu litere chirilc, reglementează în 61 puncte situaţia iobăgimii, aducându-i uşurări însemnate, Sub Iosif iobăgimea mai primeşte şi dreptul de liberă mutare, scăpând astfel de sub tirania stăpânului de pământ. Pentru deschiderea noilor mine de sare din Slatina şi Şugatag nu s-a recurs la o expropriere forţată a terenurilor necesare, ci s-a ajuns la o înţelegere paşnică cu proprietarii, cărora crariul le-a plătit câte un fl şi 30 cr. pentru un sfert de jugăr, asigurându-Ie totodată întrebuinţarea permanentă şi gratuită a slatinei, precum şi

retrocedarea terenurilor cumpărate în caz de sistare a exploatărilor miniere. Dispărând nemulțumirile de ordin material, poporul a dus o viață liniștită și pașnică. Semne de enervări populare se mai remarcă în timpul războiului de 7 ani, când negustorii evrei și armeni lățeau vești alarmante că o alinată de 80.000 tătari, concentrată la Hotin, ar sta gata pentru a năvăli în Ungaria ca aliată a Prusiei; precum și cu ocazia revoluției lui Horea (1784), când s-a organizat un banderiu de călărași pentru paza ordinii, trimițându-se totodată emisari în Ardeal care să țină la curent autoritățile cu mersul revoluției.

In 1773 Iosif al II-Iea sosi de la Rodna la Borșa, unde a fost primit de prim-notarul Paul Săpânțanu în fruntea unui banderiu. Împăratul, care purta cu sine cele 19.000 de jalbe ale românilor din Ardeal, a făcut drumul până la Sighet călare, fiind însoțit de generalul Nosticz și Pelegrini. în Sighet sosi la 12 iulie, unde i s-a făcut o primire grandioasă și unde a petrecut timp de 7 zile, fiind găzduit la Curia Comitatului, un palat situat pe locul actualului edificiu poștal. în timp ce generalii își vindecau leziunile provocate de lunga cavalcadă, împăratul a vizitat Coștiuiul, Hustul, Frasinul și toate instituțiile din Sighet. în 1783 el a mai atins hotarul Maramureșului la Zimbroaia, unde a suferit un accident, rupându-se ruda carului, dar el sări la timp fără să i se întâmple ceva. Tot de numele lui losif se leagă secularizarea averilor mănăstirești, apariția primelor sinagogi jidovești în Maramureș, precum și introducerea limbii germane în administrație.

în 1791. la propunerea lui Leopold al II-lea de a înlocui limba germană cu cea maghiară, magnații au pretins reintroducerea limbii latine, pe care o considerau ca o parte integrantă și ca o garanție a privilegiilor nobiliare, iar introducerea limbii maghiare ca o scufundare în barbarie și ca o reformă periculoasă care ar putea să clatine vechea constituție. In 1792 Maramureșul era impus cu 34.533 fl., iar în 1805 el număra 116.000 suflete, din care 16.900 aparțineau claselor nobilimii. în cursul războaielor napoleoniene, toți nobilii au sărit în ajutorul lui Francisc, contribuind fiecare cu cel puțin 12 fl. la cheltuielile dc război. In 1810 s-au rechiziționat toate obiectele de aur și de argint, iar scumpetea a fost nemaipomenit de mare. Prima insurecție (mobilizare) a nobililor s-a ordonat la 22 mai 1790 repetându-se în anii 1797, 1800, 1805, 1809 și

1815. Nobilii n-au ajuns niciodată să lupte eu armata lui Napoleon, deoarece în răstimpuri intervenea întotdeauna câte o înțelegere întn beligeranți. Printre ofițerii armatei nobile găsim în 1797 p< cavalerul Gavrilă de Petrova, Rednie Vasile, Popovici Mihai stegarul Cudnci Grigore şi capelan Vlad Mihai din Apşa d Mijloc; în 1800 pe fura Vasile, iar în 1809 pe Om ța Tcodoi
Ciplea Ilie şi Rednic Andrei. în afara impozitelor generale, preoții şi funcționarii Comitatului erau obligați să facă în permanență şi colete benevole. în 1816 s-au afişat pe toate edificiile publice insignele imperiale (două capete de vultur) şi s-a introdus limba germană în oficiile erariale, menținându-se limba latină numai în administrație şi la congregația comitatensă.

La începutul sec. al XlX-lea se remarcă o acțiune sistematică din partea nobililor unguri pentru a-şi asigura o supremație culturală în Maramureş. Pentru a atrage în societatea lor pe nobilii români, în 1815 înființează stațiunile balneare Vişc şi Cărpiniş, iar în 1846 pe cea din Breb. Aceasta din urmă, distrusă de revoluția din 1918, avea uneori şi câte 300 de vizitatori. în 1825 funcționarii comitatului colectează 34 fl. pentru a contribui la cheltuielile de transport ale lui Besse Jânos din Komarom, care pleca în Asia pentru a face cercetări în vederea regăsirii vechii patrii maghiare. In 1836 prim-notarul Varady Borbely pune bazele unei societăți ungureşti de binefacere, cu un fond inițial de 3.000 fl., înființând totodată şi o arenă de vară pe locul teatrului dispărut în 1938, unde a debutat celebra artistă Prielle Cornelia. Tot în 1836, contele loan Butler pune bazele Academiei dc drept din Sighet, care, reorganizându-se în 1869, a funcționat până în 1920. în 1840 limba latină a fost înlocuită cu cea maghiară şi cu aceasta începe epoca şovinismului maghiar şi a luptei naționalităților pentru cultivarea şi apărarea limbilor materne. în 1841 se înființează la Sighet o casină maghiară în spiritul lui Szceheny, pe locul unde se află azi internatul liceului de fete. La 20 aug. 1845 se deschide grădinița „Elisabeta" pentru educarea în spirit maghiar a copiilor mici, care în primul an de funcționare a avut 71 de copii. în acțiunea de deznaționalizare a românilor şi a rutenilor, ungurii au găsit un puternic ajutor în ordinul piarist şi în episcopia Muncaciului, iar pe urmă în jidovi.

După o absență de 150 de ani a catolicismului de rit latin, la începutul sec. al XVIII-lea se semnalează prezența unor credincioşi romano-catolici printre funcționarii şi muncitorii salinelor. Cu păstorirea acestora, în 1717 au fost încredințați minoriții din Baia Mare, la stăruința cărora s-a zidit la Sighet o capelă pe locul calvariei de lângă actualul palat episcopal. In toamna anului 1730 se aşază la Sighet 9 piariști, având ca superior pe Crisostom. Guvernul a pus la dispoziția acestora un teren la Sighet şi fondurile necesare pentru zidirea unei biserici, mănăstiri şi şcoli, precum şi suma de 1.500 fl. anual pentru întreținere. Piariștii aveau obligația să țină doi călugări la Coştiui şi unul la Bocicoiu; să predice ungureşte şi nemțeşte, să țină misiuni în satele româneşti în limba românească, să întrețină o şcoală la Sighet, unde să se propună şi limba maternă a elevilor, ca elevii români şi ruteni să se poată împărtăşi de binefacerile culturii; elevilor să li se propună religia în limba maternă şi să asculte liturghia în biserica ritului lor; să celebreze zilnic câte o liturghie pentru ctitori, iar alta pentru familia imperială. în 1731 se deschide şcoala piaristă cu 28 elevi, sub conducerea păr. Celestin. Românii au avut la început o marc neîncredere în noua şcoală, continuând să-şi înscrie copiii la vechea şcoală calvină. La 17 aug. 1733, elevii şcolii piariste au aranjat o serbare publică la care, cu piesa „Nova fodina salis in Marmatia" au obținut un succes atât de strălucit, încât a convins numeroasa asistență de superioritatea ei față de şcoala calvină. Cu începutul anului şcolar 1733 încep şi românii să-şi scrie copiii la şcoala piaristă, unde numărul elevilor s-a ridicat astfel la 52. In 1735 a început zidirea mănăstirii, iar în 1736 s-a pus piatra fundamentală a actualei biserici catolice din Piața Unirii. în 1742, un incendiu a nimicit clădirile provizorii ale piariştilor, precum şi o mare parte din materialul adunat pentru zidirea noilor edificii, iar ciuma i-a secerat pe 5 dintre călugări. Activitatea şcolară se suspendă până în 1753, când reîncepe cu 102 elevi. În 1772 losif al II-Iea le-a acordat 15.749 fl, iar în 1774 le-a mai dăruit 24.000 fl., cu care şi-au zidit mănăstirea actuală de lângă biserica catolică. La 2 aprilie 1780 s-a interzis ordinului de a mai avea legături cu superiorii rezidenți în afara frontierelor imperiului habsburgie şi astfel şcoala lor devine un instrument la dispoziția guvernului. In 1790 se introduce facultativ câte o oră de limba maghiară săptămânal, iar în 1840 se introduce limba maghiară ca limbă de propunere pentru toate obiectele.

învățământul era gratuit până în 1785, când au început să perceapă taxe de la elevi, dar în 1790 s-a reintrodus gratuitatea învățământului. Noua clădire a şcolii - actuala clădire cu etaj din stânga bisericii catolice, s-a inaugurat în 1775 cu 188 elevi. După accasta numărul elevilor a fost în continuă creştere, ajungând recordul în 1830, când în cele 4 clase secundare avea 335 de elevi. Clădirile lor au mai ars în 1802 şi în 1872. în 1907 şcoala piaristă s-a transformat în liceu cu 8 clase, pentru care în 1913 s-a zidit impozanta clădire cu 2 etaje, actualul local al Liceului „Dragoş Vodă".

În primele 3 decenii de misionarism, piariştii au convertit la catolicism numai 110 familii calvine. În 1740, episcopul Barkoczy din Sătmar a înființat la Sighet o Congregație Mariană, care în 1776 a ridicat în piață o statuie a fecioarei Maria, care a străjuit acolo până în 1938. în 1761 Sig. Stoica, episcopul romano-catolic al Transilvaniei, a înființat un azil de bătrâni, care mai persistă şi azi lângă palatul episcopiei din Sighet. În 1778 romano-catolicii din Sighet numărau deja 1.280 suflete față de 926 calvini. În 1780 păstorirea credincioşilor au preluat-o preoții de mir, înființându-se parohii la Sighet, Câmpulung, Teceu, Hust, Vişc, Delurcni, Mocra Germană, Ocna Şugatag, Coştiui, Ocna Slatina, Bocicoi, Cărpiniş, Raliău, Frasin, Vişeul de Sus şi Borşa Handal, care în 1863 au fost organizate în 2 protopopiate cu reşedințele la Sighet şi Hust. În 1786 preoții catolici câştigă pentru ei dreptul de zeciuială de la oraşele regeşti, care până atunci îl avea biserica calvină. Rând pe rând calvinismul îşi pierde toate pozițiile câştigate în trecut, încât în 1821 biserica calvină din Maramureş a fost încorporată la biserica calvină din Ugocea. Totuşi, şcolile calvineşti din Sighet, datorită operei lor de maghiarizare, au rămas neatinse, bucurându-se tot timpul de cel mai larg sprijin din partea statului maghiar şi a autorităților Comitatului.

19. Slavizarea sub Muncaci. Secularizarea mănăstirilor

Episcopia Muncaciului păstorea asupra românilor şi rutenilor din Maramureş, Bereg, Sătmar, Ugocea, Ung, Sabolci şi Zcmplcn, având 7 arhidiaconate, 44 protopopiate, 376 parohii şi 1.065 filii, administrate de către 742 preoţi. Clerul superior se compunea din 7 canonici actuali, 7 canonici titulari şi 15 arhimandriţi, din care 8 îşi aveau titlurile vechilor biserici şi mănăstiri maramureşene, şi anume: Sf. Arh. Mihail din Peri, Sf. Nicolae din Bocicoi, Sf. Dumitru şi Mihai din Bedeu, Sf. Fecioara din Uglea, Sf. Arh. Mihai din Horneţ, Sf. Maria din Crişăneşti, S.S. Petru şi Paul din Ariniş şi Sf. Ştefan din Remeţ, titluri care în numita eparhie s-au menţinut până azi. Episcopii au fost: Gh. Bizânczy 1716 - 1733, Şt. Olszavszky 1733 - 1738, Gh. Blaskovszky 1738 - 1742, Mihail Em. Olszavszky 1743 - 1767, care îşi mută reşedinţa de la M-rea Sf. Nicolae în oraşul Muncaci, loan Bradacs 1767 - 1772, Andrei Bacinszky 1773 - 1809, care îşi mută reşedinţa la Ungvar, unde zidi o reşedinţă episcopală şi o catedrală, iar castelul de Homonna îl transformă în seminar teologic; Mihai Bradacs 1809 - 1817, Pecsy Alexa 1817 - 1837, sub care în 1820 se anexează episcopiei din Preşov (Epcrjes) 120 de parohii, iar în 1821 se anexează episcopiei din Oradea 77 de parohii româneşti; Vas. Popovics 1837 - 1866, sub care românii au scăpat de jugul rutean.

Vicarii care au cârmuit Maramureşul in numele Muncaciului au fost: loan Kupescnko 1733 - 1739, Grigore Bullo 1740 - 1741, loan Blajovszky 1746 - 1754, Danile Havrilovies 1754 - 1761. Andrei Zsctkcy 1761 - 1772, Mihai Parazsovics 1772 -- 1778, Gh. Koszcghi 1778 - 1806, Vasile Pop 1806 - 1808, Mihai Tabakovics 1808 - 1813, Ştefan Adrukovies 1813 - 1815 şi Petru Anderco de Homorod 1815 - 1856, iar în 1856 - 1869 vicar numai pentru ruteni.

Nobilii români din Maramureş, siliţi de forţa împrejurărilor să cedeze hegemonia bisericească unui popor străin şi iobag, au continuat să rămână credincioşi unirii cu Roma. În scurtă vreme Maramureşul a avut un cler bine pregătit şi disciplinat, activităţi căruia i se datorează sentimentul profund religios al poporului, ce caracterizează atât de mult şi

azi pe maramureşeni. La aceasta au contribuit în largă măsură şi mănăstirile călugăreşti, din care Moiseiul, Giuleştii şi Bixadul sunt şi azi cercetate de impunătoare procesiuni maramureşene,. In 1757, Popa lonăşel din Budeşii scria că „cel dintâi care stăpâneşte ţările este Patriarhul de la Roma, Benedict, iar mai târziu, canonicul Dumitru Ivaşcu din Ieud scrie un tratat catolic de teologie dogmatică şi morală. După intervenţii nenumărate, secondate probabil şi de episcopii din Ardeal, la 24 aug. 1776, Maria Tcreza institui pentru Maramureş un vicariat românesc autonom, cu consistor propriu. Totuşi, după cum rezultă din catalogul vicarilor, Muncaciul a continuat sa numească în majoritate vicari ruteni. Primul vicar român
Gheorghe Koszeghy, a instituit o fundaţie importantă pentru ajutorarea tinerilor greco-catolici de origine nobilă. Condiţia de nobil a fost pusă cu scopul să împiedice pe ruteni, care erau cu toţii de origine iobagă, de a beneficia din fundaţia sa. In noiem. 1790, reprezentanţii clerului român din eparhia Muncaciului s-au întrunit la Derjida, unde au redactat şi semnat un memoriu în care cereau Iui Leopold al II-lea înfiinţarea unei episcopii române, cu reşedinţa la Baia Mare, pentru românii uniţi din Maramureş, Sătmar, Chioar, Solnoc şi Crasna. Totodată ei arătau că poporul român nu se poate dezvolta culturaliceşte decât printr-o instrucţie în limba proprie şi sub păstorirea episcopilor aleşi dintre români. Printre semnatarii memoriului găsim pe protopopii: Petru Ungur, Simion Bran, Vasile Andreica şi Gheorghe Naghi. La 30 ianuarie 1791 preoţimea cerea în acelaşi scop sprijinul episcopului Ignaţie Dărăbant din Oradea. Această frumoasă iniţiativă românească nu a dat rezultatele dorite, parte din cauza morţii împăratului, parte din cauza izbucnirii revoluţiei şi a războaielor napoleoniene.

Cei 120 de ani de păstorire ruteană au avut un rezultat dezastruos pentru românii din Maramureş. Muncaciul lucra sistematic pentru rutenizarea românilor prin rutenizarea bisericii şi a şcolii. Unde, cum putea, Muncaciul trimitea preoţi şi învăţători ruteni în parohiile româneşti, limitând la minimum numărul tinerilor români admişi în seminar. Opera aceasta de deznaţionalizare a Muncaciului a găsit un sprijin puternic în autorităţile ungureşti, care ştiau bine că în românii rutenizaţi vor găsi cele mai bune elemente de maghiarizare. însăşi organizaţia vlădicească din

Muncaci era aliata şi instrumentul orb al şovinişmului maghiar, de care se servea întocmai cum se servise înainte de biserica calvină. Protestele românilor de orice natură găseau în permanenţă uşi încuiate şi urechi surde. Românii din Sighet, după luptele grele şi continue, au reuşit să obţină în 1835 ca la sf. liturghie să li se predice şi româneşte. Limba oficială în administraţia eparhiei, precum şi în seminarul teologic era cea maghiară. Sub influenţa acesteia, preoţimea ruteană şi rutenizată a înlocuit limba latină din registrele parohiale cu limba maghiară. Astfel vicarul aşa-zis român al Maramureşului, care se semna „Petrus Anderko", începând cu anul 1835 se semnează consecvent „Anderko Peter".

Sub influenţa unor preoţi români trecuţi din interes la rutenism s-au rutenizat întâi familii, apoi sate întregi de veche viţă românească şi nobilă, cum sunt Bedeu, Crişăneşti, Domneşti, Uglea, Ariniş, Târnava, Strâmba, Dărvăneşti, Lipceni, Voineşti, Apşa de Sus, Berezeni, Drăgoieşti, Remeţi, Crăciuneşti, Lunca, Rona de Sus ş.a., precum şi Perii, reşedinţa atâtor egumeni români. De aceea printre rutenii de azi sunt foarte numeroase familiile care poartă numele: Bococi, Benţa, Batin, Bedei, Babici, Demian, Erdeu, Erdos, Fechete, Bogdan, Kokeneşdi, Gorzo, Lipcci, Krisfalusi, Demco, Darvai, Marina, Mihalca, Mihali, Negrea, Negrită, Rişcu, Roman, Pop, Popovici, Stan, Stoica, Voios, Volosan ş.a., care toate arată o incontestabilă origine românească. Tot din aceste familii româneşti fac parte actualii conducătorii ai episcopiei din Ungvâr: episcopul Dr. Alexandru Stoica, canonicul şi comisar guvernial Dr. luliu Marina şi profesorul dc teologie Dr. Alexandru Marina, precum şi fostul şef al statului subcarpatic Augustin Voloşin.

Deodată cu familiile nobile din satele amintite s-au rutenizat şi familiile româneşti iobage din comunele iobăgeşti ale nobililor români. Că în ce măsură am fost reprezentaţi printre familiile iobăgeşti din satele din dreapta Tisei ne arată conscripţia iobagilor din anul 1728, în care enorma majoritate a iobagilor poartă următoarele nume familiale: Ales, Alexiu, Andruţiu. Bordela, Bagara, Bucea, Berci, Baltă, Cionca, Calinici, Comandor, Costea, Chedea, Carpincţ, Ciopci, Cuţiu, Crcţu. Cazacu, Comar, Corceâ, Cornu, Copil, Cornuta, Dănuc, Dărăban Diaco, Drăgan, Dănilă, Dancca, Demcter, Fanta, Faur, Franca. Ghireşcan, Ghcrcca, Gogul, Griga, Hosu, Husui, Iacob, Ignat, Ilieş, lercmia, Iosif, Iurca,

loancea, Laţeu, Lazar, Lucaci, Laba, Lascăr, Logojda, Marian, Matei, Mihali, Maiorcean, Mălai Mărcuţa, Micu, Moşu, Musca, Marina, Ncmniş, Onofrea, Opinca Pancu, Petriş, Perciu, Petru, Pop, Puşcar, Pătraşcu, Pralca Precup, Pridan, Rac, Riţ, Riţcu, Roman, Raţ, Salada, Simion Şomca, Săbădâş, Şandor, Stanca, Stancocean, Ştefanca, Şuşca Timotei, Tarcea, Tofan, Trâmbiţaş, Tămaşcu, Vasil, Vecală ş.a Rutenizarea a luat proporţii uriaşe mai ales în ultimele trei decenii de dominaţie a Muncaciului. Aceasta rezultă din semantismul anului 1822, care arată pentru Maramureş existenţa a 87.390 de suflete româneşti, ca peste 25 de ani, în 1847, acesi număr să scadă la 56.811. După rutenizare a început maghiarizarea lentă a românilor şi mai ales a celor din judeţele Haidu şi Sabolci, care în 1873 au ajuns sub păstorirea vlădicilor maghiari din Haidu-Dorog. în 1900, din 46.597 de credincioşi greco-catolici, nu erau decât 714 români şi 596 de ruteni, iar restul erau declaraţi de greco-catolici unguri. Despre deznaţionalizarea acestora face amintire şi un Antologhion de Râmnic, proprietate a bisericii din Giuleşti, pe care preotul Petru Salea a scris următoarele: „S-a primit în 1860 în schimbul unui Mineu slavon de la parohia Napkor din Comitatul Szabolcs, care oarecând de români era locuită, care însă s-au rutenizat".

Una din marile lovituri date bisericii româneşti din Maramureş a fost sistarea vieţii mănăstireşti, în urma decretului de secularizare a averilor dat în 1787 de Iosif al II-lea. Mănăstirile din Maramureş formau o arhimandrie în frunte cu arhimandritul de la M-rea Uglea. Situaţia mănăstirilor o cunoaştem şi din lucrarea lui Anton iu Kozarek, superiorul mănăstirilor maramureşene, scrisă în 1787 şi intitulată: „Deduetio monasteriorum ordinis S. Basilii M agili in Maramtia existentiuirT. Afară de M-rea Peri, în Maramureş se mai păstrează amintirea a 17 mănăstiri şi anume:

1. M-rea Ariniş, unde în 1727 sfinţea preoţi vlădica Dositei, iar în 1787 era părăsită.
2. M-rea Bârsana, pomenită în 1391. în 1769 avea superior pe Varnava şi călugăr pe Atanasie, iar econom pc Vasile Bârsan, în 1777 avea 4 călugări, iar în 1786 doi călugări, 5 servitori şi 7 vite. La 12 iulie 1791 bunurile ci au fost predate ordului basilitan, reprezentat prin protoegumenul loanţiu Basilovics din Cscrnek.

3. M-rea Bedeu în 1777 avea trei călugări, iar în 1787 numai unul, trei servitori şi 6 vite.

4. M-rea Berencu, situată în pădure, la 3 orc dc Hust, a fost întemeiată de Popa loan Cazacul din Sălişte, cu hramul Intrării în Biserică. Terenul 1-a cumpărat cu 4 fl., iar la 27 febr. 1727 a primit de la Teleky dreptul dc a zidi o moară. M-rea a mai primit diferite donaţii, ba a mai şi cumpărat mai multe locuri. în 1777 avea 2 călugări, iar în 1787 numai unul, 3 servitori şi 30 vite.

5. M-rea Biserica Albă, cu hramul înălţării Domnului, întemeiată în sec. al XV-lea de către o fecioară, Milița. La 26 aprilie 1622, la cererea românilor, Comitatul deleagă pe pretorele din Sighet să cerceteze scrisorile şi cărţile mănăstirii. în 1725 era egumen Antoniu, în etate de 60 ani, iar în 1787 era părăsită. Ea poseda un potir cu inscripția: „Dăruit de Vodă-Brâncoveanu".

6. M-rea Bistra-Petrova, ctitorie a familiei de Petrova, care dărui pe seama călugărilor Câmpia de lângă apa Bistrei cu apartenenţele de păduri, ape şi drept de pescuit, statorindu-se totodată şi o amendă de 100 galbeni pentru membrii familiei care ar încerca să nimicească donația. Congregația Comitatului la 2 iunie 1643 aprobă donația făcută şi decide să fie trimisă spre aprobare Principelui. Viața călugărească a încetat după moartea episcopului Serafim, iar locul vechii mănăstiri a fost cedat pe seama iobagilor ruteni, care şi-au zidit o biserică.

7. M-rea Budeşti, pomenită într-o inscripție de pe o Psaltire, i-a eternizat amintirea locul numit: „La Mănăstire".

8. M-rea Călincşti, pomenită în 1683, i-a păstrat numele locul „Vârful Mănăstirii".

9. M-rea Cuhca, pomenită în 1414, s-a nimicit cu multe veacuri înainte.

10. M-rea Drăgoicşti, de unde la 25 ian. 1731 vlădica Dositei dădea o carte de preoție lui Popa lonaşcu din Săcel.

11. M-rea Giuleşti, întemeiată înainte de 1695 de către un Lupu Pop la 2 sept. 1653, nepoții ctitorului cedează M-rea comunei cu condiția ca în caz de desfiinţare, moşiile ei să revină familiei. În 1787 M-rea mai avea un călugăr, 4 servitori şi 12 vite.

12. M-rea Ieud, întemeiată în vremuri necunoscute, pe locul numit „La Mănăstire", este pomenită de 3 inscripții de pe 3 cărți bisericești. în 1777 ea nu avea nici un călugăr, iar bunurile ei erau în folosința familiei ctitorului. In 1787 era părăsită.

13. M-rea Moisei, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, sfințită în 1672, a fost întemeiată de protopopul loan Coman din Moisei, de fiul său Hiorest şi de fiicele sale Lupa şi Măricuța. Ea a fost înzestrată de ctitori cu moşii cuprinse într-un act donatar, confirmat de comitat la 10 aug. 1694. La 22 noiembrie 1747 a mai primit donație în moşii de la Coman Teodor şi nepoții săi Lupu şi Matei. Egumeni au fost: Timoftei Braşoveanul (1683), Mihai Coman (1712) şi fiul său Hiorest (1732). în 1777 ea nu avea călugări şi bunurile ei erau în folosința familiei ctitorului De la 1787 a fost locuită de preoți de mir, care în 1904 (Petru Mihali) au zidit o biserică mare şi frumoasă, precum şi o casă cu 7 încăperi. în 1933 a fost redată călugărilor basilitani, care au mai zidit o clădire cu 10 încăperi pentru găzduirea vizitatorilor şi mai ales a preoților veniți pentru reculegeri spirituale.

14. M-rea Rona de Jos în 1652 avea pe Popa loan, care la 28 mai protesta în Congregație împotriva răscumpărării unor moşii din Bedeu, amanetate mănăstirii de către familia de Petrova prin vicecornițele loan de Petrova.

15. M-rea Săcel, în 1787 este părăsită, dar viața călugărească trebuie să fi încetat mai demult, deoarece în 1746 - 1754 biserica mănăstirii a fost transportată la Sighet, unde a servit pe seama credincioşilor români şi ruteni până în 1806, când s-a zidit actuala biserică din fata tribunalului.

16. M-rea Uglea, întemeiată în timpuri imemorabile. în 1772 s-a zidit o mănăstire nouă pe un loc primit de la comună cu condiția ca vechea mănăstire să nu fie părăsită, ci locuită de un călugăr, care să slujească în ea zilnic. Ambele au format un singur corp moral, cu averi comune şi cu un singur egumen. Vechea mănăstire, cu hramul înălțării Domnului, avea două chilii, bucătărie, locuință pentru servitori şi un grajd pentru 16 vite. Noua mănăstire, cu hramul Naşterii Maicii Domnului, avea trei

chilii, o sufragerie şi o bucătărie, iar în curte locuinţă pentru servitori, o şcoală cu 2 săli, un grajd pentru 20 vite şi o stupină cu 100 stupi. în prima încăpeau 30 de călugări, iar în a doua 40. Mai târziu s-a zidit şi o biserică pentru 300 credincioşi. în 1686 egumen era Gherasim, în 1710 a fost jefuită de vlădica 'firea, în 1777 avea 7 călugări, iar în 1787 avea 5 călugări, 14 servitori şi 74 vite.

17. M-rea Vişeu, situată pe Valea Scradiei, s-ar fi desfiinţat din motivul că ar fi fost profanată de nişte capre în timpul când unicul ei călugăr era plecat în sat după milostenie. în 1762 biserica a fost dăruită ţipţerilor colonizaţi în Vişeu, care au folosit-o până când şi-au zidit actuala biserică.

20. Invazia elementului jidovesc

Jidovii vin în contact cu Maramureşul, pentru foarte scurtă durată, deja în sec. al XIII-lea, când Regele Andrei al 11-lea i-a însărcinat cu schimbarea banilor şi cu încasarea impozitelor şi a veniturilor erariale din Bereg. Ei îşi îndepliniră atât de bine însărcinarea încât creştinii de disperare au început să revină la păgânism. în 1233, la intervenţia Papei Andrei al II-lea - care se alia cu oastea în pădurile Beregului - a promis sub jurământ nunţiului papal că-i va elimina pe jidovi şi saraceni din funcţiunile publice şi nu le va permite să locuiască împreună cu creştinii. Ca urmare, li s-a retras jidovilor toate însărcinările avute, ba au mai fost obligaţi să poarte caftane galbene. în 1367, Ludovic încercând să-i încreştineze, ei au preferat să emigreze în alte părţi.

Primul document care aminteşte prezenţa jidovilor în Maramureş este conscripţia din 1728, în care sunt enumeraţi în total 9 jidovi, 6 dincoace de Tisa, iar 3 dincolo de Tisa. Referitor la ocupaţia acestora nu ni se spune nimica, însă menţiunea făcută la jidovul din Săclânţa este suficient de elocventă: „Haebreus unus, nihil contribuens, inimo incolas minat", adică „un singur jidov, care fără să plătească ceva dare, ruina populaţia". Aşezarea

lor a fost tolerată mai mult de milă, la început în sate iobăgeşti, de unde cu metodele lor bine cunoscute au reuşit să se strecoare în comunele nobile şi în oraşele regeşti. Ei nu aveau drept de proprietate, iar pentru şederea lor plăteau nobilului proprietar de pământ taxe de toleranţă. în 1773, jidovii din Sighet au cerut lui Iosifal II-lea permisiunea de a-şi zidi o sinagogă, cerere care li s-a şi încuviinţat în 1780. Numărul lor fiind în continuă creştere, a provocat mare îngrijorare chiar şi la curtea vieneză, care în cursul sec. al XVlII-lea a cerut de multe ori informaţii asupra lor de la Comitat şi a dat ordine severe pentru paza graniţei. Conscripţia din 1787 arată în Maramureş deja 1.214 jidovi de sex masculin; în 1804 erau 2.448 de sex masculin şi 682 de femei măritate, în 1805 numărul lor total era dc 4.976; în 1835 sunt 7.650, iar în 1840 reprezintă 5,59 % din întreaga populaţie, având 9.079 ele suflete. în 1815, pe văile Vişeu şi Iza, unde azi avem majoritatea jidovilor, nu erau decât 158 de familii, care împreună plăteau 1.493 fl. taxe de toleranţă. în 1828 ei au deja organizaţie de castă, în frunte cu Biraic, care îi reprezenta în faţa autorităţilor, având concentrat în mâna lor comerţul de vite şi de cereale din comitat.

Puhoiul jidovesc venea dinspre Rusia, peste Galiţia şi Bucovina, cu care ne învecinam pe o lungime de 250 km. în Bucovina fiind persecutaţi de generalul Enzenberg, care într-un singur an (1781) a expulzat 365 de familii, ei treceau în Maramureş, deoarece graniţa năsăudeană forma un cordon de nepătruns. Spre Galiţia nu mergeau bucuros, dorind să fie cât mai departe de stăpânirea rusească, care la 23 febr. 1791 le-a interzis agricultura şi i-a obligat să locuiască în ghetouri, stabilind principiul că jidovului nu i se permite nimica ce nu se precizează prin lege. Aceste dispoziţiuni, confirmate şi agravate în 1882, s-au menţinut în Rusia pană la izbucnirea revoluţiei roşii. Din cauza aceasta, jidovii vor continua în tot timpul să emigreze din Rusia, îndreptându-se spre Maramureş. în 1818, Scarlat Calimachi lua dispoziţii pentru împiedicarea invaziei în Moldova a unui grup de 20.000 de jidovi care se îndrepta spre Bucovina. Desigur, mulţi dintre aceştia vor fi trecut în Maramureş, unde în 1828 erau atât dc

mulți încât negustorii jidovi protestează împotriva jidovilor veniți ca cerşetori, cerând autorităților să interzică acestora exercitarea negoțului, sub pedeapsa expulzării. Tot în acest an, Comitatul dă ordine paznicilor de Ia trceătorile dinspre Galiția şi Bucovina să controleze pe negustorii evrei, care duc cu dânşii paşapoartele negustorilor rămaşi acasă ca pe baza lor să introducă în Comitat prin contrabandă evrei străini. În 1870 numărul lor era de 26.295, iar în urma construirii liniei ferate care leagă Maramureşul cu Galiția s-a facilitat şi mai mult invazia jidovească, încât în 1900 ei ating cifra dc 56.006 suflete, reprezentând 18,08 % din întreaga populație a Comitatului. Ultima invazie masivă s-a făcut în timpul războiului mondial, când de frica ruşilor s-au refugiat în Maramureş cu zecile de mii, inundând toate satele şi toate drumurile de pe văile Tisa, Taras şi Vişeu. Un mare număr din aceştia nu s-au mai întors, reuşind să se strecoare printre coreligionarii lor, cu ajutorul cărora au devenit cetățeni români şi cehoslovaci. Ca urmare, recensământul din 1930 arată pentru o treime din Maramureş un număr de 34.000 jidovi, care reprezentau 22 % din populație. Oraşul Sighet în 1852 avea 1.500 de jidovi, în 1890 numărul lor crescu la 4.960, ca în 1919 să ajungă la 14.000. Accastă creştere atât de mare amenința fară doar şi poate cu o totală jidovizare a Maramureşului.

în dorința lor de câştig, jidovii au întrebuințat toate mijloacele permise şi nepermise, pentru a exploata fără scrupule pe țăranii simpli şi creduli, mai ales când aceştia erau siliți să recurgă la ajutorul lor. Deja în 1817, popa din Slatina scria că „din cauza foametei mulți oameni nebăgători de seamă au vândut bunul strămoşilor şi au pricinuit înmulțirea jidovilor" (cf. Bîrlea o. c. p. 193). în 1830 Comitatul constată că jidovii i-au obişnuit pe creştini cu abuzul țuicii şi în consecință ordonă vicarilor Petru Anderco şi Iosif Pelican să trimită circulare la toți preoții lor, îndrumându-i să atragă atenția credincioşilor asupra pericolului băuturilor alcoolice, dar mai ales a țuicii fabricate de jidovi. Dieta ungară din 1840 asigură libertăți şi pentru jidovi, iar legea XVII din 1867 le acordă dreptul de a câştiga proprietăți imobiliare şi de

a avea acces la composesoratele nobile, ca după un timp să devină ei stăpânii acelora. Oficialitatea maghiară i-a sprijinit cu toată puterea, considerându-i de cei mai buni aliați pentru crearea unei hegemonii ungureşti în Maramureş. în 1884 prefectul, contele loan Lonyay, scria contelui Coloman Tisza următoarele „împotriva naționalităților, interesele ungare vor găsi întotdeaun,în jidovi pe cei mai folositori aliați. Dacă s-ar maghiariza cei 33.000 de jidovi şi s-ar uni cu cei 24.000 de unguri inteligenți bogați, ar putea să stăpânească împreună cu uşurință pe cei 60.000 de valachi, mai ales după ce inteligența ruteană este însuflețită peste tot pentru cauza maghiară. De altfel majoritatea, rutenilor locuieşte pe domeniile erariale şi urmează orbeşte pe funcționarii silvici şi minieri, care sunt cei mai însuflețiți misionari ai culturii şi cei mai aprigi apărători ai interesele maghiare. În consecință propun ca statul să cumpere toate pădurile composesorale şi particulare, pentru ca jurisdicția în influența binefăcătoare a funcționarilor silvici să se extinde pretutindeni. Pe seama jidovilor, din ai căror copii deja 800 frecventează şcolile de stat, să se înființeze cât mai multe şcoli de stat, mai ales pe Valea Vişeului şi totodată să se înființeze şi bancă de stat la Sighet, care să acorde jidovilor creditele de care au nevoie, scoțându-i astfel de sub tutela partidelor opoziționiste şi dându-le putința de a-şi exercita cu curaj drepturile lor politice".

În 1870 jidovii reuşesc să aibă în Congregația Comitatului. 53 de virilişti şi 7 membri aleşi, față de 27 virilişti români şi 9; români aleşi. În 1876 ei au deja în Sighet 5 medici, un avocat un inginer, în Congregația Comitatului 120 de membri, iar în Consiliul oraşului Sighet 22 de membri. Datorită puterii şi influenței lor crescânde, jidovii devin adevărații stăpâni ai Maramureşului, neîndrăznind nimeni să li se împotrivească. Pentru exploatarea lemnului de brad, statul maghiar încheie un contract cu firma jidovească „Frații Pollak", iar în 1873 concesionează tăierea unui milion metri cubi de brad din pădurile ierariale Irmei belgiene jidoveşti „Frații Groedl", deținătorii de mai târziu ai titlului de baron de Giuleşti şi distrugătorii celor mai

frumoase păduri composesorale. Despre faptele lor mârşave s-ar putea sciie numeroase volume. Este suficient să amintim că instanţele judecătoreşti maghiare au hotărât să nu se admită jidovilor din Crăciuneşti de a figura ca martori în procese. Din banditismele lor, cea mai mare senzaţie a făcut-o banda organizata de jidovul Hus Avrum din Petrova, care în afară de furt în sti1 mare se mai ocupa cu jaful şi cu omorul la drumul marc. Prins asupra faptului, Hus a fost judecai în 1906 la moarte prin ştreang, iar doi tovarăşi, tot coreligionari de ai săi. la 10 ani temniţă grea. Cu toate intervenţiile cercurilor jidoveşti până la împărat, în care scop au colectat în acel timp un milion de coroane, Hus a fost executat în curtea Tribunalului din Sighet.

Cu asemenea mijloace, jidovii au reuşit cu încetul să se aşeze în mijlocul satelor şi să alunge pe români la periferii. D. N. Iorga, verificând situaţia aceasta la faţa locului, a exclamat cu indignare: „O Dragoşe, Bogdane, voievozi cu stema zimbrului, căpetenii ale vitejilor muntelui, întemeietori de mănăstiri şi biserici, descălecători de ţâri cucerite, aţi putut fi voi cândva pe aceste locuri blăstămate, între cele mai blăstămate, unde avântul spre ban al neamului cu suflet mai josnic nu cruţa nici măcar pe crestele munţilor zăpada cea mai albă".

Ştiindu-i protejaţi de autorităţi, românii au fost siliţi să sufere în tăcere toate umilirile, mulţumindu-se să-şi boteze căînii cu nume jidoveşti, iar o dată în an, în Joia Mare, să bolovănească casele jidovilor. Când însă jidovii au recurs la asasinate, cum a fost cazul asasinării lui Hojda din Borşa, românii au ştiut să aplice principiul jidovesc: „ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte". În 1876 tânărul pretore Gavril Mihali comunica cu satisfacţie vărului său Artemiu Andereo asasinarea jidovului Mendelau din Borşa de către nişte ţărani care nu au tost descoperiţi şi-i punea următoarea întrebare: „Nu crezi că va veni odată ora dreptăţii şi vor cade ca brazda sub ascuţişul coasei toţi impilatorii care se îngraşă din sudoarea altora?" Nu se ştie ce impresie au produs aceste cuvinte profetice asupra tânărului maramureşean plin de avânt românesc, însă după 42 de ani, în revoluţia din 1918, s-a întâmplat ca tânărul preot român din Ieud, tot un Artemiu Anderco, să împacheteze în care pe toţi jidovii din sat şi să-i trimită „în plata Domnului".

21. Emigrațiile maramureşenilor

Începând cu sec. al XV-lea, se constată o continuă emigrare a elementului românesc din Maramureş spre provinciile învecinate. Aceasta se datorează atât lipsei de pământ, cât mai ales marilor calamități care au bântuit foarte des Maramureşul Astfel, în anii 1708 - 1711 face ravagii ciuma, în 1717 pustiesc tătarii, în 1685 - 1703 pusticsc bandele de haiduci, în 1740 foamete şi sărăcie, în 1742 şi 1774 ciumă, în 1785 cade zăpada în august şi distruge toată recolta, în 1786 ciuma seceră peste 10.000 oameni, în 1786 - 1800 foamete, în 1799 ger cum nu s-a mai pomenit de când e lumea, în 1800 - 1815 şi 1817 iarăşi foamete şi oamenii mor ca muştele, iar scumpetea îngrozitoare plătindu-se felderul de porumb cu 20 fl., iar cel de ovăz cu 6 fl.. în 1831, 1846 şi 1870 iarăşi holeră ş.a. La aceasta trebuie să mai adăugăm diferitele sarcini şi prinderea voinicilor cu arcanul pentru militărie.

Iobăgimea emigra de preferință în Moldova şi Bucovina unde primea pământ destul pentru cultură, carc cu timpul devenea proprietatea ei. Sigur în 1789 au emigrat în Moldove 1.990 de familii. Dintr-un izvod din 1776, întocmit de guvernatorul Enzenberg, în Bucovina maramureşenii locuiau în 72 de sate. în ultimele două decenii de regim unguresc maramureşenii s-au îndreptat mai mult spre America, unde în 1904 pleacă 1.106 persoane, iar în 1906 numărul lor se ridică la 2.229. Nobilii emigrau mai mult în Chioar, valea Lăpuşulin Ugocea, Sătmar şi Năsăud. Primii emigranți au fost nepoții tiu Sas Vodă, Dragfyenii, carc au stăpânit cetatea şi ținutul Chioarului până în 1553, când a trecut în proprietatea principilor ardeleni. In 1434, un Radu din Bârsana primeşte de la nobile, Justina, nora lui Balcu Vodă, o

donație asupra comunei Săcălăşeni, unde descendenții săi stăpânesc şi azi (cf. I. Mihalyi o. c. p. 289). In părțile acestea maramureşenii au întemeiat mai multe sate ca: Iapa, întemeiată de borşenii emigrați în 1550 sub conducerea lui Grad Simion; Cupşenii de doi frați Cupşa din Călineşti; Stoicenii de Stoica luga din Crişăneşti, care în 1598 era cneazul comunei; Coroienii de un Cora din Bârsana; Groşi în 1594 de un Cioran-Coroiu din Onceşti; Râuşor, numită mai înainte Dragomireşti, de doi frați Dragomir din Dragomireşti; Suciu de un Andreica din Vişeu, care în 1553 era cneazul comunei; Peteritea de un Petru Man din Şieu ş. a. în 1579 se stabileşte în Surduc familia Miclea din Şugătag, care îşi vându proprietățile din Maramureş. în 1586 au părți de moşie în Peteritea Tecla Man din Şieu şi Haspia Balea din Ieud. în sec. al. XVII-lca se stabilesc familiile: Şerban în Cerneşti, Drăguş în Toplița, Gogea în Buteasa şi Mănăştur, Mihali şi Pop din Apşa în Mănăştur, Bilțu în Căianu Mic, Vancea în Vulturcni, Buteasa şi Magogea, Rednic în Urişor, luga în Dobric şi Jimbor, Mihalca în Mănăştur ş. a.

în anii 1700 - 1731 emigrează membri de-ai familiilor: Albu de Apşa (Dobâca). Albu de Fereşti (Moldova, Polonia, Năsăud şi Sătmar), Andreica de Vişcu (Dobâca, Beclean, Dej, Polonia şi Moldova), Balea (Vamfalău, Chiuzbaia, Ungureni, Lăpuşul Unguresc), Bârlca (Gâlgâu, Apa, Mediaşul Aurit), Bârsan (Moldova, Urminiş), Benţa (Ardău, Carci). Bercia, alias Erdeu (Oradea şi Aparştău), Bercia dc Giuleşti (Săcălăşeni, Nicul a, Bixad şi Gârbău), Berinde (Cuztlrioara, Dindileag, Certeza), Bilțiu (Caianul Mic, Sita), Bilț-Vişeu (Mălini Dindileag, Şintereag, Salva), Bizău (Prilog, Suci), Bledea (Sălaj), Bococi (Remetca, Bârgău, Arpaştău, Silvaş), Bodnar (Beclean, Rebra), Boilă (Sătmar, Şintircag, Mireş, Târnavc), Bora (Mălini, Santău, Ardeal), Borca (Baia Mare), Borodi (Vama, Mestecini, Mocira, Reteag, Suciu), Bota (Finteuş, Beclean, Felciu. Cerneşti), Bud (Fernezei, Suciu de Sus, Lăpuş, Rogoz), Buftea (Remetea, Reteag, Sânicoară), Buga (Sătmar), Burnar (Salva, Rebra, Beclean), Ciceu (Ungureni). Ciplea (Selciu), Cionca (Mireşul Săsesc), Ciuban

(Aluriş, Cluj, Mălini, Rusul de Jos), Coman (feleiu, Dej, Lăpuşul Unguresc, Mediaşul Aurit, Bârgău, Moldova), Cosrna (Cicârlău, Beclean, Săsari, Aluriş, Caianul Mare, Mintiul Gherlei, Cristur), Cozuc (Michehaza), Chindriş (Solnoc interior, Strâmbu, Nicula, Marghita, Rogoz, Boiereni, Sucuiu, Mintiul Gherlei, Bistriţa), Demian alias Gorzo (Arpaştău, Silvaş), Dan (Zagra, Hunedoara), Danciu (Moldova, Cărei), Dăncuş (Negrileşti, Iclod), Drăguş (Sătmar), Duma (Chioar, Gardani), Dunca (Săsari, Râuşor, Bihor), Faur (Sătmar), Feir din Giuleşti (Mocira, Bihor), Feir de Uglea (Bixad, Bihor), Filip (Dobâca), Florea (Solnoc interior, Lăpuşul Unguresc, Reteag, Mocod, Chiuza, Mureş, Ungaria), Giurgiu Gherheş (Groşi), Giurgiu de Uglea (Pişcolţ, Lăpuşul Român), Gogea (Gherla, Cicârlău, Dobriţân, Diosâg, Turda, Mălini), Grecu (Nimigea Română, Coşbuc, Năsăud, Polonia, Moldova), Grad (Cluj, Polonia), Griel (Perişori, Giurgeşti, Nireşul Săsesc), Hodea (Gherla), Hodor (Lucăccni, Sâghi, Girolt, Dobricel), Hojda (Moldova), llotico (Reteag), Hrilior (Sătmar), Huzău (Sălaj), l azar (Bistriţa), Leordean (Mocira, Ardeal, Bihor), Magdău (Tclciu), Malina (Tclciu, Solnoc interior. Moldova), Man (Iclod, Reteag, Poiana Lăpuşului, Surdeşti, Botiz, Sâghi), Mărginean (Cicârlău, Bosânta, Chiuzbaia, Bucovina), Marchiş (Sălsâg, Târnave), Mariş (Aluriş, Remetca, Lăpuşul Unguresc), Mârza (Chioar, Mihalca, Sasfalău), Mihali dc Apşa (Hăşdate, Baia Mare, Arpaştău, Ungvar), Mihali de Borşa (Polonia, Moldova), Mircca (Domnie), Nan (Ungaria, Polonia), Năsui (Beclean, Rusii de Jos), Negrită (Pişcolţ, Silvaş, Bixad, Lăzărcni); Nemeş (Şomcuta, Vezend, Gherla, Rogoz), Oniţa (Chioar), Pârja (Sălaj), Paşcu (Rusu dc Sus), Petrovanu (Reteag, Săsarm, Plopiş. Moldova), Pop alias Popa (Chiuzbaia, Baia Sprie, Oradea), Pop de Sarasău (Dindilcag, Carci), Pop de Viseu (Beclean, Mălini). Popan (Aluriş, Hideaga, Finteuş, Bozânta), Popilean (ArdeaL Sătmar, Ungaria), Radu de Corneşti (Cluj, Dobâca, Surdeşti). Rednic (Oradea, C1uj), Rişcu (Ugocea, Oradea, Mânăştur, Comârzana, Bogata, Bixad), Roman de Drăgoieşti (Bereg, Chioar), Roman de Descşti (Valea lui Mihai, Tăuţii de Jos, Baia Mare. Chiehiş), Rus

(Transilvania), Şan dor de Călineşti (Transilvania), Şerban (Făureşti), Şiirian (Dobâca, Ilaşdate Marghita, Mintiul Gherlei), Stan (Cărei), Stanca (Aluriş), Stiopei (Ielod, Valasut, Larga), Şuşca (Rusu de Jos, Fiat, Piatra, Hadad. Mititei), Tegzea (Dej, Chioar, Ugocea), Lenchiş (Mireş Mesteceni, Ungureni), Tibil (Cerneşti), Timiş (Moldova.
Polonia), Tite (Târşolţ, Bihor, Arad, Selşu), Tomoiaga (Aluriş, Cluj, Moldova), Turcuş (Poci, Polonia), Tupiţa (Pintic), Turda (Arpaştău), Tăuţeni (Mesteceni, Hemetea), Ungur (Ungureni, Mikehaza, Cristur, Mălini), Urda (Mikehaza, Mocira, Mediaşul Aurit), **V**arcea (Chiuzbaia, Bogata, Mureş, Ungaria), Verdeş (Mikehaza, Craifalău, Cărei, Mălini), Vlaşin (Teici, Târpeiu, Moldova, Polonia), Zubaşcu (Arpaştău), Iurca (Ardeal, Chioar, Mireş), Ivaşcu de Ieud (Polonia, Ardeal, Bărgău, Piatra), Moga alias Simon zis Pop (Strâmbu şi pe Valea Erului).

După cum rezultă şi numai din puţinele date arătate mai sus, Maramureşul a fost un izvor nesecat, de unde s-au alimentat în tot decursul veacurilor elementele româneşti din toate provinciile învecinate, dar mai ales Chioarul, Sătmarul şi Bucovina. Dintre bărbaţii şi luptătorii naţionalişti mai de seamă pe care i-au dat neamului familiile maramureşene emigrate pomenim pe: Poetul Andrei Mureşanu alias Chindriş, ziaristul Iacob Mureşanu alias Chindriş, Mitropolitul loan Van cea de Buteasa, vicarul Năsăudului Grigorc Moisil, alias Moiş, loan Dunca, consilier guvernial al Bucovinei, Paul Dunca, consilier guvernial al Ardealului, Iuliu Dunca, general în armata română, Carol Dunca, luptător în armata lui Garibaldi şi în războiul franco-prusac, colonelul Petrovan, eroul de la Plevna, canonicul Grigorc Mihali din Blaj, Mihai Şerban, Alexandru Erdos şi Ştefan Bilţiu din Gherla, Dr. Teofil Dragoş, Mihai Şerban, fost ministru, Dr. Dumitru Man, profesor de teologie, profesor A. C. Cuza din laşi după mamă Coroiu din Onceşti, vicar Ştefan Buzila din Năsăud după mamă Rus din Sălişlea, Mons. Dr. Emil luga, canonic în Cluj, Egumen Leon Man din Nicula, dascălul Gherasim Vida din Moldova, şi mai mulţi alţii al căror nume ne scapă.

22. Starea culturală şi legăturile cu Principatele şi cu Ardealul în sec. al XVII-lea. Viececomitele Mihai Balea

Românismul s-a menţinut intact pe văile Vişcu, Iza, Maia şi Cosău. Cu toate încercările repetate, Muncaciul nu a reuşit să plaseze preoţi ruteni în satele de pe aceste văi. La îndemnul preoţilor români, ajutaţi de dieci (cântăreţii bisericii), poporul s-a obişnuit ca în duminici şi sărbători, precum şi în serile lungi de iarnă să se adune în biserici, unde învăţa cântări bisericeşti şi după putinţă se iniţia în arta scrisului şi a cititului. în 1778, erariul a zidit şcoli în satele de pe domeniile sale, acordând ajutoare însemnate pe seama învăţătorilor, între care figurează şi învăţătorii români din Crăceşti, Slatina, Ocna Şugatag, Strâmtura, Vad şi Vişeu de Sus. Iniţiativa erariului a fost imitată în curând şi de fruntaşii celorlalte sate româneşti, colectând de la popor fondurile necesare pentru zidirea şcolilor şi pentru întreţinerea dascălilor. în lipsă de dascăli localnici, comunele au adus dascăli din alte regiuni, cum găsim în 1793 în Strâmtura pe dascălul loan Voitor din Cărei. în anii 1733 - 1780 funcţionează la şcoala trivială din Maieru Popa Cosma din Maramureş.

Numai datorită unei puternice activităţi culturale româneşti s-a putut întâmpla să se românizeze şi câteva familii străine, din care pomenim familiile Gyenge de Csikjenofalva, stabilită în Petrova, şi baron Picler, stabilită în Rozavlea. Prima ne-a dat mai mulţi intelectuali, între care şi 3 protopopi români. A doua, descendentă din cea mai înaltă nobilime austriacă, azi nu mai are decât membri ţărani români.

Legăturile cu Moldova sunt continue şi intense. în 1729 boierul Lupu de Petrova avea soţie pe Maria Voiţa din Suceava în 1780 Ludochia, fiica lui loan de Petrova, era călugăriţă în Moldova; în 1782 Ileana lui Vasile de Petrova petrecea la rude în Moldova; în 1789 Ioniţa Voiţa din Suceava făcea inscripţii şi lega cărţi în Maramureş; în 1828 autorităţile ordonă punerea în carantină a mai multor femei din Budeşti, care au petrecut mai mult timp în Bucovina, unde grasa ciuma ş.a. Bisericile îşi mai

procură cărți din Moldova, iar negustorii cercetează târgurile moldovenești. Timotei Bora din Vieşul de Jos cumpără o Cazanie la târgul din Hârlău, iar în 1769 Popa Grigore din Borşa cumpăra mai multe cărți bisericești de la dascălul Cinarie din București Mănăstirea Moisei cumpără în 1727 un Antologhion, „în zilek Măriei Sale luminatului Domn Mihai Rakoviță", iar în 174 cumpără un Triod, „în zilele Măriei Sale luminatului Doinii Nicolae Voievod" (Mavrocordat). Constantin Brâncoveanu dăruieşte un potir Mănăstirii din Biserica Albă, iar în 1716 in potir este dăruit bisericii din Săcel de către: „Ştefan Cantacuzino”

Domn al Țării Româneşti, spre pomenirea numelui şi ispăşenia sufletului Măriei Sale".

Cărțile bisericeşti ieşite din tipografia Blajului găsesc de la început o mare căutare în Maramureş. La biserici se mai păstrează şi azi o mulțime de cărți blăjene din primele ediții, din care pomenim următoarele: Apostolul (Apşa de Jos, Apşa de Mijloc, Biserica Albă, Borşa, Botiza, Breb, Budeşti, Călineşti, Fereşti, Leordina, Năneşti, Onceşti, Ocna-Şugatag, Rona de Jos, Săliştea de Sus, Sighet, Strâmtnra, Valea Porcului, Vişeul de Mijloc şi Vişeul de Sus), Evanghelia (Apşa de Jos, Apşa de Mijloc, Biserica Albă, Botiza, Călineşti, Dragomireşti, Leordina, Moiseiu, Ocna-Şugatag, Rona de Jos, Săpânța, Sighet, Sarasău, Slatina şi Strâmtnra), Octoich (Apşa de Jos, Apşa de Mijloc, Bârsana, Biserica Albă, Borşa, Botiza, Dragomireşti, Glod, Ieud, Ocna-Şugatag, Petrova, Rozavlea, Săliştea, Săpânța, Sarasău, Şieu, Strâmtura şi Vad); Triodion (Apşa dc Jos, Bârsana, Botiza. Budeşti, Cuhea, Deseşti, Glod, Năneşti, Ocna-Şugatag, Poienile lzei, Rona de Jos, Sighet, Slătioara, Slatina, Valea Porcului şi Vişeul dc Mijloc); Minologhion (Apşa dc Jos, Apşa de Mijloc, Biserica Albă, M-rea Moisei, Moiseiu, Ocna-Şugatag, Poienile lzei, Săliştea, Sarasău, Slatina, Strâmtura şi Valea Porcului); Pentecostar (Apşa de Jos, Apşa dc Mijloc, Bârsana, Berbeşti, Borşa, Cuhea, Glod, M-rca Moisei, Ocna-Şugatag, Săliştea, Sarasău, Slătioara, Strâmtura, Vişeul de Mijloc şi dc Sus); Biblia lui Bob (Apşa dc Mijloc, Berbeşti, Breb, Borşa, Budeşti, Bârsana, Glod, Moiseiu, Săliştea, Săpânța, Slatina, Vişeul de Mijloc şi de Sus); Catavasier (Apşa dc Mijloc, Bocicoiel, Borşa, Botiza, Berbeşti; Călineşti, Hărniceşti, Leordina, M-rea Giuleşti, M-rea Moisei, Onceşti, Petrova, Poienile lzei, Săliştea, Şieu, Vad, Văleni şi Vişeul de Mijloc); Straşnic (Apşa de Mijloc, Bârsana, Berbeşti, Biserica Albă, Cuhea, Deseşti, Fereşti, Ieud, M-rea Moisei, Onceşti, Petrova, Rozavlea, Săpânța, Săliştea, Sarasău, Sârbi, Şugatag, Şieu, Sighet, Slatina, Slătioara, Strâmtura, Valea Porcului şi Vişeul de Mijloc); Polustav (Apşa de Mijloc şi Cuhea); Antologhion (Rona de Jos); Ceaslov (Crăceşti, Şieu, Strâmtura şi

Valea Porcului); Euchologhion (Borşa, Călineşti, Slătioara şi Vişeul de Mijloc); Liturghiei* (Rozavlea, Săliştea, Sighet, Văleni şi Vişeul de Jos); Molitvelnic (Rozavlea); Psaltirea (Bârsana şi Poienile lzei).

Pentru câştigarea acestor cărți, preoții veneau uneori personal până la Blaj, ca Popa Nicolae din Apşa de Mijloc, care în drum spre Blaj cumpăra în 1773 cu 34 fl. un Mineiu de la Popa Fremia din Turda, iar Popa Filip Opriş din Călineşti, mort în 1795, a mers de 3 ori în Ardeal după un Antologhion. Pentru buna întreținere a cărților bisericeşti, găsim în 1728 pe Popa Merentie din Călineşti, mare meşter în legatul cărților, apoi pe loniță Voița din Suceava, care în anii 1766 - 1786 a legat cărți în Călineşti, Corneşti, Deseşti, Hărniceşti, Iapa şi Sârbi. Tot în acest timp întâlnim şi un însemnat număr de pictori şi zugravi bisericeşti, cum erau: Radu Munteanu şi Gheorghe în 1760, zugravii bisericii din Deseşti, în 1775 Ştefan Radu, zugravul bisericii din Sălişte. în 1779 şi 1800 Filip şi Mihai, zugravii bisericii din Strâmtura, în 1769 Alexă, zugravul bisericii din Berbeşti, în 1808 Teodor Hodor, pictorul mai multor icoane bisericeşti din Bârsana şi Corneşti, în 1810 loan Plohod, zugravul unei icoane bisericeşti din Bocicoiel, în 1812 loan Opriş, pictorul altarului bisericii din Budeşti, ş.a. Un Vasile Hojda din Maramureş cutreieră satele dc pc Valea Someşului, pictând între altele biserica din IIva Lcşu, unde în 1785 compune un pomelnic al ctitorilor, scris cu roşu şi cu mult meşteşug, care sc păstrează în muzeul grăniceresc din Năsăud, precum şi un sfânt aieru Zugrăvitul bisericilor şi al icoanelor sfinte se face în Maramureş „pe cheltuiala boierilor şi jupâneseior , dar foarte des şi pe cheltuiala „porțieşilor “

Hrana sufletească pe carc n-au putut-o găsi la Muncaci, Sighet, Casovia şi Pesta au găsit-o maramureşenii la Blaj, de care i-a apropiat episcopul Atanasie Rednic. Acesta era fiul lui loan Rednic din Giuleşti, jude de tablă, şi al irinei furca de Călineşti. Născut la 18 februarie 1722, a fost botezat de protopopul Andrei Rednic din Giuleşti, iar ea naş a avut pe Teodor Pârja şi soția sa Anastasia Rednic, străbunii mamei mele. După terminarea studiilor superioare la Viena, Atanasie Rednic se călugări la Muncaci, apoi în 1750 s-a şezat în mănăstirea din Blaj. El a funcționat, imediat după deschiderea lor, ca profesor la şcolile din Blaj, pentru elevii cărora ținea şi exortațiile din duminici şi

sărbători. Ca vicar al iui Pavel Aron, a introdus în alimentația călugărilor numai bucate albe şi le-a impus portul camilavcei. în 1764, fiind ales de episcop cu 9 voturi - față dc 72 voturi ale lui Klain, 90 ale lui Grigore Maior şi 15 ale lui Caliani a plecat la Muncaci, pentru a se hirotonisi de episcop. De aici a venit în Maramureş ca să-şi vadă mama şi frații, apoi a plecat în procesiune la Blaj, unde s-a instalat la 13 noiem. 1765. în cei 8 ani de păstorire, episcopul Rednic a făcut mai multe vizitații canonice, a sprijinit şcolile şi tipografia din Blaj, a dotat preoțimea cu porțiuni canonice şi a obținut un ajutor de 10.000 fl. Tot la intervenția sa şi-au deschis porțile şi pentru tinerii români orfelinatul Theresianum din Sibiu şi Colegiul Pasmaneum din Viena, iar pentru şcoala română din Năsăud s-au numit profesori români. După cum scrie Samuilă Clain, Atanasie Rednic „a petrecut o viață cucernică, hrana lui de când s-a făcut călugăr numai cu legume şi ulei a fost, slujea episcopeşte şi din acel timp aşa slujbă episcopeascănu s-a mai întâmplat".

Boierii din Maramureş s-au interesat de aproape şi de soarta fraților lor din ținutul Năsaudului, ale căror libertăți erau necontenit sabotate de saşii din Bistrița. În Maramureş, boierii au organizat cete de voinici, care pustiau moşiile saşilor, ajungând să facă incursiuni până în Ciuc. Vitele răpite erau plasate în grajdurile boierilor, unde organele polițieneşti nu aveau intrare. Munții răpiți de saşi de la români erau păscuți de turmele maramureşene. Saşii, neîndrăznind să se împotrivească personal încălcărilor de hotar ale maramureşenilor, au recurs la ajutorul țăranilor români din satele învecinate. Aceştia însă refuzau să intervină, sub pretextul că nu ei trag foloasele din munți. Unele sate de pe Someş arendau munți în Maramureş, ca bunăoară comuna Ilva-Leşu arenda muntele Piciorul Dancului, care după mai mulți ani de folosință a intrat în proprietatea ei. Desele conflicte dintre Maramureş şi Bistrița au provocat un mare litigiu de graniță, pentru aplanarea căruia s-au ținut tratative în anii 1635 - 1638 şi 1762 - 1768, care însă nu au dus la nici un rezultat. în fine, în 1815 s-a instituit o comisie mixtă, care în colaborare cu

reprezentanții comunelor interesate a stabilit definitiv şi la fața locului actuala frontieră dintre cele două ținuturi românești.

În 1755 se răscoală românii din districtul năsăudean, nemaiputând să suporte tirania saşilor. Tulburările au ținut până la 1762, fiind sprijinite şi de boierii maramureşeni în frunte cu vicecomitele Mihail Balea din Ieud, unul din cei mai bogați boieri şi descendent din Balcu Vodă. M. Balea şi-a început cariera ca avocat, apoi, intrând în administrație, devine pretore, apoi în anii 1758 - 1767 vicecomite. Cunoscând la perfecție limbile latină, germană şi maghiară, a înaintat în intersul someşenilor mai multe proteste şi memorii guvernului din Ardeal şi curții imperiale din Viena. Reprezentanții someşenilor la Balea erau Pop Macavei a Florii din Mocod, Paşcu Pintea şi Ştefan Cutie din Feldru. în ianuarie 1758, aceştia se aflau în Ieud, unde Balea, ajutat de patru avocați, a redactat mai multe memorii, apoi le-a dat bani de drum şi i-a trimis în delegație la Viena. Totdeodată i-a prevăzut şi cu următorul paşaport: „Praesentium Exhibitores Pop Macavei, Paski, Pintye et Stephanus Kutye ey Inclyto Principatu Transilvaniae, Districtu autem Bistritzensi, Nobis vicino oriundis et Wiennam Austriac certo in negotio praefato districtui communi proficiscentes tamquam ex loc Deigratia salubri et ab omni pestifere luis contagione immuni movcntes, pracsentibus passuantur et ut eisdcm ubique liber passus et rcpassus concedatur, Sacro Caesareo Regiae Majcstatis fidelibus campetenti recomandantur. Sighet in Marmatiis Die 15 Ianuarii 1758, Michacl Balya de Jood". Delegația a sosit cu bine la Viena, unde cu ajutorul canonicului Grigore Maior a obținut audiență de la împărăteasa.

Saşii continuând persecuțiile, Balea a intervenit personal în favoarea românilor, scriind o filipică magistratului din Bistrița. La aceasta saşii au pornit o goană nebună împotriva lui Balea, denunțându-l de instigator al dezordinilor din district. Consilierul guvernial loan Lazar sfătui pe saşi să pună mâna pe ceva scrisori de-ale lui Balea, pentru a-1 avea la mână. La 20 iulie 1761, la ordinul guvernului, o comisiune anchetează cazul şi ascultă sub

jurământ o mulțime de țărani din 23 de sate. Nu s-a găsit însă nici unul care să trădeze pe Balea, ori să mărturisească ceva compromițător la adresa lui (cf. V. Sotropa o.c. şi **Răvaşul** Cluj 1908, nr. 3). Numele lui Balea îl citim pe un potir dăruit de el în 1780 bisericii din Ieud (furat de nişte hoți în 1936), precum şi pe un Triod dăruit în 1781, dăruit tot dc el aceleiaşi biserici. El n-a avut decât o fată, pe carc voia să o mărite cu nepotul său loan Balea, pe care-1 purtase la şcolile înalte din Bologna; însă fata s-a măritat cu pretorele Săpânțan.

23. Revoluția din 1848. Revolta țăranilor împotriva lui Kossuth

Lipta dusă cu ajutorul calvinilor împotriva episcopilor ruteni a creat deja în sec. al XVII-lea o identitate de interese între nobilii români şi cei unguri, care prin frăția de arme din revoluția lui Râkoczy s-a transformat într-o amiciție tradițională româno-maghiară, care a fost necontenit alimentată de şcolile din Sighet. Această situație prezenta un pericol neînsemnat pentru români, atâta timp cât în şcoli şi administrație se întrebuința limba latină. După înlocuirea limbii latine cu cea maghiară, şovinismul maghiar, susținut cu toată tăria de Muncaci, a exercitat o influență dezastruoasă din punct de vedere național pentru mulți din tinerii români, siliți să cerceteze acum şcoli ungureşti. Intelectualitatea română ajunge în situația nenorocită de a-şi alimenta sufletul numai cu slovă ungurească şi, cu puține excepții, de a nu avea ocazia să citească cărți românești. Printre intelectualii români erau totuşi multe conştiințe treze şi voințe hotărâte, dar neputincioase față de atotputernicia oficialității maghiare, care pe lângă mijloacele de reprimare mai avea alături de ea şi enorma majoritate a locuitorilor din Comitat.

Românii, rupți de frații lor, deposedați de marile moşii şi de instituții culturale proprii, ajunşi în minoritate pe pământul locuit şi stăpânit odinioară numai de ei, erau siliți să-şi ascundă orice

sentimente de emancipare culturală şi naţională ori să se mute în regiuni cu majorităţi româneşti.

Un Gherman Vida din Iapa, traducătorul în româneşte al unei gramatici franceze şi posesorul unui manuscris al Cronicii lui Şincai, cumpărat la o licitaţie în Viena, a fost silit să se adăpostească în Moldova, ca dascăl la copiii vornicului Vasile Alexandri şi ai lui Ilie Kogălniceanu, în care calitate a tipărit la laşi manuscrisul cronicii până la anul 1000. Un loan Buteanu, destituit din funcţiune şi dezmoştenit de tatăl său pentru sentimentele sale româneşti, a fost silit să se stabilească ca avocat în Abrud. Tatăl acestuia era funcţionar la Comitat şi, fiind recăsătorit cu o unguroaică calvină, si-a trimis fiul să-şi facă studiile în mediu străin, la Zagreb şi Budapesta, unde să uite vorba românească. La Abrud, Buteanu a ajuns în legătură cu Iancu şi ceilalţi fruntaşi naţionalişti, iar în timpul revoluţiei a fost prefect de Zarand şi a fost ucis mişeleşte la Hălmagiu de maiorul Hatvany. Descendenţii fraţilor vitregi ai lui Buteanu poartă numele „Bottyan" şi aparţin religiei calvine.

Aceasta era situaţia în Maramureş când, în 1848, izbucni revoluţia maghiară condusă de Ludovic Kossuth, care ca fiu de avocat din Sâtoraljaujhely, avea legături vechi cu fruntaşii români din Maramureş. Kossuth reuşi să convingă pe intelectualii români că prin lupta împotriva Austriei urmăreşte şi un scop românesc, că în acţiunea aceasta este sprijinit de un număr mare de fruntaşi ardeleni şi că a început tratative cu capii revoluţiei din Principate, pentru a înjgheba un front comun maghiaro-român. Asigurările date de Kossuth, precum şi prezenţa continuă a lui Nicolae Bălcescu pe lângă guvernul revoluţionar au determinat intelectualitatea română să se pună în slujba revoluţiei ungureşti, în consecinţă, fostul vicecomitc Gavrilă Mihali, fiul protopopului loan Mihali din Ieud, a fost numit prefect de Maramureş şi comisar guvernial cu depline puteri peste Maramureş, Sătmar. Chioar şi Năsăud, iar comitetul revoluţionar din Maramureş a fost pus sub preşedinţia lui Iosif Mau, fiul fostului vicecomitc Vasile Man din Şieu. Totuşi Maramureşul n-a putut să pună la dispoziţia

revoluției decât un singur batalion de honvezi, compus din cetățenii orașelor regești și pus sub comanda maiorului Gavni Vârady. Restul miliției a trebuit să rămână acasă, pentru menținerea ordinii și mai ales pentru înfrânarea revoltelor țărănești.

Țărănimea română din Maramureș, conștientă de pericolul ce-i venea din partea ungurilor și alimentată cu idealismul care--i stăpânea pe frații ei din ținutul Năsăudului, organizați din 1763 într-un regiment grăniceresc românesc, a refuzat categoric să facă cauză comună cu conducătorii ei, declarând că intelectualii ei împreună cu Comitatul sunt vânduți ungurilor, de la care le vin toate relele. La 30 sept. 1848, borșenii lui Popa Lupu rup emblemele ungare de pe primărie și alungă jandarmii din comună, precum și pe comisarul Ludovic Jura, încredințat cu recrutarea celor 23 moiscieni și a celor 58 borșeni. La aceasta pleacă la Borșa pentru restabilirea ordinii o companie de soldai, unguri din Teceu, în frunte cu pretorele Vasile Mihalca și cu loan Săpânțanu, președintele curții marțiale, împuterniciți de a recurgi la toate mijloacele de represalii. Aici însă au fost întâmpinați d, 1.000 borșeni înaimați cu furci, securi, coase și pari. Conducătorii borșenilor arătară lui Mihalca un document semnat de colonelul Urban și de doi ofițeri din graniță, prin care se adeverea că ei au depus deja jurământul pe împărat. încercările de a amăgi pe revoltați cu declarața că și ei sunt prieteni cu împăratul, precum și arătarea vulturului cu două capete din partea ofițerilor unguri au dat greș. în cele din urmă, Mihalca împreună cu soldații a fost silit să se retragă la Vișeu.

A doua zi Borșa a fost ocupata de căpitanul Binder însoțit de 60 grăniceri români. La apelul său, plecară la Năsăud 300 de borșeni, pentru a se înrola sub steagul împăratului. în curând au sosit la Vișeu pentru întărire 1.526 de ostași unguri, din care 600 erau din orașele regești, iar 926 din comitatul Sabolci. Auzind despre aceasta, borșenii an scris lui G. Mihaly că sunt gata să se supună, dar numai cu condiția să nu fie obligați să-și calce jurământul dat împăratului și nici si fie recrutați în armata lui

Kossuth. Totuşi la 28 oct., ora 14, în faţa forţei superioare, Borşa a capitulat. Autorităţile au alcătuit aici o tabără de concentrare, unde au adunat toate elementele mai periculoase din regiune. In răstimp, sosind ordin din partea lui Mihali, ca faţă de români să se procedeze numai cu blândeţe şi cu vorba bună, românii de pe valea Vişeului n-au mai fost obligaţi să se înroleze în armata revoluţionară.

La începutul lui oct. au coborât la Săcel 130 de grăniceri români şi, la chemarea lor, au plecat la Năsăud sute de ţărani de pe Iza ca să depună jurământul de credinţă faţă de împărat. La câteva zile sosi pretorele Mihalca, însoţit de armată şi, găsind la Săcel 400 de ţărani gata de plecare în Ardeal, a reuşit să-i împrăştie la vetrele lor. Tot atunci a luat măsuri pentru paza trecătorilor, anunţând pedepse aspre pentru cei care vor îndrăzni să treacă graniţa. Totuşi spiritele nu s-au liniştit şi trecerile peste graniţă au continuat fără întrerupere. Ba mai mult, poporul din Dragomireşti a spart capul notarului Iosif Balea pentru că a îndrăznit să propage ideile lui Kossuth, iar în Ieud, la protestul lui Chindriş Ionaş, poporul a refuzat să contribuie cu ceva pentru recruţi.

Pentru restabilirea ordinii a fost trimis comandantul Vârady în fruntea batalionului său, cu care la 7 dec. ocupă Bârsana, Strâmtura, Rozavlea şi Şieul. Din Şieu el scria Comitatului că săcelenii sunt mai răi decât borşenii şi cerea să i se admită distingerea satului şi împrăştierea populaţiei sale. Cererea însă nu i s-a aprobat, deoarece pe lângă opreliştea dată de Mihali, a mai trimis vorbă şi maiorul Urban, că dacă se va atinge cineva de viaţa şi avutul ţăranilor români, credincioşii împăratului, va năvăli cu toate forţele ce dispune în Maramureş şi pe unde va trece nu va rămânea piatră pe piatră. Ca urmare, Vârady s-a mulţumit să ocupe leudul, Cuhea, Dragomireştii şi Săliştea, iar la 13 dec. ocupă şi Săcelul, distrugând totodată drumul ce lega Dragomireştii de Telciu. In Săcel încă s-a înfiinţat o tabără de concentrare, după modelul celei din Borşa.

Pe Mara şi Cosău, capii tulburărilor erau primarul Berinde Grigore din Budeşti şi fruntaşul Pop Andraş al iui Toader din Giuleşti, care, însoțiți de mai mulți măreni, au fost personal la Năsăud pentru depunerea jurământului de credință față de împărat. După restabilirea ordinii pe Iza şi Vişeu şi după ce intervenția personală a vicarului Anderco a fost primită cu huiduieli, populația de pe Mara şi Cosău a fost silită să se supună în fața forței superioare a armatei, care a înființat la Budeşti o tabără de concentrare. La 5 dec. se semnalează tulburări la Petrova şi autoritățile iau măsuri ca revoltații să fie opriți pe dealul Herca, ca nu cumva, uniți cu cei din Rona de Jos, să atace Sighetul. Nemulțumiri şi tulburări au izbucnit chiar şi în sânul populației din Sighet, care într-o noapte a încercat să dezarmeze pe cei 1.500 de ostaşi încredințați cu paza oraşului. După aceasta tulburările au încetat de tot, iar populația a fost lăsată în pace, cu excepția celor adunați în taberele de concentrare, care au rămas acolo până la sfârşitul revoluției. Maramureşenii au luptat numai alături de împărat şi sub steaguri proprii. Un astfel de steag a adus acasă de pe câmpul de luptă şi bunicul meu, Gavrilă Filipciuc, care era stegarul imperialiştilor de pe Vişeu. Steagul a fost ros de şoareci, fiind păstrat în cămara cu alimente, însă ruda. steagului a fost împodobită cu steagul tricolor al sfatului național român din Petrova.

La 12 dec. Alexandru Lazar din Apşa raportează că doi ruteni din Frasin, care au dormit la Vlad Nicoară al Nichitei, au declarat că la frontieră se află 8.000 de muscali, care au trimis vorbă că vor intra în județ şi vor pedepsi aspru pe cei care au comis silnicii față de borşeni şi săceleni. La 22 dec. se ordona preoțimi să facă rugăciuni pentru ostaşii morți în lupte şi să țină poporului predici pentru a-i însufleți dragostea de libertate. La 18 mai 1849 preoții primesc ordin ca timp de 3 săptămâni, în duminici şi sărbători, să țină predici patriotice, să facă procesiuni solemne şi să roage pe Dumnezeii să binecuvânteze armele maghiare şi să ruşineze pe duşmani, iar miercurea din a treia săptămână să se țină post aspru pentru a merita ocrotirea lui

Dumnezeii, joile să se facă vecernii, iar preoții, îmbrăcați în odăjdii, să vorbească poporului şi clopotele să se tragă prelung, ca sunetul lor să pătrundă adânc în inima credincioşilor. La 27 iunie se ordonă război cruciat împotriva muscalilor, dar în Maramureş nu se mişcă nici un om. La 28 iulie parlamentul votează în 14 puncte drepturile naționale ale popoarelor nemaghiare, iar a doua zi Comitatul trimite delegați pe plase ca să-i explice poporului hotărârile guvernului maghiar. Din delegații au făcut parte vicarul Anderco Petru, avocatul Fabian loan, preoții Mihali Ion, Mihali Laurenți, Lazar Alexandru, Pop Simion, Pop Vasile. Pop Ilic, Bud loan, Tomoioaga loan, Simon Ştefan, Marina Vasile, Opriş loan, Opriş Filip, precum şi întreaga intelectualitate ruteană. Delegații au plecat acasă tot fără de nici un rezultat practic, românii rămânând statornici în hotărârea luată la începutul revoluției. Revoluționarii din Maramureş au mai rezistat până la 25 august, când s-a ținut ultima şedință a congregației, prezidată de G. Mihaly. In cursul acestei şedințe, Mihaly şi-a dat demisia, declarând că deşi a fost absent din comitat, a făcut totul ce i-a stat în putință pentru pacificarea şi bunăstarea poporulu i maramureşean. S-a ordonat apoi rechemarea paznicilor de la hotare, desființarea taberelor de concentrare, eliberarea prizonierilor, dezarmarea ostaşilor, iertarea fugarilor şi a dezertorilor şi permiterea întoarcerii acestora la familiile lor. Cu aceasta începe regimul absolutismului austriac, care a trezit la o nouă viață națională sufletul adormit al strănepoților lui Dragoş şi Bogdan.

Sub absolutism, Maramureşul a aparținut circumscripției imperiale Kaşovia. Primul ordin s-a referit la predarea tuturor armelor şi a bancnotelor kossuthiste din Maramureş şi comitatele superioare, s-au adunat două milioane şi jumătate de fl., care, împachetate în 17 lăzi, au fost duse şi nimicite la Muncaci. A început apoi un proces pentru judecarea participanților la revoluție. Fruntaşilor români G. Mihali, I. Man, V. Mihalca şi protopop Simion Pop li s-au confiscat averile şi au fost judecați la închisoare, petrecând 8 luni în temnița din Muncaci. în 1852,

Francisc Iosif I a vizitat Maramureşul, rămânând dezgustat de marele număr de jidovi întâlnit la Sighet. Cu această ocazie, foştii revoluționari au înaintat înpăratului un memoriu, cerşindu-i grația preaînaltă. Peste 4 ani, împăratul a binevoit să acorde o amnistie generală tuturor revoluționarilor din Maramureş şi să le restituie toate moşiile confiscate.

În 1852, Sighetul avea 1.000 de case cu 1.250 familii şi 7.300 suflete, din care 2.460 rom. cat., 1.690 gr. cat. români şi ruteni, 1.600 calvini şi 1.500 jidovi. La 10 aug. 1859 un incendiu uriaş a mistuit 82 de clăriri din centrul oraşului, cauzând pagube dc o jumătate milion fl. între clădirile nimicite figurează palatul administrativ al comitatului, palatul cu etaj al liceului reformat şi biserica calvină, împreună cu vestitele sale frescouri bizantine, ale căror copii se păstrează în muzeul național din Pesta. Clădirile din centrul oraşului au mai fost nimicite de incendiu la 4 mai 1872, după care s-a înjghebat corpul de pompieri voluntari, care a putut să pună stavilă ravagiilor provocatc de incendii.

24. înființarea Vicariatului Român, a Asociațiunii şi a Preparandiei

În 1853 se înființează la Gherla o episcopie de credință romană şi cu tradiții româneşti. La 6 sept. 1856 parohiile româneşti din Maramureş, Sătmar şi IJgocea, în număr de 94, se dezmembrează de Muncaci şi sc alipesc eparhiei româneşti Secretar referent pentru parohiile româneşti era la Muncaci Mihail Pavel, care trecu în acceaşi calitate la Gherla. Primul rezultat al descătuşării lanțului de robie ruteană a fost că la şcoala română din Năsăud în anul şcolar 1856 - 1857 găsim deja pe următorii tineri maramureşeni: Alexandru Chindriş, Paul Chindriş, loan Coman, Gavril Cupcea, Petru Mihali, Iacoh Bârlea, Simion Danci, loan Drăguş, loan Ghenghea. Bazil Miclea şi loachim Pintea.

Sfârşitul ruşinos al revoluției, atitudinea ostilă a țărănime față de revoluția ungurilor, numeroasele pilde de eroism date de

vitejii lui Avram Iancu ş. a. au fost admirabile subiecte de meditat în lungile zile de închisoare pentru nobilii români din Maramureş. înţelegând greşeala făcută, ei părăsesc temniţa cu hotărârea neclintită de a-şi închina restul vieţii intereselor mari ale neamului lor. Programul de munci era concretizat de Aloiziu Vlad în lozinca sa: „Cel ce se leapădă de naţionalitate este mai rău decât un animal, căci acesta ţine cu cerbicie la rasa lui".

După 11 ani de întrerupere, în 1860 se restabileşte viaţa constituţională în Maramureş, prin care majoritatea funcţiunilor de conducere ajung iarăşi în mâna românilor. în fruntea Maramureşului ajunge Iosif Man, numit comite suprem. La 13 dec. se convoacă adunarea de constituire a congregaţiei, care alege următorii funcţionari: Vicecomiţi: Iosif Săpânţanu şi Gavril Vârady, prim-notar: Gheorghe Iura; notar Petru Mihali, prim-pretori: Vasile Mihalca, loan Iurca, luliu Stoica, Hatfaludy Alexandru şi Horvât Caro!; pretori: Mihali Rednic, Sigismund Pop, Alexandru Săpânţan, Ludovic Iura, loan Dunca şi Szollosy Ca rol; judecători: Petru Man, Gavril Mihalca, loan Gvenge, Ludovic Sândor, Gheorghe Vinţ, loan Ciplca şi Ştefan Tegzea; judecători de tribunal: Emeric Săpânţan, Petru Lipeeanu, Gheorghe Anderko, llie Bozga de Kovâssv, Ştefan Mareuş, loan Teodorovici şi Carol Bozga de Kovâssy; arhivar, Grosszschmidt Emeric. Fostul comisar Gavrilă Mihali a fost numit membru în locotenenţa ungară, apoi a trecut la suprema curte de casaţie. în aceste situaţii înalte, el a ajutat foarte mult cauzei româneşti din Maramureş, în interesul căreia a acceptai şi însărcinarea odioasă de informator secret al Vienei, primind pentru aceasta o remuneraţie de 1.500 fl anual (cf. Egy regi feljegyzes, Budapesti Hirlap, 21 noiem. 1905). în 1861 loan Iurca ocupă funcţiunea de vicecomite, iar Iosif Man trece ca reprezentant al Comitatului la Centru, unde rămâne până în 1865, când şi-a reocupat funcţiunea de comite suprem. Prin această repartizare a funcţiunilor s-a recunoscut superioritatea elementului românesc şi dreptul său de a conduce şi de a domina viaţa publică din Maramureş.

în 1860 Episcopul Ion Alexi vizitează Maramureşul şi dispune ca la şcolile confesionale româneşti să fie numiţi numai învăţători români. Totodată el a stăruit să se scoată din uz limba slavonă, care încă se întrebuinţa în mai multe biserici româneşti. In predicile sale a îndemnat pe preoţi să iubească şi să cultive frumoasa şi dulcea limbă românească, care este singura limbă liturgică, din toate limbile vorbite, fiind canonizată în 1700 de Roma şi destinată astfel să trăiască prin catolicism până la sfârşitul veacurilor. A mai obligat pe preoţi să comande cărţi liturgice româneşti şi să nu mai întrebuinţeze cărţile slavoneşti şi ruseşti. La 29 iunie 1863, episcopul Alexi moare de pneumonie şi îi urmează loan Vancea de Buteasa, sub care s-a tipărit primul şematism românesc. Aceste dispoziţii şi pilde de naţionalism românesc au găsit un puternic răsunet în sufletul preoţimii şi al intelectualilor români din Maramureş.

Încă înainte de vizitaţia sa canonică, Ep. Alexi, auzind că 58 de preoţi şi intelectuali maramureşeni au cerut introducerea limbii maghiare în registrele cărţilor funduare, la 18 aug. 1860 a trimis următoarea circulară: „Limba cea mai dulce e aceea pe care o am supt eu laptele maicii noastre. Drept aceea numai acela este fiu adevărat al maicii sale care vorbeşte, foloseşte şi preţuieşte limba ei. Iară care fiu sau fiică aceste mai strânse datorinţe ale Naţiunii sale nu le împlineşte, acela nu numai că arată înstrăinare, ci tocmai se face vânzătorul Naţiunii şi maicii sale. Aceasta e lepădare şi rătăcirea fiului celui pierdut. Unul ca acesta nu este preot înaintea iui Dumnezeu şi al oamenilor. însuşi D-zeu şi Împărat ne-a dat şi concis nouă acest drept naţional ca noi cu acela să trăim şi să ne folosim şi să ni-1 păstrăm, spre fericirea noastră şi stimarea dulcei noastre maice şi a naţiunii noastre române, de la care a renunţa nimănui nu-i este iertat. Ne am crezut ochilor când am citit şi am înţeles că în Marmaţia unii dintre preoţi şi mireni, care sunt povăţuitorii poporului, au subscris cerere la înaltul Minister pentru introducerea limbi maghiare în scrierea Protocoalelor funduare Care tocmai din intenţia înaltului Regim pot şi trebuie să se scrise în limba

română. Datorința noastră, a tuturor este a susținea limba româna aceasta a o învăța, studia şi mai ales tinerimea cu cea mai mare diligență să se apuce de ea, şi bine învățând-o, să sc facă aptă de e putea ocupa vreun post în oricare dregătorie civilă. Deci nimănui nu-i este iertat a se lepăda de limba sa română. Dacă sa întâmplat, dară, ca unii preoți şi mireni din Marmația au face acest mare păcat în contra Națiunii şi a Sfintei Biserici, această faptă rea este foarte nesocotită, arătând răceala către Națiune către care până acuma au fost cu adevărată alipire. Pentru aceea cuget că aceşti câțiva preoți marmații au ajuns la pasul acesta prin înțelegere greşită, cugetând că în limba noastră nu ar fi iertat a se scrie cărțile funduare! Insă cred că dânşii acuma cunosc că au făcut paşi rătăciți. Aşa dară să ne respectăm Limba cu toți, ca aceea să fie respectată şi de străini!"

Tot Ep. Alexi a adus cu sine în Maramureş pe Mihail Pavel pe care-l lăsă ca protop al Sighetului. In 1861 s-a înființat şi organzat vicariatul român al Maramureşului, împărțit în 6 protopopiate: Vişeu, Iza, Ieud, Mara,Cosău şi Sighet, în frunte cu protopopii: Vasile Mihalca, Vasile Karâcsony-Crăciun, Ion Mihali, Pop loan de Cig, absolvent al teologiei din Viena, Filip Opriş şi Alexandru Lazar, care împreună cu vicarul formau consistorul vicarial. In fruntea Vicariatului a fost numit Mihail Pavel, care a fost silit să rezideze în Slatina, deoarece Sighetu! n-a fost anexat Gherlei, fiind considerat - la intervenția Muncaciului şi a fruntaşilor maghiari - de parohie curat ruteană. Românii din Sighet au mai trebuit să lupte încă 15 ani ca să scape de sub jugul rutean. Petru Anderko, declarându-se de rutean, a continuat să funcționeze la Sighet în calitate de vicar numai al ruteniior. După el încă mai urmează în vicariatul rutean un român cu numele loan Kovâcs de Rostoca, care la 25 noi cm. 1874 a fost numit de episcop la Ungvâr. Vicariatul rutean din Maramureş a fost subîmpărțit în 10 protopopiate, cu reşedințele la Sighct, Dolha, Hust, Delureni, Domneşti, Duboşari, Boureni, Ta rus, Ariniş şi Rahău, având 88 de parohii şi 96 de filii. Vicarul P Anderko amenința pe români că-şi vor pierde biserica, şcoala şi toate edificiile parohiale dacă vor

organiza o parohie românească la Sighet. Se zice că atitudinea sa antiromâneaseă se datora influenţei nefaste a soţiei sale, o ruteancă crescută în spirit maghiar, care avea legături intime cu episcopul Popovici din Muncaci. (După relatările d-lui Alex Cuza, Anderko, fost senator şi mare proprietar în Borşa, un nepot al fostului vicar.) Episcopul Popovici se arăta un mare prieten al românilor, încât a învăţat şi româneşte, câştigând astfel multe simpatii printre preoţimea română. Aşa se explică că îndată după despărţirea de Muncaci, preoţimea maramureşeană a înaintat episcopului de Gherla un memoriu în care cerea: „ca nici preoţii din părţile ardelene să se dispună în părţile maramureşene şi viceversa".

Deodată cu şedinţa de constituire a congregaţiei comitatense începe o puternică acţiune de renaştere naţională românească în Maramureş. în cursul aceleiaşi şedinţe, comitele losif Man expune dorinţa românilor de a-şi înfiinţa o asociaţiune culturală, care să poată întreţine o şcoală românească (Preparandie) de învăţători şi, propunând aprobarea acesteia, anunţă că semnează în acest scop personal suma de 1.000 fl. Membrii congregaţiei, primind cu aclamaţii propunerea comitelui, hotărăsc să acorde noului aşezământ cultural românesc 15.000 fl. din partea comitatului, veniturile izvoarelor minerale din Şuligu şi toate amenzile încasate de pretori. S-a lansat totodată şi o listă de subscripţie, care a circulat la toate autorităţile din Comitat. Aşa a luat fiinţă „Asociaţiunea". La 5 februarie 1861 s-a ales comitetul de conducere, fiind compus din: losif Man, preşedinte, Mihail Pavel, vicepreşedinte, Petru Mihaly, secretar, protopopii Vasile Mihalca, Pop Simion şi Ştefan Simon, pretorii Ion Iurca şi Vasile Mihalca, membri.

Îndată după constituire, secretarul P. Mihaly a trimis o circulară către toţi fruntaşii români, apelând la munca şi la solidaritatea tuturor în vederea strângerii fondurilor necesare Preparandiei, „deoarece cultura unui popor, fiind treapta pe care el înaintează în viaţa socială şi politică, poate să aducă legi pentru egala îndreptăţire a românului cu celelalte naţiuni; dacă însă nu vom poseda calitatea cerută, nu vom putea câştiga influenţa

politică, care după atâtea secole i s-ar cuveni sărmanului român Pavel prindea oamenii pe străzi şi prin târguri, cerându-le tributul pentru şcoala românească. În felul acesta, comitetul a reuşit, în primul an de activitate, să strângă un fond de 7.000 11. Paralel cu aceasta, la intervenţia personală a comitelui Man, împăratul a dăruit pe seama Asociaţiunii marele intravilan din piaţa oraşului, pe care se aflau şi câteva clădiri vechi şi nepotrivite scopului urmărit. Totodată s-au redactat statutele Asociaţiunii şi ale Preparandiei, trimiţându-se spre aprobare forurilor competente Scopul Preparandiei se defineşte prin cuvintele: „să înalţe naţiunea la acea stare politică însemnată la care este de secoli chemată!" Organizarea şi conducerea Preparandiei se încredinţează dascălului Ion Buşiţa din Lăpuşul Unguresc, un absolvent al Institutului pedagogic din Viena, având ca ajutor pe clericul Teodor Roman. Cursurile au început numai în toamna anului 1862, cu 15 elevi, deoarece în anul precedent un incendiu a distrus clădirile vechi. Din fondurile adunate şi din despăgubirile primite de la societăţile de asigurare s-a putut clădi un edificiu nou şi corespunzător.

Sufletul şcolii a fost Buşiţa, care afară de pedagogie, istorie şi 1. română mai propunea plantatul şi altoitul pomilor, stupăritul şi legumăritul, cântările şi dansurile naţionale. Aici veneau intelectualii ca să asculte mândrele hori româneşti, cântate la vioară de Buşiţa, să savureze frumoasele poezii declamate de Ion Botizanu şi să admire frumuseţea corurilor româneşti şi dansurilor naţionale executate de preparanzi. Când lipsea hrana din internat, vicarul Pavel trimitea din Slatina cartofi şi alte alimente, iar Buşiţa dregea ceasuri, punea piese la cuţite şi făcea multe alte meşterii. Cu toate greutăţile ce le-a întâmpinat, în cei 10 ani de activitate, Preparandia a dat neamului peste 120 de învăţători, precum şi alţi funcţionari, care au împânzit toate satele Maramureşului. Invăţătorimea s-a organizat într-o reuniune a învăţătorilor români confesionali, sub preşedinţia vicarului român, contopindu-se astfel şcoala şi biserica într-un puternic instrument de luminare şi de rezistenţă naţională.

La intervenţia ungurilor din Maramureş, dar mai ales la insistenţa episcopului rutean din Muncaci - care pretindea ca Preparandia să se mute la Hust şi să se transforme într-o preparandie ruteană - Consiliul regesc refuză aprobarea statutelor Asociaţiunii, precum şi acordarea dreptului de publicitate pe scama Preparandiei, pretextând că Asociaţiunea nu are fondurile necesare care să-i asigure existenţa, iar Sighetul fiind supus jurisdicţiunii episcopului din Muncaci, Preparandia nu poate să stea sub jurisdicţia episcopului român din Gherla. La 24 mai 1864, comitetul redactează un memoriu şi deleagă o comisiune compusă din comiele I. Man, Vicarul M. Pavel, pretorii Ion Iurca şi Vasile Mihalca şi tinerii Basil Iurca şi Mihaly, care să prezinte memoriul forurilor în drept. Delegaţia maramureşeană a mers întâi la Gherla şi Blaj, pentru a cere sprijinul episcopului Alexi şi al mitropolitului Suluţiu, apoi a plecat la Viena, unde cu ajutorul lui Gavril Mihaly şi al consilierului aulic Gh. Popa, a obţinut audienţă la împărat. Delegaţia a găsit pretutindenea o foarte bună primire, stârnind multă admiraţie pentru zelul cu care apăra interesele poporului român din Maramureş. Totuşi delegaţia s-a reîntors acasă numai cu promisiuni vagi, care s-au împlinit abia în 1867, când s-au aprobat statutele Asociaţiunii şi s-a acordat Preparandiei dreptul de publicitate. Tot în acest an, la 23 oct., s-a aprobat şi funcţionarea „Societăţii de lectură" a Asociaţiunii. Adunarea generală din 1 dec. 1868 a ratificat statutele aprobate şi a reconfirmat alegerea comitetului de conducere al Asociaţiunii.

în răstimp ungurii au luat o serie de iniţiative pentru a-şi asigura o hegemonie culturală şi economică în Maramureş. în 1860, G. Vârady înfiinţează la locuinţa sa o şcoală particulară pentru educarea în spirit unguresc a fetelor din familiile de intelectuali. Tot în acest an se înjghebează, sub prezidenţia baron iţei Stoica, reuniunea femeilor maghiare, care în 1861 înfiinţează institutul de educaţie feminină „Noneveles". în 1863 se deschide la Sighet, sub patronajul episcopului catolic din Sătmar şi sub conducerea călugăriţelor din Ord. Sf Vincenţiu, gimnaziul romano-catolic de fete „Maria-Valeria", care a funcţionat cu drept

de publicitate şi sub regimul român. în 1861 se înfiinţează la Trebuşeni o fabrică de fier cu 2 topitoarc, în 1863 fabrica de sticlă din Teceu se transformă în fabrică de sticlă decorativă, iar în 1866 se înfiinţează la Sighet societatea maghiară de cconomie, cu următoarele secţii: gospodărie casnică, agricultură, zootehnic, silvicultură, miniero-mineralogicâ. grădinărit, pomicultură, mecanico-industrială şi publicistică. In 1867 se înfiinţează la Sighet o casă maghiară de păstrare cu un capital dc 60.000 fl., precum şi o reuniune de ajutoare a familiilor maghiare, având un capital iniţial de 3.000 fl. Deodată cu înfiinţarea la Sighet a staţiunii telefonice, în 1865, la iniţiativa directorului St. Szilăgyi, se lansează un manifest, semnat de fruntaşii maghiari şi ruteni, precum şi de câţiva intelectuali români inconştienţi, pentru întemeierea unui ziar maghiar local cu scopul de a alimenta tradiţionala prietenie maghiaro-româno ruteană. Ca urmare, în acelaşi an apare ziarul „Mâramaros", ca proprietate a românului Iura Gheorghe şi având ca redactori pe St. Szilăgyi şi pe G. Vârady. Ziarul acesta a apărut neîntrerupt până în 1936, când, fiind silit să-şi schimbe numele, conducerea a preferat să-i sisteze apariţia.

25. Dualismul austro-ungar. Desfiinţarea Preparandiei. înfiinţarea Convictului. Nimicirea puterii politice a românilor

Cât timp împăratul era aliatul statelor germane din sud nu exista pentru el problema naţionalităţilor, de care se folosea, uneori, numai pentru ţinerea în frâu a magnaţilor polonezi şi ungeri. Având la spatele său o mare masă de germani, românii şi slavii din Ardeal şi Ungaria nu reprezentau nici o primejdie. După pierderea hegomoniei imperiale, germanii rămaşi sub stăpânirea habsburgică nu reprezentau decât 20% din întreaga populaţie. De

aceea împăratul a fost silit să încheie o tranzacţie cu magnaţii unguri, care, deţinând 10 milioane de jugăre de pământ, reprezentau o forţă tot atât de zdrobitoare ca şi în cele mai întunecate secole ale evului mediu. Înţelegerii din 1867 i-a premers un pact secret, în înţelesul căruia împăratul s-a obligat să nu introducă votul universal care ar fi însemnat dezrobirea politică a naţionalităţilor şi nimicirea latifundiilor. În politică, magnaţii deţineau o treime din voturi, cu care puteau să domine întreaga viaţă de stat. Ţăranii inculţi şi miopi nu ştiau cum, ba nici nu aveau îndrăzneala de a lupta împotriva magnatului, iar cel lacom juca după cum i se cânta. Guvernul putea să conteze la sigur pe voturile jidovilor, ca odinioară patricienii romani pe clienţii lor. Opoziţia ce va exista totuşi va fi de felul şi de calitatea partidului de la putere, având şi ea credinţa că clasa istorică este chemată de drept să guverneze, că ea singură reprezintă naţiunea, iar restul nu este decât o cantitate în plus. în fruntea comitatului ajung prefecţi artişti în a împiedica aplicarea legii naţionalităţilor din 1868, încât românilor nu le mai rămânea decât un singur razim, autonomia bisericească, pentru a-şi putea salva bisericile şi şcolile pe seama limbii române.

Noul regim a lăsat pe I. Man în scaunul de comite în credinţa că-i va putea contrabalansa activitatea românească cu ajutorul soţiei sale, baroniţa Clara Stoica, prezidenta reuniunii femeilor maghiare. În 1869, guvernul decide înfiinţarea la Sighet a unei preparandii de stat, fără caracter confesional, pe lângă care să funcţioneze şi un profesor român, care să propună limba română pentru elevii români. Comitetul Asociaţiunii, văzând că prin înfiinţarea şcolii de stat se va depopula preparandia română, decide desfiinţarea acesteia. În prealabil s-a obţinut din partea guvernului asigurarea oficială de a numi la catedra de l. română de la preparandia de stat pe profesorul Ion Buşiţa şi de a permite elevilor români să înveţe religia tot românește. Ca urmare, preparandia s-a mutat la Gherla, iar averilor Asociaţiunii li s-a dat destinaţia de a înfiinţa şi de a întreţine un Convict, unde să găsească adăpost şi hrană elevii români de la cele trei şcoli

secundare ungureşti din Sighet. Totuşi, Buşiţa n-a fost numit la preparandia de stat decât în 1870, dar şi atunci numai după multe şi energice intervenţii, care au silit guvernul să-şi respecte angajamentele.

La 4 noiem. 1869 reuniunea femeilor maghiare înfiinţează la Sighet institutul de educaţie feminină „Elisabeta" şi tot în acest an se înfiinţează revizoratul şcolar de stat, ca for tutelar al preparandiei şi ca organ de control al activităţii şcolare şi extraşcolare a învăţătorilor români confesionali. In 1872 se înjghebează reuniunea învăţătorilor de stat, care din 1882, sub conducerea revizoratului, scoate revista pedagogică „Neveles" cu scop de propagare a culturii maghiare. În 1877 statul preia şcoala de fete a reuniunii femeilor maghiare şi o transformă într-o şcoală superioară, după modelul scolii înfiinţate în 1875 la Budapesta. Scopul noii institutii era: „să servească la trezirea şi întărirea spiritului maghiar printre diferitele naţionalităţi". In primii 8 ani, şcoala a fost cercetată de 1.921 de eleve şi anume; după confesiune: 417 rom. cat., 97 gr. cat., 352 reformate şi 368 mozaice; iar după naţionalitate 1.227 maghiare, 39 romînce 22 germane şi 3 rutence. Pentru nevoile acestei şcoli, ministerul de instrucţie a zidit în 1901 impozantul local din piaţă, carc sub regimul român a adăpostit Liceul de fete „Domniţa-Ileana". În 1869 se înfiinţează fabrica de produse chimice din Bocicoi precum şi fabrici de cherestea de stat la Buşteni, Cămara, la. Sighet, Bocicoi, Lunca, Vişeu! de Sus şi Macerlău; în 1870 o bancă populară maghiară la Sighet, în 1874 o fabrică de ciment la Teceu şi în 1872 se construieşte linia ferată Sighet - Colomea prin care se deschid larg porţile comitatului pentru invaziunile jidoveşti.

Pentru înmulţirea funcţionarilor la dispoziţia puteri centrale, prin legea XLII din 1870, cele 4 ierąşe se transformă in 10 plase administrative; Vişeu, Iza, Cosău, Tisa, Sighet, Tara-
Teceu, Hust, Dolha *şi* Boureni, în frunte cu prim-pretori, pretori şi personal auxiliar. Maramureşul a fost împărţit în 6 cercuri electorale, iar din cei 220.516 locuitori au primit dreptul de vot

13.886 de persoane, din care românii reprezentau abia o treime. Congregația se compunea din 221 de membri aleşi prin sufragiu şi din 221 de membri virilişti, numiți de drept, în ordinea mărimii impozitului ce se plătea față de stat. La prima constituire a Congregației, românii au obținut 27 de mandate de drept şi 64 de mandate prin alegere, față de 53 de jidovi virilişti şi 7 jidovi aleşi, în 1871 se organizează justiția, înființându-se tribunale la Sighet şi Flust şi judecătorii la Sighet, Hust, Rahău, Teceu, Boureni şi Vişeul de Sus. în 1875 se des fiinţează tribunalul din Hust, contopindu-se cu cel din Sighet.

Regimul lucra din răsputeri pentru deznaționalizarea românilor şi rutenilor. Cea mai fecundă operă de deznaționalizare se făcea la liceul reformat cu 8 clase, de sub conducerea lui St. Szilăgyi, un mare pedagog şi prieten personal cu Francisc Deâk. Sub îndrumările acestuia, profesorii evitau cuvântul valah, iar elevilor români le vorbeau în fiecare oră despre cavalerismul maghiar, care a întins mână frățească tuturor cetățenilor de limbi şi de religii nemaghiare. Veşnic drăguț şi amabil, directorul se interesa personal de situația fiecărui elev român, având grijă să absolve fiecare fără repetență primele 4 clase secundare, după care elevii mai slabi erau trecuți la preparandia de stat, pentru ca să devină învățători şi apostolii idealurilor pustei printre români. Directorul se interesa de elevii săi chiar si după terminarea cursului liceal, oferindu-le necontenit puternica sa protecție în vederea obținerii de burse şi mai târziu a funcțiunilor de stat, mijlocindu-le chiar şi căsătorii cu fete maghiare. Pentru serviciile prestate, el se mulțumea ca elevii săi să stea departe de mişcările daco-valahe, să vorbească cu predilecție ungureşte şi să-i ofere câte un document vechi, reuşind să facă şi o mare colecție de documente vechi nobiliare, care a dispărut în timpul revoluției din 1918. Despre indulgența legendară a lui Szilăgyi se povestesc şi azi o mulțime de anecdote. Astfel, un magnat, mirat de reuşita fiului său la examenul de maturitate (bacalaureat), întrebă pe director dacă n-ar putea să obțină asemenea certificate şi pentru

caii săi. Fără ca să se supere, directorul a răspuns ironic că certificate de maturitate nu se pot elibera decât pentru măgari.

În 1871, vicarul Pavel a făcut o călătorie la Pesta, Viena şi Roma, reuşind să scoată pe românii din Sighet de sub jugul Muncaciului, obținând aprobarea înființării unei parohii românești. Românii, renunțând la biserica lor şi la averile parohiale avute în comun cu rutenii, s-au retras în capela lor, situată la spatele clădirii Coroana. La instigațiile vicarului rutean, mulți dintre români, de teama de a contribui cu bani la zidirea bisericii românești şi a celorlalte edificii parohiale, s-au declarat de ruteni. Descendenții acestora în mare parte s-au maghiarizat, iar după unirea din 1918 au început să revină la sânul bisericii românești.

În 1871, G. Mihaly participă la conferința din Alba lulia a fruntaşilor români gr. cat. (13 - 14 aprilie), la ale cărei hotărâri a aderat toată suflarea românească din Maramureş. Nu mult după aceasta, Ion Iurca demisionează din funcțiunea de vicepreşedinte al Asociațiunii, fiind înlocuit cu Vasile Mihalca, care din 1869 exercita şi funcțiunea dc vicecomite. Tot în acest an, cu ocazia alegerilor parlamentare, vicarul M. Pavel a fost ales deputat al circumscripției Sighet, împotriva inginerului C. I lyeronimi. ministrul de mai târziu, care a desființat Comitetul Central al Partidului Național Român. în fruntea acțiunii pentru alegerea lui Pavel de deputat se aflau cei trei „Ioni", Buşița, protopopul Pop şi Mihaly, cărora ungurii le aranjau adesea câte un „katzenmusik" în 1872 vicarul Pavel participă la Sinodul Provincial din Blaj (5 - 14 mai), iar la 3 iulie din acelaşi an se afla împreună cu G. Mihaly la conferința pentru împăcarea cu ungurii, la care s-au cerut următoarele: Recunoaşterea limbii române de limbă oficială alături de cea maghiară şi de limbă paritetică în predarea studiilor şi a ştiințelor de la Universitatea din Budapesta; o nouă împărțire administrativă; o nouă lege electorală; numirea de funcționari şi de profesori români şi crearea mai multor institute de cultură superioară cu limba de predare română. Tot în acest an, Pavel a fost numit episcop de Gherla, de unde în 1879 a trecut la Oradea, în scaunul vicarial a fost numit luptătorul Ion Pop, căruia i-a urmat

în 1879 Mihail Kokenyesdy-Târnoveanu. La 26 aprilie 1873, vicarul Pop cu dr. I. Mihalyi, casierul şi avocatul Asociaţiunii, participă la sinodul din Gherla, convocat de Ep, Pavel, pentru uniformizarea rânduielilor bisericeşti şi pentru eliminarea abuzurilor ce s-au încuibat în cei 4 ani de vacanţă episcopală.

Ep. Pavel s-a interesat toată viaţa de soarta Maramureşului, unde venea să-şi petreacă timpul liber, la băile sale favorite din Slatina. în dragostea sa pentru doinele maramureşene, a dus cu sine din Slatina pe vestitul cântăreţ Ion Dan, pe care-1 făcu brigadier silvic în Budureasa. În zilele de iarnă, când nu se putea duce la munte şi la pădure, Dan venea adesea „să tragă vlădicului câte o hore din Maramureş". Acest mare episcop şi mecenate a murit la 1 iunie 1902, la băile saline din Slatina, fiind deplâns de toată urnea românească. Prohodul a fost oficiat de un sobor de 40 de preoţi, în frunte cu Mitrop. dr. V Mihaly şi Ep. dr. D. Radu şi dr. I. Sabo, în prezenţa autorităţilor şi a celor peste 5.000 de ţărani români. Cel mai emoţionant moment al tristei ceremonii a fost „rugăciunea orfanilor", când pe lespedea proaspăt închisă a mormântului au îngenunchiat pentru rugă 12 eleve şi 20 elevi orfani din institutele sale, al căror glas nevinovat a stors lacrimi în ochii tuturor. Pe lespedea mormântului său din biserica din Slatina se mai poate citi şi azi următorul epitaf: „Aici aşteaptă învierea morţilor Mihail Pavel de Peterite, episcop diecezan greco-catolic de Oracle, Conte Roman, asistent al tronului papal. Prelat domestic al Sfinţiei Sale Pontificelui Roman, consilier intim de Stat al Majcstăţii Sale Ces. şi Reg. Apostolice, proprietar al strălucitului ordin Francisc losif I, regeneratorul şi al doilea fondator al tuturor fundaţiilor culturale din acea dieceză, cel mai mare binefăcător al diecezei sale, adormit în Domnul la băile saline din Slatina, la 1 iunie 1902, în anul 75 al etăţii, 51 al preoţiei, 30 al episcopiei şi 23 al activităţii sale apostolice în fruntea diecezei Orăzii. După exemplul Mântuitorului lumii, a trecut binefăcând la toţi. Dumnezeu să-1 aibă între aleşii săi!"

La 1 iulie 1873 începe zidirea Convictului Sf .Vasile, care se termină în 1875, datorită colectelor publice, dar mai ales

generozității inimoşilor români Vasile Mihalca şi dr. I. Mihaly, care în acest scop şi-au grevat moşiile cu datorii însemnate, primul cu 9.500 fl., iar al doilea eu 6.000 fl. Cu ocazia inaugurării noului lăcaş, raportorul I Mihaly a atras atenția publicului asupra pericolului că „românul e pe cale de a-şi pierde moşiile, pe care le-a apărat timp de 17 veacuri, acum din lipsă de comercianți şi industriaşi români. Vreo câțiva funcționari şi preoți nu vor putea salva un popor întreg, dacă masa lui cea mare rămâne tot masa crudă a veacurilor întunecate. Institutul să formeze comercianți şi industriaşi, ca generațiile viitoare să fie mai fericite. A sosit timpul suprem, când trebuie să fim pătrunşi de aceea că numai o educație națională poate să şteargă de pe fața noastră urmele ruşinoase ale trecutului, dacă vom creşte români culți, învățați, liberi şi virtuoşi. Trăim într-o epocă de transformare şi acel popor care va ieşi dintr-însa fără o clasă cultă va fi condamnat la o soartă mai tristă decât toate acelea care ne-au încercat în veacurile trecute". Adunarea generală era prezidată de V. Mihalca, care devenise din 1872 preşedintele Asociațiunii, în urma demisiei lui I. Man.

în 1874 Maramureşul dă Lugojului de episcop pe dr. Victor Mihaly de Apşa, fostul secretar al Mitrop. I. Vancea. în 1876 se înregistrează pierderile ireparabile ale marilor bărbați şi prieteni Gavrilă Mihaly, Ion Iurca şi Iosif Man, cei trei stâlpi ai neamului, despre cârc scria Gh. Barițiu „că, cu toate demnitățile avute, au ştiut să fie români buni şi apărători valoroşi ai intereselor neamului din sânul căruia au ieşit". Cu ocazia comemorării lor de către adunarea generală a Asociațiunii s-a arătat că aceştia „au fost oameni care au ridicat din pulbere stima şi respectul popoarelor străine față de românii din Maramureş, în a căror istoric politică au deschis o epocă nouă. întocmai ca antecesorii lor Balcu, Drag şi Ion Valahul, aceştia au înființat un institut, care să fie azilul limbii noastre, lumina minții şi fântâna culturii noastre". Toți trei au fost înmormântați la Sarasău.

Tânărul Gavril Mihaly, comunicând trista veste vărului său Artemiu Anderco, student la Torino, se plânge de lipsa de

sucrescență intelectuală, care să umple golurile rămase pe urma celor dispăruți. „Venind acasă - scrie Mihaly - vei păşi şi tu pe acea cale publică, dar spinoasă, pe care avem a ne apăra neamul românesc. Noi încă, crescuți în țări străine, cu clima şi aerul plin de idei sublime, ne-am retras în cuibul părintesc, pentru a serva celor ce sunt legați de noi prin sânge şi suvenire istorică. Crescut într-o viață ideală, însuflețindu-mă pentru sacrele documente ale trecutului nostru național, cugetând numai şi numai la posibilitatea cum s-ar putea regenera nația noastră, delăsată cu brânduşa de pe platoul Mănăstirii Moisei, eu mai cred în viitorul nației noastre. De aceea avem nevoie de bărbați ataşați ideii «Viitor de aur România are!» La fel şi preotul Iuliu Doboşi îi atrage atenția «că avem lipsă de un regenerator, care prin zelul şi patriotismul său să ne dea impulsul ca, adunați într-un corp național, să putem lupta cu succes".

G. Mihaly şi A. Anderco erau cei mai eminenți reprezentanți ai generației tinere, crescute în vârtejul luptelor naționale. Primul s-a distins deja ca student la Budapesta, unde, în cadrele societății „P. Maior", al cărei preşedinte a fost, a desfăşurat o frumoasă activitate națională şi culturală. Reîntors acasă, a ocupat funcția de pretore, ceea ce nu l-a împiedicat ca să adune în jurul său pe tinerii maramureşeni pentru a-i învăța carte românească şi pentru a-i inița în idealurile neamului românesc. Pentru cultivarea sentimentului național în societatea românească organiza reprezentații culturale şi petreceri româneşti cu costume şi dansuri naționale, fiind un excelent colaborator al fratelui său Ion, care, în vederea strângerii de fonduri, organiza concerte româneşti. Al doilea era firul protopopului din Borşa, ale cărui sentimente româneşti rezultă şi din faptul că fiului său născut în timpul primului domnitor român i-a dat numele de Alexandru Cuza. Tânărul Artemiu a studiat medicina la Paris, Roma şi Torino, unde a făcut eforturi uriaşe pentru a se înarma cu toate cunoştințele necesare unui viitor conducător. De la el ne-a rămas o gramatică română şi câteva volume de amintiri duioase şi pline de idealism românesc. Din nefericire, Maramureşul n-a avut norocul

de a se bucura de roadele muncii acestor doi tineri extrem de talentaţi, murind ambii în floarea tinereţii.

După mortea lui losif Man, maramureşenii au intervenit pe toate căile posibile pentru numirea lui V. Mihalca în funcţiunea de comite, însă guvernul şi îndeosebi contele C. Tisza au fost împotriva numirii unui român într-o funcţiune atât de importantă. Se numi în consecinţă contele Ion Lonyay, membru al oligarhiei maghiare şi dotat cu suficiente calităţi pentru a servi de instrument de deznaţionalizare a românilor. Cu venirea lui Lonyay, în 1878 se desfiinţează catedra de limba română de pe lângă preparandia de stat, iar naţionalistul I. Buşiţa a fost transferat din oficiu la Sârospatak. Orice intervenţie pentru menţinerea catedrei de limba română a fost zadarnică, putându-se asigura l. română numai în predarea religiei. În 1879 dispăru şi vicarul I. Pop, iar din trinitatea Ionilor rămâne numai I. Mihaly, al cărui glas se va mai auzi timp de 35 de ani.

Tendinţele noului prefect de a nimici elementul românesc şi de a-1 împiedica în manifestările sale culturale şi naţionale în 1881 iau un caracter făţiş şi impetuos. Ca motiv i-a servit participarea unei numeroase delegaţii maramureşene la adunarea generală a „Astrei" din Sibiu, precum şi hotărârea Societăţii Teatrale Române de a ţine la Sighet proxima ei adunare generală. Alarmat, prefectul încunoştinţează pe contele Tisza că la Sighet s-a format un comitet de organizare a serbărilor şi de primire a oaspeţilor ce se aşteaptă din Ardeal, Banat şi Ungaria. Totodată comunică că vicecomitele Mihalca a încuviinţat fără de nici o ezitare ţinerea adunării generale şi că funcţionarii români din administraţie nu au participat personal la lucrările de organizare, dar au contribuit cu toţii la cheltuielile reclamate de aceste manifestări valahe. In dosul acestei acţiuni, în aparenţă inofensive - după raportul prefectului - stătea partidul antipatriotic maghiar, care vrea să aducă în cel mai patriotic colţ de ţară elita agitatoare a românismului din Ardeal, pentru a demonstra şi pentru a propaga ideile antidinastice şi antimaghiare. Manifestaţia aceasta era suspicionată de a avea legături şi cu societatea „Iredenta" din

Ploieşti, înfiinţată de către primarul Grigorescu, din comitetul căreia făceau parte şi ardelenii Puşcariu şi Cârjan.

Adunarea generală a Socictăţii Teatrale Române s-a ţinut în zilele de 7 - 8 august 1882, fiind însoţită de şedinţe festive, dc diferite manifestări culturale şi de o serată dansantă. Printre participanţi găsim pc Vincenţiu Babeş, ziaristul Iosif Vulcan din Oradea, judecătorul Mihail Şerban din Seghedin, avocatul Popovici din Satu Mare, protopopii Marchiş şi Bilţiu din Cărei şi Baia Mare ş.a. In şedinţa festivă, la propunerea vicecomitelui Mihalca, s-a lansat o listă de subscriere pentru ajutorarea şcolilor româneşti din Maramureş, colectându-se suma de 500 fl. La banchet au participat peste 100 de intelectuali români şi cu toata prezenţa unor funcţionari superiori unguri, trimişi de prefect ea spioni, s-a petrecut româneşte şi s-au rostit cuvântări româneşti Oratorii au subliniat nobleţă mişcării de deşteptare naţională, i;n protopopul Titus Bud a declarat că renaşterea românismul ui începe abia în epoca absolutismului austriac, că românii trebuii să fie mmdri de numele „daco-valah' şi că nu merită titlul de om acela caie se ruşinează de neamul din care face parte. Oratorii au fost aplaudaţi cu multă însufleţire, mai ales de generaţiile mai tinere. Mihalca, obligat din cauza funcţiunii sale, a toastat şi ungureşte, urând guvernului să poată face cât mai mult bine poporului român. Spre satisfacţia prefectului, a mai vorbit ungureşte şi preotul Petru Salca din Giuleşti, care a stăruit asupra tradiţionalei amiciţii dintre români şi unguri.

Prefectul, raportând contelui Tisza cele petrecute, scrie că este bine că s-a terminat cu clandestinajul şi că s-a dat pe faţă existenţa în Maramureş a unui partid daco-valah, a cărui activitate speră să poată contrabalansa prin întemeierea unui partid patriotic român, care cu timpul va atrage la sine majoritatea aderenţilor partidului daco-valah. „Daco-valahismul nu poate să fie înfrânt decât printr-un partid patriotic, compus din români cu sentimente maghiare!" Ca urmare se constituie un comitet care de ziua Sf. Ştefan să organizeze o manifestaţie patriotică Vicecomitele Mihalca refuză semnarea apelului lansat de acest comitet, în

schimb el a fost semnat de toţi fruntaşii ruteni, iar dintre români numai de funcţionarii publici. Fiind şi duminică, în ziua amintită s-a format un convoi de 2.000 persoane care, în frunte cu prefectul, a defilat de-a lungul străzilor şi a participat la serviciile divine de la bisericile latină, ruteană, română şi calvină. La manifestaţie, precum şi la banchetul ce i-a urmat n-a participat nici un preot sau intelectual liber profesionist român. La 12 oct. Congregaţia Comitatului, dezbătând cele petrecute, decide ca sumele ce s-au adunat în Maramureş pentru înfiinţarea unui teatru românesc să fie întrebuinţate pentru ajutorarea elevilor români lipsiţi de mijloace. Pe 21 noiem. prefectul convoacă la Sighet o mare adunare a fruntaşilor români, la care au participat 120 de persoane, funcţionari şi ţărani. La propunerea pretorilor luliu Vinţ şi Vas. Mihalca junior şi a judecătorului Sig. Ciplea, s-a semnat o declaraţie dc loialitate faţă de statul maghiar şi s-a lansat o listă de subscriere pentru premierea elevilor români care se disting la studiul limbii maghiare.

La 1883, prefectul ordonă pretorilor să ia măsurile necesare ca visurile naţionale cultivate de puţinii intelectuali români să nu se transforme într-o epidemie în sânul tineretului, cum s-a întâmplat la Blaj, unde 16 elevi au demonstrat împotriva statului maghiar. Să nu se tolereze nici un fel de manifestare naţionalistă şi să se reprime cu asprime orice demonstraţie antipatriotică ce o ar putea provoca o poezie iredentă, tipărită în România, din care un mare număr de exemplare a fost introdus clandestin în Ardeal. Totodată se atrage atenţia pretorilor ca să supravegheze de aproape activitatea şi atitudinea politică a românilor, deoarece partidul lor a decis ca în viitoarea luptă electorală să accepte orice acorduri şi compromisuri cu partidele de opoziţie, însă a ordonat aderenţilor săi ca, indiferent de acordurile încheiate, ei să voteze numai candidaţii români.

La alegerile parlamentare din 1884 candidează din partea românilor Bazil Iurca la Şugatag şi Petru Mihaly la Vişeu, faţă de care prefectul contracandidează pe Sig. Ciplea şi pc Jonas Odon. Acesta din urmă era ginerele fostului pretore şi notar public Sig.

Pop şi cumnatul lui Pop Simon, viitorul satrap al Vişeului. Pentru intimidarea alegătorilor români, prefectul dispune la Şugatag 16 jandarmi şi o companie de honvezi, iar la Vişeu 22 de jandarmi şi 2 companii de honvezi. Teroarea nemaipomenită ce s-a dezlănţuie a scos din fire pe marele luptător maghiar G. Vărady, care într-o seric de articole publicate în „Mâramaros" a criticat aspru metodele de luptă ale guvernului, scoţând în relief valoarea excepţională şi superioritatea personală a candidaţilor români faţa de candidaţii guvernului. Poporul de pe Mara a huiduit pe Ciplea. acuzându-1 că şi-a vândut neamul şi legea, ungurilor.

Totuşi, datorită terorii, dar mai ales datorită activităţii notarilor comunali şi pretorelui, precum şi înrudirii sale cu o mulţime de familii ţărăneşti, Ciplea a reuşit să se aleagă cu o majoritate de 648 voturi. Pe Vişeu şi Iza, însă, s-a ales Petru Mihaly cu o majoritate de 200 voturi. Aici era alături de el nu numai preoţimea, ci şi majoritatea notarilor, în frunte cu pretorele Ion Gyenge. In tot timpul campaniei electorale - la ordinul protopopilor - cursurile de la şcolile confesionale au fost suspendate, pentru ca învăţătorii să poată corteşi pentru candidatul român. Ţărănimea a atacat pretutindeni pe aderenţii lui Jonas, iar la Vişeul de Mijloc, ţăranii în frunte cu primarii Mihai Şimon şi Ion Iusco au răsturnat carele care transportau pe votanţii guvernului. Văzând că întreaga jidovime este alături de govern, ţăranii au ameninţat-o cu extirparea ei, ba au trecut şi la fapte spărgând geamurile caselor jidoveşti şi maltratând un mare număr de jidovi din toate satele.

Prefectul, raportând contelui Tisza cele petrecute, face o serie de propuneri senzaţionale, pe care le-am văzut deja când ne-am ocupat cu trecutul jidovimii din Maramureş. Tot atunci, el ordonă pretorilor să cerceteze dacă nu cumva a pătruns în comitat manifestul „România de peste munţi", tipărit la Bucureşti, de către Secăşeanu de la România Liberă. Apoi scrie episcopului din Gherla pentru a-1 proteja pe preotul Vasile Dragoş din Moisei, împotriva căruia protopopul Paul Oros a introdus o cercetare disciplinară, deoarece numitul preot a fost singurul intelectual

român care a avut curajul să sprijinească deschis pe candidatul guvernamental. Totodată propune episcopului numirea preotului Ion Calin din Petrova în funcţiunea de protopop, iar în fruntea vicariatului să aşeze un om energic şi patriot încercat, care să conducă clerul în spirit patriotic. Nu ştim dacă episcopul a răspuns ceva prefectului, dar constatăm că peste 2 ani, episcopul a numit de vicar pe protopopul Titus Bud, un încercat luptător naţionalist şi cel mai fecund scriitor bisericesc, de la care ne-au rămas următoarele scrieri: Date istorice despre protopopiatele şi parohiile din Maramureş; Disertaţiunc despre episcopii şi vicarii din Maramureş; Istoria parohiei Sighet; Analele Associaţiunii; Tipicul Bisericesc; îndreptar practic pentru preoţi; Concordanţa Evangheliilor şi Vieţile Sfinţilor.

În 1885 se iau măsuri pentru împiedicarea colectelor destinate unei plăci comemorative a revoluţiei lui Horea, precum şi pentru confiscarea unor manifeste iredente, tipărite la Bucureşti de Soc. Carpaţilor, atrăgându-se atenţia mai ales asupra hărţii: „România cu ţările învecinate locuite de români". Se interzice profesorului Ion Sângerii din Braşov să organizeze în Maramureş societatea culturală „Opinca". Prefectul, raportând contelui Tisza situaţia din comitat, comunică că mişcarea valahă încă n-a infectat poporul de jos, decât pe o seamă de intelectuali, ca fraţii Mihaly, vicecomitelc Mihalca, vicarii Kokenyesdy, protopopii Bud, Oros şi V. Lazar, marele proprietar B. turca, profesorul de religie Ion Pop, preotul Ambroziu Berinde din Ieud ş.a. Sunt însă şi o seamă dc intelectuali valahi, ca deputatul S. Ciplea, marii proprietari Sigismund şi Simion Pop din Petrova, pretoreic Iuliu Vinţ, preoţii AL Gyenge din Dragomireşti, Drăguş Vasile din Moisei şi Fet Ioachim din Ieud, care nu numai cu vorba, ci şi cu fapta au dat dovezi că sunt cetăţeni loiali ai patriei maghiare. Speră că cu ajutorul acestora să poată înjgheba un partid valah cu sentimente maghiare, care să veştejească în public acţiunea daco- valahă. Totodată comunică că a ordonat poliţiei, jandarmeriei şi revizoratului şcolar ca să urmărească toate elementele suspecte şi să supravegheze necontenit activitatea fruntaşilor şi a agitatorilor valahi.

în 1886 prefectul comunică contelui Tisza că partidul valah şi-a fixat centrul la Albina din Sibiu şi că dispune de o organizaţie puternică, cu ramificaţii în toată ţara, chiar şi în Maramureş. Stăvilirea propagandei valahe nu se poate face decât prin înjghebarea unui partid român patriotic şi prin înfiinţarea de şcoli primare de stat în toate satele româneşti. Astfel s-ar putea desfiinţa treptat toate şcolile confesionale, care nu numai că nu respectă dispoziţiile revizoratului şcolar, dar sunt şi foarte dăunătoare intereselor maghiare. Promite că va aranja în aşa fel ca poporul însuşi din fiecare sat să ceară şcoală de stat provocând astfel un curent salutar şi potrivnic partidului daco valah. Ar fi însă o marc nenorocire şi ar însenina victorie a partidului antipatriotic dacă din motive de economic bugetară nu s-ar înfiinţa şcolile cerute de populaţie, după cum nu s-au înfiinţai încă şcolile din Dragomireşti, Bârsana, Strâmtura, Rozavlea Vişcul de Sus şi Borşa-Handal, care au fost cerute în anul precedent.

Fiind consultat din partea contelui Tisza, prefectul scrie ca „Mitrop. I. Vancea din Blaj, care stă sub influenţa Ep-lui Mihai; din Lugoj, pleacă la Roma ca să obţină aprobarea Papei pentru a da o directivă strict naţională viitoarei evoluţii a provinciei mitropolitane, sub pretextul că acesta ar fi unicul mijloc de ai putea apăra împotriva ortodoxiei. Aceasta n-ar fi în interes catolicismului, deoarece vlădicii români nu vor să ştie catolicism decât când e vorba despre profituri materiale şi naţionale. Faptul că ei nu poartă paliu latin, ci barbă şi haini orientale, că au editat noul Liturghier într-o limbă mai apropiata celei întrebuinţate de ortodocşi, că în şematisme au înlocuit limba latină cu cea română, şi altele, sunt semne indiscutabile de îndepărtare de catolicism, încât într-o bună zi va fi destul să-şi schimbe numele pentru ca să devină ortodocşi. Se ştie că în România biserica de stat este cea ortodoxă şi de aceea cine urmăreşte scopuri unioniste de ordin politic, urmăreşte totodată şi scopuri ortodoxe. Experienţa trecutului ne arată fără îndoială că toţi agitatorii români şi ruteni au fost ori au devenit şi aderenţi ai ortodociei. De aceea ar trebui să se intervină la Papa pentru împiedicarea inovaţiilor de ordin

național în biserica Blajului, deoarece din acelea pot să rezulte pagube ireparabile nu numai pentru statul maghiar, ci şi pentru biserica catolică".

Anul 1886 a răpit dintre *vii* pe vicecomitele Vasile Mihalca, căruia i-au urmat în scaun numai vicecomiți unguri şi şovini, la ale căror ordine funcționărimea din administrația comitatului s-a transformat într-un puternic instrument de maghiarizare a întregii vieți publice din Maramureş, ajutată fiind şi de partidul român cu sentimente maghiare, care s-a extins la toate comunele româneşti. Funcționarii români au fost siliți să cultive în familie limba maghiară, să-şi declare copiii de limba materna maghiară şi să le dea în botez nume ungureşti, ca Arpâd, Geza, Zoltân, Elemer, Gyozo ş.a. îndeosebi pretorii şi notarii comune, îi erau obligați să câştige printre țărani aderenți pentru ideea de stat maghiar unitar, care la recensăminte să se declare de unguri. Pentru a înfrânge dârzenia preoțimii şi a învățătorimii slab salariate, s-a recurs la ajutorul de stat, pe care-1 distribuia prefectul după bunul său plac şi în măsura în care beneficiarii sprijineau interesele maghiare. Astfel au început să răsară în Maramureş învățători care să introducă în şcoala confesională limba de propunere maghiară la toate obiectele, preoți care să se preteze la acceptarea de direcțiuni la şcolile de stat în detrimentul şcolii româneşti, notari români preşedinți ai eforiei şcolare de stat şi organizatori de petreceri şi de reprezentații culturale ungureşti. Tineretul şcolar român, crescut în şcoli ungureşti, nu cunoaştea forma literară a limbii materne, nu avea nici o idee despre trecutul glorios şi despre aspirațiunile naționale ale neamului său, vorbea şi simțea ungureşte. Excepție făceau preoții şi câțiva tineri care şi-au ales cariere libere, ca dr. Gh. Bilaşcu. dr. îi ie Mariş, dr. Izidor Pop ş.a., care s-au format în contactul cu studenții ardeleni din diferitele centre universitare. Astfel ia naştere renegatismul românesc, căruia i se alătură şi fiul marelui român Vasile Mihalca, precum şi fiul mai mic al lui Petru Mihaly, trădătorul de mai târziu, aceştia fiind crescuți de mamele unguroaice Hatfaludy Maria şi Simon Luiza.

Alți fii de români şi de preoți cu frumos trecut național se înstrăinează de neam în urma căsătoriei lor cu baronițe şi cu fiice de înalți funcționari unguri.

In fruntea Asociațiunii este ales de preşedinte marele economist Petru Mihaly. în anul şcolar 1886/87 îşi începe activitatea Convictul Român Sf. Vasile, la a cărui deschidere dr. I. Mihalyi a declarat următoarele: „Trebuie să fim trişti de cele ce vedem la poporul nostru, căci pe toate tărâmurile suntem rămaşi în urma altor popoare, deoarece poporul nostru se fereşte de comerț şi de industrie. Menirea năzuințelor noastre este cultura poporului nostru. Deci între hotarele comitatului am dori să se lățească cultura, care, ca un soare luminător, deşteaptă la viață orice ființă amorțită, dăruind poporului libertate, avere şi tărie". La ordinul guvernului de a modifica statutele Asociațiunii, încep tratative lungi, care se termină abia în 1892. Noile statute, aprobate şi ratificate de către adunarea generală, prevedeau un comitet de conducere de 18 membri, jumătate mireni şi jumătate preoți, preşedinte mirean şi vicepreşedinte vicarul român de totdeauna; dreptul revizorului şcolar de a participa la adunările generale; redactarea proceselor verbale ale şedințelor în româneşte şi ungureşte; restrângerea scopului Asociațiunii numai la întreținerea conviețuirii şi permiterea elevilor din internat de a conversa între dânşii şi ungureşte, ca prin învățarea la perfecție a 1. maghiare să poată realiza progrese la şcolile cu limba de propunere maghiară. Ca urmare, adunarea generală din 1895 constată că elevii din Convict vorbesc mai bine limba maghiară şi că nu cunosc limba literară română, lipsindu-le astfel condiția esențială pentru a putea deveni intelectuali cu adevărat români. De aceea Asociațiunea intervine la consistoarele episcopale din Blaj şi Oradea, ca să primească în institutele lor de cultură şi tineri maramureşeni dornici de a se adăpa la izvoarele culturii româneşti. Astfel se formează la institutele româneşti din Blaj, Beiuş şi Oradea falanga de luptători maramureşeni, chemată să realizeze şi să cimenteze unirea politică din 1918. Conviețui din Sighet a continuat să funcționeze până spre finele războiului

mondial. în primii 10 ani el a adăpostit 166 de elevi, cărora le-a distribuit stipendii în suma de 52.000 cor., achitând totodată şi datoria de 30.000 cor. ce o avea la începutul funcţionării sale.

Ca ocazia alegerilor parlameitare din 1878, prefectul a încheiat o învoială secretă cu Petru Mihaly, candidatul opoziţiei moderate la circumscripţia Şugatag, ande timp de trei decenii va fi ales necontenit fără a avea contracandidat din partea guvernului. Prin învoiala aceasta s-a urmărit paralizarea oricărei mişcări politice româneşti şi tot datorită acesteia a trebuit să renunţe Asociaţiunea la rolul ei de propagatoare a culturii româneşti în satele maramureşene. În restul circumscripţiilor româneşti se aleg candidaţii guvernului. Lupte nu se mai dau decât la Vişeu, unde a candidat avocatul Corneliu Batin, cu sprijinul preoţimii române şi al pretorilor Ion Iusco şi Ion Gyenge, precum şi al notarilor Ion luga şi Iuliu Coman. Încercarea aceasta a fost zdrobită de teroarea jandarmilor care operau la comanda prim-pretorilor satrapi Pop Şimon şi Iuliu Vinţ. Unde nu prindea teroarea se recurgea la bani. La 3 iunie, candidatul Jonas scria din Ruscova prefectului să-i trimită 2.000 fl. ca să poată face faţă cheltuielilor enorme reclamate de reuşita alegerii sale. Pentru serviciilc prestate cauzei ungureşti, Iuliu Vinţ devine prefect de Ugocea, fratele său Alexandru ajunge până la gradul de general, iar lui Pop Simon I s-au tolerat toate banditismele săvârşite în averile erariale, composesorale şi comunale, reuşind să-şi creeze o avere de mai multe zeci de mii de jugăre pe care, din motive inexplicabile, guvernele româneşti au scutit-o de la reforma agrară. Maramureşul devine un judeţ strict guvernamental, iar încercările de mai târziu ale inimoşilor români dr. IIie Mariş, dr. Gheorghe Bilascu şi învăţătorul Dumitru Chişiu din Sălişlea de a rupe cu tradiţia mamelucismului politic n-au dat rezultatele aşteptate.

În 1893 Maramureşul are cinstea de a da Blajului pe Mitropolitul dr. V. Mihaly, care însă n-a fost confirmat decât peste 2 ani, după ce se obligase că se va abţine de la orice activitate politică. Tot în 1893 s-a terminat zidirea frumoasei bisericuţe româneşti, în stil gotic, din Sighet, precum şi a palatului

vicarial, datorită spiritului de jertfă al poporului şi mai ales obolului material al lui dr. I. Mihalyi, care şi de data aceasta şi-a grevat moşiile cu datorii. Vicarul Bud, ajutat de capelanul său Ion Ivaşcu, canonicul de mai târziu, a fost neobosit în adunarea fondurilor necesare acestor clădiri. Mai târziu, biserica a fost pictată de către prof. Traian Bilţiu-Dăncuş, cu cheltuiala
Reuniunii Femeilor Române din Maramureş, fiind prezidentă D-na prof. Flora dr. Iuga: în 1931 ea a fost consacrată solemn de către Exs. Sa dr. Alexandru Rusu, primul episcop al reînviatei Episcopii a Maramureşului. în 1895, Ep. M. Pavel a zidit pompoasa biserică parohială din Slatina, unde-şi doarme somnul de veci.

în 1894, prefectul Lonyay se pensionează, după ce reuşise să nimicească puterea politică a românilor şi după ce elaborase un program vast de activitate pentru maghiarizarea Maramureşului. Acestui mare şovin nu i-a scăpat din vedere nici fundaţia lăsată în 1798 de vicarul Gh. Koseghi, care, după dorinţa fundatorului, se administra de către vicarul român, în colaborare cu protopopul român din Vişeu. La ordinul guvernului, fundaţia a trecut sub administraţia vicecomitelui ungur şi numai după multe intervenţii şi lungi tratative s-a putut obţine ca fundaţia să fie administrată de vicarii român şi rutean sub prezidenţia vicecomitelui. Fundaţia a fost depusă spre fructificare la un institut financiar din Sighet, carc falimentând în 1897 din ea nu s-a putut salva decât un rest de puţină însemnătate. Chiar şi sub administraţia mixtă, din fundaţie au beneficiat 80 de tineri români şi 15 tineri ruteni.

în 1896 se organizează mari serbări jubiliare şi cu ocazia aceasta îşi maghiarizează numele 45 de comune, se ridică un monument de piatră în faţa primăriei din Frasin, se aşază o placa comemorativă la minele de sare din Slatina şi se proiectează editarea unei monografii a Maramureşului, precum şi a unei cărţi comemorative a scrierilor jubiliare. În 1898 Maramureşul avea 28 de şcoli primare de stat. Cea din Sighet era frecventată de 759 de copii, din care erau 593 jidovi, 94 unguri, 48 români şi 30 ruteni. Tot în acest an, consiliul oraşului proclamă de cetăţeni da onoare

pe miniştrii Wlasics Gyula, Erdelyi Sandor, Lukacs Laszlo şi Darany Janos. Ca urmare guvernul înfiinţează la Sighet o grădiniţă de copii şi prevede în bugetul statului suma de 225.000 fl. pentru zidirea a 25 şcoli primare de stat în Maramureş, cu dispoziţia ca această prevedere bugetară să se repete 3 ani consecutivi. Tot atunci conducătorii comitatului au ridicat la izvoarele Tisei un monument în amintirea contelui Ludovic Tisza, asîgurându-şi astfel şi protecţia acestei familii puternice.

26. Reacţia tineretului împotriva şovinismului şi a renegatismului. înfiinţarea despărţămintelor Astrei şi a Băncii Maramureşeana. Vizita canonică a Ep. dr. V. Hossu

Deputăţia lui P. Mihaly n-a adus nici un folos politic pe seama românilor din Maramureş. Fiind membrul unui partid maghiar şi având şi însărcinarea de notar al camerei deputaţilor, el a evitat să participe la acţiunea memorandului şi să lupte făţiş şi categoric pentru afirmarea drepturilor cuvenite românilor. Activitatea sa se mărgini la servicii personale şi la o activitate culturală neprovocatoare faţă de unguri. Românii înlăturaţi de la treburile obşteşti sunt siliţi să se restrângă la o activitate culturală şi economică. Printre învăţătorii confesionali din acest timp găsim şi câteva figuri distinse, ca Petru Bilţiu-Dăncuş şi Dumitru Dunca din Ieud, Dumitru Chişiu din Săliştea, Mihail Şerban din Săpânţa, Ion şi Vasile Cupcea din Călineşti şi Budeşti, Vasile Doroş din Brebi, Mihail Hoţea din Giuleşti, Simion luga din Săliştea ş.a., care au lăsat urme adânci în ogorul naţional cultivat de ei. Pentru încurajarea activităţii didactice, P. Mihaly a instituit un premiu anual de 20 cor., iar pentru pomicultură au instituit câte un premiu

de 10 cor. „P. Mihaly şi vicarul T. Bud". Vicarul a înfiinţat la Sat-Şugatag prima pepinieră, din care a distribuit ţăranilor peste 20.000 de altoi. Adunarea generală a învăţătorilor ţinută la 12 mai 1898 în Breb constata că învăţătorii au altoit 10.000 de pomi, din care 2.193 au fost altoiţi de către înv. Axente Sabo din Şugatag. învăţătorii fiind totodată şi cântăreţi la biserici, sub conducerea lor s-au înjghebat coruri ţărăneşti, iar în cele mai multe sate au introdus obiceiul ca la biserică să cânte toţi credincioşii.

La 29 iunie 1897 vicarul Bud şi dr, 1. Mihalyi participă la conferinţa din Cluj convocată pentru apărarea autonomiei bisericii româneşti. în 1898 candidează la funcţiunea de vicecomite dr. I. Mihalyi, jurisconsultul comitatului, însă la alegeri cade cu 209 voturi faţă de candidatul maghiar, Lator Sandor, preşedintele sedriei orfanale, ale cărui origine şi calitaţi personale se potriveau cu numele său de lotru. Prin alegerea acestuia, maramureşenii au dat dovadă de un servilism fără de precedent faţă de oficialitate. Cazul a scandalizat chiar şi pe bătrânul luptător maghiar G. Varady, care a publicat în ziarul local „Mâramaros" poezia intitulată: „Kurva Varmegyenek Lator Alispanja" („Vicecomitele bandit al judeţului cocotă"). I Mihalyi, cu toată superioritatea sa intelectuală şi profesională şi cu toată uriaşa sa activitate desfăşurată în interesul comitatului, a trebuit să cadă, pentru că era valah. Ca răspuns la aceasta, peste 3 ani el a publicat opera monumentală „Diplome Maramureşene", dovedind cu prisosinţă continuitatea neamului în moşia lui Traian şi virtuţile alese ale voievozilor şi cnejilor maramureşeni, strămoşii săi. Opera aceasta, care conţine 366 de diplome din sec. XIV - XV - din care 310 inedite - cu bogate adnotări istorice, a fost un puternic imbold la trezirea conştiinţei naţionale în sunetele lâncezite, iar autorul a fost ales membru corespondent al Academici Române.

În 1900 s-a sărbătorit jubileul de 25 de ani de episcopat al Mitrop. Mihaly, ca un tribut de recunoştinţă pentru ţinuta sa bărbătească şi hotărâtă în problemele mari ale neamului şi ale bisericii. Maramureşul i-a dăruit un covor persian de 7 x 5,30 m care se întrebuinţează la ceremonia sfinţirii întru episcop în

catedrala din Blaj. Covorul reprezintă o cetate cu ziduri înalte, înconjurată de 3 râuri şi deasupra un vultur cu aripile întinse, fiind executat de 12 ţărance din Sarasău, sub conducerea d-rei Sofia Mihaly şi după desenul profesorului Victor Szmigeszky din Blaj. Covorul acesta a fost centrul de atracţie la expoziţia de industrie casnică din Sighet (1901), precum şi la expoziţia din 1921 organizată în Sighet cu ocazia congresului jubiliar al „Astrei". Un facsimil lucrat în atelierul d-nei Elena prof. I. Bârlea a fost dăruit Papei Pius al Xl-lea de către pelerinii români din anul jubiliar 1925.

Preoţimea n-a avut nicăieri o stare materială atât de bună ca în Maramureş, unde taxele bisericeşti erau de 2-3 ori mai ridicate decât în celelalte ţinuturi ardeleneşti. Taxele acestea au fost introduse încă de boierii români cu dare de mână de pe vremuri, ai căror descendenţi, înmulţindu-se fără putinţa de a câştiga moşii noi, nu mai puteau să plătească taxe atât de ridicate. Primele nemulţumiri de această natură se ivesc în 1900 printre credincioşii din comunele Săcel şi Dragomireşti, care au cerut
episcopiei să le numească preoţi ardeleni, care să le slujească după taxele obişnuite în ţinutul Năsăudului. Întârziindu-se rezolvarea cererii lor, o parte din credincioşii comunelor amintite au cerut preoţi de la mitropolia din Sibiu, constituindu-se în parohii ortodoxe. După dezbinarea făcută, Episcopia Gherlei a numit la Săcel pe păr. Ion Tarţa, iar la Dragomireşti pe luptătorul memorandist păr. Emil Bran, care, cu toată destoinicia lor, n-au reuşit să restabilească unitatea bisericească din comunele lor. După aceasta, nemulţumirile credincioşilor încetează şi nu se mai înregistrează dezertări de la altare decât după anul 1920, dar şi atunci numai cazuri izolate şi nu din convingere, ci din interese materiale, fiind imposibil de presupus că ţărani simpli şi în majoritatea lor analfabeţi să poată părăsi din convingere o religie în care s-au născut şi biserica în care s-au închinat ei şi părinţii lor.

In 1906 s-a citit în biserici pastorala Mitrop. V. Mihaly, prin care se îndrumau credincioşii ca fiecare să-şi scrie numele româneşte şi în limbi străine, fiind „un obligament greu, ce

impune fiecăruia pietate față de numele său familial, pe care l-au purtat părinții săi şi pe care-l au ca moştenire prețioasă". Tot în acest an candidează la Vişeu cu program independent dr. Gh. Bilaşcu, regele dinților din Budapesta, fiind sprijinit de toată suflarea românească din circumscripție. Tineretul român universitar din Maramureş şi din alte ținuturi - între care găsim şi pe Petru Groza, ministrul averescan de mai târziu - au făcut un zid puternic în jurul candidatului român, desfăşurând o intensă propagandă de deşteptare națională în toate satele româneşti. Elanul acesta însă a fost zdrobit în ultima zi de baioneta necruțătoare a jandarmului cu pene de cocoş, care a primit ordin să alunge cu arma pe aderenții candidatului valah. D-rul Bilaşcu, în fața primejdiei care amenința viața sutelor de țărani, a preferat să renunțe la candidatură, fiind ales secretarul de stat Nagy Ferencz. Totuşi, acțiunea lui Bilaşcu a avut darul de a electriza încă o dată spiritele româneşti din Maramureş şi de a deschide ochii țărănimii ca să cunoască primejdiile care o amenință din partea regimului maghiar.

Falanga tineretului maramureşean, crescută în spirit românesc, se compunea în acest timp din Gavrilă luga, Vasile Filipciuc, Ilie Chindriş, Titus Doroş, Vasile Chindriş, Iuliu Pop, Vasile Meşter, Ion de Kovats, Salvator Iurca, Simion Bota, Teodor Pop, Emil Zoieaş, Simion Bălin şi Flaviu Iurca, studenți în drept; Gheorghe Bârlea, Vasile Stan şi Alexandru Bălin, studenți în medicină; Alexandru Ciplea, Mihail Şerban şi Atanasie Doroş, studenți în litere şi filozofie ş.a. îndeosebi atitudinea dârză şi categorică a lui V. Filipciuc a avut o înrâurire binefăcătoare asupra generației sale, precum şi asupra generațiilor care s-au format în decursul activității sale publice. Dotat cu minte ageră şi cu un bagaj de cunoştințe care punea în uimire pe toți prietenii săi, V. Filipciuc s-a format în contactul permanent cu marele idealist dr. Bilaşcu, ruda şi consăteanul său. Deja ca elev de el. a IV-a la Liceul piarist din Sighet aduna în jurul său pe colegii români pentru a le citi bucăți din istoria lui Xenopol. Ca elev în cl. a V-a la liceul din Beiuş înființează o societate secretă, ai cărei membri

se obligară să nu citească cărți ungureşti şi să nu vorbească ungureşte decât în cazuri de absolută necesitate. Printre cei care complotau alături de el împotriva regimului maghiar se aflau foştii miniştri Sever Dan şi Ghiță Crişan, precum şi prof. univ. Alexandru Borza din Cluj. Tot ca elev inițiază o corespondență intensă cu colegii săi necunoscuți de la Liceul „Traian" din Turnu-Severin, printre care găsim pe Gheorghe Ionescu Şişeşti şi pe C. Roibănescu. în 1904 participă la serbările jubiliare din Putna, iar în 1906 la marca expoziție din Bucureşti. În 1907 fiind cxclus de la universitatea din Budapesta pe timp de un an, din cauza participării sale la mişcările politice îşi continuă studiile la Viena. N-a încetat nici un moment să se intereseze de cele ce se petrec în Maramureş, căutând să trezească sentimente româneşti în sufletele inconştiente şi să vestejească fără milă, în coloanele ziarelor româneşti, cazuri de renegatism şi de lichelism ale unor intelectuali români din Maramureş.

Sub presiunea pericolului reprezentat de activitatea românească a tineretului român liber profesionist, conducătorii maghiari se decid să elimine toate neînțelegerile dintre dânşii şi, la propunerea renegatului pretor Vasile Negrea (Nyegre), se hotărăsc să formeze un partid unic, care să aibă în vedere numai interesele maghiare din Maramureş, să nu se amestece în luptele politice şi să dea concurs nelimitat tuturor guvernelor care se vor perinda la cârma țării. La apelul lansat, au aderat 257 de intelectuali, printre care găsim şi câțiva preoți români. La 18 noiem. 1907 se întruneşte adunara generală de constituire a noului partid, alegând de preşedinte pe deputatul Jonâs Odon, iar de vicepreşedinte pe deputatul Petru Mihaly, precum şi un comitet de conducere de 9 membri, din care făceau parte şi cei 2 vicari, român şi rutean. Membrii partidului s-au obligat să execute orbeşte toate ordinele comitetului de conducere, iar membri acestui comitet s-au obligat să nu divulge nimica din cele ce se discută şi se decid cu ocazia şedințelor. După constituire, o delegație condusă de cei 2 vicari a plecat la Budapesta pentru a pune la curent pe membrii guvernului cu programul noului partid.

Tot în acest an se înfiinţează la Vişeu o şcoală civilă mixtă, care în câţiva ani a reuşit să maghiarizeze tineretul german şi jidovesc. Tot la Vişeu s-a mai înfiinţat, sub preşedinţia pretorelui Pop Simon, o casină a intelectualilor, pe pereţii căreia s-a afişat inscripţia: „Intrarea câinilor şi conversaţia valahă strict interzise".

Sub presiunea partidului unic, încep şi profesorii de la liceul piari st să desfăşoare o activitate şovină, silind pe elevii români să se declare de limba materna maghiară, eliminând limba română dintre studiile facultative ale liceului şi obligând pe catihetul român să predea religia în limba maghiară. După intervenţii energice, s-a revenit asupra dispoziţiunilor luate împotriva românilor, totuşi persecuţiile elevilor declaraţi de limba maternă română şi mai ales ale acelora care urmau şi cursurile de limba română au continuat fără întrerupere. Aşa se explică scăderea progresivă a elevilor români de limba maternă română, care în 1913 erau în număr de 25 din totalul de 40, iar în 1914 numai 18 din totalul de 50 de elevi români. După Pop Simon, cel mai aprig susţinător al renegatismului a fost dr. Mihâly Peter junior, fiul preşedintelui Asociaţiunii, care s-a identificat cu idealurile pustei. în 1901 el figurează ca preşedinte al cercului studenţilor maghiari de la Universitatea din Budapesta, iar după terminarea studiilor intră în viaţa politică şi în calitate de membru al Partidului Liberal de sub şefia contelui Tisza Istvân, ocupă locurile tatălui său de deputat şi de notar al camerei deputaţilor. Activitatea renegaţilor a avut o influenţă dezastruoasă asupra sufletelor slabe, fapt ce rezultă mai ales din recensământul anului 1910, când din cele 50 de şcoli confesionale numai în 7 se propuneau toate studiile în româneşte, iar în celelalte numai limba română şi religia (cf **Transilvania** nr. 3 - 4, Sibiu, 1910) şi când avem în fiecare sat câte câţiva ţărani care s-au declarat de unguri. Recordul îl avem în Sighet, unde din 5.350 de greco-catolici români şi ruteni s-au declarat 2.001 de români, 532 de ruteni şi 2.817 de unguri. Urmează Ocna-Slatina cu 10 români din 1.015 greco-catolici; Ocna- Şugatag cu 19 români din 465 greco-catolici; Sat-Slatina cu 134 de români unguri; Iapa cu 89 şi Bârsana cu 50.

Cu toate acestea, sufletul masei țărăneşti a rămas curat şi nealterat de influențele străine, încât chiar şi între cele mai grele împrejurări a ştiut să facă zid în jurul adevăraților săi conducători, contribuind cu entuziasm pentru susținerea bisericilor şi a instituțiilor de interes românesc. Astfel iconostasul bisericii din Vişeul de Jos se pictează în 1907 cu cheltuiala țăranului Năsui Gavrilă Tistău, iar țăranul Ilic Coman din aceeaşi comună dăruieşte 1.000 cor. pe seama Convictului din Sighet. In 1912 dăruiesc pe seama bisericii unite din Dragomireşti Sima. Gheorghe 1.800 cor., văduva lui Mihai Balea 2.000 cor., Man Vasile 1.900 cor., iar Dragomir Gheorghe moşii în valoare dc 10.000 cor. Acest curent de emulație nobilă se înregistrează în toate satele româneşti şi sub înrâurirea acestuia se decide si pretorele Pop Şimon să picteze pe cheltuiala sa iconostasul noii biserici de la Mănăstirea Moisei.

La 20 iulie 1908, teologii din Gherla organizează o petrecere românească la Băile Pavel din Slatina, la care au participat peste 200 persoane din intelectualitatea românească Tot în acest an apare la Bucureşti, cu o prefață scrisă de d. N. Iorga - care cu câțiva ani mai înainte vizitase Maramureşul „însemnări din bisericile româneşti din Maramureş", lucrare a teologului Ion Bârlea, pentru care mai târziu prefectul i-a retras ajutorul de stat. în 1910 teologii din Gherla concertează la Săcel cu ocazia sfințirii bisericii unite din această comună. Printre semnatarii manifestului de chemare la Alba Iulia, pentru a protesta împotriva înființării Episcopiei de Hajdu-Dorog, îi găsim pe maramureşenii dr. Ion. Mihalyi, dr. Gh. Bilaşcu, dr. Izidoi Pop, dr. Ilie Mariş, dr. Gavrilă Iuga, dr. Ilie Chindriş, dr. Vasile Chindriş şi dr. Salvator Iurca, iar la adunarea de protest din mai a participat o numeroasă delegație de intelectuali şi țărani maramureşeni. Tot în acest an participă numeroşi intelectuali la serbările jubiliare ale Soc. P. Maior din Budapesta, fiind dr-ul Bilaşcu preşedintele seratei dansante şi organizatorul suprem al balului jubiliar. Printre suprasolvenții la balul jubiliar îi găsim pe maramureşenii dr. Gh, Bilaşcu, dr. I. Pop, Bazil Iurca, dr. V. Meşter, dr. V. Filipciuc şi dr. Gh. Bârlea.

Sub impulsul acestor manifestări culturale, ţărănimea devine tot mai conştientă de puterea ce o reprezintă, împotrivindu-se cu dârzenie tuturor încercărilor de maghiarizare. Din multele exemple de bărbăţie românească dovedite de ţăranii maramureşeni vom aminti numai cazul din Apşa de Jos, unde învăţătorul reuşi să adune în jurul său vreo 80 de ţărani sub pretextul de a-i învăţa scrisul şi cititul. Când însă ţăranii constatară cu uimire că învăţătorul vrea să formeze din ei un cor unguresc au părăsit sala cu toţii, protestând energic şi spunând că ei n-au venit să înveţe hora lui Kossuth, dar dacă vrea să-i înveţe şi cântări, atunci să-i înveţe cântări bisericeşti şi doine româneşti, „adecă cântări folositoare".

Frumoasele pilde de demnitate românească ale ţăranilor din toate satele au făcut să se înţeleagă nevoia urgentă de a înfiinţa în Maramureş despărţăminte de ale „Astrei" care să pornească o vastă acţiune de luminare a satelor şi de solidarizare a ţărănimii, învăţând-o cum să se apere împotriva funcţionarilor abuzivi şi a jidovilor hrăpăreţi. Acţiunea aceasta nu putea să pornească de la bătrâna Asociaţiune, care se mărginea numai la întreţinerea Convictului şi ai cărei conducători credeau că existenţa Astrei în Maramureş ar periclita existenţa Asociaţiunii. Se cerea deci pentru aceasta un intelectual liber şi independent, dibaci, energic şi curajos, care se găsi în persoana avocatului dr. Gavrilă luga din Vişeul de Sus. La cererea sa de a i se permite convocarea unei adunări generale pe ziua de 20 august 1911, cu scopul de a înfiinţa un despărţământ al „Astrei" pentru comunele româneşti de pe văile Vişeu şi Iza, pretorele Pop Simon a răspuns afirmativ, dar cu condiţia de a participa şi el împreună cu oamenii săi la proiectata adunare de constituire. Pretorele plănuia să se prezinte la adunare cu toţi funcţionarii români din plasa sa şi cu numărul lor majorând pe intelectualii astrişti, să declare că în Maramureş nu este nevoie de o asemenea societate culturală, provocând astfel un final ruşinos frumoasei iniţiative. Bănuindu-se intenţiile pretorelui, intelectualii şi vreo 200 de ţărani conduşi de dr. G.

Iuga şi Octavian Tăslăoanu, delegatul centrului, s-au adunat în sala clădirii Râkoczy, unde la ora fixată de oficialitate - fără să aştepte sosirea pretorelui - s-a procedat imediat la îndeplinirea formalităţilor legale de constituire şi de alegere a comitetului de conducere. Preşedinte al despărţământului a fost ales păr. E. Bran, iar vicepreşedinte dr. G. Iuga, respectându-se vechea tradiţie de a aşeza biserica în fruntea tuturor instituţiunilor culturale. în cursul cuvântării de închidere a şedinţei a sosit şi pretorele, însoţit fiind de un oiare număr de funcţionari, de preoţii V. Stetz şi Al. Coman şi de mai mulţi jandarmi. Pretorele, neînţelegând cuvintele oratorului, a stat linştit; când însă i s-a adus la cunoştinţă că despărţământul deja s-a înfiinţat cu respectarea strictă a tuturor formelor legale, a început să vocifereze şi, la ordinul său, vicepretorele Iuliu Coman a confiscat broşurile bibliotecii „Astra" aduse pentru a fi distribuite ţăranilor (cf. Transilvania nr. 5 - 6, Sibiu, 1911 şi Unirea nr. 13, Blaj, 1912).

In acelaşi an, noul despărţământ a fost reprezentat, prin dr. Iuga, la serbările jubiliare ale „Astrci" ţinute la 27 - 28 aug. in Blaj, la care a fost reprezentată şi Asociaţiunea prin dr. V Chindriş, iar poporul şi elenii maramureşean, întrunit la Mănăstirea Moisei, a expediat o telegramă de adeziune. Tot in acest an, 12 - 27 noiem. a cutreierat satele maramureşene Tiberiu Brediceanu, care ca delegat al Academiei Române şi cu sprijinul „Astrei" a adunat folclorul muzical ţărănesc. La stăruinţa despărţământului, se înfiinţează în 1912 băncile populare „Creştinul" din Dragomireşti şi „Petrovana" din Petrova de sub preşedinţia fruntaşului ţăran Gavrilă Filipciuc, tatăl autorului acestui studiu. Tot în acest an, păr. I. Bârlea înfiinţează o bibliotecă populară cu 589 de volume la Ieud, iar delegatul centrului, Nicolae Iancu, a ţinut mai multe conferinţe economice pregătind terenul pentru înfiinţare de bănci populare la Leordina Văleni şi Cuhea. Izbucnind războiul mondial, despărţământul a împărţit populaţiei nevoiaşe mai multe vagoane de porumb, intervenind totodată la diferitele autorităţi pentru a exopera ajutoarele cuvenite pe seama familiilor celor mobilizaţi. Paralel cu

această activitate, membrii intelectuali ai despărțământului s-au deplasat în fiecare duminică şi sărbătoare în diferite sau pentru a ține conferințe instructive țăranilor. Printre conferențiari îi întâlnim pe avocații dr. G. luga, dr. A. Sabo, dr. V. Filipciuc, dr. I. Chindriş, dr. Y. Meşter, preoții A. Anderco, I. Bârlea, V. Ilnițchi, M. luga, M. Hoțea, St. PopE. Bran, V. Pop, 1. Tarța, V. Vlad, învățătorii D. Chişiu, S. Vlad, Gr. Tiplea ş.a.

La 4 ianuarie 1912 se deschide la Sighet „Banca Maramureşeană", cu un capital de 22.000 cor., destinat exclusiv împrumuturilor țărăneşti. Ea s-a înființat la stăruințele avocatului dr. I. Mariş, dr. T. Doroş şi dr. V. Chindriş şi cu sprijinul material al păr. Simion Balea din Săpânța, care s-a angajat să semneze singur atâtea acțiuni câte vor semna împreună toți ceilalți intelectuali maramureşeni. După război, „Maramureşeana" şi-a ridicat capitalul la 2 milioane lei, a deschis o filială la Vişeu şi şi-a cumpărat un imobil la Sighet, în interiorul căruia a organizat o brutărie sistematică. In timpul crizei de după conversiune, banca a fost silită să-şi desființeze filiala şi să suspende toate operațiunile bancare, susținându-se numai din închirierea localului şi din venitul brutăriei. În 1936 „Maramureşeana" a fuzionat cu Banca Comercială din Sighet, având împreună un capital de 10 milioane lei.

Intelectualii din Sighet, încurajați de activitatea frumoasă a despărțământului Vişeu, se întrunesc sub preşedinția d-Iui dr. I. Mihalyi şi decid înființarea unui despărțământ la Sighet pe ziua de 20 ianuarie 1913. în acest scop, dr. Mihalyi a înaintat o cerere la poliție, căreia polițaiul Ibrâny Gyorgy, cu nr. 8.863, a dat următorul răspuns: „Anunțarea făcută nu o iau la cunoştință, iar ținerea adunării proiectate o interzic. Motivare: în Ungaria nu este dorită decât propagarea culturii maghiare, deoarece propagarea culturii națiunilor străine împiedică consolidarea ideii de națiune maghiară unitară. Este de datoria fiecărui funcționar ca să se folosească de toate mijloacele de care dispune ca să se apere la timp ideea de stat maghiar unitar împotriva oricărui atac". Apelul înaintat la subprefectură împotriva acestei hotărâri arbitrare a stat

pe biroul subprefectului mai bine de un an, când s-a dat cuvenita aprobare. în răstimp, la 24 iulie, a fost instalat de prefect renegatul Nyegre Lâszlo, care a primit delegaţia românilor după ruteni şi care a declarat oficial că va face să străbată limba maghiară până în cele mai ascunse văi şi că va zdrobi fără milă orice tendinţe şi manifestări naţionaliste. Adunarea de constituire a despărţământului „Astra"-Sighet s-a ţinut la 25 februarie 1914. în şedinţa din 7 mai s-a ales comitetul de conducere în frunte cu dr. V. Chindriş, iar în şedinţa din 4 iunie s-a dezbătut programul de activitate, care din cauza războiului nu s-a putut executa.

Încă de la finele anului 1911, în fruntea Diecezei Gherla se afla marele arhiereu dr. Vasile Hossu, care s-a înscris de membru al Asociaţiunii cu 10 acţiuni de ale „Băncii Maramureşeana" şi care intenţiona să ridice Convictul din Sighet la nivelul hotărât de marii săi fondatori. Cel mai măreţ act al său a fost vizitaţia canonică din Maramureş făcută în zilele de 27 iunie - 24 iulie 1913, de la care aştepta regenerarea şi trezirea la o nouă viaţă naţională a acestui istoric pământ românesc. Înconjurat de oameni entuziasmaţi pentru o cauză mare, episcopul a plecat ca un cuceritor spre plaiurile care îl aşteptau de atâta vreme, cercetând 38 de sate, adică toate satele, cu excepţia celor de pe Vişeu, unde n-a putut să meargă, îmbolnăvindu-se pe neaşteptate. Aici trebuie să subliniem meritul preoţimii maramureşene, care deşi era unită a încurajat totdeauna pelerinajele credincioşilor lor la vestita mănăstire ortodoxă din Suceava, pentru a facilita contactul cât mai des dintre românii din cele două provincii. Chiar şi eu am fost dus în copilărie de două ori la această mănăstire, o dată de mama, iar altă dată de bunica, ambele cercetătoare pioase ale lăcaşurilor de închinăciune.

Pretorii Pop Şimon şi Solcz Bel de pe Iza au făcut totul pentru a împiedica manifestările instinctive ale ţăranilor la vederea arhiereului lor. Porţile triumfale de la intrările comunelor au fost înţesate cu jidovi, iar episcopul a fost primit de notari cu vorbiri ungureşti. Printre aceştia figurează notarii jidovi Mandula Sandor, Kaufmann Ignacz şi Rotschild Salamon; secuiul Doboş

Ferencz şi românii Vasile Moys, Ion Dan şi Fugen Moys Episcopul n-a putut să ia contact cu credincioşii săi decât în biserici şi şcoli. Scandalizaţi de această primire nedemnă, intelectualii din Vişeu, în frunte cu dr. G. Iuga, au publicat un protest energic, cerând pedepsirea vinovaţilor şi declarând că nu vor tolera niciodată ca din Maramureş să se facă al doilea Hajdu Dorog (cf. „Românul" nr. 145, Arad, 1913). în plasa Şugatays episcopul a fost bineventat numai româneşte şi de către intelectuali români, ca pretorele pensionar Ştefan Rednic comisarul de drum Vasile Borodi, învăţătorii Vasile Doroş.
Dumitru Mihaly, Ştefan Bota, Petai Pop ş.a. Pretorul acestei plase era inimosul Gavrilă Mihafy, om cu o viaţă curată şi austeră, singurul dintre funcţionarii administrativi care a avut curajul să facă ordine printre jidovii hrăpăreţi şi să pună la răcoare pe notarii abuzivi, din care cauză s-a atentat de trei ori la viaţa sa. G. Mihaly a făcut apel şi la preoţii români, rugându-i să se intereseze de aproape de gospodăriile comunale şi să supravegheze activitatea notarilor şi a celorlalţi funcţionari comunali (cf. Dr. V. Moldovan, o.c.).

27. Războiul, Revoluţia, Unirea şi ciuntirea Maramureşului

Tragedia de la Saraievo din 28 iunie 1914 dezlănţuieşte războiul mondial, şi în ziua de 2 august feciorii din Maramureş pleacă voioşi spre Sighet; Sătmar, Eger şi Balasagvarmat la regimentele 5, 12 şi 85, fiind convinşi că în 2 - 3 luni vor isprăvi cu Serbia. La finele lui septembrie soseşte acasă sublocot. rez. dr. V. Filipciuc, rănit la braţ şi picioare în luptele din jurul Lembergului. împărtăşind prietenilor săi impresiile culese pe front, declară că războiul se va termina cu prăbuşirea monarhiei austro-ungare şi cu formarea statelor naţionale. Ca urmare a îndrumat pe fratele său să-şi continue studiile la Beiuş, deoarece

România va avea nevoie de tineri crescuți în mediu românesc. In zilele de 3 - 6 octombrie Maramureşul a stat sub ocupația trupelor ruseşti. Armata şi funcționarii s-au retras spre Sătmar, Baia Mare şi Năsăud, iar populația civilă a rămas pe loc. Dr. V. Filipciuc s-a refugiat cu ultimul tren, care la Bocicoi a fost atins de obuzele ruseşti, distrugându-i-se 2 vagoane din urmă. Eu am privit invazia şi retragerea trupelor ruseşti de pe înălțimea „Arşiței", din hotarul Petrovei, de unde se deschide o largă privelişte spre văile Vişeu şi Tisa. Ruşii au tratat foarte bine cu populația creştină, însă pe jidovi i-au maltratat pretutindeni, pe unul din Petrova l-au ucis, apoi au spart toate prăvăliile jidoveşti, împărțind mărfurile între țărani. Din cauza aceasta, după retragerea ruşilor au fost deținuți o mulțime de țărani şi bătuți crunt de către jandarmi.

După aceasta, Maramureşul a fost ocupat de trupele germane de sub comanda generalului Conta, care rezida la Vişeul de Sus. Acestea s-au purtat cât se poate de dur cu populația civilă, jefuind-o fără milă şi scoțând-o din locuințe. Între Maramureş şi Ungaria nu se putea circula decât cu paşapoarte eliberate de comenduirea germană. Din cauza aceasta, elevii de la şcolile din Ardeal, între care şi eu, lipsindu-le viza necesară, erau siliți să pătrundă în Maramureş pe căi lăturalnice şi clandestin. Timp de doi ani şi jumătate, frontul se afla de-a lungul Carpaților, din hotarele comunelor Borşa, Vişeul de Sus, Poienile de sub Munte şi Frasin, fiind vizitat de toate personalitățile de seamă, în frunte cu domnitorii Carol al IV-lea şi Vilhelm al II-lea. Pe vârfurile Copilaşului şi Prislopului s-au construit adevărate oraşe de barăci, prevăzute cu electricitate şi o autostradă lungă, care comunica de-a lungul crestelor munților cu şoseaua Borşa- Iacobeni şi cu alte două şosele, Copilaş-Poienile de sub Munte şi Vişeu-Lutoasa, construite ambele de prizonierii ruşi. Tot cu aceştia s-au mai construit şoseaua Petrova-Bârsana, linia ferata îngustă Borşa-Iacobeni şi funicularul Copilaş-Poienile de sub Munte, care dacă s-ar fi păstrat intacte şi sub regimul românesc, Maramureşul ar fi devenit unul din cele mai cercetate centre turistice din Europa. Satele de pe Vişeu au fost înțesate de ostaşi, care şi-au construit

cartiere de barăci, prevăzute cu capele, arsenale, spitale şi cimitire proprii. Populaţia civilă, la auzul bubuitului de tun, a început îşi făcea cruce şi fugea îngrozită, dar după câteva luni, ororile războiului au abrutizat şi cele mai delicate suflete.

Bucuria intrării în război a României alături de Aliaţi a trebuit să fie ascunsă, iar trista capitulare a Bucureştilor a fost adusă la cunoştinţa publică prin dangătul jalnic al clopotelor sfinte din bisericile româneşti. Regimentele maramureşene au luptat cu eroism pe toate fronturile pentru idealuri străine Victoriile de la Lemberg, Doberdo, Manilova şi Piave vor rămâne mărturiile veşnice ale disciplinei de fier şi ale vitejiei fără pereche a strănepoţilor lui Dragoş şi Bogdan. În măcelurile acestea şi-au găsit sfârşitul sute de feciori maramureşeni, printre care şi tinerii universitari Nicolae Doroş din Slatina, Ion Marina din Apşa de Mijloc şi Amos Chişiu din Dragomireşti. în timp ce populaţia îndura rechiziţionări, subscrieri la împrumuturile de război şi diferite corvezi publice, renegaţii se lăfăiau în belşug, protejaţi de Mnâaly Peter, care ocupa înalta funcţiune de comisar al guvernului pe lângă un corp de armată.

Moartea n-a cruţat nici pe cei rămaşi acasă. La 14 oct. 1914 moare dr. Ion Mihalyi la Gherla, unde se refugiase, îmându-i la 13 noiem. fratele său Petru, refugiat la Blaj. In 1915 moare păr. lor Fanea din Sarasău, lăsând pe seama bisericii din Sighet o grădină cu pomi de 52 jug., iar pe seama bisericii din Sarasău o alta grădină cu casă în valoare de 30.000 cor. La 3 ianuarie 1916 moare la Budapesta episcopul Dr. V FIossu, în casa lui dr. Bilaşcu, unde-şi stabilise cartierul, pentru a fi pururea aproape de acest prieten nedespărţit, care-1 îngrijise cu devotament până la sfârşit. La 23 noiem. se stinge dr. Ilie Mariş, lăsându-şi întreaga avere, în valoare de 500.000 cor., poporului român, ca din venitul ei să se acorde burse studenţilor merituoşi şi îndeosebi celor care vor îmbrăţişa comerţul şi industria. La 19 aug. 1917 moare vicarul Titus Bud, lăsând pe seama bisericii o fundaţie de 40.000 cor., iar la 21 ianuarie 1918 trece la cele veşnice mitropolitul dr. Victor Mihaly din Blaj, fostul membru al Academiei Române şi al

Societății de Geografie din Bucureşti. In fruntea „Asociațiunii" ajunge dr. Florentin Mihaly, fiul fostului preşedinte, iar Ep. dr. Iuliu Hossu numeşte de vicar pe Ilariu Boroş, fostul profesor la Şcoala Normală din Gherla şi actualul canonic pensionat, căruia i-a urmat în 1936 păr. Mihail Pop, fostul protopop al românilor din Cehoslovacia.

Cu toate succesele de pe fronturi, ungurii îşi pierdură nădejdea în victoria finală şi, în disperarea lor, au recurs la un certificat de bună purtare din partea românilor, compus in următorii termeni: „Noi, reprezentații bisericeşti şi laici ai românimii respingem afirmația că ne-am găsi sub domnie străină. Suntem cetățeni egal îndreptățiți cu ungurii, avem vechi tradiții de credință față de tron şi patrie. Nu vrem eliberare, ne alipim la indestructibilitatea patriei noastre maghiare. Noi, românii din Ungaria ținem cu tot prețul să trăim sub domnia sfintei coroane ungare. Vom lupta cu toate armele spirituale şi fizice pentru apărarea integrității Ungariei etc." . Pentru semnarea acestei declarații, contele Tisza a trimis în ianuarie 1917 pe dr. Mihaly Peter ca să facă presiuni asupra feţelor bisericeşti şi îndeosebi asupra unchiului său, mitropolitul Mihaly, care era refugiat la Oradea. Emisarul guvernului a descris în cele mai negre culori soarta poporului român în cazul unui refuz, încât mitropolitului i s-a strâns inima de acest spectru fioros şi a semnat declarația spunând: „Nu vreau să fiu călăul neamului meu!" După aceasta declarația a fost semnată de toți fruntaşii români, clerici şi laici, nu pentru consecințele grave de ordin personal, ci pentru răspunderea mare ce o aveau față de instituțiunile pe care le reprezentau. Acesta a fost rolul nefastului renegat Mihaly Peter, care refuza să vorbească româneşte cu dl. Al. Vaida-Voievod. (Cf. **„Unirea"** nr. 8, Blaj, 1917, R. Ciorogariu **„Zile Trăite",** Oradea, 1924 şi Tiron Albani: **„Douăzeci de ani de la Unire", I.** p. 44 - 45, Oradea, 1938).

După faimoasa declarație de loialitate scade elanul de luptă al românilor, încât în Maramureş se stabilesc jandarmi de tabără pentru urmărirea ostaşilor fugiți de la unitățile lor. Cei căzuți în

prinsoare se înrolează în legiunile de voluntari români, unde găsim peste 1.000 de maramureşeni, în frunte cu dr. G. Iuga, T. Pop şi S. Bălin în Rusia. Ion Filipciuc, Gh. Petrovanu şi Teodor Hodor în Italia. Dr. Iuga a fost unul dintre organizatorii legiunii române de voluntari din Rusia şi unul din semnatarii declaraţiei de război adresate Puterilor Centrale în numele poporului român subjugat şi redactată în tabăra dc concentrare din Darniţa. Din cauza aceasta, el a fost condamnat de două ori la moarte, în absenţă, de către curţile marţiale din Caşovia şi din Sibiu. La 8 iunie 1917, dr. Iuga a condus la Iaşi primul eşalon de 1.200 de ofiţeri voluntari români şi zeci de mii de ostaşi, reînviind încrederca în puterea neamului, a cărui suveranitate se mărginea numai la câteva judeţe din Moldova. Aceşti voluntari au luai parte la luptele de la Mărăşti şi Mărăşeşti (22 iulie - 1 august şi 6 - 19 august), carc se înşiruie printre cele mai strălucite victorii ale neamului. Reîntors în Rusia pentru continuarea activităţii sale de organizator, dr. G. Iuga e silit să sc retragă cu voluntarii săi în Siberia din cauza izbucnirii bolşevismului şi a destrămării armatei ruseşti. După o încercare nereuşită de a-şi croi drum peste Rusia europeană, voluntarii se retrag, luptând necontenit, până la Vladivostok, de unde au fost repatriaţi pe calea mărilor., încât dr. G. Iuga a putut să-şi revadă Maramureşul numai în octombrie 1919.

Eşecul ofensivei de la Piave (15 - 23 iunie 1918) şi succesele Aliaţilor în Macedonia silesc Bulgaria să semneze Ia 29 sept. armistiţiul de la Salonic, pecetluindu-se astfel şi soarta monarhiei, care troznea din toate mădulările sale. Tot atunci, păr. D. Vlad din Petrova primea de la dr. V. Filipciuc din Galiţia următoarea carte poştală: „Iubite Prietene! Pomul speranţelor noastre naţionale înfloreşte zi cu zi. Să evităm cuvintele necugetate şi atitudinile laşe, care ne pot compromite".

Pentru a mai putea salva ceva din teritoriile destinate dezmembrării, la ordinul guvernului se convoacă pe ziua de 1 oct. o şedinţă festivă a Congregaţiei Comitatului, la care reprezentanţii românilor şi rutenilor aveau să facă declaraţii de loialitate faţă de

Ungaria şi să-şi exprime voința lor nestrămutată de a continua convieţuirea politică cu poporul maghiar. Din partea românilor, declarația de fidelitate a făcut-o păr. Darie Vlad, pe care l-au silit la acest rol odios sub amenințarea de a-i reînnoi un proces de spionaj şi de trădare de patrie, pe care i l-au înscenat în 1915. Neseriozitatea acestor declarații - care de altfel mai târziu au şi fost retractate oficial - rezultă şi din faptul că după declarația făcută, pretorele ungur Majoros Istvan i-a spus părintelui următoarele: „Valahii vor veni totuşi, iar tu să-ți strângi catrafusele". De declarațiile acestea avea nevoie în primul rând deputatul dr. Mihaly Peter, ca în ziua de 18 oct., după vorbirea D-lui Vaida, să poată declara în parlament că poporul român din Maramureş nu are nimic de imputat poporului maghiar şi că vrea să rămână şi pe mai departe credincios Ungariei. Actul trădării lui Mihaly a fost vestejit în 1922 de către d. N. Iorga, în plină şedință a camerei deputaților din Bucureşti. Totuşi, trădătorul, fără să fi ispăşit păcatele comise față de neam, a beneficiat în România Mare mai mult decât toți luptătorii naționaliști din trecut, fiind timp de 5 ani deputat, 4 ani primar al oraşului Sighet, un an prefect al Maramureşului etc., iar în 1937 a devenit pensionarul Statului Român.

După victoria generalului Diaz de la Vittorio Veneto (27 - 30 oct.), ostaşii părăsesc fronturile şi, reîntorcându-se acasă cu întregul lor echipament, se înrolează în gărzile naționale, care s-au organizat în toate satele, după directivele date de dr. V. Filipciuc. Cu toată amenințarea mitralierelor ungureşti, montate pe ferestrele administrației financiare, la 22 noiern. se ține la Sighet o impunătoare adunare națională, la care au pârticipai peste 10.000 de țărani, în frunte cu intelectualii lor. Adunarea a proclamat alegerea comitetului „Sfatului Național Român", compus din 34 de intelectuali în frunte cu dr. V. Chindriş ca preşedinte, alegând totodată şi pe delegații care urmau să-i reprezinte la marea adunare de la Alba Iulia. La 29 noiem., delegații Maramureşului au plecat cu carele la Baia Mare, iar de acolo cu trenul la Alba Iulia, unde au primit cu însufleţire hotărârile istoricei adunări. Când însă,

bătrânul Pop Ciceu şi-a terminat cuvântarea cu strigătul: „Trăiască România Mare de la Nistru şi până la Tisa", maramureşenii au protestat, strigând că ei n-au venit la Alba Iulia pentru a pune hotar la Tisa, ci au venit ca să împingă hotarul până la graniţa Galiţiei, ca România să cuprindă între hotarele ei şi Maramureşul românesc de peste Tisa. La aceasta oratorul a dat lămuriri maramureşenilor, declarând că cuvântul până la Tisa se referă numai la ţinuturile dinspre Ungaria şi că ţinuturile româneşti dinspre Galiţia, deşi situate dincolo de Tisa, vor aparţine României. Ca urmare, oratorul şi-a încheiat lămuririle date cu strigătul: „Trăiască România Marc de Ia Nistru şi până dincolo de Tisa!"

În ziua de I decembrie s-a ţinut o marc adunare românească şi în capitala Maramureşului, carc a proclamat unirea fără condiţii a Maramureşului cu Regatul României. Tot atunci, dr. Vasile Filipciuc a luat asupra sa sarcina înfiinţării şi a redactării unui ziar românesc, intitulat „Sfatul", ca organ oficial al Sfatului Naţional Român din Maramureş. La 2 decembrie s-a întrunit la Sighet Sinodul Vicariat care a hotărât pornirea unei acţiuni pentru înfiinţarea unei episcopii unite cu sediul la Sighet Hotărârea aceasta a fost însuşită cu unanimitate şi de către comitetul Sfatului Naţional, deoarece aceasta ar fi soluţionat în marc parte şi problema reromânizării fraţilor noştri rutenizaţi în timpurile de vitregie, care aparţineau cu toţii bisericii unite Totuşi, guvernul din 1930, urmărind numai interese de partid, a fixat sediul eparhiei unite de Nord la Baia Mare, iar guvernul din 1938 a înfiinţat la Sighet o episcopie ortodoxă misionară, prin care s-a inaugurat pentru românii din Maramureş o eră de lupte sterile şi de neînţelegeri confesionale.

În preajma Crăciunului din ianuarie 1919, Maramureşul, fost invadat de trupele ucrainene, care au ocupat Valea Tise împreună cu Sighetul şi ţinutul din dreapta Vişeului, până din sus de Leordina. La stăruinţa unei delegaţii maramureşene conduse de

Sibii de dr. V. Filipciuc, Consiliul Dirigent a intervenit ca armata română să ocupe Maramureşul cu un ceas mai devreme. La 16 ianuarie trece peste Gutâi în Maramureş Reg. 14 din Roman, sub comaida colonelului I. Gheorghiu. La 17 ianuarie forţele ucrainiene sunt zdrobite în lupta de la Cămara la Sighet, unde cade eroic sergentul Iosif Gâbor, apoi începe curăţirea Maramureşului de bandele teroriste. La acţiunea aceasta au participat şi gărzile naţionale, sub conducerea comandanţilor lor Mihail Pop din Bârsana, fraţii Ilie şi Vasile Lazar din Giuleşti, Ion şi Florentin Bilţiu - Dăncuş ş.a. Armata română a ocupat Maramureşul de pe ambele maluri ale Tisei, dar numai până la Câmpulung şi Valea Târâşului, restul ţinutului rămânând deocamdată în stăpânirea bandelor teroriste maghiare. La 19 ianuarie, intelectualitatea română a organizat serbări grandioase în cinstea armatei române, care au continuat şi a doua zi.

După întronarea regimului bolşevic în Ungaria se produc o serie de incidente între armata română şi bandele bolşevice. Stegarul Ion Bilţiu cade în prinsoare împreună cu o patrulă de roşiori, iar la 30 martie cade eroic la Peri sublocotenentul Dumitru Popescu din Bat. 3, Reg. 14. Cu ocazia înaintării din aprilie a armatei este grav rănit la Hust sublocotenentul Ion Vizitiu din Reg. 7 Roşiori, cârc moare la 3 mai în spitalul din Sighet. în luptele de la Tisa locotenentul de rez. Pop Mihai din Bârsana este decorat pentru vitejie, iar cadetul aspirant Fluban Alexandru din Slatina cade eroic. O numeroasă delegaţie de intelectuali şi ţărani are marea fericire de a putea prezenta la Cărei omagiile Maramureşului M.M. L.L. Ferdinand I şi Maria, Regele şi Regina tuturor românilor. La 4 august, trupele române, ocupând Budapesta, scapă de la moarte sigură pe medicii maramureşeni dr. Gh. Bilaşcu şi dr. Gh. Badea.

Se reorganizează serviciile publice, numindu-se: Prefect: dr. Vasile Chiroiu. Subprefect: Gavrilă Mihaly. Prim-notar jud. dr. Alexandru Moldovan. Pretori: dr. Vasile Filipciuc la Vişeu, Flaviu Iurca la Sighct, Iuliu Coman la Şugatag şi Gheorghe Dan la Dragomireşti. Jurisconsulţi: dr. Vasde Chindriş la judeţ, dr. Izidor Anderco la oraş şi dr. Iosif Rednic la stat. Adm. financiara: Gheorghe Coman. Serv. Sanitar: dr. Ion Rednic medic primar judeţean, dr. Alexandru Băl in medic primar urban, dr. Sig. Pop, medic urban şi dr. Ivan Dan, medic circ. Vişcu. Tribunalul: dr.

Alexandru Lazar, prim-preşedinte, Iuliu Moyş şi dr. Dumitru Grad, preşedinţi, dr. Ilie Chindriş, prim-procuror, Desideriu Batin, preşedinte al sedriei orfanale şi dr. Tiberiu Chişiu, legist. Preşedinţi la judecătorii: dr. Iuliu Pop, Sighet şi dr. Petru Vaida, Vişeu. Baroul avocaţilor: dr. Florent Mihaly, decan şi Ion de Kovats, prodecan. Primăria oraşului: Victor Hodor primar şi Teodor Pop şef de poliţie. Revizoratul şcolar: I. Stoia revizor, Vasile Iuga şi Ştefan Bota, subrevizori. Funcţiunile mai mici au fost îndeplinite provizoriu de tineri fără pregătirea cerută, ca de pildă eu am fost silit să fac câteva luni pe secretarul prefecturii din Ugocia. în toamna anului 1919 se deschid şi şcolile secundare şi anume, la Sighet: Liceul de băieţi „Dragoş-Vodă", Liceul de fete „Domniţa Ileana" şi Şcoala normală de băieţi „Regele Ferdinand", fiind directori Eugen Selaş, Comei I. Sânjeanu şi Ion Borgovan. La Vişeul de Sus s-a deschis Gimnaziul „Bogdan Vodă", iar peste un an şi o şcoală de arte şi meserii pentru băieţi, în 1931 ambele aceste şcoli au fost desfiinţate din motive de economie bugetară. Aceeaşi soartă a avut-o în 1938 şi Şcoala normală din Sighet, iar liceul de fete a fost transformat în gimnaziu. în răstimp au mai funcţionat la Sighet, la început cu caracter particular, apoi cu drept de publicitate, un gimnaziu comercial mixt, un liceu comercial de băieţi, un liceu comercial de fete şi un conservator de muzică, iar în 1939 s-a transferat la Sighet liceul industrial din Cărei.

Pentru susţinerea elevilor din internatul gimnaziului din Vişeu. dr. V. Filipciuc a făcut o fundaţie de 500.000 cor. Tot aici. dr. G. Iuga a transformat vechea casină şovină într-o casina română şi a înfiinţat ,,Banca Vişeului" cu un capital de 600.000 lei, semnat numai de români. în anuarele din anii 1919 - 1921 ale gimnaziului din Vişeu citim între altele şi următoarele: „Un merit neprețuit la susținerea şcolii se atribuie d-lui dr. V. Filipciuc. prim-pretor în loc., care a luptat cel mai mult pentru înfiinţarea ei". „Dr. V. Filipciuc şi dr. G. Iuga, distinşii membri ai comitetului şcolar, şi-au oferit serviciile de profesori auxiliari, cedând pe seama şcolii remuneraţiile ce le competau; au cutreierat satele,,

stârnind prin conferinţe interesul şi dragostea locuitorilor faţă de această şcoală". „D. prim-pretor Filipciuc, casierul eforiei, a adunat o fundaţie pentru ajutorarea elevilor săraci de la această şcoală, care astăzi dispune de 300.000 lei, din venitul căreia.. precum şi din bursele primite se susţine internatul, care a adăpostit 23 de elevi. Numele d-sale va fi cuprins în rugăciunile de dimineaţă şi de seară ale elevilor din acest internat".

La invitaţia guvernului român, dr. Gh. Bilaşcu ocupă catedra de stomatologie de la Universitatea din Cluj şi devine întemeietorul învăţământului stomatologic din România, al Asociatiei Medicilor Stomatologi şi al **Revistei de Stomatologie.** Pentru activitatea sa dezinteresată, guvernul, prin ministrul de externe Take Ionescu, i-a adus mulţumiri cu ocazia unei şedinţe a senatului. Zâmbet veşnic plăcut, care-i încadra în permanenţă figura-i maiestuoasă şi atletică, dr. Bilaşcu a fost un om de inimă, caracter nobil, puritan exclusivist şi mare iubitor de ţărani, încât îşi păstra opincile copilăriei în rame de aur. S-a ocupat cu politica numai cu gândul de a putea realiza ceva folositor pentru neamul său, căci furtunoasele lupte politice nu se potriveau cu firea sa blândă şi cu caracterul său gentil şi delicat: Toate străduinţele sale urmăreau un singur scop, mărirea neamului. în testamentul său, redactat la 12 dec. 1915 în Budapesta, dispunea următoarele: „Las toată averea mea mobilă şi imobilă Veneratului Capitlu de Alba lulia şi Făgăraş din Blaj pentru susţinerea unei şcoli confesionale cu limba de propunere română în comuna mea natală Petrova şi pentru stipendii la tinerii lipsiţi de mijloace, pentru orice fel de carieră. Întâietatea să se dea la fiii de ţărani, economi de pământ, pentru că ei sunt pătura sănătoasă şi izvorul nesecat din care cu vremea trebuie să răsară mărirea şi puterea neamului românesc. Condiţia primă pentru a fi împărtăşit cineva din fundaţiunea mea este ca să fie tânăr român cu purtare bună, având toate prescmnele că se va alege din el om străduitor şi de caracter, fiindcă noi, românii, în primul rând avem lipsă de bărbaţi cu inimă nobilă şi cu caracter sobru". în vara anului 1926 Bilaşcu moare pe neaşteptate, din cauza unei infecţii

la picior, tocmai când urma să reprezinte, în calitate de delegat al ţării, ştiinţa medicală română la Congresul internaţional de medicină din New-York.

Dr. V. Filipciuc şi-a ales funcţiunea de pretore la Vişeu numai din dorinţa ele a repara multele nedreptăţi şi abuzuri ce s-au făcut sub regimul lui Pop Şimon. El a introdus administraţia românească în Maramureş, stabilind textul corect al **diferitelor** acte şi formulare administrative. După introducerea regimului politicianist cu furturi de urne a demisionat din funcţiune, refuzând să fie unealtă politică. Retras la Vişeu ca avocat şi director al filialei „Maramureşeana", şi-a închinat toate eforturile muncii sale Maramureşului, pe care 1-a iubit mult, apărându-i cu dârzenie interesele în toate împrejurările. A fost cel mai distins şi mai talentat ziarist al Maramureşului, cel mai bun cunoscător al problemelor composesorale şi sufletul tuturor mişcărilor de regenerare morală şi naţională. A dus o luptă înverşunată şi necruţătoare împotriva lui Groedl şi a tuturor afaceriştilor din Maramureş, iar ca deputat, în anii 1928 - 1931, a redactat un proiect de lege pentru reglementarea composesoratelor. Cu toată înălţimea la care s-a ridicat pe scara ştiinţei intelectuale, a rămas toată viaţa legat sufleteşte de sat şi de săteni. Figura lui masivă a căzut ca un copac lovit de trăznet la 8 iunie 1932, în comuna sa natală Petrova, unde a şi fost înmormântat alături de părinţii săi şi aproape de mormântul lui dr. Bilaşcu.

In octombrie 1919 s-au făcut alegeri parlamentare în tot Maramureşul, fiind aleşi de deputaţi dr. Gh. Bilaşcu, dr. G. Iuga, dr. V. Chindriş, dr. V. Pop, Teodor Bocotei şi Orest Ilniczky, iar dc senatori Alexandru C. Anderco, Simion Balea, I. Boroş şi dr. I. Pop senior. Deputatul Ilniczky a citit în primul parlament al României Mari o declaraţie în numele poporului rutean din Maramureş, prin care acesta îşi exprima liber voinţa sa de a trăi în cuprinsul hotarelor României şi alături de poporul român, văzând în accasta unicul mijloc de a putea scăpa de mizeriile în care au ajuns, datorită latifundiilor oligarhice şi erariale. De altfel, rutenii din Maramureş, în majoritatea lor români rutenizaţi, n-au făcut

niciodată cauză comună cu intelectualii lor maghiarizaţi şi nici n-au fost vreodată preocupaţi şi frământaţi de idei ucrainene şi panslaviste. Totuşi, populaţia aceasta, împreună cu românii de peste Tisa, fără să fie consultată, a fost anexată în 1920 prin surprindere Cehoslovaciei, iar în 1939 a ajuns din nou sub stăpânirea grofilor.

Diplomaţii Vechiului Regat, călăuziţi de lozinca „De la Nistru pân' la Tisa", nu ştiau că în Maramureşul de peste Tisa avem români şi moşie istorică românească. Cu ocazia încheierii tratatului secret din 17 august 1916, I. Brătianu, preocupat numai de frontiera Banatului integral, a abandonat problema frontierei Maramureşului. La stabilirea frontierelor României, Conferinţa de pace a luat de bază tratatul din 1916, care nu stabilea nimica privitor la frontiera nordică a ţării. Greşeala aceasta au ştiut să o exploazeze în favoarea lor cehii, care, bucurându-se şi de o mare trecere în faţa Areopagului mondial, şi-au împins frontierele până la hotarele Ardealului istoric. Raporturile dintre delegaţiile cehă şi romînă nu erau prea bune, iar retragerea de la Conferinţă a lui Brătianu (2 iulie) a provocat o tensiune latentă între guvernul român şi Consiliul Suprem. în răstimp, trupele române salvează armata cehă de ofensiva distrugătoare a bolşevicilor unguri şi, ca urmare, generalul Presan, de acord cu comandantul ceh, a fixat o linie demarcaţională, care ţinea seama de situaţia geografică, strategică şi economică a ambelor ţări, linie care ne dădea întregul Maramureş. Delegaţia română, voind să utilizeze avantajele zonei Prezan, a aşteptat zadarnic instrucţii şi împuternicire de la şeful guvernului pentru a trata în acest scop.

La 12 sept. guvernul Brătianu se retrage, dând loc guvernului Văitoianu. Sub acesta, d. Vaida a înaintat un raport documentat asupra frontierei Maramureşului, în care cerea toate comunele româneşti dc peste Tisa împreună cu hotarele lor, propunând o frontieră care începea la Vest de Teceu şi continua pe cuhnea munţilor spre Nord, care ne-ar fi dat plasele Sighet, Tisa, Taras şi jumătate din Teceu. La 30 sept. se retrage guvernul Văitoianu şi se constituie guvernul Vaida, care numeşte pe lângă

delegația română, ca expert pentru Maramureş, pe dr. G. luga. Acesta, în timpul şederii sale la Paris, a întocmit mai multe memorii, documente şi hărți, dovedind caracterul românesc al Maramureşului de peste Tisa, precum şi drepturile istorice incontestabile, pe care România de facto le şi exercita. Raporturile dintre cele două delegații s-au îndulcit, iar la Conferință s-a creat României o atmosferă favorabilă, încât la 16 decembrie, d. Vaida declara în Cameră că speră să găsească remediul pentru salvarea integrală a Maramureşului. După aceasta încep tratative între cele două delegații şi se fac intervenții cu succes la bărbații dc stat ai Aliaților. Ca urmare, delegația cehă a acceptat punctul de vedere românesc, încât la 15 martie 1920, d. Osusky, şeful delegației cehe, încunoştința pe d. Vaida că frontiera Maramureşului este pe calc de a fi rezolvată în scurtă vreme. După acordul ce s-a stabilit între delegații primeam întregul Maramureş, cu excepția plasei Dolha. Acordul urma să fie semnat la Londra, unde a fost transpusă Conferința. Când delegații români au prezentat documentele spre semnare, delegația cehă a refuzat semnarea lor, sub pretextul că în urma demisiei guvernului Vaida, delegația română nu mai dispune de împuternicirea legală pentru a putea să semneze acordul încheiat.

Schimbarea de guvern, în momentul culminant al stabilirii definitive a frontierei nordice a României, a fost fatală Maramureşului. Guvernul Averescu, în loc să continue tratativele şi să ducă la bun sfârşit lucrările guvernului Vaida, la finele lunii iulie 1920 a ordonat cu o grabă nejustificată retragerea trupelor române dincoace de Tisa. Dispoziția aceasta a fost considerată de cercurile diplomatice internaționale ca o renunțare de bună voie din partea României la teritoriul Maramureşului de peste Tisa, care în scurtă vreme a şi fost ocupat de trupele cehe. Astfel, printr-o hotărâre grăbită, s-a aplicat Maramureşului o operație mortală, care nu ținea seamă nici de configurația sa geografică, nici de interesele sale economice şi nici de dorințele categorice ale locuitorilor săi.

Redus la o treime şi lipsit de legătură feroviară cu Polonia şi cu restul ţării, Maramureşul a devenit un judeţ deficitar şi un colţ mort din trupul viu al României. In vara anului 1921 s-a ţinut la Sighet congresul general al „Astrei", la care a participat elita intelectualităţii române din Transilvania, precum şi reprezentanţii mai multor societăţi culturale din străinătate. In faţa acestora, dr. V. Filipciuc a ţinut o conferinţă documentată despre situaţia etnografică, economică şi culturală a întregului Maramureş, pe care a încheiat-o cu următoarele declaraţii testamentare: „Noi, strănepoţii lui Dragoş şi Bogdan, nu vom recunoaşte niciodată graniţa nedreaptă dinspre Cehoslovacia şi vom pretinde mereu drepturile noastre strămoşeşti asupra patrimoniului românesc de peste Tisa, unde avem fraţi români dintre cei mai buni, precum şi alţi fraţi, care s-au slavizat din vitregia timpurilor! Vom blestema mereu o graniţă care ne desparte de un pământ sfânt, presărat cu altare româneşti, sub care zac oasele sfinte ale atâtor strămoşi, cucernici egumeni şi vlădici, viteji voievozi, cneji şi magistri maramureşeni!"

In 1922, cu venirea la putere a partidului liberal, vechii luptători naţionalişti au fost înlăturaţi din viaţa publică, iar conducerea Maramureşului a ajuns sub influenţa nefastă a trădătorilor şi renegaţilor din vremea regimului maghiar. Prin aceasta se inaugurează pentru Maramureş o eră de falsificare a voinţei alegătorilor, o eră de mamelucism şi de lichelism politic, o eră de afaceri veroase, de contrabande în stil mare si de banditisme forestiere. Din aceasta au ştiut să profite cel mai mult jidovii, care nu numai că s-au îmbogăţit peste măsură, dar au reuşit să se impună şi ca naţiune politică, fiind reprezentată chiar şi în parlamentul ţării, în 1928 - 1932, prin dr. Fischer Jozsef, avocat din Cluj, şi în anii 1933 - 1937 prin Szmuk Mechel, comerciant de vite din Sighet.

In urma verdictului de la Viena, din 30 august 1940, la 5 septembrie trupele maghiare au ocupat Maramureşul, anexându-1 vremelnic Ungariei. Tragedia acestui eveniment o măreşte faptul

că vechii luptători români au dispărut, iar supraviețuitorii au fost siliți să se refugieze; în timp ce o însemnată parte de renegați, educați în spirit maghiar şi căsătoriți cu unguroaice, în frunte cu trădătorul Mihály Peter, încă mai trăiesc şi, rămânând pe loc, urmează să-şi reia activitatea mişelească de maghiarizare şi de oprimare politică a românilor întreruptă în toamna anului 1918. Unii dintre fiii Maramureşului rămaşi în Ungaria au ajuns acolo la posturi conducătoare şi la mare influență politică. Printre aceştia vom pomeni pe următorii: Ion Bud, profesor de politehnică în Budapesta, fost timp de 10 ani ministru de finanțe al Ungariei, fiul fostului învățător Ion Bud din Dragomireşti; apoi frații acestuia dr. Gheorghe Bud, director de spital, şi dr. Cornel Bud, avocat şi director dc bancă, ambii în Budapesta; Sigismund Szaplonezay, secretar dc stat; dr. Aurel Man, avocat în Seleuş, căsătorit cu baronița Maria Perenyi, sora actualului guvernator al Subcarpaticei, ş.a., încât Ungaria nu are nevoie de elemente străine pentru reîntronarca politicii sale de dinaintea războiului mondial şi pentru aplicarca vechilor sale metode politice, pe care le-am văzut deja în capitolele precedente. Totuşi, caracterul curat românesc al Maramureşului voievodal nu va putea să dispară nici după mii de ani de stăpânire străină, decât numai prin totala extirpare a celei mai vânjoase şi mai prolifice populații românești. Atrocitățile armatei maghiare de ocupație, numărul mare de refugiați, precum şi moartea d-rului Gavrilă luga, lovit de trăznetul durerii neamului, la 4 octombrie. în refugiul său din Vatra Dornei, vor alimenta necontenit credința nestrămutată în biruința finală a neamului şi în reînvierea hotarelor strămoşeşti.

Funcționarii superiori ai Maramureşului. Comiții, vicecomiții şi pretorii

Comiți: 1. Nicolaus, filius Magistri Mauritii de Medgyes, 1303. - 2. Voievodul Ştefan 1306.- 3. Magistrul Andrei Laczkfy 1326 -1349. - 4. Nicolae Laczkfi 1353 şi 1366. - 5. Olivier 1358. - 6. Migister Benedictus filius Pauli 1362. - 7. Magister Simon filius Mauricii 1363, 1368. - 8. Voievozii Balcu şi Drag 1378 - 1402. - 9. Br. Istvânfy Albert 1368, 1400. - 10. Br. Perenyi Peter 1405 - 1408. - 11. Prințul Teodor Koriatovich 1414. - 12. Seneslau de Dolha 1415/16. - 13. Br. Perenyi Miklos 1423. - 14. Stibor 1424 - 1428. - 14. Br. Perenyi Jânos 1429 - 1434, 1447. - 15. Szcntgyorgyi Vincze Jânos 1435. - 16. Szentgyorgyi Vincze Lâszlo 1436. - 17. Thalloczy Frank 1439. - 18. lacob del Bene, ambasadorul principelui loan Sforza din Milano, 1442. - 19. Poschy Antal 1443. - 20. Bellenyi Peter 1444. - 21. Malomvizi Kenderes Jânos 1445, 1448/49. -22. Erdelyi Istvăn 1450, 1455. - 23. Maninio Odoardo, din Florența 1448, 1450. - 24. Angclo Odoarco, fratele lui Maninio 1456 - 1457. - 25. Posthenyi Mihâly 1453, 1457, 1462. - 26. Uporv Lâszlo 1458. - 27. Istenmezey Albert 1459/60. - 28. Parlaghy Pâl 1460/61. - 29. Eroul Paul Chinezii 1467. - 30. Kcszv Balâzs 1468. - 31. Br. Perenyi Gâbor 1470. - 32. Dralepskai Horvâth Jânos 1472 - 1476. - 33. Magnificus Franciscus de Palud 1476 - 1479. - 34. Dezsy Peter 1479. - 35. Barâthy Mihâly 1480. - 36. Csebi Pogâny Zsigmond 1486. - 37. Horvâth Jânos junior 1490 - 1493. - 38. Bernardinus Manello 1494. - 39. Fridericus 1496. - 40. Butkay Peter, 1497 - 1511.-41. Szalkay Lâszlo 1511. - 42. Br. Perenyi Gâbor 1511 - 1516. - 43. Csebi Pogâny Zsigmond 1491. - 44. Bellenyi Adalbert 1524. - 45. Nâdasdy Tamâs 1529. - 46. Ludovico Gritti, guvernatoail Ungariei, numit de I. Zâpolya. 1531. - 47. Kâvâssy Kristof 1540/41. - 48. Polyânai Broderie Mâtyâs 1546 - 1548.'- 49. Szalay Benedek 1550 1556. - 50. Hagymâssy Kristof 1558 - 1566. - 51. Nyakazo Ferencz 1568 - 1570. - 52. Ruszkay Korniş Gâspâr 1577 - 1582, 1590 - 1594. - 53. Lonyai Adalbert 1585 -

1587. - 54. Szoblyoi Szabo Balâzs 1594 - 1600. 55. Generalul Gheorghe Basta 1604. - 56. Homonnai Drughet Bâlint 1608/9. - 57. Br. Bedeghi Nyâry Pâl 1611. - 58. Ungvâri Boraemisza Jozsua 1613. - 59. Grof Bethlen Istvân 1617 - 1630, apoi principe al Ardealului. - 60. Grof Bethlen Istvân junior 1630 - 1647. - 61. Rhedey Ferencz 1648 - 1665, în 1657 principe al Ardealului. - 62. Grof Thokoly Imre, revoluționarul, 1665 - 1686. - 63. Grof Teleky Mihaly, guvernatorul Ardealului 1686 - 1690. 64. Grof Bethlen Miklos, guvernatorul Ardealului 1696 - 1716, având ca locțiitori pe Pekry Lorincz, Barcsay Mihâly şi Vay Adâm. - 65. Grof Bethlen Jozsef 1717 - 1742. - 66. Br. Haller Lâszlo 1743 - 1751. - 67. Br. Szalay Imre 1751 - 1764. - 68. Grof Apponyi Gyorgy 1764 - 1776. - 69. Kassay Jozsef 1776. - 70. Grof Andrâssy Istvân 1777 - 1780. - 71. Br. Revay Simon 1785 - 1786. - 72. Rozenfeld Andrâs 1786 - 1788. - 73. Grof Tcleky Sâmucl 1788 - 1790. - 74. Grof Haller Jozsef 1790 - 1814. - 75, Br. Perenyi Lâszlo 1815 - 1821. - 76. Pechujfalusi Pcchy Jânos 1821 - 1831. - 77. Grof Vay Âbrahâm 1832 - 1849, având locțiitori pe Br. Perenyi Gâbor şi Szcntgâlly Lâszlo. - 78. Gavrilă Mihaly de Apşa 1848/49. - 79. Markovics Antal 1849 - 1850. - 80. Gerson Antonius 1851 - 1853. - 81. Martina Vcnceslaus 1853 - 1859. - 82. Rothkugcl losef 1860. - 83. Dolinay Peter 1862 - 1863. - 84. Szcpessy Mihâly 1863 - 1865, - 85. losif Man de Şieu 1860 - 1861 şi 1865 - 1876. - 86. Grof Lonyay Jânos 1877 - 1884. - 87. Br. Rozner Ervin 1894 - 1903, când trece dc guvernator al Fiumei. - 88. Br. Perenyi Zsigmond, actualul guvernator al Subcarpaticci, 1904 - 1913, când a fost numii subsecretar de stat la interne. - 89. Nycgre Lâszlo, renegatul, 1913 - 1915. - 90. Bolgâr Ferencz 1915 - 1917. - 91. Zombory Emil 1918. - 92. Dr. Vasile Chindriş, preşedintele Sfatului Național 1918 - 1919. - 93. Dr. Vasile Chiroiu 1919 - 1920. - 94. Dr. Vasile Meşter 1920 - 1921. - 95. Mihail Condrus 1921 1922. - 96. Gavrilă Mihalv 1922 - 1926; 1927 - 1928 şi 1933 1935. - 97. Dr. Titus Doroş 1926 - 1927. - 98. Dr. Gavrilă Iuga 1928 - 1931. - 99. Flaviu Iurca 1931 - 1932. - 100. Dr. Vasile Mea 1932 - 1933. - 101. Dr. Vasile Lazar 1933. -

102. Alexandru Lucescu 1935 - 1936. - 103. Dr. Mihaly Peter 1936 - 1937. - 104. Dr. Mân Zoltân 1937. - 105. Sava Mărgineanu, ianuarie 1938. - 106. Loc. colonel Emil Vasiliu 1938 - 1939. - 107. Colonel
Dumit-u Georgescu 1939 - 1940. - 108. Dr. Mihail Marina, iulie 1940. 109. Colonel Gheorghe Brătan august 1940.

Vicecomiții: 1. Magistrul Lupu 1383 - 1384. - 2. Bancu de Sarasă-i 1385. - 3. Vladimir de Săpânța 1388. - 4. Dengeleghy Lâszlo 1405. - 5. Ramocsay Peter 1405. - 6. Seneslau de Dolha 1414 - 1416. - 7. Lucskai Bâno Andrâs 1419 şi 1423. - 8. Kemecsey Lâszlo 1419 şi 1423, - 9. Szerdahelyi Ferencz 1423. - 10. Dacso Gyorgy 1426. - 11. Barry Mâtyâs 1431. - 12. Besenrody Gergely 1437. - 13. Laky Grapiol 1439. - 14. Ambrcziu de Dolha 1442. - 15. Thary Andrâs 1443. - 16. Eszenyi Gergely 1456. - 17. Zakay Bâlmt 1456. - 18. Nagy Birtalan 1457. - 19. Sârosy Andrâs 1460. - 20. Tarnosy Jânos 1463. - 21. Nemeş Adalbert 1464. - 22. Thâthy Lâszlo 1465. - 23. Simion Bizău de Cuhea 1465 - 1466. - 24. Nagy Lâszlo 1467 - 1474. - 25. loan de Domneşti 1468. - 26. Deâk Lorincz 1469 - 1471. - 27. Nagy Pâl 1474 - 1475. - 28. Nagy Mihâly 1475. - 28. Szabo Istvân 1481. - 29. Vass Tamâs 1484. 30. Iuliu Fița de Giuleşti 1487 - 1488. - 31. Andrei de Crişăneşti 1490. - 32. Kereky Boldizsâr 1493 - 1498. - 33. Pfcrvâth Gyorgy 1494. - 34. loan de Petrova 1507 - 1508 şi 1519. - 35. Mihai de Comlăuş 1512. - 36. lacob Mircea de Voineşti 1524 - 1526. - 37. Nicolae Stoica de Crişăneşti 1530. - 38. Fluszthy Gyorgy 1535/36. - 39. Simion Stoica de Crişăneşti 1540 - 1541. - 40. Paul de Petrova 1544. - 41. Szigethv Antal 1546. - 42. Petru de Petrova 1547 - 1550 şi 1553. 'i s/ck\ Âdâm 1551 - 1552. - 44. Szigcthy Gyorgy 1555. - 45. Gheorghe de Dolha 1557 - 1558. - 46. Csebi Pogâny Menyhert 1559 - 1560 şi 1563 - 1564. - 47. loan Dunca dc Şieu 1566 - 1570. - 48. Ruszkay Korniş Gâspâr 1571 şi 1574. - 49. Grigore de IJglea 1577. - 50. Izkay Lukâcs 1579. - 51. Gheorghe Stoica de Crişăneşti 1580 - 1581. - 52. Vasile Radu dc Comcşti 1581 - 1583 şi 1586 - 1589. - 53. Csebi Pogâny Gyorgy 1584 - 1585 şi 1588 - 1600. - 54. Ruszkay Korniş Gyorgy 1603/4 şi

1609. - 55. Csebi Pogâny Peter 1608, 1612. 1615 şi 1629/30. - 56. Simion Stoica dc Crişăneşti 1610. - 57. loan de Petrova 1612 - 1614, 1616 - 1620, 1622 - 1626. 1630/31. 1638/39 şi 1645. - 58. Torday Miklos 1621. 1627, 1632/33 şi 1636/37. - 59. Francise Stoica de Crişăneşti 1628, 1631 - 1632 şi 1633 - 1636. - 60. Csebi Pogâny Gyorgy 1637/38. - 61. Csebi Pogâny Menyhert 1639/40. 1641/42. 1643 - 1645, 1650 şi 1659. - *62.* Budav Istvân 1640/41 şi 1642/43. - 63. Poncz Gyorgy 1644/45, 1657, 1659/60. - 64. Simion Stoica de Criciova 1650 - 1654, 1656, 1658, 1664. - 65. Szigethy Mârton 1660/61. - 66. Debreczeny Jânos 1663. - 67. Szegedy Zsigmond 1665/66, 1671/72. - 68. Pogâny Baltazâr 1667/68, 1682/83. - 69. Pogâny Gâspâr 1670. - 70. Pogâny Melchior 1673 - 1677, 1679 - 1681, 1684/85, 1691 - 1697, 1699 - 1700 şi 1702/3. - 71. Francisc Darvay de Dărvăneşti 1703 - 1705 şi 1709. - 72. Horvâtb Gâbor 1706 - 1708. - 73. Ionaş Iura de Onceşti 1707. - 74. Pogâny Istvân 1711/12, 1722 - 1725. - 75. Gheorghe de Iloşva 1711. - 76. Pogâny Gyorgy 1712 - 1714. - 77. Gheorghe Săpânţanu din Cuhea 1713. - 78. Vasile Stoica de Crişăneşti 1715 - 1722. - 79. Szegedy Ferencz 1727/28, 1730, 1732, 1734, 1736 - 1738. - 80. Szercncsy Ferencz 1741/42. - 81. Marothy Sândor 1749, 1751/52. - 82. Buday Ferencz 1755, 1756. - 83. Petru Darvay de Dărvăneşti 1758, 1761. - 84. Mihail Balea de Ieud 1758 - 1767. - 85. Ştefan Rednic de Giuleşti 1767 şi 1785. - 86. Komjâthy Zsigmond 1782, 1785. - 87. Pogâny Lajos 1786. - 88. Matkovich Imre 1789. - 89. Paul Săpânţanu'dc Săpânţa 1782, 1784/85, 1790. - 90. losif Săpânţanu de Săpânţa 1790, 1794/5, 1799, 1802, 1810. - 91. Hatfaludy Pâl 1700/1. - 92. Moricz Sâmuel 1812 - 1814, 1822. - 93. Igyârto Mihâly 1822. - 94. Boronkay Miklos 1830, 1832/3. - 95. Vasile Man dc Şieu 1833 - 1838, 1837 - 1845. - 96. Pogâny Kâroiy 1836/7. - 97. Gavrilă Mihaly dc Apşa 1845. - 98. Sigismund Săpânţanu 1848/9. - 99. losif Szaplonczay 1860. - 100. Gavrii Vârady 1860 - 101. loan Iurca de Călineşti 1861. - 102. Szollossy Balâzs 1861.

- 103, Hatfaludy Sândor 1862. - 104. Dobrânszky Korncl 1862. - 106. Vasile .Mihalca dc Ariniş 1869 - 1886. - 106. Szaplonczay Miklos 1886 - 1894. - 107. Kutka Kâlmân 1896 - 1898. - 108 I .aior Sândor 1896 - 1900. - 109. Szabo Sândor 1900 - 1917. - 110. Szabo Jozsef 1917 - 1918. - 111. Gavrilă Mihalv 1919 - 1920. - 112. Victor Hodor 1921 - 1922. - 11.3. Gheorghe Dan 1922 - 1934. - 114. Longin Mihaly 1934 - 1935. - 115. Dr. Gheorghe Guiman 1935 - 1939.

Pretorii. I. Ieraşul dc Sus: 1. Gândea dc Virişmort 1385. - 2. Danciu de Onceşti 1421. - 3. Nan de Giuleşti 1423. - 4. Mihai Nemeş dc Dragomireşti 1405. - 5. Ivoncea de Giuleşti 1430. - 6. Pop Nan de Giuleşti 1442. - 7. Ion de Virişmort 1443. - 8. Petru Gerheş de Sarasău 1444.- 9. Lazar de Cuhea 1448. - 10. Ştefan Gerheş de Sarasău 1449. - 11. Sandrin Balea de Ieud 1453, 1463. 12. Mihai Fiţa de Giuleşti 1457. - 13. Ştefan Balea de Ieud 1464. 14. Mihail de Petrova 1466. - 15. Sandrin Balea de Ieud 1474. - 16. Ile Danciu de Onceşti 1475. - 17. Lazar Balea de Ieud 1488, 1494, 1507. - 18. Mihail Dragcmir de Dragomireşti 1841. - 19. Toma de Ieud 1490. - 20. Ion Gerheş de Sarasău 1496, 1505. - 21. Teodor Deac de Dragomireşti 1524/5, 1530/1. - 22. Filip Dunct de Şieu 1532. - 23. Teodor Balea de Ieud 1536, 1541. - 24. Ion Buftea de Cuhea 1540. - 25. George Balea de Ieud 1547, 1559, 1566. - 26. Ion de Ieud 1548, 1551, 1558. - 27. Andrei Coteţ de Şieu 1555. - 28. Vasile Balea de Ieud 1560. - 29. Ştefan de Leardina 1568, 1570. - 30. Alexa Dunca de Şieu 1574. - 31. Nicolie Vlad de Sălişlea 1579, 1582, 1584; - 32. Ion de Petrova 1580/1. - 33. Iacob Mariş de Cuhea 1585. - 34. Toma de Ieud 15 86, 15 88, 1594/5, 1597, 1599/1600. - 35. Dumitru Mariş de Gulie; 1587/8, 1590, 1592, 1603, 1605. - 36. Ion de Petrova 1593, 1604. - 37. Paul dc Petrova 1600. - 38. Matei Coteţ de Şieu 1593. - 39. Toma Bilţiu de Ieud 1594, 1604. - 40. Ştefan de Petrova 1606. - 41. Vasile Pop de Şieu 1614. - 42. Ion Pop de Sălişlea 1615. - 43. Vasile Pop de Vişeu 1621, 1633/4. 1637. - 44. Vasile de Petrova 1627. - 45. Ionaş Coteţ de Şieu 1628. - 46. Mihai Sas de Şieu 1629. - 47. Simion Hapca de Vişeu 1629. - 48. Matei Vlad

de Săliştea 1630. - 49. Iacob dc Petrova 1629, 1631/2, 1639 1641. - 50. Grigorc Urda de Leordina 1635. - 51. Ionaş Balea dc Ieud 1636. -^52. Petru de Petrova 1637. - 53. Grigore de Petrova 1634. - 54. Mihai Pop dc Vişeu 1635/6. - 55. Matei Man de Şieu 1636. - 56. Filip Dunca de Şieu 1639. - 57. Nicoară de Petrova 1640. - 58. Gavrilă dc Petrova 1641. - 59. Nicolae Boer de Săcel 1644, 1652/3, 1656, 1663. - 60. Simion Săpânţanu 1646, 1660. - 61. lonaşcu de Petrova 1650/1. - 62. Dumitru Andreica de Vişeu 1653. - 63. Văsuc dc Petrova 1654 - 1656, 1661. - 64. Ştefan de Petrova 1666/7, 1675/6, 1684/5. - 65. Niehita Mircea de Leordina 1658. - 66. Vasile Pop de Vişcu 1658/9. - 67. Ilie de Petrova 1665, 1670. 1673 - 1676. - 68. Ionaş Coteţ de Şieu 1667, 1672, 1695. - 69. Lupu Boer de Săcel 1668. - 70. Petru Dunca de Şieu 1671, 1679, 1682/3, 1685. - 71. Ion de Petrova 1676. - 72. Sigismund de Petrova 1677. - 73. Alexa dc Petrova 1683. - 74. Simion Balea de Ieud 1684. - 75. Ionaş Bora de Vişeu 1685. - 76. Ştefan Urda de Leordina 1691. - 77. Alexa
Dunca de Şieu 1692 - 1697, 1705 - 1707. - 78. Mihoc Vancea de Leordina 1694. - 79. Lupu de Petrova 1695. - 80. Vasile de Petrova 1700/1, 1705. - 81. Vasile Bandrea de Vişeu 1701. - 82. Filip Nemeş de Onceşti 1703. - 83. Lupu Urda de Leordina 1707.
- 84. Lupu Bora de Vişeu 1708. - 85. Ştefan Grigor de Vişeu 1710. - 86. Lupu Balea de Ieud 1711. - 87. Ionaş Mariş de Cuhea 1712.-88. Gavril Tenchiş de Săliştea. - 89. Vasile Dunca de Ieud 1716, 1730. - 90. Mihai Coteţ de Şieu 1713. - 91. George Săpânţanu 1714. - 92. Ionaş de Petrova 1715. - 93. Teodor Pascu de Vişeu 1718. - 94. Ştefan Ivaşcu de Ieud 1719. - 95. Văsuc Mariş de Cuhea 1720. - 96. Ion Coteţ de Şieu 1721. - 97. Vasile Boer de Săcel 1722. - 98. Grigore Magdău de Săcel 1723. - 99. Paul dc Petrova 1726. - 100. Lupu de Petrova 1727 - 1729, 1732.
- 101. Vasile Săpânţanu 1734, 1741, 1746, 1749, 1758, 1761. - 102. Grigore de Petrova 1734. - 103. Mihai Balea de Ieud 1738/9, 1752, 1754 - 1756. - 104. Gavrilă Gorzo de Ieud 1752. - 105. Vasile Tivadarde Săpânţa 1761. - 106. Petru de Ieud 1777. - 107. Vasile Săpânţanu 1789/90. - 108. Ion Chişiu dc Săliştea 1790. -

109. Paul Săpânțanu 1804/5. 1808, 1810. - 110. losif Săpânțanu 1812/3, 1822, 1845. - 111. losif Dragoș 1825, 1830. - 112. Ludovic Șușca dc Săcel 1831. - 113. Sigismund Săpânțanu 1833, 1836, 1841 - 1844. - 1 14. Teodor dc Petrova 1847. - 115. losif de Petrova 1848.

II. Ieraşul Cosău: 1. Dragomir al lui Giula de Giuleşti 1385. - 2. I lâncu lui Vănciuc de Onceşti 1405. - 3. Ion Gostolean de Fereşti 1421. - 4. Andrei Leucă de Vad 1423. - 5. Mihai Gostolean de Fereşti 1430 şi 1444. - 6. Andrei Danciu dc Onceşti 1431. - 7. Stanca Balaj de Bârsana 1437. - 8. Ştefan Bud de Budeşti 1442/3. - 8. Balaj dc Bârsana 1449, 1460, 1463, 1468, 1471. - 10. Ilie Danciu de Onceşti 1450. - 11. Ion Nemeş dc Onceşti 1453. - 12. Mihail de Vad 1457. - 13. Albu Feir de Giuleşti 1465. - 14. Ion Urda de Leordina 1466. - 15. Sandrin de Deseşti 1468. - 16. Gostolean de Fereşti 1471. - 17. Mihai Fița dc Giuleşti 1474. - 18. Dumitru Fița-Pârja de Giuleşti 1475, 1490. - 19. Iuliu Fița de Giuleşti 1481, 1484, 1498. - 20. Ion Radu de Corneşti 1488. - 21. Danciu de Onceşti 1493. - 22. George lura de Onceşti 1494. - 23. Simion Bud de Budeşti 1507. - 24. Bud Fița de Giuleşti 1514, 1532. - 25. Dan Nemeş de Onceşti 1524/5.
- 26. Ştefan Rednic de Giuleşti 1527, 1530, 1536, 1540. - 27. Fița de Fereşti 1541. - 28. Grigore Bedeoanu din Călineşti 1547. - 29. Ion Bercia de Giuleşti 1548. - 30. Simion Fița de Giuleşti 1551, 1555. - 31. Iacob Fița de Giuleşti 1558. - 32. Ivoncea de Bârsana 1559/60. - 33. Lazar Rednic de Giuleşti 1564. - 34. Vasile Radu de Corneşti 1568, 1570, 1574, 1579/80. - 35. Marcu Bedeoanu din Giuleşti 1582, 1590, 1600.-36. Ion Radu de Comeşti 1584/5, 1587/8. - 37. Ion Ciplea de Fereşti 1586, 1590. - 38. Grigore Iurca de Călineşti 1590. - 39. Ştefan-Ştețiu Bud de Sârbi 1592. - 40. Petru Radu de Corneşti 1593 - 1597. - 41. Grigore Bedeoanu din Giuleşti 1597. - 42. Ion Rednic de Giuleşti 1603, 1605. - 43. Lupu Batin de Berbeşti 1615, 1621/2, 1627, 1632, 1639 - 1641. - 44. Ion Coroi de Onceşti. - 1628. - 45. Ivoncea Radu de Corneşti 1635, 1637. - 46. Ion de Onceşti 1629. - 47. Matei Cosma de Berbeşti 1630. - 48. Filip Grigor de Onceşti 1631. - 49. Dumitru Cupcea de

Vinţeşti 1632. - 50. Ion Grigor de Onceşti 1636, 1640/1, 1643, 1654/5, 1658, 1660, 1663/4, 1666/7. - 51. Grigore Rednic de Giuleşti 1638, 1644. - 52. George Codrea de Berbeşti 1642. - 53. Teodor Balea din Bârsana 1646. - 54. Gavril Dunca de Budeşti 1650, 1652, 1659, 1665. - 55. Lazar Rednic de Giuleşti 1651. - 56. Nicolae Pop de Deseşti 1654. - 57. Nicolae Tămaş de Budeşti 1655. - 58. Văsuc Rednic de Giuleşti 1656/7, 1667/8. - 59. Marcu Cora de Bârsana 1660. - 60. Ion Pârja de Giuleşti 1661. - 61. Simion Bandrea de Giuleşti 1663. - 62. Ilie Bandrea din Călineşti 1664. - 63. Ionaş Coroi de Onccşti 1667. - 64. Ion Dunca de Sârbi 1671, 1673, 1682 1684. - 65. Lupu Codrea dc Corneşti 1672. - 66. Andrei Rednic dc Giuleşti 1674, 1676, 1679 - 1681, 1691. - 67. Ionaş lura de Onccşti 1675, 1685,
1694 - 1697, 1703. - 68. Lupu Godja de On ..... Vasile Codrea de Berbeşti 1681. - 71. Mircea Batin de Berbeşti 1682. - 72. Teodor Bercia de Giuleşti 1683. - 73. Ion Pârja de Giuleşti 1684. - 74. Chira Grigor de Onceşti 1685. - 75. lonuţ Dunca de Sârbi 1692. - 76. Petru Pop din Budeşti 1693. - 77. Grigore Iurca de Călineşti 1694. - 78. Ştefan Grigor dc Onccşti 1695. - 79. Alexa Codrea de Berbeşti 1696. - 80. Ionaş Fuior de Corneşti 1697. - 81. Simion Pârja de Giuleşti 1698. - 82. Iosif Vancca de Năneşti 1699, 1700,1702/3, 1712. - 83. Ionaş Rednic de Giuleşti 1705 - 1709, 1715/6, 1718, 1727 - 1730, 1732, 1734. - 84. Ionaş Ştiopei de Bârsana 1705. - 85. Petru Pop de Sârbi 1708. - 88. Daniil Pop de Deseşti 1709. - 87. Toma lura de Onceşti 1711/2, 1722, 1724/5. - 88. Vasile Ciceu de Budeşti 1713. - 89. Ion Codrea de Berbeşti 1714.-90. Gavrilă Bârsan de Bârsana 1720. - 91. Ion Coroi de Onceşti 1721. - 92. Vasile Boer de Năneşti 1722. - 93. Ionaş Bercia de Giuleşti 1727. 94. George Cora de Bârsana 1729. - 95. Simion Burnar de Săcel 1730. - 96. Lupu Ciplea de Fereşti 1734. - 97. Grigore Bondrea de Călineşti 1736.
- 98. Ion Bondrea de Călineşti 1738. - 99. Nicolae Rednic de Giuleşti 1741/2, 1746, 1749. - 100. Simion Dunca de Sârbi 1752, 1755. - 101. George Iura de Onceşti 1758, 1760/1, 1765/6. - 102. Ionaş Rednic de Giuleşti 1764. - 103. Văsuc Rednic de Giuleşti

1767 - 1769. - 104. Hatfaludy Pâl 1782 - 1785. - 105. Ştefan Rednic de Giuleşti 1790, 1794. - 106. Paul Săpânţanu 1799. - 107. Moricz Sâmuel 1810. - 108. Mihai Rednic dc Giuleşti 1812. - 109. Szatmâry Gyorgy 1816/7, 1819, 1821. - 110. Vasile Man de Şieu 1822 - 1825, 1826 - 1830. -111. Szcntgâly Jânos 1825/6, 1830, 1831. - 1 12. George Vlad de Apşa 1833. - 113. Ion Săpânţanu 1836. -114. George Iura de Onceşti 1838 - 1844. - I 15. Ion Iurca de Călineşti 1845 - 1848.

III. Icraşul Sighet: 1. Petru Pancu de Crăciuneşti 1385. - 2. Costa Feir-Pop de Giuleşti 1405. - 3. Ion Bancu de Sarasău 1421. - 4. Mihai de Sarasău 1423. - 5. Ivoncea de Virişmort 1426. - 6, Mihai Costa dc Apşa 1630. - 7. Ion Costea de Apşa 1431. - 8. Andrei Bancu dc Sarasău 1432. - 9. Andrei Danciu de Iapa 1433. - 10. Mihai Gerheş de Sarasău 1434. -11. Ion Bancu de Sarasău 1437, 1444. - 12. Mihai Nan de Slatina 1442/3. - 13. Vasile Nan de Slatina 1449. - 14. Mihai Leucă de Vad 1450. - 15. Petru Gerheş de Sarasău 1453, 1457. - 16. Mihai Nan de Slatina 1460, 1471. - 17. Ion Bancu de Sarasău 1463. - 18. Mihai de Dolha din Ruscova 1466. - 19. Mihai Longin-Huzău de Apşa 1468. - 20, Petru Nan de Slatina 1474, 1490, 1498, 1505. - 21. Simion Gerheş de Sarasău 1475. - 22. Ion Bancu de Sarasău 1481, 1484., 1494. - 23. Teodor Cosma de Apşa 1488. - 24. Andrei Bancu de Sarasău 1514, 1527, 1532. - 25. Mihai Gerheş de Sarasău 1524/5, 1530. - 26. Francisc Nan de Săpânţa 1536. - 27. Toma Gerheş de Sarasău 1540, 1549. - 28. Vasile Nan de Slatina 1541. - 29. Ion Popşa de Apşa 1547. - 30. Dan Pop de Sarasău 1551. - 31. Ion Nan de Slatina 1555, 1558, 1560. - 32. Ion Birtoc de Sarasău 1559, 1568, 1570, 1574, 1579, 1585. - 33. Francisc Titea dc Săpânţa 1564. - 34. Ştefan Pop de Sarasău 1580, 1582, 1584, 1586, 1597, 1600. - 35. Matei Mariş din Virişmort 1587/8, 1590 - 1595, 1605. - 36. Simion Coroi din Sarasău 1599 - 1600. - 37. Luca Săpânţanu 1603. - 38. Szigethi Szâsz Mihâly 1615, 1621/2, 1628'9, 1632. - 39. Teodor Coroi din Sarasău 1624. - 40. Ion Hrihor de Iapa 1627, 1629. - 41. Vasile Borca de Apşa 1630. - 42. bn Manoilă de Săpânţa 1632/4, 1636, 1640/1. - 43. Gavrilă Coroi

din Sarasău 1631, 1635, 1636, 1639 - 1641, 1644, 1650, 1652/3, 1656/7, 1659. - 44. Vasile Stan de Săpânța 1638. - 45. Alexa Borca de Apşa 1637. 46. Andrei Tivadar din Rona de Jos 1639. - 47. Simion Gerheş din Sarasău 1641. - 48. Szigethi Poncz Gyorgy 1642. - 49. Ştefan Tivadar de Săpânța 1649. - 50. Ionaş Gerfeş de Sarasău 1654, 1658,1660. - 51. Gavril Şomlea de Iapa 1657. - 52. Ştefan Gerheş de Sarasău 1662, 1664. - 53. Petraş Coroi din Sarasău 1663, 1665/6, 166 8, 1671, 167 3/4, 1676/7, 1679 - 1682. - 54. Mezey Tamâs 1667. - 55. Ion Lazar de Apşa 1672. - 56. Szigethi Toth Mihâly 1675. - 57. Toma Pop de Sarasău 1675. - 58. Vasile Bojan de Sarasău 1776. ~ 59. George Darvay din Apşa 1680. - 60. Vasile Boşa din Sarasău 1681.-61. Hoszszumezei Mefey Istvân 1682/3. - 62. Pintea Pop de Apşa 1683. - 63. Toma Holdiş de Săpânța 1684/5. - 64. Francisc Manuilă de Săpânța 1689. - 65. Ionaş Stan dc Săpânța 1690. - 66. Simion Tivadar de Săpânța 1691/2, 1700, 1703, 1716. - 67. Szigethi Szerencsy Jozsef 1693 - 1695, 1697, 1699. - 68. llie Săpânțanu 1695. - 69. Dumitru Giurgiu de Iapa 1696. - 70. Vasile Ona de Iapa 1697. - 71. Ion Turda de Săpânța 1700. - 72. Ion Ona de Iapa 1702. - 73. Matei Cionca de Ariniş 1703. - 74. Kokenycsi Vârady Ferencz 1705, 1709, 1712, 1714. - 75. Petru Vlaşin de Iapa 1708. ~ 76. Grigore Bancu din Biserica Albă 1709. - 77. Ion Groza de Apşa 1710. - 78. Ionaş Manuilă de Săpânța 1712. - 79. Nicolae Stan de Săpânța 1714. - 80. Szigethi Szerencsy Zsigmond 1715. - 81. Petraş Lazar de Apşa 1716. - 82. Simion Săpânțanu 1718. - 83. Ştefan Săpânțanu 1721. - 84. Gavrilă Săpânțanu din Taras 1722, 1733/4, 1737. - 85. Teodor Manuilă de Săpânța 1734. - 89. Ştefan Şiman de Apşa 1735. - 90. Andrei Popovici de Voineşti 1738. - 91. Vasile Sima de Apşa 1749/50. - 92. Csebi Pogány Lâszlo 1759, 1761. - 93. Vasile Tivadar de Săpânța 1760. - 94. Iosif Săpânțan 1765 - 1779, 1782. - 95. Rethey Mihâly 1790, 1793/4. - 96. Gazda Mihâly 1795/6. - 97. Răcz Peter 1799. - 98. Paul Săpânțanu 1806, 18H), 1812. - 99.
Petru Dan de Apşa 1830. - 100. Szebi Pogány Kâroly 1833. - 101. Sigismund Dan de Apşa 1834. - 102. Gavril Mihaly de Apşa 1836

- 1842. - 103. losif Man de Şieu 1845 - 1847. - 104. Asztalos Peter 1848.

IV. Ieraşul de Jos: 1. Vasile al lui Drag din Bedeu 1385. - 2. Ivaşcu de Bedeu 1421.-3. Stancu de Bedeu 1423. - 4. Mihai de Uglea - 1431, 1439. - 5. Seneslau de Bedeu 1432. - 6. Solovăstru - Erdeu de Uglea 1442/3, 1449. - 7. Petru de Săpânța 1444. - 8. Mihai Stoica de Crişăneşti 1433. - 9. Vasile Nan de Slatina 1457, 1463, 1468. - 10. Mihai Stoica de Crişăneşti 1433. - 9. Vasile Nan de Slatina 1457, 1463, 1468. -. 10. Mihai de Uglea 1453. - 11. Toma de Uglea 1460. - 12. Mihai de Crişăneşti 1465. - 14. Mihai Stoica de Crişăneşti 1470/1. - 15. Petru Tivadar de Bedeu 1474. - 16. Bogdan de Neaga 1475, 1481.-17. Simion de Uglea 1488. - 18. Mihai de Bedeu 1494. - 19. Nicolae de Crişăneşti 1508. - 20. Ion Nicolac de Bedeu 1514, 1532. - 21. Nicolae Stoica 1524/5. - 22. Lazar de Uglea 1531. - 23. Toma Voios de Uglea 1536. - 24. Ion dc Bedeu 1540, 1555. - 25. Simion de Uglea 1547. - 26. Ion Roman de Drăgoicşti 1549. - 27. Huszthi Deâk Mâtyâs 1551, 1553, 1558, 1564, 1568. - 28. Ion Benţa de Crişăneşti 1559, 1570, 1574, 1579. - 29. Andrei Bcnţa de Crişăneşti 1570. - 30. Alexa Voios de Uglea 1580, 1582, 1590. - 31. Marcu de Bedeu 1584. - 32. Toma Stoica 1585 - 1587, 1592/3. - 33. Petru Roman dc Drăgoicşti 1588, 1594 - 1597, 1605. 34. Dombhâzy Istvân 1591. - 35. Ionaş Stoica 1587. -36. Petru Benţa de Crişăneşti 1603, 1615, 1621/2, 1628/9, 1631, 1638, 1641. - 37. Francisc de Crişăneşti 1610. - 38. Ion Holupca dc IJglca 1628. - 39. Mihai Oros de Drăgoieşti 1629. - 40. Matei de Lipceni 1630. - 41. Petru de Dărvăneşti 1633/4, 1636/7, 1639/40. 1642, 1644, 1653/4, 1658/9. -42. Gavril Stoica 1632. - 43. Francisc Rişcu de Drăgoieşti 1634. - 44. George de Voineşti 1635, 1640. - 45. Nicolae Vida de Iapa 1639. - 46. Ilie Mărcuş dc Bedeu 1641.-47. Huszthi Olasz Istvân 1643, 1646, 1656, 1662. - 48. Huszthi Melegh Mârton 1650. - 49. Ion Tegzea de Berezcni 1651. - 50. Simion Feir dc Uglea 1653. - 51. Alexa Rişcu de Drăgoieşti 1659. - 52. Felsobânyai Literatus Mâtyas 1660. - 53. Simion Oros dc Bedeu 1661. - 54. Nicolac de Dărvăneşti 1663, 1665/6. - 55. Petru de Lipceni 1664. - 56.

Huszthi Nagyiday Istvân 1665, 1675, 1679. - 57. Simion Pop Oros de Iapa 1666. - 58. Andrei de Lipeeni 1667. - 59, Dumitru Vultur de Apşa 1668.
- 60. Beregszâszy Jânos 1668/9. -61. Huszthi Hetey Istvân 1671, 1673/4, 1680/1. - 62. Vasile ..... - 64. George Vida de Apşa 1676. - 65. Francisc Voios de Uglea 1667. - 66. Grigore de Dărvăneşti 1680. - 67. Simion Tegzea de Berezeni 1681. - 68. Luca Tegzea de Berezeni 1682.- 69. Ştefan Tivadar de Bedeu 1683. - 70. Huszthi Hetey Martori 1682/3. - 71. Tecsoi Moricz Istvân 1684. - 72. Huszthi Horvâth Gâbor 1685. - 73. Ion Cionca de Ariniş 1690. - 74. Ştefan de Dărvăneşti 1691, 1694, 1697, 1700, 1703. - 75. Huszthi Csernel Pâl 1693, 1699. - 76. Mihai de Lipeeni 1692. - 77. George Stoica 1695. - 78. Huszthi Literatus Mâthe 1696. - 79. George Feir de Uglea 1697. - 80. Petru Feir de Uglea 1700. - 81. Prodan de Lipeeni 1702. - 82. Ştefan Roman de Drăgoieşti 1703.- 83. Ion Oros de Drăgoieşti 1704.- 84. Huszthi Vânyay Jânos 1705. - 85. Huszthi Melegh Zsigmond 1706. - 86. Ştefan de Lipeeni 1706. - 87. Ion Rişcu de Drăgoieşti 1707. - 88. Ion Popovici de Voineşti 1708. - 89. Nagyiday Mihâly 1709, 1716. - 90. Vasile Tegzea de Berezeni 1709. - 91. Visky Istvân 1710. - 92. Szerencsy Daniel 1711. - 93. Rozsi Mihâly 1712. - 94. Ştefan Mihalca de Ariniş 1713. - 95. Ajtay Daniel 1714. - 96. Ion Feir de Uglea 1714.- 97. Mihai Mărcuş de Bedeu 1715. - 98. Sigismund Stoica 1716. - 99. Sigismund de Crişăneşti 1717. - 100. Luca Roman de Drăgoieşti 1721. - 101. Nagyiday Istvân 1722, 1725, 1732, 1734. -"102. Gavrilă Vultur de Âpşa 1723. - 103. Toma Oros de Drăgoieşti 1726. - 104. Majos Lâszlo 1727. - 105. Csernel Zsigmond 1730; 1738, 1741. - 106. Mihai Tegzea de Berezeni 1731. - 107. Andrei Popovici de Voineşti 1738, 1755. - 108. Pethy Mihâly 1746, 1755. - 109. Pogâny Imrc 1752.
- 110. Rosy Mihâly 1758. - 1 11. Cserney Gyorgy 1761. - 112. Vasmegyei Mcgyery Peter 1767, 1778. - 113. Megycry Lâszlo 1768. - 114. Pogâny Gâspâr 1782. -.115. Ion Cionca de Ariniş 1790. 116. Pogâny Peter 1794, 1799. - 117. Daniil de Dărvăneşti 1802, 1810. - 118. Pogâny Lâszlo 1812. - 119. Vârady Antal 1817,

1822, 1827, 1830, 1833. - 120. Iosif Dragoş 1822, 1824. - 121. Horvâth Sândor 1836. - 122. Kovâssy Mihâly 1841, 1844. - 123. Asztalos Pâl 1845/6. - 124. Kovâssy Kâroly 1847 - 1848.

Nota 1. In Ieraşul Sighet au mai fost pretori şi următorii: Ion Boşa de Sarasău 1677; Ştefan Pop de Sarasău 1678; Ion Coroi din Sarasău 1679 şi Nicolae Bojan din Sarasău 1680.

Nota 2. Din tabloul funcţionarilor comitatului rezultă că sub regimul maghiar din 91 de comiţi au fost numai 4 români, iar din 110 vicecomiţi români au fost 39. în schimb pretorii, care îşi exercitau funcţiunea numai în baza alegerii şi nu necesitau o confirmare superioară, au fost recrutaţi aproape numai dintre nobilii români, încât până în 1848 nu avem decât numai 53 de pretori de origine străină şi anume: în Ieraşul de Sus nici unul; în Ieraşul Cosău 4; în Ieraşul Sighet 14 şi în Ieraşul de Jos, unde nobilii români au început să se rutenizeze, 35.

LUCRĂRI CONSULTATE

1. Almanahul Soc. de lectură P. Maior, Budapesta 1901.
2. Anuarele Liceului piaristdin Siglietpe anii 1908/9-1913/14.
3. Anuarele Liceului reformat din Sighet pe anii 1900/1-1913/14.
4. Anuarele Şc. sup. de fete din Siglietpe anii 1894/5 şi 1906/7.
5. Anuarele Gimnaziului Bogdan-Vodă din Vişeul de Sus pe 1919/20 şi 1920/21.
6. Anuarul Şcolii primare de stat din Sighet pe 1896/97.
7. Balaithy 1. „Munkâcs Leirâsa", Debreczen 1836.
8. Barit Gh. „Părţi alese din Ist. Transilvaniei", Sibiu 1889.
9. Başca Gh. „Fragmente din Ist. Maramureşului", Sighet 1931.
10. Basilovits 1. „Brevis Not. Fund. T. Koriatovich", Cassovinae 1799.
11. Bâiiea I. „însemnări d. bis. rom. d. Maramureş", Bucureşti 1906.
12. Bogdan O. dr. „Dezv. Bis. Rom. ', Transilv. nr. 4, Sibiu 1910.
13. Bogdan I. „Originea Voievodatului", Analele Ac. R., Bucureşti 1902.
14. Bogdan I. „Vechile Cronici Moldoveneşti", Bucureşti 1891.
15. Bojor V. dr. „Canonicii Diecezei de Gherla", Cluj 1937.
16. Bojor V. dr. „Episcopii Diec. de Gherla", Tg. Mureş 1939.

17. Borovszky L. dr. „Szabolcs Vânnegye", 1900.
18. Borovszky L. dr. „Zemplen Vârmcgye", 1900.
19. Bud Tit „Analele Asociațiunii", Gherla 1906.
20. Bud Tit „Date ist. despre protop. şi parohiile d. Maramureş", Gherla 1891.
21. Bud Tit „Disert. despre episcopii şi vicarii din Maram.", Gherla 1891.
22. Bud Tit „Istoria Parohiei Sighet", 1903.
23. Bunea A. dr. „Vechile Episcopii Românești", Blaj 1902.
24. Bunea A. dr. „Ierarhia Românilor din Ardeal şi Ungaria", Blaj 1904.
25. Bunea A. dr. „încercare de Istorie a Românilor", Bucureşti 1912.
26. Bunea A. dr. „Episcopul I.M. Klein", Blaj 1900.
27. Bunea A. dr. „Autonomia Bisericească", Blaj 1904.
28. Buzila St. „Monografia comunei Sâniosif, Bistrița 1910.
29. Ciorogariu R. „Zile Trăite", Oradea 1924.
30. Ciplea A. dr. „A mâramarosi piispokseg kerdese", Budapest 1910.
31. Ciplea A. dr. „Urme istorice", Răvaşul nr. 3, Cluj 1908.
32. Ciplea A. dr. „Ep. I. Țirea", Cultura Creşt. nr. 1-2, Blaj 1911.
33. Ciplea A. dr. „Documente priv. la episcopia din Maram.", An. Ac. R. Buc. 1916.
34. Ciplea A. dr. „Săraca țară a Maramureşului", Cluj 1938.
35. „Codex Bandinus", în Analele Ac. R., Buc. 1895.
36. Coman A. „Documente istorice maramureşene", Vişeu 1937.
37. Densuşanu N. „Dacia Preistorică", Buc. 1913.
38. Dermer I. dr. „Maramureşul Românesc", Buc. 1935.
39. Dobrescu A. dr. „Fragmente din Ist. Bis. Rom.", Budapesta 1905.
40. Drăgan N. „Toponimie şi Istorie", Buc. 1924.
41. Dragomir S. dr. „Relațiile Bis. Rom. cu Rusia", An. Ac. R. Bucureşti 1912.
42. Dragomir S. dr. „Ist. dezrob. relig. a Românilor din Ardeal", Sibiu 1929.
43. Dragomir S. dr. Idem voi. II, Sibiu 1930.
44. Dragomir S. dr. „Ion Buteanu", Buc. 1928.
45. Filipciuc V. dr. „Dr. Ion Mihaly", în Arhiva Someşeană, Năsăud 1025.
46. Georgescu I. dr. „Episcopul Mihail Pavel", Oradea 1929.
47. Giurescu C. „Istoria Românilor", voi. 1, Buc. 1935.
48. Gorzo B. „Szatmârvârmegye Nemeş Csalâdjai", Nagykâroly 1910.

49. Gorzo B. Idem „Potkotet", Nagykâroly 1912.
50. Grapini P. „Monografia Comunei Rodna Nouă", Bistrița 1903.
51. Heder I. „Jclentes Mâram. vm. Iparfejleszto Bizotts", M. Sziget 1908.
52. Holban T. „Românii pc teritoriul polonez", Arhiva de la Iaşi, 1932-1933.
53. Hodinka A. „A Munkâcsi Piispokseg Okmânytâra I", Ungvârt 191 i.
54. Hollosy I. „Tccndoink a kiâllitâs utân", M. Sziget 1882.
55. Horvâth M. „Magyarorszâg Tortenete, I-VII", Pest 1871.
56. Iuga G. dr. „Spicuiri din viața composesoratelor", Sighet 1936.
57. Ivânyi B. dr. „Ket kozepkori sobânya statutum", Szâzadok 1911.
58. Iorga N. „Ist. Rom. d. Ardeal şi Ungaria", Buc. 1915.
59. Iorga N. „Ist. Bisericii Române", voi. I, Buc. 1908.
60. Iorga. N. Idem voi. II, Buc. 1909.
61. Iorga N. „Scrisori şi inscripții ardelene şi maram.", Buc. 1906.
62. Iorga N. „Documente din Arhiva Bistriții", I-II, Buc. 1899.
63. Iorga N. „Neamul Rom. în Țara Ung.", II, Buc. 1906.
64. Iorga N. „Mihai Viteazu", Buc. 1900.
65. Iorga N. „Ostaşii de la Putna", în An. Ac, R., Buc. 1914.
66. Iorga N. „Fr. Râkoczy şi Românii", An. Ac. R., Buc. 1911.
67. Iorga N. „Ceva despre ep-ul losif Stoica", An. Ac. R., Buc. 1914.
68. Iorga N. „Docum. relative la P. Şchiopul şi Mihai V.", An. Ac. R., Buc\ 1899.
69. Iorja N. „Ştefan c. M., Mihai V.şi Mitrop. Ardealului", An. Ac. R., Buc. 1905.
70. Kmusz N. „Az Eszterg. Foegyh.Okmânytâra I.", Esztergom 1863.
71. Konâromi A. dr. „Nyalâbvâr es uradalma", Szâzadok 1914.
72. Ko/âssy Z. „Egy pâr kep M. Szi^et multjâbol", 1909.
73. Lelioczy I. „Koriatovich Todor",Szâzadok 1893.
74. LeLoczy T. „Beregvm. Monografiaja", I-II, Ungvârt 1881.
75. Mâramaros vm. 1900. evi nepszâinlâlâsa, Budapest 1902.
76. Mtramaros vm. Gazdasâgi Egyesiiles Alapszabâlyai M. Sziget 1869.
77. Mâramaros vm. kozigazgatâsi szervezete, 1673.
78. Marina M dr. „Maramureşul, necesități şi remedii", Cluj 1939.
79. Marțian I. „Ardealul, istoric şi toponimic", Bistrița 1924.
80. Marțian I. „Repertoriu Arheologic", Bistrița 1920.
81. Ma'țian I. „Urme din războaiele Romanilor cu Dacii", Cluj 1921.
82. Ma-țian I. „Țara Năsăudnlui", Năsăud 1933.

83. Mârki S. dr. „A Vâncsok es a Jurâk", in Magyar-Român Szemle, Clu 1897.
84. Memoriul Inteligenței Române din Năsăud 1919.
85. Meruțiu V. „Județe şi Oraşe din Ardeal", Cluj, 1929.
86. Meteş St. „Ist. Bis. Rom. din Transilvania", Sibiu 1935.
87. Meteş St. „Ist. mănăstirilor rom. din Transilvania şi Ungaria", Sibiu 1936.
88. Mihalyi 1. dr. „Diplome Maramureşene din sec. XIV-XV", Sighet 1900.
89. Mihalyi G. „Reflexii asupra diplomelor maram.", Sighet 1934.
90. Mihalyi G. „Deznaționalizaşi Maramureşului", Sighet 1937.
91. Mihordea V. „Contribuții la ist. catolicismului din Moldova", Vălenii de Munte 1934.
92. Moldovan I.M. „Acte Sinodale I", Blaj 1869.
93. Moldovan V. dr. „Vizitație canonică în Maram.", Gherla 1915.
94. Mondok I. „Brevis istorica notitia Dioc. Munkacsensis", Ungvarini 1878.
95. Mondok I. „Series Episcoporum Dioc. Munk.", Ungvarini 1878.
96. Nistor I. „Emigrările de peste munți", An. Ac. R., Buc. 1914/15.
97. Orosz E. „Heves Vm. Nemeş Csalâdjai", Eger 1906.
98. Pâclişan Z. dr. „O carte despre episcopia Maramureşului", C. Creşt. 4-5, Blaj 1912.
99. Pâclişan Z. „Ist. bis. a Maramureşului", Cult. Creşt., Blaj 1913/14.
100. Pâclişan Z. „O nouă carte despre bis. din Maram.", An. Ae. R., Buc. 1916.
101. Pâclişan Z. „Despre mănăstirile din Maramureş", C. Creşt. 7-8, Blaj 1936.
102. Pâclişan Z. „O carte care nu trebuia scrisă", Cult. Creşt., Blaj 1938.
103. Papp I. „Adalekok Mâramaros Tortenetehez", 1911.
104. Pârvan V. „încep, vieții romane la gurile Dunării", Buc. 1923.
105. Pârvan V. „Considerații ep. la ist. creşt. daco-roman", Buc. 1911.
106. Perlsberg E. „A Leleszi Prepostsâg", Adalekok Zemplen vm. tort. I. 1895.
107. Petrovay Gh. „A mâramarosi Olâhok", Szâzadok 1900.
108. Petrovay Gh. „Adalekok Bogdan Vajda elkoltozesehez", Tortenelmi Tar 1887.

109. Petrovay Gh. „A Dolhay csalâd tortenete", Turul 1893.
110. Petrovay Gh. „A Bilkey csalâd tortenete", Turul 1894.
111. Petrovay Gh. „A Lipcsey csalâd tortenete", Turul 1894.
112. Petrovay Gh. „A Lipcsei Gorzo cs. tortenete", Turul 1894.
113. Petrovay Gh. „A Komlosy csalâd tortenete", Turul 1895.
114. Petrovay Gh. „Az Ilosvay csalâd tortenete", Turul 1896.
115. Petrovay Gh. „A Kisfalusy csalâd tortenete". Turul 1897.
116. Petrovay Gh. „A Petrovay csalâd tortenete", Turul 1897.
117. Petrovay Gh. „A Szaplonczay csalâd tortenete", Turul 1901.
118. Petrovay Gh. „Peesetes diplomâk a maram. levcltărbol", Turul 1910.
119. Petrovay Gh. „ Maram a ros ra vonatkozo diplomâk", Tortenelmi Tar 1900
120. Pic LL. „Uber die Abstammung der Rumanen", Leipzig 1880.
121. Puşcariu 1. „Date ist. priv, la fam. nob. rom.", I. Sibiu 1892.
122. Puşcariu T. Idem II, Sibiu 1895.
123. Reli S. dr. „Bis. Ort. Rom. din Maramureş", Cernăuţi 1938.
124. Rosetti R. „Ungurii şi Episc. cat. din Moldova", An. Ac. R., 1905.
125. Saccrdoţeanu A. „Consid. asupra Ist. R-lorîn E. Mediu", Bucureşti 1936.
126. Scematismus Cleri Munkacsensis, Ungvarini 1899.
127. Sbiera I. dr. „Contribuţii pentru o istorie", I. Cernăuţi 1906.
128. Seni V. dr. „Un manuscris din sec. XVII", Transilv.1-2, Sibiu 1910.
129. Şincai Gh. „Cronica Românilor şi altor neamuri". Iaşi 1853.
130. Şotropa V. „Ist. şcolilor năsăudene", Năsăud 1913.
131. Şotropa V. „Două tablouri istorico-statistice", Buc. 1924.
132. Şotropa V. „Un avocat al Someşenilor", Năsăud Arh. Someşană nr. 8.
133. Şotropa V. „Revolta Distr. Năsăudean", Năsăud Arh. Soni. 22.
134. Ştefanei li T. „Stâlpul 1. M. Rakoviţă", An. Ac. R., Buc. 1914.
135. Szilăgyi S. „Erdeiyorszâg Tortenete", ITI, Pest 1866.
136. Szilăgyi I. „Mâramaros vm. leirâsa", M. Sziget 1876.
137. Szolnokdoboka V. Motiogrâfiâja, I-VIII, Dezs 1901.
138. Tilea V. dr.„Acţiunea diplomatică a României", Sibiu 1925.
139. Timon S. „Imago Antiquae Hungariae" II, Cassoviae 1733.
140. Ursu I. „Un manifest românesc al Imp. Leopold", An. Ac. R., Bucureşti 1912.
141. Vârady G. „Mâramarosi Emlekkonyv", M. Sziget 1901.

142. Vlad Al. „Originea familiei Vlad", Lugoj 1865.
143. Wyrostek Ludvig „Rod Drago w i Sasow na Wegzechi Rusi Halickien", Cracovia 1932.
144. Xenopol „Istoria Românilor", Iaşi 1888.
145. Zsatkovics K. „A koriatovicsok", Szâzadok 1900.

MANUSCRISE PRINCIPALE DIN ARHIVA JUDEȚULUI

1. Catalogus Emigrantium Nobilium et. Ignob. de A. 1711-1724.
2. Clasaficatio Personalistarum Anni 1763.
3. Conscriptio Nobilium Anni 1699.
4. Conscriptio Nobilium Anni 1707.
5. Conscriptiones Ignobilium Anni 1707.
6. Conscriptiones Colonorum Haereditariorum Anni 1728.
7. Conscriptio et Productio Nobilium Indubitatorum Anni 1755.
8. Conscriptio Productionis Nobilitatis Anni 1757.
9. Conscriptio Profugorum ex hoc Cttu Anni 1731.
10. Insurectio 1797-1809.
11. Maram. vm. nemeş csalâdok nevlajstroma es adattâra 1751-1824.
12. Mâramaros vm. Tisztikara 1629-1899.
13. Maram. vm. teljhatalmu kozp. Vâlaszm. 1848-ki Jegyzokonvvc.
14. Matricolele Parohiilor 1828-1894.
15. Nemeş csalâdok iratai.
16. Nemeş csalâdok lcszârmazâsânak genealogicus tâblâzatai.
17. Nova Productio Anni 1767.
18. Olâh izgatâsra vonatkozo iratok 1881-1887.
19. Productio Nobilium Anni 1751.
20. Productio Nobilium Anni 1752.
21. Protocollum Generalis Congragationis Cttus Maram. 1629-1918.
22. Protoc. Productionis Nobilium Anni 1756.
23. Protoc. Prod. Nobilium Donatariorum A. 1763-1768 elaboratum.
24. Protoc. Producentium ad urberiorem probam relcgatorum A. 1763- 1768.
25. Vâlasztâsokra vonatkozo iratok 1884-1913.

ALEXANDRU FILIPAŞCU Portret

Este greu să scrii despre tatăl tău. Zău este greu! Şi totuşi se poate construi o poveste aidoma aceleia de faţă.

Tatăl meu a fost fecior de ţăran. Nimic mai simplu! Pentru că între şi dincolo de Carpaţi toţi au fost şi suntem feciori de ţărani De altfel, ai cui feciori am da seama că am fost? O ţară - peste tot în lume - este identică până la urmă cu ţăranii, care o locuiesc statornic, spunându-i pre latina limbă „terra" şi, deci, ţărani locuind-o din veac în veac, de unde - la noi acasă - „ţarini", adică „ogor", deci, loc în câre ne tragem seva pământului.

Acest copil de ţăran a plecat de acasă, lucru banalizat în fond prin atât dc multe plecări de acasă. O bursă la Roma, în Italia. Acolo, acest copil de ţăran maramureşean nu s-a stăpânit în binele său bine plătit de acasă, încât şi-a luat acolo, spre a tuturor nedumerire, doctoratul în... fîlosofie! Apoi, în Polonia şi acela la teologie, judecând după capul său valoarea istorică a „Genezei", prima carte a lui Moise.

Evident că Omul a greşit profund, pentru că, cu toate doctoratele sale, s-a claustrat dascăl la Vişeul de Sus, ca să-şi poată vedea Ţara mai bine şi mai vrednic. Apoi a acceptat şi postul de primar al Sighetului, ca să poată avea liber acces la documentele din arhivele oraşului. Copilul de ţăran se pare că se orientase bine. Nu ştiu cât l-o fi ajutat „Geneza" lui Moise, dar încetul cu încetul „Istoria Maramureşului" a prins cheagul cuvenit. Tocmai în preajma cedării Ardealului de Nord. Faţă de posibilitatea de a fi spânzurat de către unguri, Fata a luat calea Bucureştilor, în mână cu servieta care conţinea manuscrisul cărţii sale. Citez: „Nu demult - acum câteva luni - venea să mă vadă un tânăr profesor maramureşean, doctor în filosofic şi teologie. Învăţase la Roma, dar dragostea de pământul natal îl ţinea legat de judeţul unde trăiseră - timp de secole - liberi, deci nobili, toţi strămoşii săi. Aducea cu el, dactilografiat compact - scris de el

însuşi la maşină pe amândouă feţele, din motive de economie - „Istoria Maramureşului", rodul a opt ani de cercetări harnice şi pasionate în arhivele sau, mai bine zis, în ceea ce a mai rămas din arhivele maramureşene." (I. Lugoşianu)

Acest Lugoşianu (despre care eu nu ştiu, de fapt, nimica) a intuit foarte bine strădania moroşanului. Deci: nu numai documentele maramureşene publicate inspirat de Mihalyi de Apşa, ci totul, până în nedoritul prezent al refugiului dictat de la Viena. Morcovi, cartofi, carne şi celelalte nu ne spun nimic dacă nu se încheagă din ele supa noastră cea de toate zilele. Este tocmai ceea ce a îndrăznit Filipaşcu să facă, adică, punând totul la focul istoriei, să interpreteze această ciorbă neaoşă de veac. Nici Mihalyi n-a îndrăznit să o facă, să interpreteze, să lege fapt cu fapt documentar stabilit, ca să închege ceva. Poate tocmai de aceea, şi din lipsă de oameni de marcă, Mihalyi a ajuns membru al Academiei Române, un fel de Hurmuzachi al Nordului românesc...

Evident că studiile istorice neinterpretate nu duc la nimica. Iorga a demonstrat-o prea bine. Ţesătura înţelepciunii este aceea care se vrea a fi ca un liant al istoriei evenimentare. Căci, până la urmă, nu avem nevoie de o blană-piele de oaie, păstrată în vreun muzeu, ca să înţelegem mesajul „Mioriţei"! Asta a făcut Filipaşcu. A închegat într-un tot unitar istoria meleagurilor din Nord, aproape necunoscute acelora care se făleau că ne-au dat o „Patrie-Mamă"... Şi a mai făcut ceva. S-a dumirit că îl cheamă Filipaşcu, alături de boierii care s-au prăpădit în vreme, ca Bilaşcu, Ionaşcu, Zubaşcu, Ivaşea şi mulţi alţii, ale căror nume de familie au fost fie rutenizate, fie maghiarizate în porunca falsă a vremurilor care au fost. Şi a mai făcut ceva, mai puţin sau deloc remarcat de către istoricii epigoni de astăzi: a fugit din Sighet în acele împrejurări ale anului 1940 cu o servietă în mână, cu manuscrisul „Istoriei Maramureşului" în ea, lăsându-şi familia de izbeliţte acolo pe loc. A „fugit" tocmai pentru a-şi numi Maramureşul în slova de tipar tocmai când era mai mult decât nevoie de el pentru Ţara întreagă.

Este limpede că într-o asemenea vâltoare politico-militară nu-ți poți duce cum se cuvine la capătul ei o asemenea lucrare. Bibliografia masivă şi notele anexe neîncăpând în acea servietă. Tocmai aceasta nu au sesizat-o sau nu au vrut să o facă istoricii noştri, grăbiți fie să critice, fie să lase într-o păianjenească desuetudine istoria propriului lor neam. Un Moga, un Pascu, un (nai târziu) Radu Popa. Şi a mai fost o mare nemulțumire, întru aceea că „amatorul" de istorie şi-a permis să se intituleze pe copertă „nobil de Dolha şi de Petrova". Țăranul Moga şi celălalt, Fascu, au considerat aceasta drept o jignire adusă propriilor lor opinci. N-au învățat că sunt opinci şi opinci, precum şi aceea că opincile Nordului se alcătuiesc din documente pe piele de câine...

Dar profesorul Silviu Dragomir, corifeu al istoriei transilvănene din acea vreme, a gândit altfel. Şi Tata a sintetizat în scris, în 1944, ceea ce era într-un fel esența prin „Le Maramureş", la Sibiu, în refugiu, demonstrând încă o dată valoarea Nordului. De data aceasta, absolut conformist, în tonul scolasticii de scriere universitară. Mai important însă rămâne faptul că la capătul broşurii care i s-a cerut publică harta adevăratului Maramureş, aşa cum era el, măcar la rangul de „Comitat" şi că descifrează dintre documente semantica şi topica reală a meleagurilor acelui ținut de bază al Țării, „Maramurăşul", înlocuind, deci, prin asta hărțile austro-maghiare, care se sprijineau într-o aproximativă traducere pe faptul că „în zonă" români nu au existat, dovedind totodată că, sub aceiaşi austro- niaghiari. Maramureşul - ținut legendar - avea o unitate, că, sub românii de mai târziu, el a revenit în Țară numai cu treimea de dincoace de Tisa.

Orb şi surd la toate celc care nu-l interesează direct, Apusul nu putea fi receptiv la aceste adevărate frământări documentare, semnate de Dragomir, de Borza, de Someşan, de Drăganu, Ciuglea, Filipaşcu şi alții. Anii de izbelişte '40-44 nu reuşeau să atenționeze Apusul orb şi surd, tot aşa precum anii de astăzi.

Tata, ce putea să facă pentru a fl înțeles pe deplin? A ales calea fortuită a Canalului Dunărca-Marca Neagră, în ultimul eşalon intelectual din 1952. A ales Poate că da. Trebuia să se

sacrifice înțelesurilor istorici reale ale acestui pământ atât de mult călcat şi încălecat de unii sau de către alții. Ştia că nu se va mai reîntoarce? Probabil. Dar, orişicum, pecetluia prin propria-i viață nevoia de înțelegere concisă şi substanțială a Nordului românesc, crez pe care moartea sa acolo nu la putut împiedeca sâ trăiască. Dovadă şi faptul că la aproape 50 de ani de atunci nimeni nu cutează să reia şi să publice substanțial îmbogățită o „Istorie a Maramureşului"...

Un Fiu scrie despre Tatăl lui. în cunoştință de cauză. Nu este o pledoarie, ci este o atenționare asupra acelora care mânuiesc astăzi istoria Românilor.

Aşa s-a săvârşit dintre noi încă o opincă dusă spre înțelegere. Opinci mai avem. Restul? ***Alexandru Filipaşcu Cluj Napoca, 17.IIL1991***

Postfață

Evident că îmi vine greu să scriu această pseudopostfață. îmi vine greu ca Om şi ca Român, aşişderea. Restul este de „sama nimicii", cum bine zice moroşanul nostru din veac. O zice şi bine o zice. Zicere. Adică, aşa cum se scrie în prefața la „Istoria Maramureşului", sub semnătura unuia Lugoşianu (nu ştiu cine era, nici nu mă interesează, probabil vreun şef de cabinet politic al vremii, la Ministerul Cultelor, al Instrucției sau al Sporturilor, iarăşi nu mă interesează...): „a venit la mine un tânăr profesor din Maramurăş cu un manuscris dactilografiat pe ambele părți ale hârtiei, într-o servietă..." ş.a.m.d. Venit tocmai „la timp" pentru nevoile țării şi ale regățenilor ei de marcă, acest manuscris a văzut imediat lumina tiparului, în aceeaşi fierbinte toamnă a anului de sublimă grație ortodox-românească, 1940! Tipărită cartea. Premiul Academiei Române. Cu asta basta...

Problema aceasta a Maramureşului Voievodal nu rezidă numai în astă întâmplare, oarecum banală prin desfăşurarea ei. Au dovedit-o mai târziu istoricii „de marcă", un Lupaş şi mai ales un Moga. Incitaţi, enervaţi, zgândăriţi de faptul că un profesoraş dintr-o urbe oarecum obscură, de la un liceu oarecare, fară patalama care să îi consemneze dreptul la istorie (ca şi prostiile istorice pe care le-ar fi debitat şi scris mai apoi, în virtutea patalamalei), a îndrăznit, deci, să scoată la lumina tiparului şi într-un cras moment de nevoie naţională o asemenea „Istorie". Şi au avut, după părerea mea, dreptate. Ba mai mult decât atâta, îndrăzneală scribică (şi ştiinţifică, să zicem), profesoraşul cu pricina îşi mai permitea să se intituleze „de Dolha şi de Petrova". Absolut strident, neavenit, cu totul ieşit din canoanele ştiinţifice şi ale bunului-simţ publicistic. Dreptate au avut, mai ales că, pe parcurs, au observat că lucrarea aceasta nu îndeplineşte canoanele scolasticii, se baza (aparent, desigur, dar lesne de observat) pe documentele publicate de Mihalyi la început de secol, documente privind acelaşi Maramureş, dar fară nici un gram de interpretare istorică, de aşezare în spaţiul şi în timpul lor de documente. Apoi, istoricii cu patalama de istoric nu au mai observat nimica. Nici nu ştiau ce ar fi trebuit de observat alta decât alcătuirea cărţii. Trecând peste substanţa cărţii, peste gândirea ştiinţifică, care i-a asigurat lucrării valoarea istorică.

Există un amănunt necunoscut. Doar mie. Atunci când, în acel august dur pentru ţara întreagă, într-o seară, un farmacist evreu maghiar (ca şi „culoare") i-a bătut lui Filipaşcu în uşă şi i-a spus: „Alexandre, nu mai aştepta nimica, nu mai aştepta ca vânătorii de munte ai lui Mociulschi să se retragă «oficial», şterge-o din Sighet, altfel dimineaţă gărzile maghiare te vor spânzura"! I-a mai spus, probabil, şi multe altele, aşa încât profesoraşul şi-a pus manuscrisul, aşa cum îl avea el redactat, într-o servietă şi a plecat cu primul tren la Bucureşti nu ca să scape el de o anumită furie exacerbată, ci ca să scape

lucrarea, aparent numai opera vieții sale ele până atunci. Chiar dacă nu prea multă viață. Evoc aici această întâmplare nu ca să scuz mizerabila lucrare pe care o alcătuise acel profesoraş, ci ca să înscriu întru veridicitatea istorică a devenirii umane un fapt trecut la fel de neobservat de către „corifeii" istoriei noastre: când fugi cu manuscrisul într-o servietă nu poți lua cu tine întregul volum de bibliografie, teancuri de note, de trimiteri şi de altele, care formează tot tacâmul - să-i zicem aşa - unei lucrări redactate după cele mai modeme norme „ştiințifice". Nici o scuză. Pur şi simplu „o împrejurare nenorocită", cum ar spune-o Hemingway. Dar manuscrisul a folosit atunci țării nepregătite de aşa ceva, iar mai apoi i-a folosit şi mai mult, ştiind că litera moartă prin biblioteci şi arhive, după ce cartea, în 1947, a fost pusă la index şi „epurată" ca non-politică de către conducătorii vremii, evrei, maghiari şi de alte naționalități!

Se mai ridică o problemă. Oarecum, problemă cheie. Cum îşi poate permite un „doctor" în filosofie şi teologie să scrie istorie? întrebare care nu i s-a pus nici lui Hurmuzachi, nici lui Mihlayi de Apşa (ultimul şi Academician al României lui 1902). care numai au colectat acele documente, fără îndrăzneala de a le şi interpreta, de a le încastra în justa şi reala lor valoare istorică. Nu i s-a pus nici lui Mircea Eliade, care, chiar dacă a avut doctoratul în filosofic (nu ştiu că da), şi-a permis să alcătuiască, pilda unei omeniri o... „Istorie" a religiilor. Deci, tot o istorie, fără patalama de istoric. întrebarea nu i s-a pus nici lui Noica, nici lui Cioran sau lui Steinhardt, cu care ne spălăm pe față şi pe cugete noroioase de dimireața până seara. Oricum ar fi, profesoraşul din Maramureş avea acel doctorat în filosofie, obținut la Roma (şi nu în teologie, acolo, precum s-ar fi aşteptat oarecine). Adică avea „patalama". Şi încă de marcă!

Să zicem că aceasta iarăşi nu ne spune mare lucru. Remarcăm însă un fapt de notorietate: din 1940 şi până astăzi,

nici un istoric „consacrat" sau altcineva nu a avut curajul ştiinţific, nici cunoştinţele necesare pentru a alcătui o altă, modernă, mai bine chibzuita (nu la an de nevoie naţională) "Istorie a Maramureşului", în pofida generozităţii documentelor de-acolo, în pofida studiilor care s-au mai efectuat cu trecerea timpului, în pofida numeroaselor documente noi şi noi săpături arheologice adecvate acestei lucrări... în pofida încercării lui Radu Popa de a realiza o frescă a Maramureşului sec. al XlV-lea. Nimeni nu s-a ambalat la o asemenea ispravă de ştiinţă întâi, de conştiinţă civică mai apoi. Şi au trecut aşa, pe neapucate, peste 50 de ani, o jumătate de secol de necuvenită tăcere academico-istorică, peste toate cele ale profesoraşului despre care scriu aicea.

Ca o paranteză, mai pot adăuga la aceste rânduri că autorul „Istoriei Maramureşului" s-a săvârşit la Canalul Dunărea-Marea Neagră în 1952, tocmai împlinind vârsta de 50 de ani. Tras „la fund", cum se zice, mai mult ca probabil, de însăşi „Istoria" Maramureşului său. Desigur, o paranteză bogată nu în conţinut, ci în semnificaţie. Este neîndoielnic faptul că nu lacrimile postume întăresc o lucrare ştiinţifică. Departe de mine gândul peren că „din lacrimi s-a întrupat Electra". Departe un astfel de gând. Dar, dacă nu mă înşel, pe urma lucrării acesteia, unicat încă (şi dintr-a multora vină, unicat!) au ieşit numai lacrimi. Sau aproape...

Nu are rost să insist asupra faptului că istoriograful Alexandru Filipaşcu, în intervalul 1940-1945 a revenit de două ori în lucrări moderne de revizuire rezumativă a temei Voievodatelor Maramureşene, mai liniştit alcătuite, conforme sau mai conforme cerinţelor publicisticii moderne. Nu le citez, considerându-le cunoscute.

Doar că după acest pătimaş (într-un fel), prea lung preambul (cum a fost gândit, iniţial) ne bucură astăzi găsirea (sau regăsirea), intre manuscrisele pe care autorul nu le-a dus cu el

la canal, a lucrării deosebit de migăloase care formează subiectul unei viitoare cărți „Istoricul şi genealogia familiilor nobile de Dolha şi de Petrova". Am adăugat acestui manuscris inedit, spre o înțelegere mai deplină, descâlcirea aşezărilor româneşti medievale din Maramureşul nostru, împreună cu o hartă, fiecare dintre ele realizate de acelaşi Filipaşcu. Ca să ştim apoi pe ce se bazează genealogiile acelor familii maramureşene, de unde provin ele şi care a fost adevărul lor istoric, documentat, palpabil.

Considerând astfel că am îndeplinit o obligație pe care acel cărturar din nordul românesc ne-a lăsat-o într-o postumă credință cum că în țara aceasta nu vor fi numai gunoaie...
Sine im et studio.

Dr. AL Filipaşcu

CUPRINS

Prefață la ediția a II-a 5
Prefață 11
Cuvântul autorului 13
Trecutul istoric al Maramureşului Voievodal
din cele mai vechi timpuri pană în zilele noastre 15
1. Situația geografică şi etnografică.
Derivația numelui 15
2. Epoca preistorică şi daco-romană 17
3. Năvălirile barbare şi primele organizații politice 23
4. Invazia ungurilor. Căderea ducelui Almos.
Teutonii în Maramureş 29
5. Starea politică şi socială a Maramureşului
la începutul sec. al XlV-lea 36

6. Expansiunea feudalismului sub Carol-Robert 41
7. Descălecatul Moldovei în lumina documentelor maramureşene 46
8. Consecinţele descălecatului:
Desfiinţarea autonomiei şi colonizarea rusnecilor 53
9. Înfiinţarea Exarhatului din Peri. Căderea lui Balcu Vodă.
Amestecurile episcopilor sârbi în biserica Maramureşului... 59
10. Corvineştii. Vitejia de la Baia. Luptele cu coloniştii
şi cu episcopii străini. Alungarea Dragffyenilor şi
împământenirea Pogăneştilor.
înfiinţarea domeniului regal din Bocicoi 65
11. Cele mai vechi numiri de munţi şi văi.
Originea numelor de familie.....72
12. Satele şi proprietarii lor în sec. XIV-XV 77
13. Revoluţia lui Dozsa, dezastrul de la Mohâcs
şi triumful calvinismului 93
14. Domnia principilor ardeleni. Ocupaţia austriacă..... 98
15. Biserica Maramureşului în sec. XVI-XVII 105
16. Starea culturală şi legăturile cu Principatele
în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea 111
17. Luptele dintre calvini şi catolici
pentru câştigarea românilor 116
18. Revoluţia lui Râkoczy. Năvălirea tătarilor. Pintea Viteazu şi Popa Lupu.
Anexarea Maramureşului la Ungaria 126
19. Slavizarea sub Muncaci. Secularizarea mănăstirilor
139
20. Invazia elementului jidovesc
145

21. Emigrațiile maramureşenilor
150
22. Starea culturală şi legăturile cu Principatele şi cu Ardealul în sec. al XVII-lea.
Vicecomitele Mihai Balea .....
153
23. Revoluția din 1848.
Revolta țăranilor împotri va lui Kossuth 159
24. înființarea Vicariatului Român, a Asociațiunii şi a Preparandiei..... ……..164
25. Dualismul austro-ungar. Desființarea Preparandiei, înființarea Convictului.
Nimicirea puterii politice a românilor..... 171
26. Reacția tineretului împotriva şovinismului şi a renegatismului. înființarea despărțămintelor Astrei şi a Băncii Maramureşeana.
Vizita canonică a Ep. dr. V. EIossu 187
27. Războiul, Revoluția, Unirea şi ciuntirea M aramurcşului..... 197
Funcționarii superiori ai Maramureşului.
Comiții, vicecomiții şi pretorii.....211
LUCRĂRI CONSULTATE ..... ……..223
MANUSCRISE PRINCIPALE
DIN ARHI VA JUDEȚULUI..... 228
ALEXANDRU FILIPAŞCU - Portret……229
Postfață……..……..…233

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii, al Prefecturii şi Consiliului judeţean Maramureş - prefect Gheorghe Mihai Bârle, preşedinte Teodor Lupuţiu -, al Muzeului judeţean din Satu Mare - director Viorel Ciubotă precum şi al domnilor Zamfir Dan (Timişoara), Dumitru Pădeanu (Canada), Gheorghe Filipciuc, Gheorghe Pârja şi Mircea Marian (Baia Mare).
Tuturor acestora, Editura „Gutuiul" le aduce calde mulţumiri!

Consilier editor: Prof. dr. VALERIU ACHIM
Lector: Prof. GHEORGHE SUSA

Culegere şi tehnoredactare computerizată:
HELVETICA PRESS S.R.L. Baia Mare

Apărut în 1997. Format: 16/61 x 86 cm. Tiraj:
2.000 exemplare broşate.

Prelungirea tirajului ediției din 1997 a ISTORIEI MARAMUREŞULUI, cu 2000 exemplare, s-a făcut cu acordul d-lui FILIPAŞCU MARIUS, ca unic reprezentant al urmaşilor istoricului prof. Alexandru Filipaşcu de Dolha şi de Petrova, prin colaborarea dintre S.C. Editura GUTINUL S.R.L., Baia Mare, şi S.C. MAXIMA CONSTRUCT S.A. din Cluj Napoca

Lucrările de pregătire şi completare a tirajului au fost executate de prof. Gheorghe SUSA (completări, corecturi) şi dc ing. Dan SĂSĂRAN (culegere, tehnoredactare). Imprimarea s-a făcut de S.C. TIPOHOLDING S.A., Cluj Napoca, str. Avram Iancu nr. 27

Editura Gutinul

sediul str. Iuliu Maniu nr. 1/47, punct de lucru, OP 9 CP 83. 4800, Baia Mare, jud. Maramureş Tel. 0040-262-214969 (orele 9-13) sau 218792 (după ora 16) România

Apărut 2003

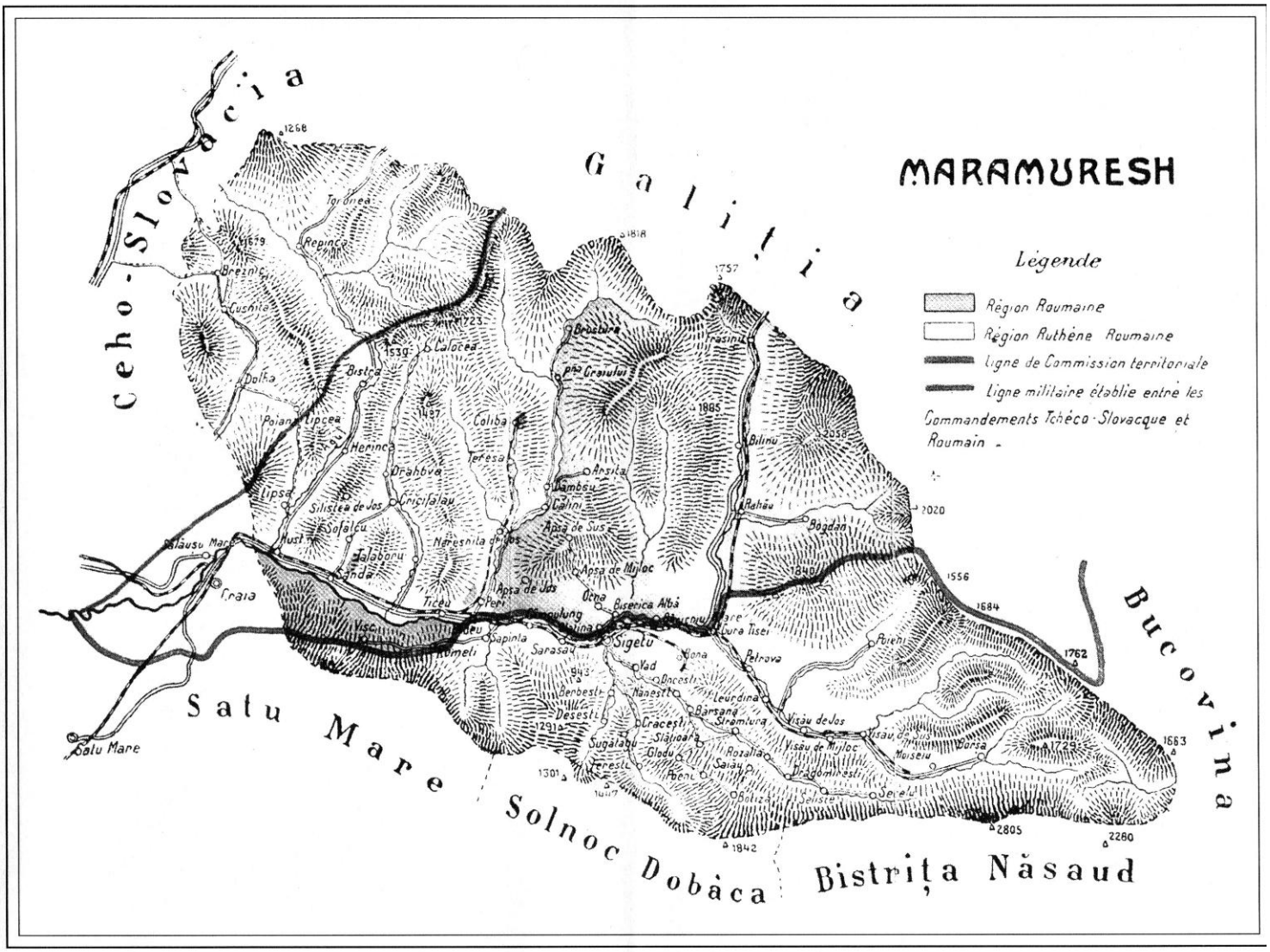
MARAMURESH
Légende
Région Roumaine
Région Ruthène Roumaine
Ligne de Commission territoriale
Ligne militaire établie entre les Commandements Tchéco-Slovaque et Roumain
Ceho-Slovacia
Galitia
Bucovina
Satu Mare
Solnoc Dobàca
Bistrița Năsaud
Satu Mare
Craia
Sighetu
Bistrița
Borșa
Moiseiu
Vișau de Jos
Vișau de Mijloc
Rozalia
Leordina
Petrova
Bogdan
Rahău
Bilinu
Apșa de Jos
Apșa de Mijloc
Apșa de Sus
Ocna
Biserica Albă
Tisei
Vad
Bocicău
Năneștii
Craceștii
Desești
Berbești
Sarasău
Sapinta
Tiseu
Trebușa
Dragomirești
Sarau
Gradu
Slatioara
Sugatagu
Ieresti
Leordina
Bârsana
Șieu
Șieu-Sărățel
Lipsa
Silistea de Jos
Cristalau
Sofalău
Hust
Talaborlu
Sanda
Drahova
Herinc
Tereșa
Caliba
Poiana
Dolha
Bistra
Cusnita
Breznica
Repinca
Tor Onea
Brostura
Pas Craiului
Anșila
Bambou
Valini
Nanesnita de Jos
Ocna
Pieri
Sapinta
Sarasau
Rumeli
Visc
Craia
Satu Mare
1268
1679
1539
1223
1487
1818
1757
1885
2058
2020
1840
1556
1684
1762
1729
1683
2805
2280
1842
1301
1291
943

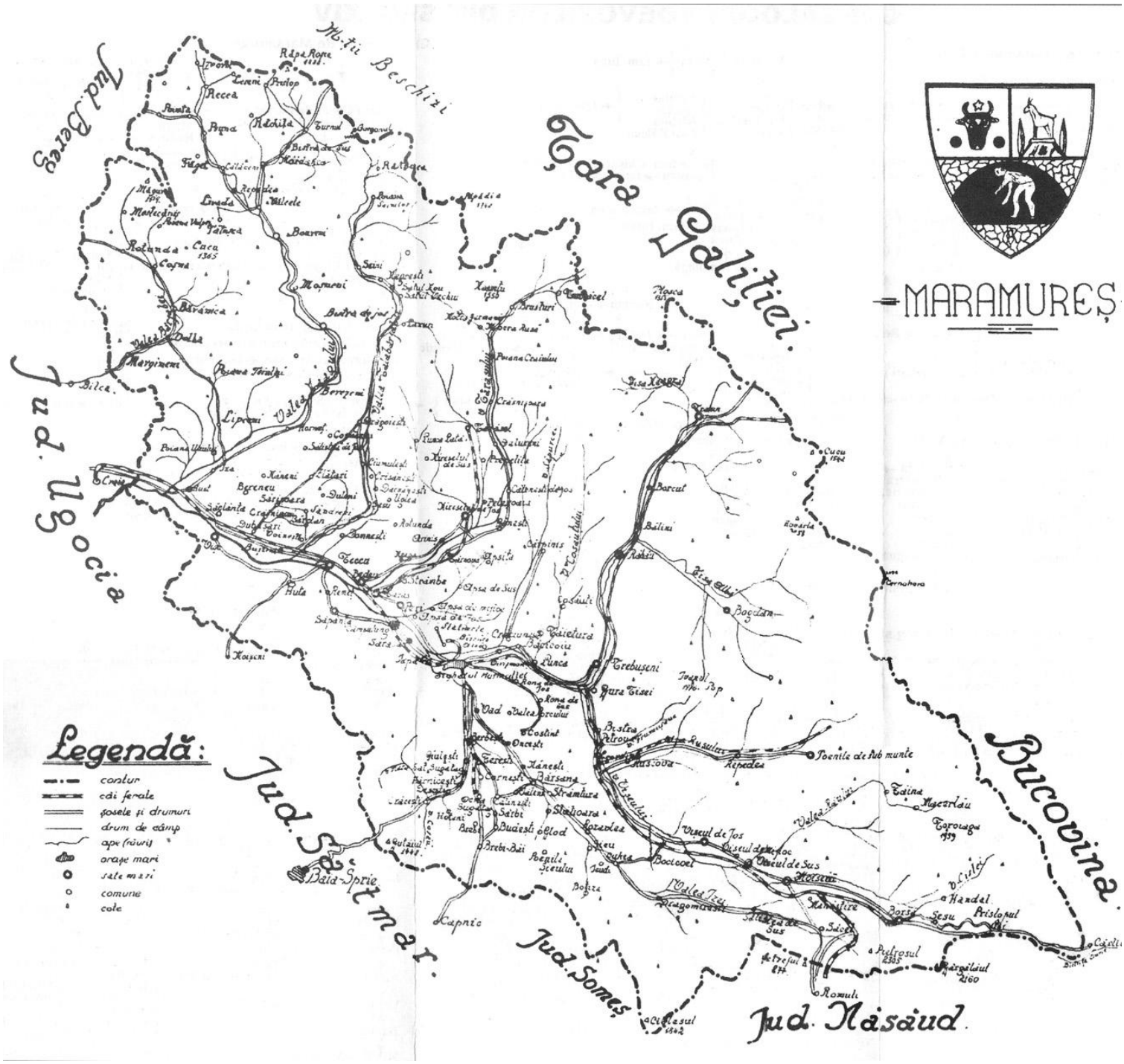
MARAMUREȘ
Țara Galiției
Jud. Bihor
Jud. Sălaj
Jud. Someș
Jud. Năsăud
Bucovina
Legendă:
contur
căi ferate
șosele și drumuri
drum de câmp
ape (râuri)
orașe mari
sate mari
comune
cote

GENEALOGIA VOEVOZILOR DIN SEC. XIV